

੫੫੩
ਕਾਵਿ

੩: ਸਰਕਾਰ ਸਿੰਘ

ਕੱਚੇ ਲਹੂ ਦੀ ਹਵਾੜ

ਸ਼ਾਹ ਵੇਲੇ ਦੇ ਵੇਲੇ ਕੁਆਰੀ ਤਾਰੋ ਬਣ ਨੁਣ ਕੇ ਰਾਹ ਰਾਹ ਤੁਰ ਪਈ, ਜਿਹੜਾ ਰਾਹ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਵਡੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਅਗਿਓਂ ਦੀ ਡੰਡੀਓ ਡੰਡੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੂਹ ਵਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਸਿਰ ਤੇ ਅੱਜ ਕੋਈ ਭਾਰ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਰੋਟੀਆਂ ਵਾਲਾ ਛਾਬਾ, ਨਾ ਲੱਸੀ ਵਾਲਾ ਗੜਵਾ, ਨਾ ਦਹੀਂ ਵਾਲਾ ਕੁੱਜਾ। ਹਲਕੀ ਫੁਲ ਸੀ ਤਾਰੋ, ਨਵੇਂ ਧੋਤੇ ਕਪੜਿਆਂ ਵਿਚ ਸਜੀ ਹੋਈ, ਨੀਵੀਂ ਪਾਈ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਿਚ ਦੀ ਗੁੜਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਇਸ ਸਦਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਬਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ, ਇਕ ਗੁੜ ਦੀ ਮਠਿਆਈ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਤਾਤਪਰਜ ਹਲਵਾਈ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਦੋ ਬਜਾਜੀ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਹਨ। ਇਕ ਸੰਤੋ ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੀ ਵੀ ਦੁਕਾਨ ਏਸੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪਾੜੇ ਮੂੰਡੇ ਅਜ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਹੀ ਤਾਸ਼ ਦੀ ਬਾਜੀ ਤੇ ਬਾਜੀ ਮਾਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਤਵਾਰ ਦਾ ਦਿਨ ਸੀ ਅਤੇ ਸੰਤਾ ਸੁਨਿਆਰਾ ਆਪ, ਤਾਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋਇਆ ਤੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਖੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਰੋਣਕ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰੇਮੀ।

ਅਜ ਕਲ ਤਾਰੋ ਅੰਦਰੋਂ ਸੁੰਗੜੀ ਸੁੰਗੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਢਾਣੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਖੜੀ ਮਿਲੇ ਜਾਂ ਦੁਕਾਨ ਵਿਚ ਤਾਸ਼ ਖੋਲ ਦੀ, ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਸੁੰਗੜ ਜਾਂਦੀ। ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਥਿੜਕ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਜੇ ਸਿਰ ਤੇ ਛਾਬਾ ਚੁਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਡਿਗਣ ਨੂੰ ਕਰਦਾ। ਤਾਰੋ ਸੰਤੋ ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਅਗਿਓਂ ਦੀ ਨੀਵੀਂ ਪਾਈ

ਗੁਜ਼ਰ ਗਈ—ਉਸਦੀ ਘਬਰਾਈ ਰੂਹ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਨ ਹੋ ਗਈ।
 ਕਲੀ ਖਿੜੀ ਸੀ, ਬਾਰੂ ਚੂਹੜੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੁੱਲ ਬਣਾਇਆ ਸੀ।
 ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਹਕਾਰਤ ਨੇ ਫੁੱਲ ਨੂੰ ਪਜ਼ਮੂਰਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ—ਮੁਰਬਾਇਆ
 ਫੁੱਲ ਸਾਫ਼ ਧੋਤੇ ਤੇ ਫਬਦੇ ਕਪੜਿਆਂ ਵਿਚ ਫੇਰ ਵੀ ਫੁਲ ਸੀ। ਸੰਤੋ
 ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਵਿਚ ਬਾਜ਼ੀ ਤੇ ਬਾਜ਼ੀ ਮਾਰ ਰਹੇ ਪਾੜੇ
 ਮੰਡਿਆਂ ਦਾ ਰਸ ਵਿਗੜ ਗਿਆ।

ਜੰਤਿ ਤੇ ਸਵਰਨੇ ਨੇ ਤਕੜੇ ਹਾਉਕੇ ਲਏ ਤੇ ਅਮਰੂ ਬੋਲਿਆ
 “ਤਾਰੋ ਦੇਖੀ ਆ ਜਾਂਦੀ? ਹੈਂ ਨੂੰ ਗਈ ਆ ਗੋਰੇ ਖੂਹ ਅਲ ਨੂੰ।”
 ਜੀਤਾ ਜਿਹਨੇ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਹਾਉਕਾ ਭਰਿਆ ਸੀ, ਬੋਲਿਆ
 “ਛੱਡ ਪਰੇ ਉਸ ਚੂਹੜੀ ਦਾ ਕੀ ਨਾਂ ਲੈਣਾ ਸਬੋਰੇ ਸਬੋਰੇ” ਪਰ
 ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਕਿ ਤਾਰੋ ਬੜੀ ਸੋਹਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ
 ਅੱਖਾਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਤਾਰੋ ਦੇ ਬਿੜਕਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਉਕਰੀ ਤਾਜ਼ੀ ਪੈੜ
 ਤੇ ਜਮ ਗਈਆਂ। “ਇਹ ਤਾਰੋ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹਨ”, ਉਹਨੇ
 ਸੋਚਿਆ ਤੇ ਲੰਮੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ। ਤਾਰੋ ਜਟਾਂ ਦੀ ਕੁੜੀ
 ਸੀ ਪਰ ਭਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪ ਕਲਕ ਖੁਟਿਆ ਸੀ
 ਤੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਤੇ ਕੁਲ ਨੂੰ ਕਲਕਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਚੂਹੜੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਲ
 ਪੈ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦਾ ਘਰ
 ਕਹਿ ਕੇ ਸਦਦੇ ਸਨ।

ਦੋ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਹੋਏ ਬਾਰੂ ਚੂਹੜਾ ਜਿਹੜਾ ਤਾਰੋ ਦੇ
 ਵੇਲਣੇ ਤੇ ਭਠ ਝੋਕਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਬੋਦਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋਲ ਲਾਕੇ
 ਰਖਦਾ ਸੀ ਜਟ ਪੁਣੇ ਵੀਆਂ ਪਕੀਆਂ ਫਸੀਲਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਤਾਰੋ
 ਦੀ ਉਠਦੀ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਅਲਸਾਏ ਦਿਲ ਵਿਚ ਤੀਰ ਵਾਂਗ ਖੁਭ
 ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਣਜਾਣ ਤੇ ਕੁਆਰੀ ਤਾਰੋ ਜਟੀ ਨੇ ਬੋਦਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋਲ
 ਲਗਾ ਕੇ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਬਾਰੂ ਚੂਹੜੇ ਦੀ ਸਹੇੜ ਸਹੇੜ ਲਈ। ਗਲ

ਨਿਕਲਦੀ ਨਿਕਲਦੀ ਨਿਕਲ ਗਈ, ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਪਾਪ
 ਕੰਥ ਗਏ। ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕਲਜੁਗ ਦੀ ਖੇਡ ਖੇਡੀ
 ਗਈ ਸੀ, ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਬਦਨਾਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਬੂਹੜੀਆਂ, ਚਮਾਰੀਆਂ
 ਜਟ ਚੁਧਰਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਠੁਮਣੇ ਦੇਣ ਲਗ ਪਈਆਂ। ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ
 ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚੰਦ ਵਾਂਗੂ ਡਲਕਦੀ ਤਾਰੋ ਸਰਾਪੀ ਗਈ, ਉਸ ਦੀ
 ਨਿਆਣੀ ਜਾਨ ਟੁਟ ਕੇ ਤੜਫਣ ਲਗੀ। ਸੁਕੇ ਹੋਏ ਫੁਲ ਵਾਂਗੂ
 ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਸਹਿਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਸਦੀ ਜਿੰਦ ਕਿਤੋਂ ਅਲੋਪ
 ਹੋਣਾ ਲੋੜਦੀ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਕ ਉਸਦੇ ਸਾਫ ਚਲਦੇ ਪੈਰ ਥਿੜਕ ਪੈਂਦੇ
 ਅਤੇ ਡਰ ਖਾਧਾ ਦਿਲ ਸਹਿਮ ਜਾਂਦਾ, ਲੋਕ ਉਸਨੂੰ ਬੜੀ ਨਫਰਤ
 ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਰਾਹ ਤੇ ਉਹ ਤੁਰਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਰਾਹ ਦਾ ਚਪਾ
 ਚਪਾ ਉਸ ਨੂੰ 'ਫਿਟੇ ਮੂੰਹ, ਫਿਟੇ ਮੂੰਹ' ਕਹਿੰਦਾ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਉਹ
 ਨਜ਼ਰਾਂ ਨੀਵੀਆਂ ਰਖਦੀ ਤਾਂ ਜੋ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਕੰਧਾਂ ਕੋਠੇ ਉਸਨੂੰ
 ਖਾ ਨ ਜਾਣ।

ਤਾਸ ਖੇਲਦੇ ਤਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੇ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਸਭਨਾਂ
 ਨੇ ਉਠ ਕੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਨੀਵੀਂ ਪਾਈ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਰੋ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ
 ਪਾੜ ਪਾੜ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਤਕ ਉਹ ਦਿਖਦੀ ਰਹੀ
 ਉਹ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਉਠ ਉਠ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਰਹੇ, ਇਹਨਾਂ ਮਸ-
 ਫੁਟਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਪੜ੍ਹਦੇ, ਛੋਕਰ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਤਾਰੋ ਇਕ
 ਅਜੂਬਾ ਲਗਦੀ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਪਰਦੇਸ ਦੀ ਟੂਣੇਹਾਰ ਪਰੀ—ਤੁਰਦੀ
 ਜਾਂਦੀ ਅਗ ਲਾ ਜਾਣ ਵਾਲੀ, ਦਿਲ ਮੋਹ ਲੈਣ ਵਾਲੀ, ਪਿਆਰੀ
 ਤਾਰੋ। ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਭਿਆਨਕ ਵੀ ਲਗਦੀ ਸੀ; ਗੰਦੀ ਹੋਈ
 ਹੋਈ ਤੇ ਖਤਰਨਾਕ। ਹੁਣ ਵੀ ਜਦੋਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਜਾਂਦੀ,
 ਮੰਡਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਖਰਾਬ ਕਰ ਜਾਂਦੀ।

ਪਰ ਅਜ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਤਾਰੋ ਦੇ ਠੰਢੇ ਠਾਰ ਸੁਨ

ਹੋਏ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਬਸੰਤੀ ਨਿੱਘ ਦਾ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਪੰਘਰਾ ਸੀ । ਉਸਨੂੰ ਬੜੀ ਤਾਂਘ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਨੀੜਾਂ ਫਰਕਦੀਆਂ ਸਨ । ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਤਾਰੇ ਦੇ ਪੈਰ ਠਹਿਰ ਗਏ, ਇਹ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਘਰ ਹੈ, ਮਿਹਰਾਂ ਦਾ ਦਾਤਾ ਏਸ ਥਾਂ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਦਾ ਮਾਣ ਹੈ, ਨਿਓਟਿਆਂ ਦੀ ਓਟ । ਓਹ ਪਾਪਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਆਫੀਆਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਗੁਨਾਹਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਦਾ ਹੈ । ਤਾਰੇ ਦਾ ਦਿਲ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਝੁਕ ਗਿਆ—“ਹੇ ਵਾਜਾਂ ਵਾਲਿਆ ਗੁਰੂਆ, ਮੈਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਲੈ ।” ਨੀਵਾਂ ਸਿਰ ਪਾਈ ਤਾਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਵਿਲਕਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨਿਕਲੀ “ਮੇਰਾ ਕਲੰਕ ਧੋ ਦੇ, ਮੈਂ ਤਸਲਦਾਰਨੀ ਬਣ ਜਾਵਾਂ, ਮੇਰੇ ਸੱਜੇ ਗੁਟ ਤੇ ਘੜੀ ਹੋਵੇ, ਮੈਂ ਵੀ ਕੀਤੂੰ ਦਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਵਾਂ, ਮੇਰਾ ਸੌਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਮੇਰਾ ਪਿਓ ਮੈਨੂੰ ਤਸੀਲਦਾਰ ਕੋਲ ਵੇਚ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ਦੇ ਪਤਾਸੇ ਵੈਡਾਂ।”

ਅਰਦਾਸ ਹੋ ਗਈ । ਕੁੜੀ ਸੋਚਾਂ, ਫੁਰਨਿਆਂ, ਬੇਨਤੀਆਂ, ਉਮੀਦਾਂ, ਉਦਰੋਵਿਆਂ ਦੀ ਰੋਲ ਪੇਲ ਵਿਚ ਡੰਡੀਓ ਡੰਡੀ ਖੂਹ ਵਲ ਤੁਰ ਪਈ ।

ਤਾਰੇ ਦੇ ਖੂਹ ਤੇ ਅੱਜ ਸ਼ੋਕੀਨ ਮਿਜ਼ਾਜ ਬੁੱਢਾ ਤਸੀਲਦਾਰ ਜਿਸ ਦੀ ਇਕ ਦੁਹਤੀ ਦੇ ਸਾਲ ਤੇ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੋ ਕਾਕੇ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਹਾਈ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਜਿਸਦੀ ਤਸੀਲਦਾਰਨੀ ਨੂੰ ਗੁਜ਼ਰੇ ਦੇ ਹਫਤੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਗ ਵਿਰੁ, ਬਿਕਰ ਚੋਰ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ, ਤਸੀਲਦਾਰ ਅੱਧਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ, ਖੂਹ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਬੱਨੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀਆਂ ਖੁਰਲੀਆਂ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਨਵੇਂ ਛੁੱਤੇ ਕੱਚੇ ਕੋਠੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਸੀ । ਬਿਕਰ ਚੋਰ ਨਾਲ ਪਿੰਡਾ ਦੀ ਆਪ

ਕੱਢੀ ਸ਼ਰਾਬ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤਿੱਖੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਚ ਕਿੱਕਰ ਦੇ ਸੌਂਕ ਦਾ ਸਤ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਦਾ ਦੌਰ ਤੇ ਦੌਰ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੋਲ ਲਾਗਲੀ ਮੰਜੀ ਤੇ ਤਾਰੇ ਦਾ ਪਿਓ ਲੱਭੂ ਬੈਠਾ ਇਕ ਗਲਾਸ ਪੂਰਾ ਖਤਮ ਕਰ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਵੀ ਸੋਹਲਾ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਫਿਰਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਵਪਾਰ ਤੇ ਵਿਹਾਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਚੋਰੀ ਯਾਰੀ ਦਾ ਵਿਹਾਰ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਵਪਾਰ, ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ, ਢੋਰ ਢੱਗੇ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਓਸ ਸੌਂਦੇ ਦਾ ਵੀ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਸਦੀ ਸਾਈ ਬੁਢਾ ਸ਼ੋਕੀਨ ਤੇ ਜਭੇ ਵਾਲਾ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਪਈ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰਨੀ ਦੀ ਅਫਸੋਸਨਾਕ ਮਿਰਤੂ ਦੇ ਦੋ ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ ਬਿੱਕਰ ਚੋਰ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਲੱਭੂ ਜੇਟ ਨੂੰ ਦੇ ਗਿਆ ਸੀ।

ਬਿੱਕਰ ਚੋਰ ਨੇ ਦੂਸਰੀ ਅਧੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਬੋਤਲ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਟਿਕਾ ਦਿਤਾ। ਸਜੀ ਮੁਛ ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ, ਸੰਘ ਸਾਫ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਖੰਘੂਰਾ ਮਾਰਿਆ। ਉਸਦਾ, ਨਸ਼ਾ ਪਾਣੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ, ਬੋਲ ਘੱਗਾ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ, ਘਗਿਆਉਂਦਾ ਬੋਲਿਆ—

“ਲੈ ਫੇਰ ਤਸੀਲਦਾਰਾ, ਜ਼ਰਾ ਜਿਗਰੇ ਨਾਲ ਆਈਂ ਮਦਾਨ ਰਿ, ਸੌਂਦਾ ਖਰਾ ਹੋਵੇ, ਪੈਸੇ ਧਲੇ ਦੀ ਕੀ ਪਰਵਾਹ ਐ ਤੈਨੂੰ, ਨਾਲੇ ਤੇਰੇ ਬਰਗੇ ਸੂਮਾਂ ਦਾ ਮਾਲ ਸਾਡੇ ਭਰਾਵਾਂ ਜੋਗਾਈ ਹੁੰਦਾ ਐ।”

ਜਭੇ ਵਾਲੇ ਸੌਂਦਾਗਰ ਨੇ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹੋਰ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਗ ਅੰਗ ਵਿਚ ਨਸ਼ਾ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਲੂੰ ਲੂੰ ਵਿਚ ਤਾਰੇ ਛੋਕਰੀ ਦੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਲੱਖਾਂ ਸੁਆਦ ਕਮਲਾਂ ਖਿਲਾਰ ਰਹੇ ਸਨ।

“ਬਈ ਬਿਕਰਾ, ਸਾਲਿਆ ਚੋਰਾ” ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਵਰਗ

ਦੇ ਖਿਆਲ ਦੇ ਲੋਰ ਵਿਚ ਕਿਰਸਾਨਾਂ ਦਾ ਅਫਸਰ ਬੋਲਿਆ “ਮਾਲ ਤੇਰਾ ਖਰਾ ਮੈਂ ਮੰਨਦਾਂ, ਮਾਲ ਤੇਰਾ ਬਧੀਆ ਮੈਂ ਮੰਨਦਾਂ, ਮਾਲ ਤੇਰਾ ਇਕ ਨੰਬਰ।” ਏਥੇ ਤਸੀਲਦਾਰ ਦੀਆਂ ਭਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਅਗੋਂ ਦੀ, ਤਾਰੇ ਦੇ ਨਰਮ, ਨਾਜ਼ਕ ਲੋਰੇ ਜਿਸਮ ਦੀ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਭਖਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਤਸਵੀਰ ਫਿਰ ਗਈ “ਪਰ ਮਾਲ ਤੇਰਾ ਖੋਟ ਵਾਲਾ, ਪਸ਼ੂ ਤੇਰਾ ਬੈਹਕਲ, ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਸੋਹਣਾ ਸੁਥਰਾ, ਪਰ ਵਿੱਚੋਂ ਉਕਾ ਈ ਨਖਿੱਧ।”

ਬਿਕਰ ਨੇ ਨੁਕਤਾ ਫੜ ਲਿਆ “ਬੋਲਦ ਤੇਰਾ ਬੈਹਕਲ ਨਾ ਆਖ ਉਏ ਤਸੀਲਦਾਰਾ--ਕੋਹ ਗੋਰੀ ਗਾਂ ਤੇਰੀ ਅਸੀਲ, ਚੂੜੇ ਕਾਂਮੇ ਦੇ ਹੱਥ ਲਗੀ ਹੋਈ।”

ਲਭੂ ਜਟ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਅੱਗ ਲਗ ਗਈ। ਤੜਫ ਕੇ ਬੋਲਿਆ—

“ਇਹ ਕੀ ਗਈ ਗੁਜਰੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਤੂੰ ਬਿਕਰਾ, ਕਿਹੜਾ ਸਾਲਾ ਜੱਮਿਆਂ ਮੇਰੀ ਧੀ ਬਲ ਉਂਗਲੀ ਬੀ ਕਰਨ ਬਾਲਾ, ਚੰਦ ਨੂੰ ਪਤੰਗ ਨਾ ਲਾ।” ਫੇਰ ਸੋਚ ਕੇ ਤੇ ਹੋਲਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਉਦਾਸੀ ਜਹੀ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ “ਜੇ ਸੋਹਰੀਏ ਤੈਨੂੰ ਏਨੀ ਕੁ ਕਸਰ ਨ ਮਾਰਦੀ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਮੁੱਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾ ਸਕਦੇ, ਹੁਣ ਲੋਕੀਂ ਸੋ ਸੋ ਗੱਲਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਨੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਬਹਿਕੇ।” ਗਲਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਤਕੜਾ ਘੁੱਟ ਹੋਰ ਪੀ ਕੇ “ਜ਼ੁਲਮ ਖੁਦਾਈ ਦਾ ਕਦੇ ਕੋੜ ਕਹਿੰਦੇ ਕਦੇ ਸੀਲ, ਸ਼ਰਮ ਹਿਯਾ ਈ ਨਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਛ, ਬੰਦੇ ਬਣਨ ਪਏ ਸੀ।”

ਤਸੀਲਦਾਰ ਆਪਣੀ ਹੁਠੀ ਸਮਝਣ ਲੱਗਾ। ਸਰਕਾਰੀ ਰੁਹਬ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਬੋਲਿਆ “ਬਹੁਤਾ ਬਕ ਬਕ ਨ ਕਰ ਓਏ ਚੂਹੜਿਆ।” ਪਰ ਬਿਕਰ ਨੇ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਗਲ ਸਮਝਾਈ, “ਤੇਰਾ ਸੋਹਰਾ ਲਗਦੇ ਤਸੀਲਦਾਰਾ, ਪਿਆਂ ਦੇ ਪੁਤ ਗੁਸੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਬੱਡੇ ਜੇ ਕਹਿ ਬੀ

ਲੈਣ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹਕ ਜੋ ਹੋਇਆ, ਬੱਡੇ ਜੋ ਹੋਏ।” ਤਸੀਲਦਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਗਈ। ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਚਲੇ ਆਉਂਦੇ ਵੱਡਿਆਂ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ ਅਸੂਲ ਉਸਨੂੰ ਯਦ ਆ ਗਏ। ਗਭੀਰ ਹੋਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, “ਖੋਤੇ ਨੂੰ ਪੇ ਬਨਾਉਣ ਬਾਲੀ ਗਲ ਅੰ, ਪਰ ਲੈਂ ਟੇ ਹੁਣ ਬਾਪੂ ਜੋ ਹੋਇਆ,” ਅਤੇ ਇਕ ਗਲਾਸ ਪੂਰਾ ਭਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਅਠ ਸਾਲ ਛੋਟੇ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਮੱਲੋ ਜ਼ੋਰੀ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ, “ਪੀਓ ਬਾਪੂ ਜੀ, ਪੀਓ, ਥੀ ਚੰਗੀ ਜਮਾਈ ਆ ਬਾਪੂ। ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ ਰਜਾ ਦਉਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਬਿਹਲਾ ਖਾਈਂ, ਮਾਇਆ ਨਹੀਂ ਮੁਕਦੀ। ਬਸ ਤੋਰੇ ਘਰ ਲਛਮੀ ਨੇ ਔਤਾਰ ਧਾਰ ਲਿਆ ਜਾਣ ਅਜ ਤੋਂ ਬਾਪੂ।” ਲੱਭੂ ਨੂੰ ਫੇਰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਤਾਰੇ ਹੈ ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਬਲੀ। ਓਹਨੇ ਸੋਚਿਆ “ਨਹੀ ਤਾਂ ਕਿਥੇ ਬਾਰੂ ਚੂਹੜੇ ਤੇ ਕਿਥੇ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਬਰਗੇ ਹਾਕਮ।”

ਤਾਰੇ ਡੰਡੀ ਦੇ ਮੋੜ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਸੀ। ਡੰਡੀ ਦੇ ਮੋੜ ਦੇ ਲਾਗੇ ਇਕ ਛਡ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਰੂੜੀ ਦੇ ਢੇਰ ਹੇਠਾਂ, ਅਜ ਪੂਰਾ ਡੇਢ ਮਹੀਨਾ ਹੋ ਗਿਆ ਏਸ ਗੱਲ ਨੂੰ। ਸੰਗਰਾਂਦ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਸੀ। ਵਡੇ ਮੂੰਹ ਹਨੇਰੇ, ਅਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝੋ, ਇਸ ਢੇਰ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਜਿਸ ਢੇਰ ਵਿਚ ਕਿਕਰ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜੇਹਾ ਬੱਚਾ ਖਲੋਤਾ ਹੈ। ਏਸ ਕਿਕਰ ਦੇ ਬੱਚੇ ਵੀਆਂ ਜੜਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਅਲੂੜ ਤਾਰੇ ਤੇ ਸੁਦਾਈ ਬਾਰੂ ਚੂਹੜੇ ਦੀ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਫਲ ਦਬਾਇਆ ਗਿਆ। ਗੁਨਹ ਦਾ ਪੌਦਾ ਤਾਰੇ ਦੀ ਕੁਖ ਵਿਚ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਤਾਰੇ ਦੇ ਘਬਰਾਏ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਦਲੀਲ ਨੇ ਉਥੋਂ ਪੁਟ ਕੇ ਕਿਕਰ ਦੇ ਬੂਟੇ ਵਾਲੇ ਢੇਰ ਦੀ ਕੁਖ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਥੇ ਉਹ ਕਰ ਲਹੂ ਦੇ ਵੇਪਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਪਿਆ ਸੜ ਗਿਆ ਤੇ ਹਵਾੜਾਂ ਛੱਡਣ ਲਗਾ। ਪਰ ਸਵਾਏ ਤਾਰੇ ਦੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਕਚੇ

ਲਹੂ ਦੀ ਹਵਾੜ ਨ ਆਉਂਦੀ, ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਕਸਾਈਆਂ ਦੇ ਕੁੱਤੇ
 ਕੁੱਤੀਆਂ ਵੀ ਏਸ ਕੱਚੇ ਲਹੂ ਦੀ ਹਵਾੜ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾੜ ਸਕੀਆਂ। ਏਸ ਗੱਦੀ
 ਭਿਆਨਕ ਹਵਾੜ ਦੇ ਕੋਲ ਈ ਕੱਚੇ ਲਹੂ ਦੇ ਸੜ ਰਹੇ ਗਲੇਫਿਆਂ
 ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਪਏ ਬੱਚੇ ਦੀ ਮਾਂ ਤੁਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਕੋਹੇ ਗਏ ਬੱਚੇ ਦੀ ਦੁਰਗੰਧ ਕੇਵਲ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਦੀ
 ਜਾਨ ਦਾ ਖੋ ਬਣ ਗਈ। ਇਹ ਹਵਾੜ ਹਥੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ
 ਵਿਚ ਫੇਰ ਦੇ ਹੋਣੋਂ ਉਠੀ ਅਤੇ ਤਾਰੇ ਦੀਆਂ ਲਗਰਾਂ ਵਰਗੀਆਂ
 ਲੜਾਂ ਤੇ ਆ ਕੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਵਜਣ ਲਗੀ। ਇਹ ਹਵਾੜ ਜ਼ਹਰੀਲੇ ਤੇ ਭਾਰੇ
 ਅਜ਼ਦਹਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਉਸਦੀਆਂ ਦੋਨੋਂ ਬਾਹਾਂ ਗਿਰਦ ਵਲੋਟੀ ਗਈ।
 ਇਹ ਹਵਾੜ ਸਰਕਦੀ ਕਟਾਰ ਵਾਂਗ ਉਸਦੀ ਅੱਲੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਦੀ
 ਫਿਰ ਗਈ। ਉਸਦੇ ਪਿਛੋਂ ਕੱਚੇ ਲਹੂ ਦੀ ਹਵਾੜ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ
 ਲਸ਼ਕਰ ਉਠ ਉਠ ਉਸਦਾ ਪਿਛਾ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਉਹ ਇਹਨਾਂ
 ਖੂਨੀ ਹਵਾੜਾਂ ਦੇ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਡੁਬ ਗਈ, ਧੁਰ ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ
 ਧਰਤੀ ਤਕ ਸਾਰੇ ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ, ਸਿਰਦੇ ਉਪਰ, ਪੈਰਾਂ
 ਦੇ ਹੇਠਾਂ, ਕਤਲ ਹੋਏ ਹੋਏ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਮਾਂ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਪਸਰ ਗਿਆ।
 ਉਹ ਬਾਰੂ ਚੂਹੜੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ, ਚੂਹੜੇ ਦਾ। ਕੱਚੇ ਲਹੂ ਦੀ ਹਵਾੜ
 ਵਿਚ ਗੈਲੋਫੀ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਰੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਹਰਕਾਤ ਦਾ ਲਬ
 ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨੀਚ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦਾ ਖਿਆਲ
 ਕਰਕੇ ਤਾਰੇ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਝੰਡੀ ਦੇ ਸਜੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਕਣਕ ਦੇ ਖੇਤ
 ਵਿਚ ਬੁਕਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਰੂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਭਰਿਸ਼ਟ ਕੀਤੇ
 ਜਾਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਭਸਮ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਮਾਰੂ
 ਜੁਆਲਾ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਪੈਛਾਜ ਨੇ ਮੇਰਾ ਸਤ ਕਿਉਂ ਖੁਹ
 ਲਿਆ, ਜਿਸ ਭਰਿਸ਼ਟ ਸ਼ੀਰ ਨੂੰ ਲੋਕ ਹੱਥ ਲਾਉਣ ਪਿਛੋਂ ਗੰਦਗੀ
 ਲਾਹੁਣ ਲਈ ਨਹਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਸਨੂੰ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ

ਲਗਣ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਬਾਰੂ ਚੂਹੜੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣ
 ਰਹੀ ਸੀ। ਏਸ ਹਰੇ ਕਚਾਹ ਕਣਕ ਦੇ ਖੇਤ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹੁਣ ਉਹ ਬਾਰ
 ਬਾਰ ਅਥਾਹ ਘਿਰਨਾ ਦਾ ਬੁਕ ਬੁਕ ਰਹੀ ਸੀ, ਦੇ ਨਾਲ ਦੇ ਚਾਰੇ
 ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਬਾਰੂ ਨੂੰ ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰੇ ਦਾ ਰਾਂਝਾ
 ਜਾਣ ਕੇ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਅਜ ਉਸਦੀ ਵਿਹੁ ਭਰੀਆਂ ਅਖਾਂ
 ਉਸਦੇ ਪਿਆਰਾਂ ਦੀਆਂ ਝਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਲੁਕੇ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਚਾਰੇ ਦੇ
 ਸਾੜ ਰੰਮੇ ਖੇਤ ਵਲ ਤਕਿਆ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗੀ, ਇਹ ਖੇਤ ਲੂਸ
 ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਗਰੇਕ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਏਸੇ ਤਰਾਂ
 ਖੜਾ ਖੜੋਤਾ। ਕਿਕਰ ਦੇ ਬੱਚੇ ਵਾਲੇ ਰੂੜੀ ਦੇ ਵੇਰ ਵਿਚੋਂ ਆਪ
 ਮੁਹਾਰੀ ਉਠਦੀ ਕਚੇ ਲਹੂ ਦੀ ਹਵਾੜ- ਚਾਰੇ ਵਾਲੇ ਖੇਤ ਦੇ ਇਕ
 ਇਕ ਪੱਤੇ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਈ।

ਤਾਰੇ ਹੋਰ ਅਗੇ ਚਲੀ ਗਈ, ਖੂਹ ਦਾ ਨੇੜਾ ਆ ਗਿਆ।
 ਏਥੋਂ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜੂਹ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਵਾਗੀ ਮੁੰਡੇ ਏਸੇ ਜੂਹ ਵਿਚ
 ਆਪਣੇ ੨ ਵੇਰ ਡੰਗਰ ਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਤਾਂ ਨਿਰੇ ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ
 ਛੋਕਰੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਡੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ, ਸਿਆਣੇ ਵੀ ਹਨ
 ਜੋ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਾ ਮੁੰਡਾ ਵੀ
 ਹੈ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਸੂ ਚਾਰਦਾ, ਖੂਹ ਹਕਦਾ, ਸੌਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਵੰਝਲੀ
 ਵਜਾਉਂਦਾ। ਵੰਝਲੀ ਵਜਾਉਣ ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੈ ਤੇ ਵੰਝਲੀ ਦੇ
 ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਤਾਰੇ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਇਕ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ
 ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੜੇ ਸੈਂਕੜੇ ਕਜ਼ੀਏ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਬਾਰੂ ਚੂਹੜੇ
 ਦੀ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਨਾ ਪਹੁੰਚ ਸਕੇ। ਤਾਰੇ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਵੰਝਲੀ ਵਾਲੇ
 ਕਰਤਾਰੇ ਤੇ ਪਈ। ਏਸੇ ਕਰਤਾਰੇ ਨੇ ਹੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਹੋਰ ਜੱਟ ਜੋਟੀਦਾਰ
 ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰ ਪੀਰ ਦੁਲਣ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਬਾਰੂ
 ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਟਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚਾਰੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਤੋੜ ਸੁਟੀ

ਸੀ—“ਬੜਾ ਜ਼ਹਿਰੀ ਮੁੰਡਾ ਹੈ ਕਰਤਾਰਾ” ਤਾਰੋ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖਿਆਲ ਆਉਣ ਲਗੇ, “ਪਰ ਇਹਦਾ ਕੁਝ ਨਾ ਬਣਿਆ। ਜੇ ਬਾਰੂ ਦੀ ਥਾਂ ਕਰਤਾਰੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਪਾ ਲੈਂਦੀ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਕਿਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅੱਧੀ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਖਰਬੂਜਿਆਂ ਦੇ ਬਾੜੇ ਉਜਾੜਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਖਰਬੂਜੇ ਲਿਆਣ ਲਈ ਇਕ ਬਾਰੀ ਜੈਲਦਾਰਾਂ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿਚੋਂ ਸੰਤਰੇ ਤੋੜਨ ਗਿਆ ਸੀ ਓਹ ਵੀ ਮੇਰੇ ਲਈ, ਤੇ ਫਸ ਗਿਆ ਸੀ, ਤੇ ਮਾਰ ਖਾਧੀ ਸੀ। ਬਾਰੂ ਤੇ ਓਹਦੀ ਅੱਖ ਬੜੀ ਕੈਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜੇ ਉਹਦਾ ਦਾਅ ਲਗਦਾ ਤਾਂ ਓਹ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਨੋਂ ਹੀ ਮੁਕਾ ਦਿੰਦਾ”।

ਕਰਤਾਰੇ ਨੇ ਮਝ ਨੂੰ ਛਿਡਕਾਰਿਆ ਤੇ ਵੰਬਲੀ ਛੇੜ ਦਿਤੀ। ਵੰਬਲੀ ਕੁਝ ਬੋਲ ਰਹੀ ਸੀ, ਬੜੀ ਉਚੀ ਉਚੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਸੱਦ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ, ਕਰਤਾਰਾ ਮੱਝੀਆਂ ਚਾਰਨ ਵਾਲਾ, ਥਥਲਾ ਚੋਰ ਜਿਹੜਾ ਪਿਆਰ ਖਾਤਰ ਖਰਬੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਚੋਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ਮਸਤ ਵੰਬਲੀ ਦੀ ਤਾਨ ਕੱਢ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤਾਰੋ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ, ਪਰ ਅਚਨਚੇਤ ਕੱਚੇ ਲਹੂ ਦੀ ਹਵਾੜ ਉਠੀ ਅਤੇ ਵੰਬਲੀ ਦੀ ਤਾਨ ਉਸ ਵਿਚ ਗੂੰਮ ਹੋ ਗਈ। ਵੰਬਲੀ ਵਾਲਾ, ਇਸ਼ਕ ਲਈ ਚੋਰੀਆਂ ਥਰਨ ਵਾਲਾ, ਮਾਰ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਕੁਟ ਮਾਰ ਕਟਨ ਵਾਲਾ ਕਰਤਾਰਾ ਹਵਾੜ ਦੇ ਮੰਘਣੇ ਹੋ ਰਹੇ ਬੱਦਲਾਂ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਹੋਣ ਲੱਗਾ—“ਇਹ ਸਭ ਸ਼ੈਤਾਨ ਮੇਰੇ ਸਤ ਦੇ ਵੈਰੀ ਹਨ” ਉਸਦਾ ਦਮਾਗ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੇਰੀ ਕੁਲ ਨੂੰ ਕਲੰਕਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਕੁੱਖ ਦੇ ਬਚੇ ਦਾ ਖੂਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।” ਲਹੂ ਦੀ ਹਵਾੜ ਸੰਘਣੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਦੁਨੀਆਂ ਹਨੇਰੀ ਹੋ ਗਈ, ਹੋਰ ਹਨੇਰੀ। ਹਨੇਰਾ ਇਕ ਦਮ ਵਧ ਗਿਆ। ਚੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਵੱਲੇ ਅਪਾਰ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਤਾਰੋ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਗੁਆਚ ਗਈ।

ਕਿਤੇ ਦੂਰ, ਪਰ ਨੇੜੇ ਹੀ ਔਹ ਸਾਹਮਣੇ ਤਾਰੋ ਦੇ ਆਪਣੇ ਬਾਪੂ ਦੇ ਖੂਹ ਉਤੇ ਤਾਰੋ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਫੈਲੇ ਘੁਪ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਆਸ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਦੀਵੇ ਦੀ ਜੋਤ ਝਿਲਮਲਾ ਉਠੀ । ਸ਼ਾਇਦ ਤਾਰੋ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਵਿਚ ਚਾਨਣ ਪਰਤ ਆਏ; ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਆਪ ਚੰਦ ਬਣ ਜਾਏ ਤੇ ਚਮਕਣ ਲੱਗੇ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਤਸੀਲਦਾਰਨੀ ਬਣ ਜਾਏ । ਉਸਦੀ ਸੁਕੜੀ ਹੋਈ, ਸੁੰਨ ਹੋਈ, ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਗਲੇਫੀ ਜਿੰਦ ਬੁਢੇ ਪਰ ਨੋਟਾਂ ਦੇ ਥੱਥਿਆਂ ਵਾਲੇ ਤਸੀਲਦਾਰ ਵਲ ਉਲਰ ਪਈ । ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਅੱਜ ਤਸੀਲਦਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੂਹ ਉਤੇ ਨਵੇਂ ਨਰੋਏ ਮਾਲ ਦਾ ਵਣਜ ਕਰਨ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਤਾਰੋ ਦੇ ਕਦਮ ਕੁਝ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਗਏ । ਦਿਲ ਦੇ ਰਬ, ਅੱਗੇ ਆਜਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ । “ਮੈਂ ਤਸੀਲਦਾਰਨੀ ਬਣ ਜਾਵਾਂ, ਮੇਰੇ ਸਜੇ ਗੁਟ ਤੇ ਘੜੀ ਲਗ ਜਾਵੇ; ਹੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ !”

ਤੇ ਤਸੀਲਦਾਰ ਨੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਅਮਿਣਵੇਂ ਲੋਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਬਣਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ੌਹਰੇ ਨੂੰ ਆਖਿਆ “ਤੂੰ ਹਾਂ ਕਰ ਇਕ ਬਾਰੀ ਲਾਭ ਸਿੰਘਾ ਸਰਦਾਰਾ ! ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਪੁਤ, ਬਰਖੁਰਦਾਰ ਪੁਤ, ਸੌ ਧੀਆਂ ਵਰਗਾ ਇਕੋ ਪੁਤ । ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਧੀ ਨੂੰ ਪਰੀ ਬਣਾ ਦਉਂ, ਸਿਲਕ ਦੀਆਂ ਸਾੜੀਆਂ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਚੜ੍ਹਕ, ਗਹਿਣਿਆਂ ਨਾਲ ਬੋਤੀ ਬਾਂਗ ਲੱਦ ਦਉਂ । ਘੜੀ ਲਾਈ ਫਿਰੂ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਈਏ ਦੀ । ਤੂੰ ਕੀ ਸਮਝਦਾਂ ਤਸੀਲਦਾਰ ਨੂੰ । ਪੂਰਾ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਈਆ ਲੈ ਤੇ ਪੁਤ ਬਣਾ ਲਾ ਮੈਨੂੰ । ਕਰ ਹੱਥ ਤੇਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰ ਦਿਆਂ ਇਕ ਬਾਰੀ । ਤਾਰਾ ਰਾਣੀ ਦੀ ਪੈਰ ਬਰਕੀ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲਾਹੋਰ ਦੀ ਕੰਜਰੀ ਇਕ ਬੀ । ਕਰ ਹੱਥ, ਹੁਣ ਨਾਂਹ ਨਾ ਕਰੀਂ । ਇਹੋ ਜਹੇ ਮੌਕੇ ਨਿਤ ਨਿਤ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦੇ । ਤੇਰਾ ਦਲਿੱਦਰ ਕੱਟ ਦਿਆਂ, ਉਰੇ ਕਰ ਹੱਥ ।”

ਲੱਭੂ ਨੇ ਹਾਲੇ ਵੀ ਹੱਥ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਓਹ ਆਪਣੀ ਮੱਖਣਾਂ
ਪਲੀ ਨੂੰ ਏਨੇ ਸਸਤੇ ਭਾ ਲੁਟਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇ ਸਕਦਾ ਪਰ ਉਸਦੇ
ਖਰੇ ਮਾਲ ਨੂੰ ਵੱਟਾ ਲਗ ਚੁਕਾ ਸੀ।

ਤਸੀਲਦਾਰ ਨੇ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਦੇ ਨੋਟ ਬਿਕਰ ਚੋਰ ਦੇ ਹੱਥ
ਫੜਾ ਦਿੱਤੇ, “ਨੈ ਤੂੰ ਜਾਣ, ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਜਾਣੇ।”

“ਪੰਜ ਸੌ ਹੋਰ ਕੱਢ, ਕੰਜੂਸੀ ਨਾ ਕਰ। ਕਿਹੜੀ ਹਲਾਲ ਦੀ
ਕਮਾਈ ਆ” ਬਿਕਰ ਬੋਲਿਆ।

ਪੰਜ ਸੌ ਦੇ ਨੋਟ ਹੋਰ ਆ ਗਏ।

“ਬਿਆਹ ਦਾ ਖਰਚ ਤੇਰਾ।”

“ਬਿਆਹ ਦਾ ਕੁਲ ਖਰਚ ਮੇਰਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲੋਂ
ਤੋਂ ਈ ਕਹਿਨਾ ਆਂ।”

“ਤੁਕ ਦੱਸ” ਬਿਕਰ ਬੋਲਿਆ।

“ਬੱਸ ਦਸ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ, ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਨਹੀਂ।
ਅੰਦਰ ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ ਫਈਆ ਫਸਾ ਈ ਕਰਨਾ ਹੈ ਨਾ।” “ਮੇਰੇ ਬਲੋਂ
ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਈ ਤੋਰ ਦਿਓ।”

ਤਾਰੇ ਖੂਹ ਦੀ ਕਾਂਜਣ ਦੇ ਅੰਨ ਹੇਠਾਂ ਚੰਨੇ ਦੇ ਨਾਲ ਢੋ ਲਾਕੇ
ਖੜੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਸਦੀ ਨਿਗਾਹ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਲੀ ਖੁਰਲੀ ਲਾਗਲੇ
ਨਵੇਂ ਛੱਤੇ ਕਚੇ ਕੋਠੇ ਉਤੇ ਜੰਮ ਗਈ, ਕੋਠੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਸੀ
ਅਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਪਛਾਤੀਆਂ, ਅਨਪਛਾਤੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੀ
ਘਸਰ ਮਸਰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਸ ਦਾ ਦੀਵਾ ਸ਼ੈਦ ਜਗ ਹੀ ਪਵੇ।
ਲੂਹ ਰੰਗੀ ਹਵਾੜ ਦਾ ਸੰਘਣਾ ਗਲਾਫ ਸ਼ਾਇਦ ਫਟ ਜਾਏ, ਉਡ
ਪੁਭ ਜਾਏ।

ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੁਲ੍ਹੇ, ਤਾਰੇ ਦਾ ਬਾਪੂ ਕੋਲ ਆਇਆ, ਲੱਤਾਂ
ਬਿੜਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਕਕੀਆਂ ਮੁਛਾਂ ਵਿਚ ਨਸ਼ੇ ਦੇ ਤਿਪਕੇ ਲਟਕ

ਗਏ ਸਨ। ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਦੇਸੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਦੁਰਗੰਧ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਸ਼ੇ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਹਸੂ ਹਸੂ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

“ਜਾ ਕੁੜੇ, ਏਥੇ ਕਿਉਂ ਖੜੀ ਆਂ, ਦੁਧ ਚੋ ਤੇ ਘਰ ਉਡੀ ਜਾ। ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਹੀਂ ਖੀਰ ਬਣਾਵੇ, ਅੱਜ ਖੀਰ ਖਾਮਾਂਗੇ। ਰੋਜ ਖੀਰ ਖਾਇਆ ਕਟਾਂਗੇ ਹੁਣ ਤਾਂ, ਤੇਰਾ ਫਾਹੋ ਬਢ ਦਿਤਾ ਖੁੜੀਏ। ਤੂੰ ਕੀ ਕਹੇਂਗੀ, ਪਿਓ ਨੇ ਬਰ ਟੋਲਿਆ ਸੀ।”

“ਕੀ ਆ ਬਾਪੂ--ਮੇਰਾ ਕੀ ਫਾਹਾ ਬਢ ਦਿਤਾ” ਬੁਢੇ, ਪਰ ਜਭੇ ਵਾਲੇ ਤਸੀਲਦਾਰ ਨਾਲ ਸੋਦਾ ਚੁਕਾ ਦਿਤਾ”, ਲਭੂ ਦੀ ਜੇਬ ਵਿਚ ਡੇਵ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਨੋਟ ਬੜੇ ਤੁੰਨ ਤੁੰਨ ਕੇ, ਮਸੀ ਹੀ ਫਸੇ ਸਨ, ਜੇਬ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਸੀ। “ਦਲਿੱਦਦ ਚੁਕਿਆ ਗਿਆ ਹੋਰ ਕੀ” ਲਭੂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਤਾਰੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਗੋਂ ਹਨੇਰਾ ਉਡ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਅਗੇ ਕੀਤੀ ਅਰਦਾਸ ਕੰਬੁਲੀ ਗਈ। ਕੱਚੇ ਕੋਠੇ ਵਿਚ ਟਿਮ-ਟਮਾਉਂਦੀ ਆਸ ਦਾ ਦੀਵਾ ਭੜਕ ਉਠਿਆ, ਕਚੇ ਲਹੂ ਦੀ ਹਵਾੜ ਦੁਨੀਆਂ ਛੱਡ ਗਈ। ਏਸ ਉਘੜ ਰਹੇ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਹਾਕਮ, ਬੁਢਾ ਪਰ ਜਭੇਦਾਰ ਤਸੀਲਦਾਰ ਸੂਰਜ ਬਣ ਚਮਕਿਆ। ਬੋਦਿਆਂ ਨੂੰ ਤੇਲ ਲਾਕੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਬਾਰੂ ਚੂੜ੍ਹਾ, ਕਿੰਨਾ ਨੀਰ ਸੀ। ਕਿੰਨਾ ਹਕੀਰ ਤੇ ਨਿਮਾਣਾ, ਵੰਬਲੀ ਵਾਲਾ ਕਰਤਾਰਾ ਤੇ ਉਸਦੇ ਵਾਰੀ ਜੋਟੀਦਾਰ ਕਿੰਨੇ ਬੇਅਰਥ ਲਗਦੇ ਸਨ। ਤਸੀਲਦਾਰਨੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚਮਕੀਆਂ, ਜਾਨ ਛੋਲੀ-ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਰਗ ਰਗ ਵਿਚ ‘ਤਸੀਲਦਾਰ’ ਤੇ ‘ਤਸੀਲਦਾਰ’ ਗੂੰਜਣ ਲਗ ਪਿਆ।

ਤੂੰ ਖੇ ਘਦਾਰ ਚਕ ਤੇ ਸੇਈ ਨਿਜੇ ਤੇ ਪੰਜੇ ਖੇ ਕੁਝ ਦੋ ਮੰਮਾ ੨
 ਸੀ ਜੇ ਖੇ ਲਗੇ ਨੂੰ
 ਦੀ ਤੇ ਜੇ ਨੇਗੀ।
 — ੦ —
 ੧੯

ਤੱਤਾ

ਨਿਕੇ ਹੁੰਦੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਸਿਆਲੇ ਨੂੰ
ਰੰਡ ਉਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਤੱਤਾ ਤੱਤਾ ਗੁੜ ਖਾਣ ਦਾ ਬੜਾ ਸੁਕੀਨ ਸਾਂ।
ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਬਾਲ-ਵਰੇਸ ਬੀਤ ਚੁਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਵਾਸੀ ਸਾਂ,
ਉਸ ਪੁਰਾਣੀ ਮਿਲਖੀ ਦੀ ਗੁਫਾਲ ਦੀ ਥਾਂ, ਗਾਂਦੇ ਜੱਟ ਦੀ ਦੁਧ ਦੀ
ਦੁਕਾਨ ਨੇ ਮੱਲ ਲਈ ਸੀ। ਨੌਕਰ ਕੋਲੋਂ ਦੁਧ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਪੀਣ
ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਅਨੰਦ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਰੋਜ਼ ਰਾਤ
ਨੂੰ ਅੱਠ ਨੌਂ ਬਜੇ, ਓੜਕ ਦੀ ਸਰਦੀ ਨੂੰ ਝਾਗਦਾ ਆਪ ਦੁਕਾਨ ਪੁਰ
ਅੱਪੜਿਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ। ਏਥੇ ਗਾਂਦੇ ਜੱਟ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਦੁਧ ਮੈਨੂੰ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਾਂਗ ਸਵਾਦੀ ਲੱਗਦਾ।

ਪੋਹ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ, ਭਰ-ਪਾਲੇ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ। ਮੈਂ ਦੁਧ
ਦਾ ਗਲਾਸ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਘਰ ਵੱਲ ਮੁੜਨ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ
ਆਇਆ। ਬਾਹਰ ਹਵਾ ਫਰਾਟਿਆਂ ਵਿਚ ਚਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਰੁਖਾਂ
ਦੀ ਸਾਂ ਸਾਂ ਵੀ ਸੁਣੀ। ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਭਿੜ ਬੂਹੇ ਕਰੜ ਕਰੜ ਵਜਦੇ
ਸਨ, ਬਾਹਰ ਬੜੀ ਸਰਦੀ ਸੀ, ਦੁਕਾਨ ਦੀ ਸੁਖਦਾਇਕ ਨਿਘ ਵਿਚੋਂ
ਨਿਕਲਕੇ, ਸਰੀਰ ਬਾਹਰ ਵਗਦੇ ਠੱਕੇ ਵਿਚ ਠਿਲੁਣ ਲਈ
ਬੇ-ਦਲੀਲਾ ਜਿਹਾ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਮੈਂ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਵਰਕੇ ਫਰੋਲਣੇ
ਅਰੰਭ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਤੈ ਐਵੇਂ ਬਹਾਨੇ ਜਹੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਚਿਰ ਹੋਰ ਬਾਹਰ
ਵਗਦੀ ਠਰਨ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹਾਂ ਅਤੇ ਫੇਰ ਖਬਰਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ
ਮਗਨ ਹੋ ਗਿਆ।

‘ਸੁਣਾਓ ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਤਗੜੇ ਓ?’ ਨੇੜਿਓਂ ਹੀ
ਕਿਸੇ ਦੀ ਖਰੁਵੀ, ਠੁੱਲ੍ਹੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ ਜਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ

ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ । ਮੈਂ ਸਿਰ ਭੁਆ ਕੇ ਦੇਖਿਆ, ਮੇਰੇ
 ਖਬੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਨਾਵਾਕਫ, ਮੈਲੀ ਸ਼ਕਲ ਖੜੋਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਮੁਖ
 ਤੇ ਚਾਅ ਭਰੀ ਮੁਸਕਾਨ ਨੂੰ ਤਕ ਪਹਿਲੋਂ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਝਿਜਕੀਆਂ,
 ਫੇਰ ਘਬਰਾਈਆਂ ਅਤੇ ਛਕੜ ਤਾਜਬ ਨਾਲ ਸੁਆ ਗਈਆਂ
 “ਤਗੜ ਓ ਨਾ ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ?” ਓਸ ਰੀਝੀ ਅਤੇ ਕੋਝੀ
 ਸ਼ਕਲ ਨੇ ਫੇਰ ਓਸੇ ਖੁਲਾਸ ਨਾਲ ਪੁਛਿਆ । ‘ਹਾਂ ਤਕੜਾਂ,—ਤੂੰ
 ਤਕੜੈ?’ ਮੇਰੀ ਵੱਟੀ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਫਿਕਾਈ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਦੋਵੇਂ
 ਮੌਜੂਦ ਸਨ । ‘ਬੜੀ ਦੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗਲ ਆ’ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਕਿਸੇ
 ਅਣਜਾਤੀ ਪ੍ਰਸਨਤਾ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਕਰੂਪ ਚੇਹਰਾ ਹੋਰ ਚੌੜੇਰਾ
 ਮੁਸਕਾਇਆ, ਫੇਰ ਸਰੀਰ ਭੁਲੁਕਦਾ ਭੁਲੁਕਦਾ ਮੇਰੇ ਖਾਂਬੇ ਪਾਸੇ
 ਵਾਲੀ ਕੁਰਸੀ ਪੁਰ ਇੰਚ ਜਾ ਟਿਕਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਨੌਜੁਆਨ
 ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਰਾਜ-ਸਿੰਘਾਸਣ ਪੁਰ ਬਿਰਾਜਦਾ ਹੈ ।
 ਏਸ ਬੰਦੇ ਦੇ ਲੀੜ ਅਤਿਅੰਤ ਮੈਲੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਓਹਨਾਂ ਵਿਚ ਰੱਚੀ
 ਅਤੇ ਉਪਰ ਤੈਹਾਂ ਵਿਚ ਜੱਮੀ ਮੈਲ ਤੋਂ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸੀਤੇ
 ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਹਦ ਕਦੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਨਹੀਂ ਲੱਥੇ । ਸਿਰ ਪੁਰ ਗੋਲ
 ਜਹੀ ਟੋਪੀ ਦੀ ਦੁਰਦਸਾ ਵੀ ਕੋਈ ਘਟ ਦਰਦਨਾਕ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਝੱਗੇ
 ਅਤੇ ਉਸ ਉਤਲੇ ਠੰਢੇ ਕੋਟ ਵਿਚ ਮਣਾਂ-ਮੂੰਹੀਂ ਦਲਿੱਦਰ ਸੀ, ਅਤੇ
 ਮਾਸ-ਹੀਣ ਚਿਬੇ ਚਿਹਰੇ ਵੀ ਠੰਡੀ ਉਤੇ ਕੰਡਰਨੇ ਦੇ ਕੰਡਿਆਂ ਵਾਂਗ
 ਤਿਖੇ ਅਤੇ ਸਿਧੇ ਖੜੇ ਉਂਗਲ ਉਂਗਲ ਲੰਮੇ ਵਾਲ ਇੰਜ ਜਾਪਦੇ
 ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਾਤ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ
 ਹੈ । ਇਸ ਜੀਅ ਜਹੇ ਦੀ, ਜੋ ਮੇਰੀ ਲਾਗਲੀ ਕੁਰਸੀ ਪੁਰ ਬੈਠਾ ਸੀ
 ਅਤੇ ਜਿਸਦਿਆਂ ਮੈਲਿਆਂ ਪਰਵੁੱਟਿਆਂ ਵਿਚ ਗਲੇਫੀਆਂ, ਲਿਸਕ-
 ਵੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਮੇਰੀ ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਨਿਕਾਰੀ
 ਸ਼ਕਲ ਦੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਦੇ ਮਿਲੇ ਜੁਲੇ ਪਰਭਾਵ ਨੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਕਚਾਂਦ

ਨਾਲ ਭਰ ਦਿਤਾ। ਦੁਧ ਪੀਣ ਦਾ ਸੁਆਦ ਮਿਟੀ ਵਿਚ ਰਲ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਅਖਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਪੁਰ, ਉੱਤਾਹਾਂ, ਹਿਠਾਹਾਂ, ਐਧਰ, ਐਧਰ ਫਿਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਸ਼ੈਦ ਓਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮੰਗ ਵੀ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਜਾਰਨਾ। ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਧੁੜਖੂ ਹੋਣ ਲੱਗਾ--ਮੰਗਤਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ? ਸ਼ਕਲ ਤਾਂ ਮੰਗਤਿਆਂ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਪੈਸੇ ਮੰਗਦਾ ਹੈ? ਦੁਧ ਪੀਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ਮੈਥੋਂ? ਇਹ ਨੈਹਸ਼ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦਾ ਕਿਥੋਂ ਆ ਗਿਆ। ਪੈਸੇ ਮੰਗਣੇ ਸੁ ਤਾਂ ਬਾਹਰੋਂ ਮੰਗੇ, ਐਥੇ ਆਕੇ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠਣ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ? ਏਸ ਮੰਗਤਵਾਧੇ ਨੇ ਬੜਾ ਦੁਖ ਦਿਤਾ। ਮੈਂ ਜੇਬਾਂ ਚੋਰੀ ਚੋਰੀ ਫਰੋਲੀਆਂ, ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਏ? ਚੰਗੀ ਵਿਪਤਾ ਵਿਚ ਪਏ। 'ਖੁਸ਼ ਤਾਂ ਹੈਂ?' ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ। 'ਹੱਦ ਕਿ' ਓਹਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ। 'ਕੀ ਚੋਹਨਾਂ ਤੂੰ?' ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ। 'ਕੁਛ ਨਹੀਂ, ਸਭ ਕੁਝ ਰਬ ਦੀ ਦੋਆ ਆ' ਓਹਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ। 'ਬਾਹਰ ਪਾਲਾ ਤਾਂ ਬੜਾ ਹੋਣਾ?' 'ਕੋਈ ਐਡਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ'। ਮੈਂ ਉਠ ਖੜੋਤਾ; ਵਿਲ ਕਾਹਲਾ ਬੈਠ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਓਵਰ ਕੋਟ, ਜਿਹੜਾ ਦੁਕਾਨ ਵਿਚ ਵੜਦਿਆਂ ਈ ਲਾਹ ਦਿਤਾ ਸੀ ਪਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਓਸ ਭੂਸਲੀ ਸ਼ਕਲ ਨੂੰ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਰਸੀ ਪੁਰ ਬਿਰਾਜਿਆਂ ਛੱਡ ਮਲਕੜ ਜਹੇ ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਚਾਨਣ ਅਤੇ ਤਪਦੀ ਭੱਠੀ ਦੀ ਨਿਘ ਵਿਚੋਂ ਰਾਤ ਦੀ ਕਾਲੋਂ ਅਤੇ ਫਰਨ ਫਰਨ ਵਗਦੇ ਠਕੇ ਦੀ ਸੰਨ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਠਰਨ ਗਰਮ ਕਪੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਚੋਹਰੀਆਂ ਪੰਜੋਹਰੀਆਂ ਤੈਹਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਸਟਕਦੀ ਪਿੰਡੇ ਤਾਈਂ ਪੁੱਜ ਗਈ, ਪਾਲੇ ਦੀ ਇਕ ਬਰਨਾਟ ਸਰੰਗ ਵਿਚ ਦੀ ਸਰਕ ਗਈ--ਕੁਰਸੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠੇ ਮੰਗਤੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਇਆ, ਓਹਦੇ ਗਲ ਕੇਵਲ ਇਕ ਪਾਟੀ ਜਹੀ ਕਮੀਜ਼

ਅਤੇ ਪਤਲਾ ਜਿਹਾ ਕੋਟ ਸੀ, ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਾਹਦੇ ਬਣੇ ਨੇ, ਪੋਹ
ਮਾਘ ਦਾ ਕੱਕਰ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੋਂਹਦਾ, ਖਵਰੇ ਮੈਲ ਪਾਲੇ ਨੂੰ
ਡੱਕ ਲੈਂਦੀ ਹੋਵੇ। ਲਮੂਨੀਏ ਨਾਲ ਪਰੇ ਮਰਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੋਹਰੇ,
ਆਹ ਗੰਦ ਤਾਂ ਮੁੱਕੇ !

ਕੁਝ ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਸ਼ਾਮ, ਜਦ ਮੈਂ ਦੁਧ ਪੀਣ
ਆਇਆ ਤਾਂ ਕੀ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਦਣ ਵਾਲਾ ਮੰਗਤਾ ਦੁਕਾਨ
ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਖੜਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਕੋਡੀਆਂ ਹੋਈਆਂ
ਸਨ, ਗਾਂਦਾ ਜਟੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨੌਕਰ ਬੂਹੇ ਵਿਚ ਖੜਤੇ ਸਨ ਅਤੇ
ਇਕ ਲਾਲਾ ਜਿਹਾ ਉਸ ਡੁਡੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਲਾਲਾ- ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਜੀ ਕਰਦਾ.....ਕਦੇ ਨਹੀਂ ?

ਡੁਡਾ--ਵਿਆਹ ਕਰਾ ਕੇ ਕੀ ਲੈਣਾ ? ਮੁਫਤ ਦਾ ਪੰਗਾ।

ਲਾਲਾ- ਕਮਲਾ--ਕੀਹ ਕਰਦਾ, ਹੋ ਜਾਊ ਸੰਜੋਗ ਕਿਤੇ,
ਤੇਰੇ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਡੇਰ ਆ।

ਡੁਡਾ--ਨਾ ਭਰਾ, ਮਾਫ਼ ਈ ਰੱਖ, ਤੀਮੀਆਂ ਬੁਰੀ ਬਲਾਂ।

ਲਾਲਾ--ਵਾਹ ਜੀ ਵਾਹ ਕੋਈ ਜੀਣ ਦਾ ਸੁਆਦ ਵੀ ਲੈਣਾ
ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਡੁਡਾ--ਤਿ ਹੁਣ ਕੀ ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਸੁਆਦੋਂ ਬਗੈਰ ਈ
ਰਹਿਨਾ ਆਂ ?

ਗਾਂਦੇ ਜਟ ਦੇ ਨੌਕਰ ਦਾ ਵੀ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਜੀ ਕਰ ਆਇਆ--
ਖਿਹ ਸੁਆਦ ਲੈਣੇ, ਜਿਥੇ ਨੀਂਦ ਔਂਦੀ ਆ ਬੇਸੁਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪਿਆ
ਰਹਿਨੈਂ, ਨਾ ਖਾਣ ਦੀ ਸੁਰਤ ਨ ਪੀਣ ਦੀ, ਘਰ ਵਾਲੀ ਹੋਊ, ਤੇਰੀ
ਜੂਨ ਸੁਧਰ ਜਾਊ, ਗੀਠੀ ਬਾਲ ਕੇ ਤੈਨੂੰ ਸਿਕਾਇਆ ਕਰੂ, ਤੇਰੀ ਮੁਠੀ
ਚਾਪੀ ਕਰਿਆ ਕਰੂ, ਤੇਰੇ ਕਪੜੇ ਧੋਇਆ ਕਰੂ; ਲਾਲੇ ਦੀ ਗਲ ਨ
ਮੋੜ, ਕਰਾ ਲੈ ਵਿਆਹ ਅਵੈੜਿਆ,--ਮੈਨੂੰ ਕਹੋ ਨਾ ਲਾਲਾ।

ਭੁੱਡਾ-ਤੂੰ ਨਾਂ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ 'ਚਿ ਪੈ, ਤੂੰ ਹਾਲੇ ਨਿਆਣਾ ਐਂ
 ਕਾਕਾ, ਦੁਧ ਦੇ ਦਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਗਏ। ਤੂੰ ਹਾਲੇ ਜੰਮ ਤਿ ਲੈ, ਜੰਮਿਆ
 ਕਦੋਂ ਤੇ ਗੋਲਾਂ ਕਿੱਦਾਂ ਮੜਾਕ ਮੜਾਕ ਕੇ ਕਰਦੈ, ਹੈ ਲੋਕੇ ਨੇਰ ਸਾਈਂ ਦਾ।
 ਨੋਕਰ-ਤੇਰੇ ਵੈਦੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਐ, ਅਗੋਂ ਤੂੰ ਭਾਵੇਂ
 ਮਸਗੂਲਾ ਸਮਝੇਂ।

ਗਾਂਦੇ ਜਟ ਨੂੰ ਵੀ ਜੋਸ਼ ਆਇਆ। ਭੁੱਡੇ ਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ
 “ਯਾਦ ਰਖ ਬਚੂ ਜੇ ਤੂੰ ਗ੍ਰੈਸਤ ਧਰਮ ਨਾ ਕੀਤਾ, ਤੈਨੂੰ ਅਗਲੀ ਜੂਨੇ
 ਰਖ ਨੇ ਨਾ ਸੰਢਾ ਬਣਾਇਆ ਤਾਂ ਕਹੀਂ। ਇਹ ਵੀ ਗਲ ਚੇਤੇ ਰਖ ਲਾ
 ਵੇਰ ਨ ਕਹੀਂ ਦਸੀ ਨਹੀਂ ਸੀ”।

ਭੁੱਡਾ-ਤੋਬਾ ਤੋਬਾ।

ਗਾਂਦਾ-ਬਸ ਤੈਨੂੰ ਦਸ ਦਿਤਾ, ਨਾ ਸੰਢੇ ਦੀ ਜੂਨੇ ਪਿਆ ਤਾਂ
 ਕਹੀਂ, ਨਾ ਤੈਨੂੰ ਜੱਟਾਂ ਪ੍ਰੈਣਾਂ ਨਾਲ ਕੁਟ ਕੁਟ ਦੁੱਬਾ ਬਣਾਇਆ
 ਤਾ ਕਹੀਂ।

ਭੁੱਡਾ ਤੋਬਾ ਤੋਬਾ!

ਲਾਲਾ-ਕਰ ਲੈ ਬਿਆਹ ਸੁਖੀ ਰਹੇਂਗਾ।

ਭੁੱਡਾ-ਤੇ ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਸੁਖੋਂ ਬਗੈਰ ਈ ਆਂ?

ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਖਤਮ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਕੁਰਸੀ ਪੁਰ ਜਾ
 ਬੈਠਾ, ਕੀ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਭੁੱਡਾ ਵੇਰ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।
 ਮੈਂ ਬੜੇ ਗੌਹ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਚਾਲ ਦੀ ਪਤਖ ਕੀਤੀ, ਉਸ ਦੀਆਂ
 ਸੁਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪਿੱਨੀਆਂ ਅਤੇ ਪੱਟ ਆਪੋ ਵਿਚ ੬੦ ਦਰਜੇ ਦੇ
 ਜ਼ਾਵੀਏ ਤੇ ਮਿਲਦੇ ਸਨ, ਉਸ ਦਾ ਪੇਟ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਅਤੇ ਪਸਲੀਆਂ
 ਵਿਚ ਨਿੱਪੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਵਧੀਆਂ ਸਨ। ਸਿਰ ਧੱਠ ਪੁਰ ਇੰਜ ਸੀ
 ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਥੇ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੈਰ ਪੈਰ ਤੇ
 ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਜਹੇ ਹਝੋਕੇ ਨਾਲ ਹੋਠਾਂ ਡਿਗ ਪੈਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹੋਵੇ। ਉਸਦੇ

ਇਹਨਾਂ ਵਿੰਗੇ ਤੜਿੰਗੇ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਮੈਨੂੰ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਵੇਲੇ ਦੇ ਅਸ਼ਟਾ-ਬੱਕਰ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਇਆ। ਭੁੱਡਾ ਜਦੋਂ ਇਕ ਪੈਰ ਚੁਕਦਾ ਸੀ, ਦੂਜੀ ਲੱਤ ਕਮਾਨੀ ਵਾਂਗ ਲਰਜ਼ ਖਾਂਦੀ ਸੀ, ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਹਲੁਣਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਚਾਲ ਅਤਿ ਮੱਧਮ ਪੈਰ ਕੱਛੂ-ਕੁਮੇਂ ਵਾਂਗ ਅਟਿਕ ਸੀ-ਉਹ ਮਲਕੜੇ ਵਧਦਾ ਵਧਦਾ ਭੱਠੀ ਕੋਲ ਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਲੇ ਭਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਫੇਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਟੋਪੀਦਾਰ ਛਾਤੀ ਨੂੰ ਤਪਦੀ ਭੱਠੀ ਨਾਲ ਢਾਸਣੇ ਲਾ ਦਿਤਾ। ਉਹਦੀ ਸਿਰ ਦੀ ਟੋਪੀ ਦਾ ਉਪਰਲਾ ਸਿਰਾ ਮਸਾਂ ਹੀ ਭੱਠੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੀਕ ਉਪੜਿਆ। ਗਾਂਦੇ ਜੱਟ ਨੇ ਵਰਜਿਆ,--“ਕਿਉਂ ਮਰਨ ਲੱਗੇਂ ਏਥੇ ਸਾਡੀ ਦੁਕਾਨੇਂ-ਬਾਹਰ ਹੋਕੇ ਮਰ!”

“ਏਥੇ ਈ ਮਰਨਾਂ-ਏਥੇ ਈ ਮਰਨਾਂ”

“ਜਦ ਮੈਂ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਪਈ ਏਥੇ ਨਾ ਮਰ--ਅਸੀਂ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਤਾਂ ਮਰਨ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਕਦੇ ਬੀ।”

‘ਏਥੇ ਈ ਮਰਨਾ ਏਥੇ ਈ ਮਰਨਾ-ਤੇਰੀ ਦੁਕਾਨ ਦਿ ਮਰਨਾਂ ਬੱਸ’। ਉਹਨੇ ਉਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਢਾਸਣਾ ਲਾਈ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਫੇਰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਉਥੋਂ ਹਿਲ ਕੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ, ਬਹੁਤ ਮਲਕੜੇ ਮਲਕੜੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਮੇਰੀ ਵਲ ਨੂੰ ਵਧਿਆ, ਅਤੇ ਨੇੜੇ ਆਕੇ ਮਸਕਾ ਕੇ ਆਖਣ ਲਗਾ, ‘ਸੁਣਾਓ ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਓ’ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ‘ਹਾਂ ਤੁਕੜਾਂ, ਤੂੰ ਸੁਣਾ ਆਪਣੀ ਗਲ ਬਾਤ’। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਉਹਦੇ ਕਪੜਿਆਂ ਤੋਂ ਅਜ ਵੀ ਬੜੀ ਘਿਰਨਾ ਆਈ, ਜੋ ਗੰਦ ਨਾਲ ਪਲੇਥੇ ਪਏ ਸਨ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਖਬੇ ਕੁਰਸੀ ਉਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਰਤਾ ਕੁ ਮਗਰੋਂ ਗਾਂਦੇ ਜੱਟ ਨੇ ਇਕ ਪਾ ਦੁਧ ਮੇਰੇ ਬਿਨ ਬਣਾਏ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ, ਉਹਨੇਂ ਘੁਟੇ ਵੱਟੀ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਛਕਿਆ, ਫੇਰ ਮੈਨੂੰ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਬੁਲਾਕੇ ਜਿਸ ਤੌਰ ਆਇਆ ਸੀ ਉਸੇ

ਤੋਰ ਦੁਕਾਨੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ । ਮਗਰੋਂ ਮੈਂ ਗਾਂਦੇ ਜੱਟ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ, 'ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਜੀ, ਅੱਠ ਮੰਗਤਾ ਜਿਹਾ ਰੋਣ ਆ, ਜਿਹੜਾ ਹੁਣੇ ਦੁਧ ਪੀ ਕੇ ਗਿਆ' "ਮੰਗਤਾ ਨਾ ਕਹੋ ਸਰਦਾਰ ਜੀ" ਉਹਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ—"ਸੈਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਆ, ਆਪਣੀ ਦਸਾਂ ਨੌਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਖਾਂਦੇ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਬਚਾਰੇ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਲੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਬੜਾ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ"

"ਅੱਛਾ ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਡਰਦਾ ਰਿਹਾ ਮਤਾਂ ਕੁਛ ਮੰਗ ਬੁਠੇ—ਜੇਬਾਂ ਵੀ ਅੱਜ ਕਲ ਖਾਲੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ।"

"ਰਮ ਰਾਮ ਜੀ, ਮੰਗਣ ਦਾ ਨਾਂ ਨ ਲਓ ।"

"ਕੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ?"

"ਕੰਮ ਕੀ ਕਰਨਾ ਬਚਾਰੇ ਨੇ—ਆਪਣਾ ਨਰਬਾਹ ਕਰਦੇ... .. ਹਾਂ ਲਾਗਲੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਚਿ ਨੌਕਰ ਆ, ਓਥੇ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦੈ ਤੂੰ ਅਗੇ, ਜੇ ਕਿਤੇ ਰੋੜ ਰਾੜ ਪਏ ਹੋਏ, ਉਹ ਹੁੰਦੇ ਦਿੱਤੇ, ਅੰਦਾਂ ਹਥਾਂ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ—ਖੜਾ ਹੋ ਕੇ ਤਾਂ ਕੰਮ ਕਰ ਨਾ ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ, ਬੱਸ ਅੰਦਾਂ ਈ ਕਰ ਦੂਰ ਛੱਡਦੇ, ਹੋਰ ਬਚਾਰੇ ਨੇ ਕੰਮ ਕੀ ਕਰਨਾ—ਅੱਛਾ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਚੰਗਾ ਈ ਆ, ਇਹਦੇ ਵਰਗੇ ਸੈ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਮੰਗਦੇ ਫਿਰਦੇ ਐ, ਕਿਸੇ ਮੁਹਰੇ ਹੱਥ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਅੱਡਦਾ ।"

"ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਇਹਦਾ ਰੜਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ?"

"ਕਿਹਦਾ, ਸਰਨਦਾਸ ਦਾ—ਤੁੱਡੇ ਦਾ ?"

"ਹਾਂ ।"

"ਰੜਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਕੌਣ ਪਛਾਣਦੈ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਕਰ ਪੈਰ ਹੀਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਰੱਬ ਬੀ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦਾ, ਕੋਈ ਹੋਊ ਨਾਂਹ ਹੋਇਆਂ ਵਰਗਾ—ਕਾਰਖਾਨੇ ਵਿਚ ਈ ਕਮਰਾ ਦਿਤਾ ਹੋਇਐ, ਓਥੇ ਈ ਰਹਿੰਦੈ, ਹੋਰ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਕਦੇ ਸੁਣਿਆਂ ਨਹੀਂ ਅੰਗ ਸਾਕ—ਨ ਭੈਣ,

ਨ-ਭਰਾ, ਨ ਤਾਇਆ, ਨ ਚਾਰਾ, ਕੱਲੀ ਕੱਲੀ ਜਾਨ ਆ।" ਮੈਂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਿਹਾ--ਚੰਗਾ ਆਦਮੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਕੁਝ ਤਰਸ ਆਉਣ ਲੱਗਾ।

ਮਹੀਨੇ ਲੰਘ ਗਏ, ਮੈਂ ਸਰਨ ਦਾਸ ਨੂੰ ਨ ਦੇਖਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ--ਗੋ ਦੇ ਜੱਟ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਲਾਰਲਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਓਸ ਵੇਲੇ ਓਸ ਭੁੱਡੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨ ਆਇਆ।

੨.

ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਦੁਧ ਪੀਣ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕੀ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਭੁੱਡਾ ਅੱਗੇ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਰੁਰਸੀ ਪੁਰ ਬਰਾਜਮਾਨ ਹੈ, ਪਰ ਅਗਾਂਹ ਵਧ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਜੁ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਪਿਡਲੀ ਖੁਸ਼-ਦਿਲੀ ਦੀ ਹਲਕੀ ਮੁਸਕਾਨ ਦੇ ਬਜਾਏ ਨਿਮੁੰਬੂਣਤਾ ਛਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਗੇ ਦੇ ਵਾਰੀ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਸ਼ਾਹ-ਖਮਾਹ ਬਿਨ ਬੁਲਾਏ ਸੁਖ-ਸਾਂਦ ਪੁਛਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਅੱਜ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਮੇਰੀ ਆਮਦ ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਾਂਗ ਬੇ-ਵਜ਼ਹ ਦਾ ਚਾ ਹੀ ਚੜਿਆ, ਨਾ ਈ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਨੀਝਾਂ ਪ੍ਰਤਾਈਆਂ। ਮੇਰੀ ਖੁਦ ਪ੍ਰਸਤੀ ਨੂੰ ਬੇ-ਮਲੂਮੀ ਠੇਸ ਜਹੀ ਲੱਗੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸਰਨ ਦਾਸ ਅੱਜ ਕੀ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸ਼ਰੇਣੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਫਰਦ ਦਾ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਅਸਾਧਾਰਨ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦਿਲ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਟਿੱਚਰ ਕੀਤੀ--'ਸਰਨ ਦਾਸ ਕਿਹੜੇ ਵਹਿਣਾਂ ਚਿ ਪੈ ਗਿਐਂ; ਬੁੱਢੀ ਬਿਨਾਂ ਦਿਲ ਉਦਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੈ' ?

'ਆਓ ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤਗੜੇ ਤਾਂ ਰਹੋ, ਬੜੇ ਚਿਰੁੰ ਪਿਛੋਂ ਵਰਮਨ ਹੋਏ ਓਹਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਵੇਂ ਸੁਤਾ ਉਠਿਆ ਹੋਵੇ।

‘ਦੜੇ ਵਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਦਸ ਪਈ ਕਿਹੜੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦੈ’ ?

“ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਲੰਮੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ, ਕੋਈ ਹੀਲ ਹੁੱਜਤ ਨਹੀਂ ਔੜ੍ਹਦੀ । ਗਾਂਦੇ ਜੱਟ ਦਾ ਨੌਕਰ ਬੋਲਿਆ, “ਲਓ ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਇਹਨੂੰ ਕਹੀਦਾ ਪਈ ਦੁਧ ਪੀਈ ਜਾ, ਤੇਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮੁਫਤ ਪਲਾਵਾਂਗੇ—ਅਗਿਓਂ ਇਹਦੀ ਮਜ਼ਾਜ਼ ਈ ਨਹੀਂ ਸਾਂਭ ਹੁੰਦੀ ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਸਈ ਆਕੜਿਆ ਕਿੱਦਾਂ ਮਾਂਹ ਦੇ ਆਟੇ ਵਾਂਗ” ।

ਗਾਂਦਾ ਜੱਟ—“ਅਸਲ ਚਿ ਗੱਲ ਐਉਂ ਆ ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਪਈ ਇਹਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਾਰਖਾਨਾ ਬੰਦ, ਨਾਲੇ ਛੁਟ ਗਈ ਨੌਕਰੀ; ਜਿਹੜੇ ਚਾਰ ਵਮੜੇ ਏਨ ਜੋੜੇ ਸੀ ਕਿਰਸ ਕਰਕੇ, ਉਹ ਲਏ ਹੁਣ ਤਾਈ ਸਾਰੇ ਖਰਚ, ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਸਬੀਲ ਜੁੜਦੀ ਨਹੀਂ ਦੀਹਦੀ । ਤੁਸੀਂ ਦਸੋ ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਜੇ ਕੋਈ ਨਿਗਾਹ ਚਿ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਚੜੇ ਚੌਂਕੀਦਾਰ ਦੀ, ਬਚਾਰੇ ਦੀ ਬਹੁੜੀ ਕਰੋ ਜੇ ਹੋ ਸਕਦੀ ਤਾਂ” । ‘ਵਾਹ ਜੀ ਵਾਹ, ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਕਹੀ’ ਮੈਂ ਦਿ ਲਵਿਰ ਹੋਸਿਆ ‘ਕੋਈ ਇਹਨੂੰ ਨੌਕਰ ਰਖ ਕੇ ਵੀ ਤਰ ਜਾਉ ।’

“ਪਰ ਓਹ ਦੁਧ ਦੀ ਕੀ ਗੱਲ ਸੀ, ਓਹ ਤਾਂ ਵਿਚੋ ਈ ਰਹਿ ਗਈ” ? ਮੈਂ ਖਲਾਸੀ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਰੁਖ ਬਦਲਾਇਆ ।

ਨੌਕਰ ਗਲਾਸ ਵਿਚ ਦੁਧ ਪਾਕੇ ਲਈ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਓਹਨੇ ਮੇਰੇ ਪੁਸ਼ਨ ਦਾ ਉ ਤਰ ਦਿੱਤਾ—“ਦੁਧ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਪਈ—ਲਓ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਦੇਖ ਲਓ, ਇਹਨੇ ਦੁਧ ਨਹੀਂ ਪੀਣਾ, ਦੇਖੋ ਇਹਦੇ ਤਮਾਸ਼ੇ ਅਤੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ, ਉਹਨੇ ਦੁਧ ਦਾ ਗਲਾਸ ਸਰਨ ਦਾਸ ਦੇ ਮੋਹਰੇ ਬੰਬ ਤੇ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤਾ । ਫੇਰ ਓਹਨੂੰ ਆਖਿਆ ‘ਲੈ ਬਈ ਮਿੱਤ੍ਰਾ ਚੜ੍ਹਾ ਜਾ ਇਕੋ ਸਾਹੇ । ਡੁਡੇ ਦੀਆਂ ਚਮਕੀਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ

ਹਸਰਤ ਨਾਲ ਦੁਧ ਦੇ ਗਲਾਸ ਉਪਰੋਂ ਦੀ ਫਿਰੀਆਂ ਅਤੇ ਫੇਰ ਸ਼ੋਕ-ਭਰਿਆ ਬੋਲ ਨਿਕਲਿਆ “ਚਕ ਲਾ ਜਾਰ ਇਹਨੂੰ ਕਿਸਮਤ ਹੀ ਨਿਖੁਟ ਗਈ ਜਦ, ਦੁਧ ਪੀ ਕੇ ਕਿਹੜੇ ਖੋਹਣ ਖੋਹ ਲਊਂ— ਚਕ ਲਾ ਜਾਰ ਇਹਨੂੰ ਏਥੋਂ” ।

“ਪੀ ਲਾ, ਪੀਂਦਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜਿਹਨੂੰ ਮੁਫਤ ਦਾ ਦੁਧ ਲੱਭੇ ਓਹਨੇ ਹੋਰ ਕੀ ਲੈਣਾ!” ਮੈਂ ਜਿਵੇਂ ਓਹਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ।

“ਦੇਖੋ ਨਾ ਸਰਦਾਰ ਜੀ” ਨੌਕਰ ਬੋਲਿਆ “ਇਹਦੇ ਖੋਖਨ । ਹੈ ਮਜਾਜ਼ ਟਿਕਾਣੇ, ਇਹਦੀ ਗਲ ਸੁਣੀ ਤੁਸੀਂ, ਕਹਿੰਦੇ ਦੁਧ ਨਹੀਂ ਪੀਣਾ, ਤਿ ਦੁਧ ਨਹੀਂ ਪੀਣਾ, ਪਈ ਅੱਛਾ ਪੁਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਇਹਨੂੰ ਇਹ ਪੁਛੋ ਪਈ ਦੱਸ ਭਲਿਆ ਮਾਣਸਾ ਪਈ ਤੂੰ ਜੁ ਐਵੇਂ ਮਾਂਹ ਦੇ ਆਟੇ ਵਾਂਗ ਆਕੜਿਆ ਹੋਇਐਂ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਖੋਹ ਲਏਂਗਾ? ਦੁਧ ਪੀਏਂਗਾ ਤੇਰੇ ਵਿਡ ਚਿ ਈ ਜਾਊ ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਚਲਾ ਈ ਨਹੀਂ ਚਲਿਆ । ਜੇ ਪੈਸੇ ਈ ਮੁਕ ਗਏ ਸੀ ਤਾਂ ਇਹਨੂੰ ਪੁਛੋ ਪਈ ਐਥੇ ਜੇ ਤੂੰ ਡੁੱਡ ਮਾਰਦਾ ਆਇਐਂ, ਇਹ ਕਿਹੜਾ ਗੱਡਾ ਖਿਚਣ ਆਇਐਂ।”

“ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਆ ਦੁਧ ਚਕ ਲਾ, ਚਕ ਲਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਭੁਆਂ ਕੇ ਮਾਰਨਾ।” ਡੁੱਡੇ ਦੇ ਬੋਲ ਵਿਚ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਦੀ ਤੁਰਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸ਼ਕਾਇਤ ਦਾ ਰੋਹ ਸੀ ।

“ਬਲੇ ਓਇ ਕਾਨ੍ਹਾ ! ਨਾਲੇ ਦੁਧ ਪਲਾਓ ਨਾਲੇ ਨਖਰੇ ਜਰੋ, ਸਾਨੂੰ ਭਲਾ ਮਾਣਸ ਕੋਣ ਕਹੋ ।” ਨੌਕਰ ਨੇ ਗਲਾਸ ਚੁਕ ਲਿਆ ।

ਅਜੀਬ ਮਾਮਲਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ । ਗਾਂਦਾ ਜਟ ਕੋਲ ਖੜਾ ਸੀ, ਓਹਨੇ ਗਲਾਸ ਫੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਲਾਡ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਵਰਾਈਦਾ ਹੈ, ਆਖਣ ਲਗਾ, “ਨਾ ਬਈ ਸਰਨ ਦਾਸਾ, ਤੂੰ, ਸਾਡਾ ਮਿੱਤਰ ਹੋਇਆ ਚਿਰਾਂ ਦਾ, ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਉਧਾਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਢਦੇ ਪਈ ਕਰਜਾ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਊ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਕਹਿਨੇ ਆਂ, ਤੂੰ

ਦੁਧ ਪੀਈ ਜਾ ਜਿੰਨਾ ਤੇਰਾ ਜੀ ਕਰੇ ਰਜਕੇ, ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਮਸ਼ਦਮੀ ਕਾਹਦੀ। ਕਿਤੇ ਤੇਤੋਂ ਪੈਸੇ ਮੰਗਣ ਲੱਗੇ ਆਂ ਪਈ ਤੂੰ ਡਰੇਂ, ਤੂੰ ਸਮਝ, ਪਈ ਆਹ ਹੱਟੀ ਤੇਰੀ ਹੀ ਆ, ਓ ਭੋਲਿਆ ਬੰਦਿਆ ਤੈਨੂੰ ਹੋ ਕੀ ਗਿਆ ਅਜ, ਚਿੜੀ ਜਿੰਨਾ ਤੇਰਾ ਸਰੀਰ, ਚੁਲੀ ਭਰ ਤਾਂ ਤੂੰ ਦੁਧ ਪੀਣਾ, ਭਲਾ ਨਾ ਦੋ ਪੈਸੇ ਆਏ ਤਾਂ, ਤਾਂ ਕਿਹੜਾ ਬਪਾਰ ਖੁਸ਼ ਜਾਣੈ, ਤੂੰ ਹੋਸਲਾ ਕਰ, ਮਰਦਾ ਕਿਉਂ ਜਾਨੈਂ, ਇਕ ਵੇਲੇ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਬੀ ਹੁੰਦੇ ਬੰਦੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ! ਵਾਹ ਜੀ ਵਾਹ ! ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਤੇਰੀ ਅਕਲ ਦੇ ! ਸੁਦਾਈਆ, ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਦੁਧ ਪਿਆਰਾ ?”

ਸਰਨ ਦਾਸ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਮੂੰਹ ਪਟਿਆ, ਓਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਗੇਂਦੇ ਦੇ ਦਿਲਾਸੇ ਦਾ ਸੁਕਰਾਨਾ ਸੀ “ਗੇਂਦਾ ਸਿੰਹਾਂ, ਤੂੰ ਜਾਣਦੈਂ ਮੇਰਾ ਸੁਭਾ, ਦਸ ਕਦੇ ਤੇਰੀ ਹਟੀਓਂ ਅਗੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸੈ ਮੰਗ ਕੇ ਲਈ ?”

“ਅਗੇ ਤੇਰੇ ਥੋੜੇ ਪੈਸੇ ਸੀ, ਹੁਣ ਨਹੀਂ, ਭੋਲਿਆ ਬੰਦਿਆ ਭੁੱਖੇ ਮਰ ਜਾਣਾ, ਇਦਾਂ ਕਿੰਨਾਂ ਕੁ ਚਿਰ ਕੱਟੇਂਗਾ, ਕਿਉਂ ਹੈ ਨਾ ਗਲ ਠੀਕ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ?” ਮੈਂ ਪ੍ਰੇੜਤਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

“ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਪੀਣਾ, ਬੱਸ, ਪਾਣੀ ਪੀ ਲਊਂਗਾ”, ਸਰਨਦਾਸ ਨੇ ਅਖੀਰੀ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾ ਦਿਤਾ।

“ਪੀਣਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦਾਂ ਨਾ, ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ ਤੂੰ !” ਗੇਂਦਾ ਗਲਾਸ ਲੈ ਕੇ ਅਗਾਂਹ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਡੁੱਡੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਮਾੜੂਏ ਜਹੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਫੜ ਗਲਾਸ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਲਾ ਦਿੱਤਾ।

“ਮੈਂ ਪੀ ਲੈਨਾਂ, ਮੈਂ ਆਪੇ ਹੀ ਪੀ ਲੈਨਾਂ ਤੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਕਿਉਂ ਕਰਦੈਂ ?” ਸਰਨਦਾਸ ਦੇ ਕੰਬਦੇ ਹੱਥ ਨੇ ਗਲਾਸ ਫੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਮਲਕੜੇ ਜਹੇ ਬੁਲਾਂ ਨਾਲ ਲਾਇਆ।

ਦੁਧ ਪੀ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਸਾਰੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਡਰਾਪ-ਸੀਨ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਸ ਅੰਤਲੀ ਝਾਕੀ ਨੂੰ ਬੜੇ ਗੌਰ ਅਤੇ ਦਿਲ-ਚਸਪੀ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਲੱਗੇ । ਇਕ ਪਲ, ਦੋ ਪਲ, ਗਲਾਸ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਡੋਲ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੁਹ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਮੂਲ ਨ ਹਿੱਲਿਆ, ਜਰਾ ਵੀ ਕੋਡਾ ਨ ਹੋਇਆ । ਦੁਧ ਦਾ ਇਕ ਤਿਬਕਾ ਵੀ ਜੀਭ ਤਾਈਂ ਨ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹਰਾਸ ਜਹੇ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣਲੀ ਕੰਧ ਵਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਅੰਤਮ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਢੂੰਡ ਵਿਚ ਹੋਣ ।

ਨੌਕਰ ਖਿੜ ਕੇ ਬੋਲਿਆ “ਸੰਘ ਵਿਚ ਕੀਲਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਗੱਡਿਐ, ਪੀਂਦਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ?” ਉਹਦੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਬੜੀ ਤਲਖਾਈ ਸੀ । ਸਰਨਦਾਸ ਨੇ ਗਲਾਸ ਫੱਟੇ ਉਤੇ ਟਿਕਾ ਦਿਤਾ । ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਮੈਂ ਭਲਾ ਏਸ ਯੱਭ-ਖਾਨੇ ਵਿਚੋਂ ਕੀ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਸਰਨ ਦਾਸ ਨੂੰ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੜੀ ਕਰਦੇ, ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਖਿੜਦੇ ਅਤੇ ਗਾਂਦੇ ਜੱਟ ਨੂੰ ਤਰਲੇ ਕਰਦਿਆਂ ਛੱਡ, ਮੈਂ ਦੁਕਾਨ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਆ ਗਿਆ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ, ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਮੈਂ ਸਰਨਦਾਸ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਖਿਆ, ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਓਹਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਓਹਦਾ ਕਦੇ ਖਿਆਲ ਆਇਆ । ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਜਾਂ ਅਣਹੋਂਦ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੋਈ ਵਡੀ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਪਰ ਅੱਜ ਦੁਧ ਪੀਂਦੇ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਫੁਰਨਾ ਜਿਹਾ ਫੁਰਿਆ, ਚਲੇ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਯਾਰ ਬਾਬਤ ਗੱਲ ਬਾਤ ਹੀ ਕਰੀਏ, ਬਿਚਾਰਾ ‘ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ’ ਬੁਲਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਕਈ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਨਜ਼ਰੀਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਿਆ । ਮੈਂ ਹੱਸਕੇ ਪੁਛਿਆ—

“ਸੁਣਾ ਗਾਂਦਿਆ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਦਾ ਹਾਲ ਚਾਲ, ਹੁਣ ਤਾਂ

ਦਰਸਨ ਈ ਦੁਰਲੱਭ ਕਰ ਲਏ ਓਹਨੇ । ਉਸ ਦਿਨ ਦੁਧ ਪੀ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਨਹੀਂ ?”

ਗਾਂਢੇ ਨੇ ਮਰੀ ਜਹੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, “ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਓ ਓਹਦਾ ਬਚਾਰੇ ਦਾ, ਦੁਧ ਨਹੀਂ ਪੀਤਾ, ਬਥੇਰੇ ਤਰਲੇ ਕਰ ਰਹੇ, ਪਰਾਲਲੱਭਤ ਰਿ ਲਿਖਿਆ ਈ ਏਨਾ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਬਚਾਰੇ ਦੇ ਕੀ ਵੱਸ ਸੀ । ਉਦਣ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਮੁੜ ਨਹੀਂ ਸਾਡੀ ਦੁਕਾਨੋਂ ਪੈਰ ਪਾਇਆ, ਅਸਾਂ ਨਹੀਂ ਫੇਰ ਦੇਖਿਆ, ਬਿਪਤਾ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਖੋਰਿਆ ਕਿਧਰ ਕਿਧਰ ਫਿਰਦੈ ਰਿਹੈ ।”

“ਕੁਛ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ?”

“ਨਹੀਂ ਸੁਦਾਰ ਜੀ, ਪਤਾ ਕੀ ਲਗਣਾ ਸੀ, ਖੋਰਿਆ ਕਿਧਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ । ਕਲ ਹੁਲਾ ਜਿਹਾ ਸੁਣਿਆ, ਭੁੱਡਾ ਮਰ ਗਿਆ !”

“ਹੈ, ਮਰ ਗਿਆ ?”

“ਹਾਂ ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਮਰ ਗਿਆ, ਇਕ ਗਲੀ ਦੀ ਗੁਠ ਜਹੀ ਚੋਂ ਉਹਦੀ ਲੋਥ ਲੱਭੀ ਦਸੀ ਈ, ਬਚਾਰਾ ਭੁਖਣ ਭਾਣਾ ਮਰ ਗਿਆ ।”

“ਮੱਤ ਮਾਰੀ ਗਈ ਸੀ, ਹੋਰ ਕੀ ? ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਨੂੰ ਖੋਰਿਆਂ ਕੀ ਬਿਜ ਪੈ ਗਈ !” ਨੌਕਰ ਨੇ ਟੀਪ ਕੀਤੀ ।

ਗਾਂਢੇ ਨੇ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤਾ “ਕਮੇਟੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਫੁਕ ਵਿੱਤੋਂ ਸੁਣਿਐ ਪਰਸੋਂ । ਹੋਰ ਉਹਦਾ ਕੋਣ ਸੀ ਬਿਚਾਰੇ ਦਾ ਲੰਬੂ ਲੈਣ ਵਾਲਾ । ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਮੰਗਕੇ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ, ਨੌਕਰੀ ਬਿਚਾਰੇ ਨੂੰ ਕਿਥੋਂ ਮਿਲਦੀ ?”

ਮੇਰੀਆਂ ਦੰਦੀਆਂ ਨਿਕਲ ਆਈਆਂ, ਹਾਸੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ— ਸਰਮ ਵਿਚ ।

High middle class.

ਨਿੱਕਾ ਬਾਬੂ

ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਮੁੰਡੂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਤਾਂ ਘਰੇਲੂ ਮੁਆਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦੇਂਦੇ, ਨਾ ਸਰੋਕਾਰ ਹੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ, ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਐਨਾ ਵਿਹਲ ਹੀ ਸੀ। ਬੜੇ ਭਾਰੇ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਸੇਠ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਮਿੰਟ ਵੰਡਿਆ ਵੰਡਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮੁੰਡੂ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜਾਂ ਮਾੜਾ, ਇਹ ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਜਾਣੇ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਖਾਸ ਵਰਜ ਸਨ, ਆਪਣੀਆਂ ਖਾਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ।

ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਮੁੰਡੂ ਬਾਰੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਮਰ ਦਾ ਛੁਟੇਰਾ ਹੈ। ਅੱਗ ਵੀ ਬਾਲਣੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਸੁ, ਕਮਚੋਰ ਵੀ ਹੈ; ਭਾਂਡੇ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਂਜਦਾ, ਸਬਜ਼ੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਨੁਕਸ ਮੁੰਡੂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਨੁਕਸ ਵੀ ਹੋਣਗੇ ਪਰ ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਮੁੰਡੂ ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਰਹੀ। “ਮੇਰੇ ਚੰਗੇ ਮਾਤਾ ਜੀ” ਸਵਰਨਾ ਆਪਣੀ ਬਿਰਥ ਅਤੇ ਗੁਬਾਰੇ ਵਾਂਗ ਢੁੱਲੀ ਹੋਈ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ, “ਮੁੰਡੂ ਹੈ ਕਮਚੋਰ ਜ਼ਰੂਰ, ਪਰ ਦੇਖੋ ਨ ਮਾਤਾ ਜੀ, ਕਿੰਨਾਂ ਸਫਾਈ ਪਸਦ ਹੈ। ਕੱਪੜੇ ਧੋ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਵਾਲ ਸੁਆਰ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਹੈ ਚਾਹੇ ਮੁੰਡੂ ਮਾਤਾ ਜੀ, ਪਰ ਚੰਗੇ ਘਰ ਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਬਾਬੂ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕਰੋਧ ਨਾਲ ਬੋਲਦੇ ਹੋ ਮਾਤਾ ਜੀ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮੁੰਡੂ ਤੇ ਬੜਾ ਹੀ ਤਰਸ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਐਨੀ ਕੁ ਜਾਨ ਵਿਚਾਰਾ ਕਿਥੋ ਰੋਟੀ ਕਮਾ ਕੇ ਖਾਵੇਗਾ ?”

ਮੁੰਡੂ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਣ ਵਾਲਾ ਨੌਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਦਾ। ਰੋਗ ਰੋਗਾ, ਨਕਸ਼ ਚੋਭਵੇਂ, ਤਿੱਖੇ, ਅੱਖਾਂ ਕਟਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਸਾਫ ਲਿਸ਼ਕਵੀਆਂ ਅਤੇ ਮੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ। ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ, ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਗੰਦੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਿਚ ਨ ਰਹਿਣ ਦੇਂਦੀ, ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਹਰ ਤੀਸਰ ਦਿਨ ਕਪੜੇ ਬਦਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸੀ, ਹਫਤੇ ਵਿਚ ਦੋ ਬਾਰ ਬਾਰਬਰ ਮਾਸਟਰ ਉਸਦੇ ਵਾਲ ਬਣਾ ਕੇ ਜਾਂਦਾ। ਮੁੰਡੂ ਹਾਲੇ ਅਲੂਆਂ ਛੋਕਰਾ ਹੀ ਸੀ, ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਹੋਵਗੀ, ਉਸਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਾਲੇ ਗੋਲ ਮੋਲ ਅਤੇ ਮਾਸੂਮੀਅਤ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਦਾ ਬੜਾ ਸਤਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਬੜਾ ਘਬਰਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਨੂੰ ਬੀਬੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦਾ, ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਜੀ, ਪਰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਮੁੰਡੂ ਘਬਰਾਉਂਦਾ ਬਹੁਤ ਸੀ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਝਿੜਕ ਝਿੜਕ ਕੇ ਪੈਂਦੀ ਸੀ, ਉਸਦੀ ਹਾਥੀ ਵਰਗੀ ਮਸਤ ਚਾਲ, ਖਾਸ ਕਰ ਮਾਤਾ ਜੀ, ਜਦੋਂ ਕਿਚਨ ਵਲ ਆ ਰਹੇ ਹੋਣ, ਬੜੀ ਹੀ ਚਿੰਤਾ ਜਨਕ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੁੰਡੂ ਕੰਵਲ ਵਾਂਗ ਖਿੜ ਪੈਂਦਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਬਸੁਆਦਾ ਪਨ ਬਿਲਕੁਲ ਭੁਲ ਜਾਂਦਾ। ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਗੈਜੂਏਟ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਮਹੀਨੇ ਹੀ ਉਸਨੇ ੧੯ ਵੇਂ ਸਾਲ ਵਿਚ ਪੈਰ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਵੀ ਪੀਤ ਮਲਣੀ ਦੇ 'ਸਮੇਂ ਉਸਨੇ ਕਿੰਨੇ ਚਾਵਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਮੁੰਡੂ ਸਾਰਿਆਂ ਸਨੇਹੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਇਆ ਸੀ। ਬਿਮਲਾ, ਸਵਰਨਾ ਦਾ ਸਹੇਲੀ ਤਾਂ ਮੁੰਡੂ ਤੇ ਮਸਤ ਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਦਿਨ ਸਵਰਨਾ ਨੇ ਧੋਬੀ ਦੇ ਧੌਤੇ ਕਪੜੇ ਮੁੰਡੂ ਨੂੰ ਪਹਿਨਾਏ, ਬੁਲਬੁਲਾਂ ਨੂੰ ਤੇਲ ਲਗਵਾਇਆ ਅਤੇ ਵਾਲ ਵਾਹਕੇ ਐਨ ਰੁਕ ਸਿਰ ਕਰ ਦਿਤੇ।

ਸਵਰਨਾ ਨੇ ਕਿੰਨੇ ਚਾਅ ਨਾਲ ਤੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਬਿਮਲਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ।

“ਦੇਖਿਆ ਸਾਡਾ ਮੰਡੂ, ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਬਾਬੂ ਲਗਦਾ, ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ ਇਹਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ। ਮੈਂ ਬਿਮਲਾ ਜੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੱਚ ਕਹਿਨੀ ਹਾਂ, ਬੜਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਨਿਕਲੇ। ਕਈ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਲੜਕੇ ਬੜੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ।”

“ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਗਰੀਬ ਦਾ ਪੁਤ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ। ਇਸਦੀ ਮਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਸੇ ਕੋਠੀ ਨੌਕਰਾਨੀ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ।”

“ਨਹੀਂ ਬਿਮਲਾ ਜੀ, ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਪਹਾੜੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਮਕਾਬਲਤਨ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਅਮੀਰ ਲੋਕ ਵੱਡੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਹੀ ਹੋਣ।”

“ਪਰ ਇਹ ਤੁਹਾਡਾ ਮੰਡੂ-ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਅਮੀਰ ਦਾ ਪੁਤ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਰੰਗ ਵੰਗ, ਚਲ ਚਾਲ ਨੌਕਰਾਂ ਵਾਲੀ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ।”

“ਨਹੀਂ ਬਿਮਲਾ ਜੀ, ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਬਣਾ ਸੁਆਰਕੇ ਰਖਦੀ ਹਾਂ। ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਣਾ ਸੁਆਰ ਕੇ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਨੌਕਰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਘਰ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ।”

ਸਵਰਨਾ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਮੰਡੂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

“ਇਹ ਮੰਡੂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ।”

“ਤੇ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰੀਏ ਬਿਮਲਾ ਜੀ।”

“ਤੁਸੀਂ ਸਾਡਾ ਮੰਡੂ ਲੈ ਲਓ। ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਮੰਡੂ ਪੂਰਾ ਜੁਆਨ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਦੋ ਟੱਬਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਵਰ ਅਸਲ ਛੋਟੇ ਉਮਰ ਦੇ ਮੰਡੂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਸਵਰਨ ਵਿਚਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਮੰਡੂ ਹੈ ਚਾਹੇ ਗੰਦਾ

ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਬੜਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਆਦਮੀ ਹੈ । ਸਾਡੀ ਨੌਕਰਾਣੀ ਦੀ ਕੁੜੀ ਬੀਬਾ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਕਰਦੈ । ਮਮੀ ਪੁਰਾਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਹੋਏ ਜ਼ਰਾ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਬੀਬਾ ਦੀ ਮਾਂ ਵੀ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਘਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਜੁਆਬ ਦੇਣ ਨੂੰ ਫਿਰਦੀ ਹੈ । ਮੈਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਚਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਦਸੀ ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਹਨ ਕਿ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਏ । ਤੁਹਾਡੇ ਮੂੰਡੇ ਦੀ, ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਉਮਰ ਛੋਟੀ ਹੈ । ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਨਹੀਂ ਸਾਂਭ ਸਕਦਾ ।”

“ਨਾਲੇ ਬਿਮਲਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ, ਮੂੰਡੂ ਤੁਹਾਡਾ ਵਿਗੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।”

“ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਏਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੀ ਡਰ, ਉਹ ਸਾਡੀ ਨੌਕਰਾਣੀ ਦੀ ਕੁੜੀ ਬੀਬਾ ਨਾਲ ਖਰਾਬ ਹੈ । ਏਥੇ ਤੁਹਾਡੇ ਤਾਂ ਏਹੋ ਜਹੀ ਕੁੜੀ ਕੋਈ ਹੋਈ ਨ । ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਇਹਤਰਾਜ਼ ਹੋ ਸਕਦੈ । ਵੈਸੇ ਘਰ ਦੇ ਸਭ ਕੰਮਾਂ ਕਾਜਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੈ । ਸਫਾਈ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ, ਪਰ ਸਵਰਨ ਕੋਲ ਆਕੇ ਉਹ ਵੀ ਸਿਖ ਜਾਵੇਗਾ । ਤੁਹਾਡੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਕਰ ਵੀ ਲਿਆ ਹੈ ।”

“ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ।” ਸਵਰਨਾ ਸੋਚੀ ਪੈ ਗਈ “ਪਰ ਮੈਂ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਨਹੀਂ ਨਾ ਹੋਸਕਦੀ।” ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਦਾ ਮੂੰਡੂ ਕਿੰਨਾ ਸੋਹਣਾ ਸੀ । ਸਵਰਨਾ ਜਦ ਵੀ ਰਸੋਈ ਫਿਰ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਬਾਬੂਆਂ ਵਰਗਾ ਮੂੰਡੂ ਪਿਆਰੀ ਪਿਆਰੀ ਮੁਸਕਣੀ ਮੁਸਕਾਂਦਾ ਪਿਆਰ ਤਕਣੀ ਤਕਦਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਸਵਰਨਾ ਦੀ ਦਿਲ ਦੀ ਬਾਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਗ ਪਿਆ ਸੀ । ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ, ਸਵਰਨਾ ਦੀ ੧੯ ਵੀਂ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ, ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਦੀ ਬੇਸਬਰੀ ਵਧਣ ਲਗ ਪਈ । ਉਹ ਦਿਨ ਵਿਚ ਕਈ ਕਈ ਫੇਰੇ ਕਿਚਨ ਦੇ ਵਲ ਪਾਉਂਦੀ । ਕਈ ਵਾਰ, ਦਿਨ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ, ਮੂੰਡੂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ

ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੁਲਾ ਭੇਜਦੀ। ਉਹ ਮੁੰਤੂ ਨੂੰ ਲਾਡ ਨਾਲ
 ਨਿਕਾ ਬਾਬੂ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਦੀ ਨਾਲ
 ਬੇ-ਸੁਮਾਰ ਫੁਲੇ ਹੋਏ ਸਵਰਨਾ ਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਸੌਂ ਗਏ। ਘਰ ਵਿਚ
 ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਵਰਨਾ ਨੇ ਨਿਕੇ ਬਾਬੂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ-
 ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੁਲਾ ਲਿਆਂਦਾ। ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਮਰੇ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ
 ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਨੇ ਨਿਕੇ ਬਾਬੂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਬਦਲਵਾਏ। ਸਵਰਨਾ ਦਾ
 ਦਿਲ ਧਕ ਧਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕੋਈ ਆ ਨਾ ਜਾਵੇ ! ਕੋਈ ਆ ਨਾ
 ਜਾਵੇ ! ਨਿਕੇ ਬਾਬੂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਬਦਲਵਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਦਾ
 ਰੋਸਮੀ ਸੂਟ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਨਾਇਆ, ਵਾਲ ਵਾਹੇ, ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰਖੀ
 ਪਉਡਰ ਲਾਇਆ, ਫੇਰ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਜਾ ਖਲ੍ਹਾਰਿਆ।
 ਨਿਕਾ ਬਾਬੂ ਸਚਮੁਚ ਨਿਕਾ ਬਾਬੂ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਸੰਗਦਾ
 ਸੰਗਦਾ ਮੁਸਕਾਂਦਾ, ਕਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ, ਕਦੇ
 ਬੀਬੀ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵੱਲ ਤੱਕਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸੁਫਨਾ
 ਜਿਹਾ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਚਕਰਿਤ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ
 ਬੀਤ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਵਰਨਾ ਮੁੰਤੂ ਵਲ ਵੇਖ ਕੇ ਕੰਬ ਗਈ। ਨਿਕਾ
 ਬਾਬੂ ਸੂਟ ਲਾਹ ਕੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚੋਂ ਨੱਸ ਜਾਣ ਨੂੰ ਉਤਾਵਲਾ ਹੋ ਰਿਹਾ
 ਸੀ, “ਮੈਨੂੰ ਜਾਣ ਦਿਓ ਬੀਬੀ ਜੀ।” ਬੀਬੀ ਜੀ ਦਾ ਲੂੰ ਲੂੰ ਸੋਕ ਛੱਡ
 ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲੱਖਾਂ ਬਿਜਲੀਆਂ ਉਸ ਦੇ ਅੰਗ ਅੰਗ ਵਿਚ ਤੜਪ
 ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਵਧ ਕੇ ਨਿਕੇ ਬਾਬੂ ਨੂੰ ਬਾਹਾਂ ਵਿਚ ਘੁੱਟ ਲਿਆ,
 ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ, ਕਮਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਨਿਕੇ ਬਾਬੂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਤੇ,
 ਅੱਖਾਂ ਤੇ, ਮੱਥੇ ਤੇ, ਚੁੰਮਿਆ, ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਦੰਦੀ ਵੱਢੀ, ਨਿਕਾ ਬਾਬੂ ਬੀਬੀ
 ਜੀ ਦੀ ਜੱਫੀ ਵਿਚ ਸੰਗੜਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਨੇ ਆਪਣੀ
 ਭਖਦੀ ਗੱਲ ਨਿਕੇ ਬਾਬੂ ਦੀਆਂ ਮਾਸੂਮ ਬੁੱਲੀਆਂ ਤੇ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤੀ।
 “ਸਵਰਨਾ ਨੂੰ ਕਿਸ ਕਰੋ ਨਿਕੇ ਬਾਬੂ, ਸਵਰਨਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰੋ”।

ਨਿਕੇ ਬਾਬੂ ਨੇ ਹੋਰ ਨੀਵੀਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਸਦੇ ਲਬ ਤਿਲਕ ਕੇ ਸਵਰਨਾ ਦੀ ਠੋਡੀ ਤੇ ਆ ਪਏ। “ਮੈਨੂੰ ਜਾਣ ਦਿਓ ਬੀਬੀ ਜੀ।” ਨਿਕਾ ਬਾਬੂ ਬਰ ਬਰ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਬੜੀ ਅਨਹੋਣੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਕੇਵਲ ਅਨਹੋਣੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡੋਰਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਵਰਨਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗਿਫ਼ਤ ਢਿੱਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਨਿਕਾ ਬਾਬੂ ਹਾਲੇ ਉਮਰ ਵਿਚ ਨਿੱਕਾ ਸੀ, ਤਜਰਬੇ ਵਿਚ ਕੋਰਾ, ਉਸ ਤੋਂ ਹਾਲੇ ਨਿੱਘੇ, ਨਰੋਏ, ਨਰਮ ਮਾਸ ਦੀ ਕਾਮ-ਸੁਰੰਧ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ। ਸਵਰਨਾ ਦੀ ਪਿਆਰ-ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਦੀ, ਖਿਡਾਉਣ ਦੀ ਅਭਿਲਾਖਾ ਦਿਲ ਦੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ।

ਹੁਣ ਸਵਰਨਾ ਨਿਕੇ ਬਾਬੂ ਨੂੰ ਅਸਲ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵੱਲ ਰਜੂਅ ਹੋਈ। ਨੌਕਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੁੰਡੇ ਸੰਗਦਾ ਵੀ ਹੈ ਡਰਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਉਮਰ ਛੋਟੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੁੰਡੇ ਅਨਜਾਣ ਹੋਵਾਸ਼ਨਾ ਰਹਿਤ, ਨਿਕੇ ਬਾਬੂ ਦੀ ਸੰਗ ਦੂਰ ਕਰਨੀ, ਨਿਕੇ ਬਾਬੂ ਦਾ ਡਰ ਲਾਹੁਣਾ, ਨਿਕੇ ਬਾਬੂ ਵਿਚ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਉਪਜਾਉਣਾ, ਪਿਆਰ-ਖੇਡ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਕਰਨਾ, ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਜ ਕਲ ਦਾ ਇਹੋ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਤਕਮੀਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਗੁਆਚੀ ਗੁਆਚੀ ਜਹੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਅਜ ਕਲ ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਖਿੜੀ ਖਿੜੀ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਈ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰੀ ਜਲੀਆਂ ਭੁਜੀਆਂ ਸੁਣਾ ਬਹਿੰਦੀ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ, “ਸਵਰਨਾ ਬੇਟੀ, ਤੇਰੀ ਆਵਤ ਵਿਗੜਦੀ ਕਿਉਂ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।” ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਵੀ ਸਵਰਨਾ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਕਰਦੀ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਸਵਰਨਾ ਵਿਆਹ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕਟਦੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਬੜੇ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਰਹਿੰਦੇ।

ਸਵਰਨਾ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਮੁੰਡੂ ਨਾਲ ਕਈ ਕਈ ਚਿਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ। “ਮਾਤਾ ਜੀ, ਮੈਂ ਨਿੱਕੇ ਬਾਬੂ ਨੂੰ ਰਸੋਈ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਰਸੋਈ ਕਰਨੀ ਨਾ ਸਖਾਵਾਂਗੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕਿਵੇਂ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ।” ਮਾਤਾ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ, “ਮੁੰਡੂ ਨਲਾਇਕ ਹੈ, ਕਮਚੋਰ ਹੈ, ਨਿਕਾ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਵੀ ਉਸਤੋਂ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮੁਕਦਾ, ਉਸਨੂੰ ਤੂੰ ਕੀ ਸਖਾਵਾਂਗੀ ਬੱਟੀ।” ਪਰ ਬੇਟੀ ਸਾਰਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਵੜੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਮੁੰਡੂ ਨੂੰ ਹੀਰ ਰਾਂਝੇ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਸੁਣਾਉਂਦੀ, ਲੈਲਾ ਮਜਨੂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਾਉਂਦੀ, ਗੱਲਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਇਸ਼ਕ ਦਸਦੀ, ਨਿੱਕੇ ਬਾਬੂ ਦੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਦੀ, ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਬਹਿ ਕੇ ਰੋਟੀਆਂ ਪਕਾਉਂਦੀ। ਸਬਜ਼ੀ ਖੁਦ ਚਾੜ੍ਹਦੀ, ਮੁੰਡੂ ਹੋਰ ਉਪਰਲੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ। ਕੋਲ ਅੱਗ ਸਾਹਮਣੇ ਬਹਿਕੇ ਨਿੱਕੇ ਬਾਬੂ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਹੱਥ ਫੜਕੇ ਆਪਣੇ ਸੀਨੇ ਤੇ ਰੱਖ ਲੈਂਦੀ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਅੰਗੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਨਿੱਕੇ ਬਾਬੂ ਦੇ ਹੱਥ ਸਰਕਾਏ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਮੁੰਡੂ ਬੀਬੀ ਜੀ ਵਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦਾ। ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਦੇ ਸੀਨਿਆਂ ਦੇ ਨਿੱਘੇ ਮਾਸ ਨਾਲ ਖੇਲਦਾ, ਪਰ ਮੁੰਡੂ ਹੈਰਾਨ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਸਾਰੀ ਬੇਅਰਥ ਖੇਡ ਵਿੱਚੋਂ ਕੀ ਪੱਲੇ ਪੈਂਦਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਦਾ ਸਬਰ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਖਾਤਮੇ ਵਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬੇਸਬਰੀ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ, ਮੁੰਡੇ ਉੱਤੇ ਉਸਦੀ ਭਰ ਜੁਆਨੀ ਦਾ ਬਿਆਕੂਲ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੁਸੀਨ ਅਸਰ, ਬੇਅਸਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੁਕਮ ਦਾ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਆਕੇ, ਜਿਵੇਂ ਸਵਰਨਾ ਕਹਿੰਦੀ ਓਹਨੂੰ, ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁੰਡੂ ਉਸਦੇ ਵਿਆਕੂਲ ਹੋ ਰਹੇ ਸੀਨਿਆਂ ਨਾਲ ਛੇੜ ਛਾੜ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਸਵਰਨਾ ਦੀ ਰੋਮਾਂਸ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਮੁੰਡੂ ਪਹੁੰਚਣੋਂ ਮੂਲ ਅਸਮਰੱਥ ਸੀ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਮੁੰਡੂ ਇਸ

ਨਿੱਤ ਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਤੋਂ ਮਾਨੂਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਹੁਣ ਬੀਬੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅਜੀਬ-ਅਜੀਬ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਉਸਨੂੰ ਓਪਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲਗਦੀਆਂ । ਇਹ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਨਾਲ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਇਆਂ, ਉਸ ਨਾਲ ਫਜ਼ੂਲ-ਫਜ਼ੂਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਲਜ਼ਤ ਜਹੀ ਵੀ ਆਉਂਣ ਲਗ ਪਈ ਸੀ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੱਥ ਪੈਰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਉਸ ਵਿਚ ਵਲੇਰੀ ਨਾ ਆਈ । ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਣ ਵਾਲਾ ਛੋਕਰਾ ਆਪਣੀ ਮਾਲਕਿਆਣੀ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਆ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਨਾਲੇ ਅੱਜ ਕਲ ਬੀਬੀ ਜੀ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਈ ਕਈ ਵਾਰੀ ਬਿੜਕਦੇ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਏ ਸਨ ।

ਅੱਜ ਕਈ ਚਿਰਾਂ ਬਾਅਦ ਐਸਾ ਦਿਨ ਆਇਆ ਕਿ ਘਰ ਵਿਚ ਸਵਰਨਾ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਸਭ ਸ਼ਹਿਰ ਚਲੇ ਗਏ । ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਨਿੱਕੇ ਬਾਬ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਐਸੀ ਫਸੀ ਕਿ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੈਰ ਪਾਉਂਣ ਦਾ ਨਾਂ ਨਾ ਲੈਂਦੀ । ਪਾਰਟੀਆਂ, ਡਿਨਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਘਟ ਕਰ ਦਿਤੇ ਸਨ । ਕਾਲਜ ਦੇ ਦੋਸਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈ ਗਈ ਸੀ ।

ਅੱਜ ਫੋਰ ਸਵਰਨਾ ਨੇ ਨਿੱਕੇ ਬਾਬ ਨੂੰ ਨਲੁਆਇਆ ਧੁਆਇਆ, ਵਾਲ ਸਵਾਰੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲਈ ਆਖ ਕੇ ਆਪ ਕਮਰੇ ਵਲ ਚਲੀ ਗਈ । ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਇਕੱਤਰ ਹੋਈ ਹੋਈ ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਭੜਕ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਗ ਅੰਗ ਲਾਟਾਂ ਛੱਡ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਉਹ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਸੀ । ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆਕੇ ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗਲ ਦੇ ਕਪੜੇ ਉਤਾਰ ਦਿਤੇ । ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਅੱਗ ਖਲੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਜਾਨ ਕੱਢ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਨਿਖਰੇ ਜੋਬਨ, ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ।

ਛੁਟਣ ਉੱਤੇ ਆਏ ਕਲੀ, ਭੋਰ ਦੀ ਬੇਸੁਧ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਮੌਜ ਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਛਲਕਦਾ ਰਸ ਡੀਕ ਲਾੜੇ ਪੀ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਚਾਹਵਾਨ ਦੀ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਸੀ।

ਮੂੰਡੂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ, ਸਾਹਮਣੇ ਸੋਜ਼ ਵਿਛੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਬਲਵਾਨ ਸੁਰੰਧੀਆਂ ਲਪਟਾਂ ਛੱਡ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

“ਪਲੰਘ ਉੱਤੇ ਬੈਠ ਜਾਓ ਨਿਕੇ ਬਾਬੂ।” ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਨੇ ਕਮਰਾ ਅੰਦਰੋਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਨਿੱਕਾ ਬਾਬੂ ਘਬਰਾਹਟ ਵਿਚ ਸੀ, ਬਿੜਕਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਪਲੰਘ ਤੇ ਜਾ ਬੈਠਾ। ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸਵਰਨਾ ਦਾ ਨੰਗਾ ਤੇ ਉੱਡ ਉੱਡ ਪੈਂਦਾ ਰੂਪ ਅਕਲਾਂ ਗੁਆ ਦਿੰਦਾ। ਪਰ ਮੂੰਡੂ ਡੈਂਹਬਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਆਉਂਣ ਵਾਲੀ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਉਡੀਕਣ ਲਗਾ। ਉਸਦੇ ਨਰਮ ਰਸੋਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅੰਗ ਸਿੱਥਲ ਪੈਂਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੂੰਡੂ ਬੀਬੀ ਜੀ ਦੇ ਦਿਲ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਭਾਂਪ ਕੇ ਹੀ ਮਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਪੰਡ ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਵਧ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਜਾਪ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸਵਰਨਾ ਲਹਿਰਾਉਂਦੀ, ਲਚਕਦੀ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਖਾਹਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਲਪੇਟੀ ਨਿੱਕੇ ਬਾਬੂ ਦੇ ਨਾਲ ਆ ਬੈਠੀ।

“ਨਿਕੇ ਬਾਬੂ” ਕਿਸੇ ਅਕਹਿ ਜਜ਼ਬੇ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਸੁਰ ਕੰਬ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਿੱਕਾ ਬਾਬੂ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਂਗ ਪਲੰਘ ਤੋਂ ਹੋਠਾਂ ਉੱਤਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਬੋਲੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਕੁੱਝਾ ਖੋਹਲਿਆ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।

ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਮਸ਼ਾਲਾਂ ਵਾਂਗ ਬਲਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਬੋਹਯਾਈ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਰੂਧ ਦੀ ਅੰਗ ਦਾ ਬਲੰਬਾ ਉਸਦੇ ਤਨ ਬਦਨ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਲਗਾ। ਕਈ ਭੌੜੇ ਦੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਉਸਦੇ

ਦਗਥ ਹੋ ਰਹੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਲਾਟਾਂ ਬਣ ਬਣ ਉਠੇ ਅਤੇ ਨਿਕੇ ਬਾਬੂ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਤੇ ਜਾ ਪਏ। ਉਠੀ, ਛੋਤੀ ਛੋਤੀ ਬਲਾਉਜ਼ ਪਹਿਨਿਆਂ, ਬਾਹਰ ਗਈ ਤਾਂ ਕੀ ਦੇਖਦੀ ਹੈ, ਨਿੱਕਾ ਬਾਬੂ ਬਰਾਂਡੇ ਦੀ ਕੰਧ ਨਾਲ ਲਗਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਸਵਰਨਾ ਨੇ ਸਿਰ ਦਿਆਂ ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਫੜਕੇ ਮੂੰਡੂ ਦੀ ਉਭਰੀ ਮਾਸੂਮ ਗਲੂ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕਾੜੂ ਕਰਦੀ ਟਿਕਾਈ। ਇਕ ਠੁਡ ਉਸਦੀ ਖੱਬੀ ਲੱਤ ਤੇ ਰਸੀਦ ਕੀਤਾ। ਕਰੋਧ ਦੀ ਅੱਗ ਹਰ ਮਚ ਉਠੀ। ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਨੇ ਸਲੀਪਰ ਲਾਹਕ ਮੂੰਡੂ ਦੇ ਜੜਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਮੂੰਡੂ ਚੀਖਿਆ ਪਰ ਫੇਰ ਚੁਪ ਕਰ ਗਿਆ, ਕਸੀਸ ਵਟ ਲਈ। ਉਧਰੋਂ ਵਾਹੋ ਦਾਹ, ਉਸਦੀ ਕੰਡ ਤੇ, ਨੱਕ ਤੇ, ਮੂੰਹ ਤੇ, ਸਿਰ ਵਿਚ, ਚੰਡਕਾ ਬਣੀ ਬੀਬੀ ਜੀ ਦੇ ਸਲੀਪਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਉਸਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਉਹ ਹੋਕੇ ਰਹੀ।

ਮੂੰਡੂ ਨੱਸਕੇ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਿਆ, ਉਸਦੇ ਨੱਕ ਵਿੱਚੋਂ ਲਹੂ ਵਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਵਰਨਾ ਦੀ ਕਰੋਧ ਦੀ ਅੱਗ ਮੱਠੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ। ਸੋਠ ਦੀ ਲੜਕੀ ਤੇ ਗੈਜੂਏਟ ਹੋਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਮੂੰਡੂ ਅੱਗੇ ਜ਼ਲੀਲ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਜੁਰਅਤ ਕਿਵੇਂ ਪਈ ਕਿ ਪਲਾਘ ਤੇ ਬੈਠੀ ਨੂੰ ਚੁਪ ਚਾਪ ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਵੇ। ਉੱਚੀ ਸ਼ੈਣੀ ਦਾ ਹੰਕਾਰ, ਉੱਚੀ ਸ਼ੈਣੀ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀਣਾ ਸੁਭਾ, ਸੰਕੜੇ ਗੁਣਾਂ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮਿਸ ਸਵਰਨਾ ਦੇ ਨਰਮ ਨਾਜ਼ਕ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਬਦਲੇ ਲਈ ਪੁਕਾਰਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਸਵਰਨਾ ਦਾ ਜੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੂੰਡੂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਲਿਤਾੜ ਲਿਤਾੜ ਕੇ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਦੇਵੇ; ਇਸ ਨੂੰ ਕੱਚੇ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਵੇ। ਗੁਸੇ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਪਾਗਲ ਹੋਈ ਹੋਈ ਸਵਰਨਾ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੀ। ਮੂੰਡੂ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਸਵਰਨਾ ਨੇ ਉਪਰ-ਥੱਲੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਚਿਮਟੇ ਟਿਕਾਏ। ਮੂੰਡੂ ਦੀਆਂ

ਚੀਕਾਂ ਨਿਕਲ ਗਈਆਂ, “ਹਰਮਜ਼ਾਦਾ, ਉੱਲੂ ਵਾ ਪੱਠਾ, ਬੇਈਮਾਨ
ਚੋਰ । ਚੁਕ ਏਥੋਂ ਆਪਣਾ ਬੋਰੀਆ ਬਿਸਤਰਾ, ਨਿਕਲ ਘਰੋਂ
ਬਾਹਰ ਹੋ, ਦਫਾ ਹੋ, ਖਬਰਦਾਰ ਜੇ ਏਸ ਘਰ ਵਲ ਮੂੰਹ ਚੱਕ ਵੀ
ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ।”

ਮੰਤੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦਰੀ-ਚਾਦਰ ਸਮੇਟੀ ਤੇ ਮੋਢੇ ਤੇ ਰੱਖ ਘਰੋਂ
ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ । ਨਿਕੇ ਬਾਬੂ ਦੀ ਜੋਬ ਬਿਲਕੁਲ ਖਾਲੀ ਸੀ ।
ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਬੀਬੀ ਜੀ ਤੋਂ ਹਾਲੇ ਲੈਣੀ ਸੀ, ਪਰ
ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਤਨਖਾਹ ਮਿਲ ਚੁਕੀ ।

###

੯੩

ਸੋਨੇ ਦੀ ਡਲੀ

ਮਾਸੀ ਅੱਜ ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਦਾ ਪਾੜ ਪਾ ਕੇ ਆਈ । ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ਮਾਸੀ ਪਰ ਰੁਸਦੀ ਵੀ ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਹੈ । ਉਸ ਦਿਨ ਵਾਹ ਜਹਾਨ ਦੀ ਲਾ ਰਹੀ, ਪਈ ਚਾਹ ਬਣਾਓ ਪਰ ਕਿਸੇ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾ ਗੋਲੀ, ਵਿਚਾਰੀ ਬੁਢੀ ਦਾ ਦਿਲ ਟੁਟ ਗਿਆ । ਕਿਸੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੀ ਸ਼ੈ ਦੀ ਆਸ ਲਾ ਕੇ ਆਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫੇਰ ਅੱਗੋਂ ਉਹ ਆਸ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋਏ ਤਾਂ ਮਾਸੀ ਦਾ ਮੱਥਾ ਭੱਜੇ ਹੋਏ ਬੱਬਰ ਵਾਂਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ । “ਨੀ ਐਧਰ ਆ ਨੀ, ਤੇਰਾ ਸਾਈਂ ਜੀਵੇ, ਨੀ ਤੇਰਾ ਸੋਹਣਾ ਜੀਵੇ, ਨੀ ਤੇਰਾ ਲਾਲਾਂ ਵਾਲਾ ਜੀਵੇ, ਨੀ ਘੁੱਟ ਮੈਨੂੰ ਚਾਹ ਦਾ ਪਲਾ।” ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋੜੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਗੱਲਾਂ ਬਣਾ ਬਣਾ ਖੋਖਨ ਲਾ ਲਾ ਬਬਰੇ ਤਰਲੇ ਕਰਦੀ ਪਰ ਮਾਸੀ ਲਈ ਉਚੇਚੀ ਚਾਹ ਕੌਣ ਬਣਾਵੇ । ਬਣੀ ਬਣਾਈ ਉਪਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਾਸੀ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਰਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਪਿਛਲੀ ਵਾਰੀ ਮਾਸੀ ਦੋ ਡਲੀਆਂ ਗੁੜ ਦੀਆਂ ਮੰਗਦੀ ਰਹੀ, ਪਰ ਕੀ ਨਿਕਾਰੀਆਂ ਦੋ ਡਲੀਆਂ ਗੁੜ ਦੀਆਂ, ਉਹ ਵੀ ਨਾ ਜੁੜੀਆਂ ਤਾਂ ਮਾਸੀ ਦਾ ਰਸ ਜਾਣਾ ਬਜਾ ਸੀ, ਬਿਲਕੁਲ ਬਜਾ । ਅੱਜ ਮਾਸੀ ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਦਾ ਪਾੜ ਪਾ ਕੇ ਆਈ । ਦਿਲ ਨੂੰ ਸਬਰ ਨਾ ਆਇਆ । ਮਾਸੀ ਬਿਨਾਂ ਜੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਨਾਲੇ ਮਾਸੀ ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਖਾਸ ਕਰ ਗੁੜੀ ਸਹੇਲੀ ਹੋਈ, ਜੋ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਭ ਮੈਨੂੰ ਸੁਣਾ ਜਾਂਦੀ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗਪੌੜੇ ਠੋਕ ਠੋਕ ਆਪ ਵੀ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀ, ਏਸ ਕਰ ਕੇ ਘਰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਭਾਵੇਂ ਰੁਸ ਜਾਂਦੀ ਪਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਸਦਾ ਹੀ ਮਨ-ਮਨੋਤ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ । ਅੱਜ ਬੁਢੀ

ਮਾਸੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਦਾ ਪਾੜ ਪਾ ਕੇ ਤਾਂ ਆਈ, ਪਰ ਆਈ ਰਾਹ ਵਿਚ ਸਟਸ਼ਨ ਭੇਨਣੀ ਫਰੰਟੀਅਰ ਮੇਲ ਵਾਂਗ, ਹਫੀ ਹੋਈ, ਸਾਹ ਵਿਚ ਸਾਹ ਨਾ ਰਏ ।

“ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਨਾ ਵੀ ਪਾਪ ਖਾਨਾ”, ਮਾਸੀ ਚੁਬਾਰੇ ਦੀਆਂ । ਪੌੜੀਆਂ ਵਿਚ ਬੁੜਬੁੜਾ ਰਹੀ ਸੀ, “ਨਿਤ ਨਿਤ ਕੋਣ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹੇ ।” ਮਾਸੀ ਚੁਬਾਰੇ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਆ ਗਈ । ਏਥੇ ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਨਿਕੀ ਭੈਣ ਹੀ ਬੈਠੇ ਸੀ ।

“ਲੇ ਮਾਸੀ ਆ ਗਈ!” ਨਿਕੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਦ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ । “ਮਾਸੀ ਤੇਰੇ ਰਾਹਾਂ ਬਲ ਦੇਖਦੇ ਰਹੀ ਦਾ, ਮਾਸੀ ਸਾਡੀ ਦੀਆਂ ਦੂਰ ਬਲਾਈ, ਖਬਰੇ ਕਿਹੜੇ ਧੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਫਸੀ ਰਹਿੰਦੀ ਆ ।” ਨਿਕੀ ਭੈਣ ਚਾਹੇ ਉਮਰ ਦੀ ਛੋਟੀ ਸੀ ਪਰ ਮਠੋਰ ਮਠੋਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਹਨੂੰ ਕਿਥੋਂ ਆ ਗਈਆਂ ਸਨ ।

“ਨੀ ਮੁਨੋਂ ਖਸਨੂੰ ਖਾਣੀਏ, ਬੁਢੀ ਮਾਸੀ ਲਈ ਚਾਹ ਬਣਾ, ਬਣਾ ਮੇਰੀ ਲਾਡਾਂ ਪਲੀਏ ਬਣਾ, ਸਵਾ ਰੁਪਏ ਦਾ ਗੁੜ ਮੰਗਾਇਆ ਸੀ ਮਥਰੇ ਵੀ ਹੱਟੀਓਂ, ਕੀ ਕਰੀਏ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ, ਚਾਹ ਪੀਣੀ ਹੋਈ ਦੇ ਬੇਲੇ, ਗੁੜ ਵਿਚਾਰਾ ਕੀ ਕਰੇ, ਜਣਦਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣੀ ਕਲਮੂਹੀਂ, ਮੇਰੇ ਲੇਖਾਂ 'ਚ ਕਿਥੇ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ ।” ਇਹ ਪਿਛਲਾ ਰੀਮਾਰਕ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਵਲ ਕੀਤਾ । ਮਾਸੀ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦਿਆਂ ਪੁਤਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਬਣਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਲੜ ਭਿੜ ਕੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਕੋਲ ਆ ਗਈ ਸੀ । ਅੱਗੇ ਧੀ ਵੀ ਓਹੋ ਜਹੀ; ਉਸ ਦੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਵਢ ਵਢ ਖਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ, ਪਰ ਜੁਆਈ ਚੰਗਾ ਸੀ, ਦੁਹਤੇ ਸੁਖ ਨਾਲ ਜੁਆਨ ਸੀ ਤੇ ਓਹ ਵੀ ਬੁਢੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਸੀ, ਪਰ... ..

“ਇਹ ਕੁਲੇਖਣੀ, ਇਹ ਖਾਨਗੀ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦੀ, ਇਹ ਕੰਜਰੀ

ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਚਕਲੇ ਦੀ, ਇਹ ਨਹੀਂ ਮੇਰੇ ਪੇਸ਼ ਪੈਣੇ ਹਟਦੀ, ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਆਪ ਪੀਰ ਕੇ, ਪਕਾ ਕੇ, ਨਿਲ। ਭਲਾ ਦੱਸ ਪੁਤਰਾ, ਮੇਰਿਆ ਜੀਣ ਜੋਗਿਆ, ਮੈਂ ਐਸ ਉਮਰੇ ਕਿੱਧਾਂ ਚੱਕੀ ਫੇਰਾਂ, ਉੱਠ ਕੇ ਹਿੱਲਣ ਜੋਗੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਚਿ ਸੋਤਿਆਂ ਨਹੀਂ।” ਮਾਸੀ ਮੇਰੇ ਅੱਗੇ ਆਪਣਿਆਂ ਸ਼ਿਕੰਤਾਂ ਦੀ ਪੰਡ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੰਦੀ। ਧੀ ਸਚ ਮੁਚ ਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਚਾਰ ਰੱਤੀਆਂ ਅੱਗੇ ਸੀ, ਪਰ ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਉਹ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਰੇ ਕੋਲ, ਜਿਹੜਾ ਲਾਹੌਰ ਕਿਸੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵਿਚ ਨੌਕਰ ਸੀ, ਵਲੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਪਿਛੇ ਮਾਸੀ ਹੀ ਮਾਸੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਘਰ ਵਿਚ ਮਾਸੀ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਮਾਸੀ ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਜਾਗੇ ਮੀਟੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮੰਜੀ ਤੇ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ, ਦਿਨ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਸਤ ਵਾਰੀ ਬਿੱਲੀ ਵਾਂਗ ਫਿਰਨ ਦਾ, ਜਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜੰਗਾਂ ਵਿਚ, ਸੁਲਾਹ ਸਫਾਈਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਹਿਸ ਪਾਉਣ ਦਾ, ਗੱਪਾਂ ਸੁਣਨ ਦਾ, ਗੱਪ ਗਿਆਨ ਚਲਾਉਣ ਦਾ, ਉਹਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਛਕਣ ਛਕਾਣ ਦਾ ਵੀ।

ਮਾਸੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਮੰਜੀ ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ, ਉਹਦੀਆਂ ਡੂੰਘਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠੀਆਂ ਨਿਕੀਆਂ ਨਿਕੀਆਂ ਪਰ ਚਮਕੀਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਜ ਵਧੇਰੇ ਹੀ ਚਮਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

“ਮੇਰਿਆ ਜੀਣ ਜੋਗਿਆ, ਵੇ ਮੇਰਿਆ ਚੰਨ ਮਾਹੀਆ, ਵੇ ਮੇਰਿਆ ਬਾਬੂਆ ਸਰਦਾਰਾ ! ਵੇ ਦੱਸ ਖਾਂ ਅੱਜ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣੀ ਉਃ?” ਮਾਸੀ, ਸੁਕੜੇ ਜਹੀ ਮਾਸੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਸੁਨਾਉਣ ਵਾਲੀ ਜੁ ਆਪ ਹੀ ਹੋਈ। ਫੇਰ ਮੈਂ ਹੋਰ ਕਿਥੋਂ ਸੁਣਨੀ ਸੀ ਅੱਜ ਦੀ ਗੱਲ। ਮੈਂ ਕੁਠ ਕੱਸ ਲਏ।

“ਦੱਸ ਮਾਸੀ ਦੱਸ” ਮੈਂ ਲਲਚਾਈ ਸੁਰ ਵਿਚ ਪੁਛਿਆ।

“ਵੇ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ, ਮਾਂ ਦਿਆ ਚਾਨਣਾ, ਅੱਜ ਹੱਦ ਹੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ, ਹੱਦ ਈ।”

“ਮਾਸੀ ਦੱਸ ਵੀ, ਸਾਲ ਭਰ ਲਾ ਦਿਤਾ, ਤੂੰ ਤਾਂ ਪੈਲਾਂ ਪਾਉਂਦੀ ਆਂ।”

“ਮਾਸੀ,” ਚੁਲ੍ਹੇ ਅਗੇ ਬੈਠੀ ਨਿਕੀ ਭੈਣ ਬੋਲੀ, ਉਹ ਵੀ ਬੜੀ ਚਾਹ ਨਾਲ ਦਿਨ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਮਾਸੀ ਦੀ ਤਮਹੀਦ ਮੁਕਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ।

“ਨੀ ਚੁਪ ਕਰ ਨੀ ਮਰ ਜਾਣੀਏਂ, ਖਸਨੂ ਖਾਣੀਏਂ, ਤੇਰੇ ਸੁਣਨ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਨਾ ਸੁਣੀ।”

“ਵੇ ਪੁਤਾ,” ਮਾਸੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਵਿਖਿਆ ਅਟੰਭੀ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ, ਅੱਖਾਂ, ਸਿਰ, ਗੱਲ ਕੀ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਵੀ ਇਸ਼ਾਰੇ ਤੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। “ਵੇ ਪੁਤਾ, ਵੇ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲਿਆ, ਸੁਣ ਲੈ ਕਲਜੁਗ ਦੀ ਗੱਲ, ਲਾਜੋ ਦੀ ਕਰਤੂਤ ਸੁਣਾਵਾਂ ਤੈਨੂੰ, ਲਾਜੋ ਨੰਗਪੈਰਿਆਂ ਦੀ ਹੈਨਾ ਨੱਕੋਂ ਮੂੰਹੋਂ ਬਾਹਰੀ, ਨਾ ਕੰਮ ਦੀ ਨਾ ਹਾਲ ਦੀ।”

“ਲਾਜੋ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਿੰਦਦੀ ਆਂ ਮਾਸੀ,” ਮੈਂ ਕਿਹਾ। ਮਾਸੀ ਅੱਖਾਂ ਝੀਪ ਕੇ, ਮੂੰਹ ਮਰੋੜ ਕੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਚੁਲ੍ਹੇ ਵਲ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਕਰੀ ਬੈਠੀ ਮੇਰੀ ਨਿੱਕੀ ਭੈਣ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਮਾਸੀ ਆਪਣੀ ਸਫਾਈ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਨਿੱਕੀ ਭੈਣ ਦੇ ਸੁਣਦਿਆਂ ਲਾਜੋ ਵਰਗੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦਣਾ ਹੀ ਯੋਗ ਕਰਮ ਹੈ।

“ਨਾ ਤਾਂ ਫੇ ਹੈ ਵੀ ਠੀਕ, ਲਾਜੋ ਕਾਹਦੀ ਲੱਜ ਤਾਂ ਓਹਦੇ ਸੌ ਸੌ ਕੋਹ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਗਈ। ਨੱਕੋਂ ਮੂੰਹੋਂ ਬਾਹਰੀ। ਨਾ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰਮ ਹਯਾ, ਨਾ ਨਗਰ ਖੇੜੇ ਦਾ ਕੋਈ ਪਾਸ। ਸਾਰਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਇਕ ਟਿਕ ਚਿੜੀ ਮਾਰਾਂ ਦੇ ਜੁਆਈ ਨਾਲ ਖਰੂਦ। ਉਹ ਨਹੀਂ

ਨਾ ਕੀਤਾ, ਓਹ ਨਹੀਂ ਨਾ ਕੀਤਾ ਖਰੂਦ, ਬੱਸ ਹੱਦੋਂ ਵਧ ਪਰ੍ਹੇ।" ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਗਰਮਾ ਰ ਰਮ ਚਲ ਰਹੀ ਚਾਹ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ। ਏਸ ਪਾਸੇ ਦਾ ਵਿਕਰ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਨਿੱਕੀ ਭੈਣ ਨੇ ਚੁਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਅੱਗ ਬਾਲਕੇ ਪਾਣੀ ਧਰ ਦਿਤਾ ਸੀ।

“ਫੇਰ ਅੱਜ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਮਾਸੀ ਪਹਿਲੋਂ ਅੱਜ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਾ।”

“ਸੁਣਾਨੀ ਆਂ, ਜ਼ਰੂਰ ਸੁਣਾਨੀ ਆਂ, ਓਹੋ ਈ ਸੁਣਾਨੀ ਆਂ।” ਮਾਸੀ ਅੱਜ ਦੀ ਗੱਲ ਵਲ ਆ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਵੇ ਮੋਤੀਆਂ ਵਾਲਿਆ, ਵੇ ਜੀਣ ਜੋਗਿਆ, ਸੁਣ ਤੂੰ ਅਜ ਕਲਜੁਗ ਦੀ ਗੱਲ। ਅੱਜ ਨੰਗ ਪੈਰਿਆਂ ਦੇ ਜੁਆਈ ਨੂੰ ਤੋਰਨ ਗਈਆਂ, ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਲੈ ਬਈ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਜਾਣਾ ਈ ਸੀ। ਇਹ ਜਸੇ ਦੀ ਮਾਸੀ, ਸਤੋਂ ਪੁਠੋਂ ਬਾਹਰੇ, ਇਹਨੂੰ ਪੁਛੇ ਨੰਗ ਪੈਰਿਆਂ ਦੀਏ, ਓਥੇ ਕੀ ਕਰਾਉਣ ਗਈ ਸੀ! ਓਥੇ ਬਾਬਾ ਖਾਨ ਦੇ ਲਾਗੇ ਉਹ ਭੜਬੁ ਪਾਇਆ, ਮੰਡਿਆਂ ਤੇ ਟਪ ਟਪ ਪਵੇ, ਉੱਡ ਉੱਡ ਪਵੇ। ਓਹ ਖੋਰੂ ਪਾਇਆ, ਓਹ ਹਿੜ ਹਿੜ ਲਾਈ, ਖਰਮਸਤੀ ਹੋਈ ਤੇ ਓਹ ਖਰੂਦ ਕੀਤਾ, ਜਿਹੜਾ ਪੁਛ ਈ ਨਾ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿਆਂ, ਜਿਹੜੀ ਨੰਗ ਪੈਰਿਆਂ ਦੀ ਅਲਕ ਵਛੇਰੀ ਨੇ ਧੂੜ ਧਮਾਈ ਓਥੇ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਕੰਨ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਏ, ਤੋਬਾ ਤੋਬਾ, ਬਾਖਰੂ, ਏਹੋ ਜਹੀਆਂ ਛੋਕਰੀਆਂ ਤਾਂ ਕਦੇ ਦੇਖੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸੀ।”

ਸੈਂ ਇਕ ਧਿਆਨ ਹੋ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਲਾਜੇ ਨੌਕੋਂ ਮੂੰਹੋਂ ਬਾਹਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿਓ ਵਾਂਗ ਵਗ ਵਗ ਕਰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਸੀ ਅਵੱਲੀ ਕੁੜੀ।

“ਮੰਡਾ ਬਿਚਾਰਾ, ਤੇਰੇ ਬਰਗਾ, ਨਿਰਾ ਪੁਰਾ ਤੇਰੇ ਬਰਗਾ।

ਕੁਲਵੰਤ ਸਿਆਂ ਭਲਾ ਮਾਣਸ, ਗਊ, ਨਿਰਾ ਗਊ, ਹੁੰਦਾ ਨਾ ਜ਼ਰਾ
ਮੁਸਟੰਡਾ ਲੈਂਦਾ ਉਹਦੀ ਖਬਰ ਬਣਾਕੇ, ਹਾਕਲ ਬਾਕਲ ਕਰ ਦਿਤਾ।”
“ਹਾਕਲ ਬਾਕਲ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ” ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ। “ਲਓ ਜੀ ਜਦ ਤੋਰ
ਤੁਰਾਈ ਹੋਣ ਲਗੀ ਤਾਂ ਲਾਜੋ ਦੀ ਬੱਚੀ ਨੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਦੀ ਪਤਾ ਨਾ ਲਾਹ
ਦਿਤੀ। ਬੱਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਬੀ ਝਈ ਬਟ ਲਈ। ਵਾਹ
ਲਈ ਓਥੇ ਰਾਹ ਦਿ ਮਧੋਲੀ ਏ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ, ਐਨ ਤੁੱਕਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।
ਮਿੱਝ ਕਵੀ ਫੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਬਣਾਕੇ। ਲੈ ਪੁਛੇ ਹੁਣ, ਸਿਰ ਘੱਟਾਂ, ਬੋਦੇ
ਲਿਦ, ਲਾਅਨਤਾਂ, ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਉਹ ਪਈਆਂ, ਉਹ ਪਈਆਂ, ਲੁਕਦੀ
ਨੂੰ ਥਾਂ ਨਾ ਲਭੇ, ਕੀ ਖਟਿਆ ਭਲਾ ਕੋਈ ਪੁਛੇ। ਰੁਖ਼ਨਾਈ ਹੋ ਗਈ
ਜਗ ਸਾਰੇ, ਕੀ ਇਹੀਆਂ ਜਹੀਆਂ ਬਛੇਰੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਬੁੜਿਆ।”

ਮੇਰੀ ਨਿੱਕੀ ਭੈਣ ਨੇ ਵੀ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਕੰਨ ਲਾਕੇ ਸੁਣੀ, ਪਰ
ਉਹ ਬਹੁਤ ਨਿੱਕੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਸਮਝ ਆਈ ਕੁਝ ਨ ਆਈ। ਕਈ
ਹੋਰ ਨਾਲ ਲਗਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮਾਸੀ ਕੋਲੋਂ ਪੁਛੀਆਂ ਗਈਆਂ।
ਮਾਸੀ ਨੇ ਬੜੇ ਚਮਕੇ ਨਾਲ ਸੁਣਾਈਆਂ। ਨਿੱਕੀ ਭੈਣ ਨੇ ਚਾਹ
ਦਾ ਗਰਮ ਗਰਮ ਗਲਾਸ ਮਾਸੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ।

ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਲੋਕ ਮਾਸੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਪਰ
ਸਾਰੇ ਨਿੱਕੇ ਵੱਡੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾਸੀ ਹੀ ਕਹਿਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ। ਉਹ ਪਿੰਡ ਦੀ
ਬੁਢੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਰਾਜੇ, ਠੰਗੇ, ਈਸਰੇ ਤੇ ਧਰਮੇ, ਇਹਨਾਂ
ਸਭਨਾਂ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਬੁਢੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਜੋ ਹਰ ਮਾਤਮ ਤੇ
ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਲੱਗ ਕੇ ਸਿਆਪਾ ਕਰਨ ਤੇ ਪਿੱਟਣ ਤੇ
ਅਲਾਉਣੀਆਂ ਪਾਉਣ ਦੇ ਫੰਨ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਤਸਲੀਮ ਕੀਤੀਆਂ
ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਮਾਸੀ ਜਿਹੜੀ ਬੁਢੇ ਵਾਰੇ ਕਿਸੇ ਬੇਟੇ ਦੇ ਪਿੰਡੋਂ
ਸਾਂਡੇ ਪਿੰਡ ਆ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਈ ਸੀ, ਵਧੇਰੇ ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰੀ
ਸੀ। ਚਾਹੇ ਮਾਸੀ ਖੁਣਸਬਾਜ ਵੀ ਬੜੀ ਸੀ ਪਰ ਹਰ ਵਿਆਹ ਤੇ

ਬੁਢੀ ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਆਦਰ ਮਿਲਦਾ ਤੇ ਗਿਧੇ ਦੇ ਪਿੜ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚੁਸਤ ਨਿਰਤਕਾਰੀ ਨਾਲ ਤੇ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਉਚਾਰ ਨਾਲ ਕੀਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦੇਂਦੀ । ਮਾਸੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਮਹਿਵਲ ਦਾ ਰਗ ਨਾ ਖੜਦਾ । ਖੈਰ ਮਾਸੀ ਜੋ ਸੀ ਉਹ ਸੀ ਹੀ ਅਤੇ ਚਾਹ ਵਾ ਤੱਤਾ ਤੱਤਾ ਗਲਾਸ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜ ਕੇ ਤਾਂ ਮਾਸੀ, 'ਮਾਸੀ ਮਾਸੀ' ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮੌਤ ਵਲੈਤਾਂ ਲੁਟਾ ਸਕਦੀ ਸੀ ।

ਦੋ ਕੁ ਘੁਟ ਚਾਹ ਦੇ ਪੀ ਕੇ ਮਾਸੀ ਦੇ 'ਗਾਂਧ ਚਲਾਉ' ਪੁਰਜੇ ਫੇਰ ਰਫਤਾਰ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ।

“ਬੇ ਜੀਣ ਜੋਗਿਆ, ਮੇਰਿਆ ਚੰਦ ਮਾਹੀਆ, ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਤੋਂ ਰੱਬ ਬਖਸ਼, ਕੁਲਬੰਤ ਸਿਆਂ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਤਿੰਵਣ ਲਾਉਂਦੀਆਂ, ਪੁਛ ਨਾ ਜੋ ਰਾਤ ਨੂੰ ਧਮੱਡੜ ਪਾਉਂਦੀਆਂ, ਰਾਜੇ ਸੜੇ ਮਥੇ ਆਈ ਦੇ ਬਿਹੜੇ, ਮੁਸਕੋ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ ਦਾ ਹਾਲ, ਇਕ ਦੂਏ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦੀਆਂ, ਕੱਪੜ ਪਾੜਦੀਆਂ, ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰੀ ਦੀ ਓਹ ਕਰਦੀਆਂ, ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਛੋਕਰਬਾਧੇ ਨੇ ਤਾਂ ਮਿਟੀ ਚੱਕ ਲਈ ਹੋਈਆ ।”

ਮਾਸੀ ਠਹਿਰ ਗਈ, ਫੇਰ ਬੋਲੀ, “ਨਾ ਜੀਣ ਜੋਗਿਆ ਨਾ, ਇਹਨਾਂ ਦ ਬਸ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਾਬੇ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਕਾਲੇ ਤੁੜਾਉਂਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ।” ਮਾਸੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕਿਰਲੇ ਵਰਗਾ ਸਰ ਨਵੀ ਵਿਚ ਹਿਲਾਇਆ ਜਿਵੇਂ ਅਜ ਕਲ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ ।

“ਮਾਸੀ, ਕੋਈ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਬੀ ਆ ਕਿ ਆਬਾ ਈ ਉਤ ਗਿਆ, ਲਾਜੋ ਹੋਈ, ਮੁਸਕੋ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਛਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪੱਕੀਆਂ, ਕਿਸੇ ਭਲੀਮਾਨਸ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਸੁਣਾ” ਮੈਂ ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ । ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਸੁਣ ਸੁਣ

ਮੇਰਾ ਜੀ ਕੁਝ ਅੱਕ ਗਿਆ ਸੀ।

ਨਿੱਕੀ ਭੈਣ ਕੂੜੇ ਦਾ ਟੋਕਰਾ ਲੈਕੇ ਹਵੇਲੀ ਨੂੰ ਚਲੀ ਗਈ। ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਕੰਡ ਗੁਤਾਵੇ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਸ਼ਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਕਰੁਖੇ ਸੁਆਲ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਚੋਕਾ ਦਿਤਾ।

“ਨਹੀਂ ਮੇਰਿਆ ਫੁਲਾਂ ਬਾਲਿਆ, ਸੁਹਣਿਆ ਸਰਦਾਰਾ, ਇਹ ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਈ। ਕਰਤਾਰ ਸਿਓਂ ਦੀ ਬਲਬੰਤੋ ਦੀ ਰੀਸ ਨਹੀਂ। ਚੁੜੀਆਂ ਬਾਲਾ ਇਲਤ ਪੈ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਓਹ ਬੀ ਗੋਰੀ ਨਛੁਹ, ਦੀਬੇ ਦੀ ਲਾਟ ਬਰਗੀ। ਮਿੱਠੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀ, ਕਦੇ ਘਾਟੂ, ਬਾਧੂ ਗੱਲ ਓਹਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ। ਐਨ ਤੇਰੇ ਬਰਗੀ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿਆਂ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਾ, ਇਨ ਬਿਨ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਰਲਦੀ।” ਮਾਸੀ ਦਾ ਮੋੜ ਹੁਣ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਮੁੜ ਪਿਆ।

“ਲਾਜੋ, ਨਿਲੱਜਣੀ ਤੇ ਖੁਸਲੋ ਦੀਆਂ ਖਾਨਗੀਆਂ ਕੂੜੇ ਦਾ ਵੇਰ, ਤੇ ਬਲਬੰਤੋ ਸੋਨੇ ਦੀ ਡਲੀ, ਸੋਨੇ ਦੀ ਡਲੀ, ਮੇਰਿਆ ਜੀਣ ਜੋਗਿਆ, ਐਨ ਤੇਰੇ ਬਰਗੀ।”

ਮੈਂ ਮਾਸੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਲ ਦੇਖ ਡਾਢੀ ਮਿੱਠੀ ਤੇ ਭੇਤ ਭਰੀ ਮੁਸਕਣੀ ਮੁਸਕਾਇਆ। ਮਾਸੀ ਮੇਰੀ ਇਸ ਭੇਤ ਭਰੀ ਮੁਸਕਾਣ ਦੇ ਭੇਤ ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਸੀ, ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਉਫਲਕੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋਹਨਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਮੇਰੀਆਂ ਦੋਹਨਾਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਪਰ ਤੇਜ਼ ਚਮਕਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਗੱਡਕੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸੁਬਕ ਜਹੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਚਾਅਵਾਂ ਵਿਚ ਝੂਟਾ ਦੇ ਕੇ ਬੋਲੀ :

“ਸੋਨੇ ਦੀ ਡਲੀ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿਆਂ, ਐਨ ਤੇਰੇ ਬਰਗੀ, ਗੋਰੀ ਚਿੱਟੀ ਭਲੀਮਾਣਸ ਬਲਬੰਤੋ ਰਾਣੀ।” ਮੇਰਾ ਹਾਸਾ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।

ਤੇ ਮਾਸੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਬੁਟ ਖੁਲ੍ਹੇ ਕਰਕੇ ਹੱਸਣ ਲਗ ਪਈ।

“ਸਾਡੀ ਬਲਬੰਤੋ ਰਾਣੀ ਠਾ ਤਿੰਵਣਾ ਚਿ ਜਾਖੇ, ਨਾ ਨੰਗ-ਪੈਰਿਆਂ ਦੇ ਜੁਆਈ ਨੂੰ ਤੋਰਨ ਜਾਏ, ਉਹ ਸਵੈਰ ਬਣੇ, ਦਸਤਾਨੇ ਬਣਾਏ, ਉਹ ਜੇ ਆਖੇ ਈ ਆਖੇ ਤਾਂ ਕੁਲਬੰਤ ਮੈਰੇ ਰਾਜੇ ਪੁਤ ਕੋਲ ਆਬ।”

“ਚਲ ਮਾਸੀ।” ਮੈਂ ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਲਾਡ ਨਾਲ ਝਿੜਕਿਆ। “ਬੁਢੀ ਜਹੀ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਬੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।” ਪਰ ਮਾਸੀ ਤਾਂ ਏਸ ਵੇਲੇ ਪੂਰੇ ਵਜ਼ਦ ਵਿਚ ਆ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਮੇਰੀ ਝਿੜਕ ਵਲ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਬੁਢੀ ਨੇ ਹਠ ਨਾਲ ਸਕੀ ਜਹੀ ਬਾਂਹਕੱਢ ਕੇ ਗਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਉਸਦੀਆਂ ਨਿਕੀਆਂ ਨਿਕੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਨਾਲ ਮੈਰੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਹਸੂ ਹਸੂ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

“ਅੱਧੀ ਰਾਤੀਂ ਗਿਣਾਂ ਤਾਰੇ,
ਮਾਹੀ ਮੇਰਾ ਬਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰੇ,
ਅੱਧੀ ਰਾਤੀਂ ਗਿਣਾਂ ਗਿਟੀਆਂ
ਨਾ ਤੁਸਾਂ ਪੁਛੀਆਂ ਨਾ ਅਸਾਂ ਦੱਸੀਆਂ,
ਗਿਆ ਦਿਨ ਬੀ ਪਈਆਂ ਸ਼ਾਮਾਂ,
ਗਲੇ ਲਗ ਜਾ ਪਰਸਰਾਮਾ

ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਮੋਇਆ,

“ਲੈ, ਮਾਸੀ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀ ਆ।” ਇਹ ਕਿਸ ਦੀ ਕੋਮਲ ਤੇ ਮਧੁਰ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ। ਗਾਉਂਦੀ ਗਾਉਂਦੀ ਮਾਸੀ ਰੁਕ ਗਈ, ਵਿਹੜੇ ਲਿਚ ਕੋਣ ਖੜੋਤੀ ਮੀ। ਬਲਵੰਤ, ਚੰਦ ਦੀ ਟੁਕੜੀ, ਨਵੀਂ ਨਵੀਂ ਲਗਰ ਵਰਗੀ, ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਖੂਹ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰੀ ਗੰਦਲ ਵਾਂਗ ਲੈਰੀ, ਕੋਚੀ ਤੇ ਮਿਠਤਾ ਭਰੀ।

ਲੈ ਆ ਗਈ ਸੋਨੇ ਦੀ ਡਲੀ, ਮੇਰੀ ਲਾਡਾਂ ਭਰੀ ਧੀ ਰਾਣੀ,

ਤੇਰੀ ਬੜੀ ਬੜੀ ਉਮਰ ਆ ਧੀਏ । ਬਹਿ ਜਾ ਤੇਰੇ ਈ ਗੀਤ
ਗਾਉਂਦੀ ਆਂ ।” ਬਲਵੰਤ ਲਾਜਵੰਤੀ ਵਾਂਗ ਸੁਰਮਾ ਗਈ ।

“ਲੈ ਜੀਣ ਜੋਗਿਆ, ਸਾਂਭ ਆਪਣੀ ਸੋਨੇ ਦੀ ਡਲੀ । ਫੇਰ ਨਾ
ਕਹੀਂ ਮਾਸੀ ਨਿਕੰਮੀ, ਮਾਸੀ ਕੁਹਨਾ, ਸੂਟ ਸੁਆ ਦੇ ਮਾਸੀ ਬੁਢੀ ਨੂੰ ।
ਬਹਿ ਜਾ ਕੁੜੇ, ਬਹਿ ਜਾ, ਕੁਲਬੰਤ ਪੁਤਰ ਦੇ ਕੋਲ, ਨਾਲ ਲਗ ਕੇ ।
ਤੇ ਪੁਤਰਾ !” ਮਾਸੀ ਖਲੋ ਗਈ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ “ਸੋਨੇ ਦੀ ਡਲੀ
ਨੂੰ ਘੜਕੇ ਗਲ ਬਿਚ ਪਾ ਲੈ । ਅੱਜ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਜ਼ਿੰਮਾ ਦੋਸ਼ ਪੋਸ਼, ਮੇਰਾ
ਜ਼ਿੰਮਾ ਦੋਸ਼ ਪੋਸ਼ ।” ਇਹ ਕਹਿੰਦੀ ਮਾਸੀ ਕਾਹਲੇ ਕਾਹਲੇ ਕਦਮ ਪੁਟਦੀ
ਪੌੜੀਆਂ ਥਾਣੀਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰ ਗਈ । ਜਾਂਦੀ ਹੋਈ ਬਾਹਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ
ਵੀ ਭੇੜ ਗਈ ।

ਮੈਂ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਸੋਨੇ ਦੀ-ਡਲੀ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ
ਖਲੋਤੇ ਜਲਦਬਾਜ਼ ਮਾਸੀ ਦੀ ਹੁਣੇ ਵਾਪਰੀ ਜਲਦਬਾਜ਼ੀ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਹੀ
ਚਿਰ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਵਲ ਦੇਖ ਦੇਖ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ।

###

ਮਾਈ ਚੋਖੀ

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਹਿਰ ਵਾਰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਪਈ ਮਜ਼ਦੂਰ ਆਬਾਦੀ ਵਿਚ ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਦਾ ਇਕ ਪਤੀ ਹੈ ਜੋ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਨੌੜੇ ਤੋੜੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਡੱਗੀ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਸੁਰਤ ਘਟ ਵਧ ਹੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਜਿਸ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਅਤੇ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਦਾ ਮਕਾਨ ਕਰਕੇ ਪਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਘਰ ਦੇ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਧਰਤਾ ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਹੈ। ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਨੂੰ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਮਿਲਿਆ, ਇਹ ਪੀਰਾਂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋਈ ਸੀ। ਨਾਂ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਪੁੱਤਰ ਵਰਗੀ ਦਾਤ ਇਸ ਖਾਂਘੜ ਬੁੱਢੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਿਲਦੀ। ਪੀਰਾਂ ਦੇ ਹਥੋਂ ਕੀ ਨਹੀਂ ਸਰਦਾ, ਪੀਰ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ ਸੌ ਸਾਲ ਦੀ ਬੋਬੋ ਦੀ ਕੁਖ ਹਰੀ ਕਰ ਦੇਣ। ਪੀਰ ਕਰੋਪ ਹੋਣ ਕੂਹਣੀਆਂ ਔਲਾਦ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਔਂਤ ਕਰਕੇ ਰਖ ਦੇਣ।

ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਹਾਲੇ ਗਡੀ ਜਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਦੀ ਗਲ ਹੈ, ਮੱਸੀਂ ਸਾਢੇ ਤੋਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਦ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੁਕਲਾਵੇ ਆਈ, ਤਾਂ ਘਰ ਵਿਚ ਪੈਰ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਬਾਬੇ ਅਬਦੁੱਲ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਮੰਨੀ ਕਿ ਹੋ ਬਾਬਾ ਅਬਦੁੱਲ ਸ਼ਾਹ, ਡੁਬਦਿਆਂ ਬੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਬਨੇ ਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆ, ਮੈਂ ਇਕ ਨਿਮਾਣੀ ਕੂਕਰ ਤੇਰੇ ਵਰਬਾਰੋਂ ਬੋਲੀ ਅੱਡਕੇ ਖੈਰ ਮੰਗਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਤਰਾਂ ਧੀਆਂ ਵਾਲੀ ਕਰੀਂ, ਮੈਂ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਤੇਰੇ ਵਰਬਾਰ ਆਉਂਗੀ ਤੇ ਚੂਰਮਾਂ ਚੜ੍ਹਾਉਂਗੀ।

ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਸੀ ਗਿੱਠੇ ਕਦ ਦੀ ਤੇ ਪਤਲੀ ਜਹੀ, ਮੁਕਲਾਵੇ ਵਿਚ
 ਐਵੇਂ ਅਠ-ਨੌਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ, ਤੇ ਪਾਂਧੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਏਸ
 ਕੜੀ ਦੇ ਨਸੀਬੇ ਔਲਾਦ ਨਹੀਂ। ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਨੇ ਮਿਨਤਾਂ ਕਰਕੇ
 ਤੇ ਮਨਤਾਂ ਮਨਕੇ ਪੀਰ ਅਬਦੁੱਲੇ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਕਰਨਾ
 ਚਾਹਿਆ ਅਤੇ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਸੀਬੇ ਬਦਲਣ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਈ।

ਮੁਕਲਾਵਾ ਆਇਆ, ਤਰੋਜਾ ਆਇਆ, ਚੋਖੀ ਆਸਾਵਰ ਨਾ
 ਹੋਈ। ਨਸੀਬ ਬੜੇ ਬਲੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪੀਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਸਵੱਲੀ
 ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਨਸੀਬ ਚੁਟਕੀ ਵਿਚ ਬਦਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬੀਬੀ ਚੋਖੀ ਤੇ
 ਪੀਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ
 ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੋਵੇ ਕਿ ਬੀਬੀ ਚੋਖੀ ਦਾ ਗਭਰੂ ਨਾਨਕ,
 ਪੀਰਾਂ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਬਾਬੇ ਅਬਦੁੱਲੇ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਨਿਸਚਾ ਕੁਝ ਘਟ ਰਖਦਾ
 ਸੀ ਤੇ ਜਲੰਧਰ ਵਾਲੇ ਬਾਬੇ ਸੋਢਲ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਦੇਣ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਵਿਚ
 ਇਹ ਸਭ ਪੀਰਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਡੇਰਾ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰੀ
 ਚੋਖੀ ਤੇ ਨਾਨਕ ਵਿਚਕਾਰ ਇਸ ਇਹਤਕਾਦ ਦੀ ਅਜੋੜਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ
 ਬਦਮਸ਼ਗੀ ਵੀ ਪੈਂਦੀ। ਇਹ ਦਿਨ ਇਸ ਬੇਔਲਾਦ ਜੋੜੀ
 ਤੇ ਬੜੀ ਭੰਡ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ। ਨਾਨਕ ਮੰਡੀ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਕਣਕ ਛਾਣ
 ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਛੋਲੇ ਅੱਡ ਕਰਦਾ, ਇਸ ਕੰਮ ਦੀ ਉਜਰਤ ਨਾ ਹੋਣ
 ਬਰਾਬਰ ਸੀ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਘੁਗਣੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰੱਖਦੀ ਤੇ ਮੰਡੀਓਂ
 ਆਉਂਦਾ ਨਾਨਕ ਘੁਗਣੀਆਂ ਦੀ ਛਾਬੜੀ ਲਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ।
 ਖਾਓ ਪੀਏ ਜਦ ਵਾਪਸ ਮੁੜਦਾ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦੀ ਕਿਰਤ ਰਲਾ
 ਮਿਲਾ ਕੇ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਬੀਬੀ ਚੋਖੀ ਨੂੰ ਦਿਨ ਭਰ
 ਦੀ ਜਾਨ ਤੋੜ ਮਿਹਨਤ ਦੇ ਇਵਜ਼ ਇਹ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਆਨੇ ਦੇਖਕੇ
 ਬੜੀ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਗਭਰੂ ਨੂੰ ਟੁਟ ਟੁਟ ਪੈਂਦੀ ਤੇ
 ਨਾਲ ਹੀ ਸੋਢਲ ਤੇ ਪੀਰ ਅਬਦੁੱਲੇ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਛਿੜ ਪੈਂਦਾ।

“ਨਖੱਟੂ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਆ, ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਸਿੰਘ ਲਗੇ ਹੁੰਦੇ ਆ ਨਖੱਟੂਆਂ ਦੇ।” ਰੋਖੀ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਜ਼ਬਾਨ ਉਡਣੇ ਸੁੱਪ ਵਾਂਗ ਵਲ ਖਾਂਦੀ ਤੇ ਕਤਰਦੀ ਜਾਂਦੀ, “ਨਾ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਸਿੰਗ ਹੁੰਦੇ ਆ।”

ਅਗਿਉਂ ਨਾਨਕ ਵੀ ਗਾਹਕਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਇਕ ਦਾਣੇ ਤੇ ਠੰਡਾ ਕੋਝਾ ਹੋ ਹੋ ਅਕਿਆ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ। “ਰਾਮ ਨਾਲ ਬਹਿ ਜਾ ਟਟੀਰੀ ਜਹੀ, ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਈ ਕਮਾਉ ਜਮਾਇਆ, ਹੋਰ ਤਾਂ ਬੱਸ ਨਖੱਟੂ ਈ ਆ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ।” ਨਾਨਕ ਹੈ ਤਾਂ ਸੀ ਮੂੰਹ ਵਟ ਹੀ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਵਟਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਗਲ ਕਢਦਾ, ਪਰ ਕਦ ਕਦੇ ਐਸੀ ਪਤੇ ਦੀ ਠੋਕਦਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਧੋਣ ਧੋ ਹੋ ਜਾਂਦੇ।

“ਆਖ ਆਖ ਧੌਂਖ ਗਈ, ਲੈ ਚਲੀਏ ਚੂਰਮਾ ਬਾਬੇ ਅਬਦੁੱਲੇ ਦੇ, ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਆਵਾਂ ਖਾਧੇ ਪੁਤ ਮਿਲਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਖੁਸਰੋ ਨਾ ਪੁਤਾਂ ਬਾਲੇ ਹੁੰਦੇ। ਜਿਹੜੇ ਦੋ ਧੋਲੇ ਘਰ ਆਉਂਦੇ ਆ ਉਹ ਤਰਨੀ ਦੀ ਹੱਟੀ ਜਾ ਪੈਂਦੇ ਆ, ਘਰ ਉਜੜ ਗਿਆ ਬਸ, ਬਣਿਆ ਸਰਿਆ ਤੇ ਤੇਤੋਂ ਕੁਛ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਨਾਨਕ ਵਿਸ ਘੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਚੂਰਮੇ ਦੀ ਗਲ ਸੁਣਕੇ ਉਸਨੂੰ ਅੱਗ ਈ ਲਗ ਜਾਂਦੀ। ਪੀਰ ਅਬਦੁੱਲੇ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਚਿੜ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਸੜ ਬਲ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, “ਸਾਲੀ ਬਾਬੇ ਅਬਦੁੱਲੇ ਦੀ, ਪੀਰ ਅਬਦੁੱਲੇ ਕੋਲ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਲਮਾਂ ਪੜ੍ਹ, ਤੂੰ ਤੇ ਕਾਫਰ ਏਂ ਕਾਫਰ। ਬਾਬੇ ਸੋਫਲ ਦੀ ਮਨਤਾ ਮਨੀ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਜਮਿਆ ਸੀ।”

“ਤੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੇ ਕਾਲਾ ਬੱਕਰਾ ਪੀਰ ਅਬਦੁੱਲੇ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਛਡਿਆ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਜਮੀ ਸੀ।” ਰੋਖੀ ਨੇ ਤੁਰਤ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ। “ਜਮਣਾ ਤਾਂ ਮੁੰਡਾ ਸੀ ਪਰ ਜੇ ਚਿਟਾ ਬੱਕਰਾ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਤੇ।”

ਬਾਬੇ ਸੋਫਲ ਦੀ ਫ਼ਿਪਾ ਮਿਹਰ ਸਦਕਾ ਚੋਖੀ ਦੇ ਖਸਮ ਦਾ
 ਜਨਮ ਹੋਇਆ, ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਾਬੇ ਸੋਫਲ
 ਲਈ ਮਾਂ ਪਿਓ ਤੋਂ ਵਧ ਸਤਕਾਰ ਸੀ ਤੇ ਪੀਰ ਅਬਦੁੱਲੇ ਨੂੰ
 ਉਹ ਕੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਖਾਨਦਾਨੀ ਪੀਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ
 ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਇਕ ਹਕੀਮ ਪੀਰ ਹੋ ਕੇ ਟਕਰਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਨਕ
 ਚੋਖੀ ਤੋਂ ਵਾਹ ਲਗਦੇ ਸਾਰ ਚੋਰੀ ਸੁਖਣਾ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।
 ਬੜੇ ਲੰਬੇ ਅਰਸੇ ਮਗਰੋਂ ਅਧਖੜ ਉਮਰ ਵਿਚ ਨਾਨਕ ਉਤੇ ਤਰਨੀ
 ਪੀਰ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਪਰਗਟ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਚੋਖੀ ਦੀ ਸੁੱਕੀ ਕੁਖ ਹਰੀ
 ਹੋ ਗਈ, ਹਰ ਸਾਲ ਉਹ ਬਾਬੇ ਅਬਦੁੱਲੇ ਦੇ ਮਜ਼ਾਰ ਤੇ ਚੂਰਮਾਂ
 ਲਿਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਬਾਬੇ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਹੋਈ, ਪੁਤਰ
 ਵਰਗੀ ਦਾਤ ਮਿਲੀ ਜਿਸਦਾ ਨਾਂ ਚੋਖੀ ਨੇ ਚੋਖੇ ਵਿਚਾਰ ਮਗਰੋਂ
 ਕੁੰਦਨ ਲਾਲ ਰਖਿਆ। ਇਹ ਨਾਂ ਵੀ ਉਸਦੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਪੂਰਨ
 ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨ ਕਰਦਾ। ਜੇ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਕਾਕੇ ਦਾ ਨਾਂ
 ਪੀਰ ਬਖਸ਼ ਰਖਦੀ, ਜਾਂ ਪੀਰਾਂ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਹੁੰਦੀ
 ਤਾਂ ਹੀ ਸੀ ਨਾਂ !

ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਈ ਨਿਆਣੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ
 ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਅਭਾਗੇ। ਕੁੰਦਨ ਲਾਲ ਦੇ ਜਮਣ ਦੇ ਕੋਈ ਤਿੰਨ ਚਾਰ
 ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਹੀ, ਚੋਖੀ ਨੂੰ ਆਂਢੀ ਗੁਆਂਢੀ ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਆਖਣ
 ਲਗ ਪਏ। ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਸੁਮਾਰ ਹੋਣ
 ਲਗ ਪਿਆ। ਹੁਣ ਨਾਨਕ ਡਗੀ ਲਾਉਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਕਦੇ ਕਦੇ ਕੋਈ
 ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੜੀ ਉਸਨੂੰ ਬਾਬਾ ਕਹਿ ਦਿੰਦੀ ਸੀ, ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਕਮਜ਼ੋਰੀ
 ਆਉਂਣ ਲਗੀ। ਭਾਰ ਚਕ ਚਕ ਲੱਤਾਂ ਡੁਡੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ,
 ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਕੁਬ ਵੀ ਨਿਕਲ ਆਇਆ। ਫੇਰ ਇੱਟ ਚੁਕੋ ਤਾਂ ਪੰਦਰਾਂ
 ਡਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਨਿਕਲਦੇ ਸਨ। ਫੇਰੀ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਬਣਦਾ ਜੁੜਦਾ

ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਨਾਨਕ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਿੱਤਾ ਨ ਕਰਦਾ । ਕਿਸੇ
 ਹੋਰ ਕੰਮ ਦੇ ਖਿਆਲ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਘਬਰਾ ਉਠਦਾ ।
 ਡਰੀ ਲਾਉਣੀ ਤਾਂ ਮਜੇ ਦਾ ਕੰਮ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਜਾਓ ਰੋਣਕਾਂ ਮੇਲੇ ।
 ਸਸਰਾਮ ਜਾਓ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਡਿਓੜੀ ਵਿਚ ਫਾਤਮਾ, ਰਾਜੋ, ਰਾਧੀ ਸੈਨੀ
 ਦੇ ਚਰਚੇ ਘੁਕਦੇ ਹੁੰਦੇ । ਜਾਕੇ ਨਾਨਕ ਧਪ ਫਾਰਦਾ ਡੱਗੀ ਓਹਨਾਂ ਦੇ
 ਵਿਚਕਾਰ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਲਗ ਪੌਂਦਾ ਧਲੇ ਦੀਆਂ ਮਾਰਨ । ਏਸ
 ਬੁਢੇ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਬੁਢੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅੰਉਂ ਲਗਦੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਆਪ
 ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਕੀ ਫੇਰੀਆਂ ਗੋਪੀਆਂ । ਜਦ ਕਦੇ
 ਸੂਚੀ ਪਿੰਡ ਖੇਮੀ ਜੱਟੀ ਦੀ ਦਲੀਜ਼ਾਂ ਅੱਗੇ ਰੋਣਕ ਜੁੜਦੀ ਤਾਂ ਨਾਨਕ
 ਹੋਣੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਓਥੇ ਹੀ ਗਾਲ ਘਰ ਆ ਵੜਦੇ । ਬਾਬੇ ਸੋਢਲ
 ਦੀ ਜਮਾਤ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਸੀ, ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਨੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤੇ
 ਇਕ ਪੁਤਰ ਵੀ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਸੋਢਲ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਚਾਹੀਦੀ
 ਹੈ, ਖਾਣ ਨੂੰ ਟੁਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੀ ਰਹੁਗਾ । ਆਮਦਨੀ ਘਟਦੀ ਗਈ ।
 ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਚੁਆਨੀ ਵੀ ਨਾ ਜੁੜਦੀ । ਬੁਰੇ ਦਿਨ ਆਉਂਣ ਲਗੇ ਤਾਂ
 ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਨੇ ਪੀਰ ਅਬਦੁਲੇ ਦੀਆਂ ਮੰਨਤਾਂ ਮੰਨੀਆਂ, ਸੁਖਣਾ
 ਸੁਖੀਆਂ, ਹੋ ਕਰਨੀ ਵਾਲਿਆ ਜ਼ਾਹਰਾ ਪੀਰਾ ਸਾਡਾ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਤੁਰੇ,
 ਸਾਡੇ ਕੁੰਦਨ ਦੀ ਮਿਰਗੀ ਹਟ ਜਾਵੇ, ਸਾਡੇ ਕੁੰਦਨ ਦਾ ਵਿਆਹ
 ਹੋ ਜਾਵੇ, ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਦੀ ਹਿੱਕ ਠੰਢੀ ਕਰੀਂ ਹੋ ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਲਿਆ,
 ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਬੱਕਰੇ ਚੜ੍ਹ ਵਾਂਗੀ ਨਿਆਜ਼ ਭੋਟ ਕਰਾਂਗੀ, ਚੂਰਮਾਂ ਵੰਡਾਂਗੀ
 ਤੇਰੇ ਨਾ ਦਾ, ਪਰ ਬਾਬਾ ਅਬਦੁਲੇ ਸ਼ਾਹ ਬਹੁੜਦਾ ਦਿੱਸਦਾ ਨਹੀਂ
 ਸੀ । ਕੁੰਦਨ ਦੀ ਮਿਰਗੀ ਜ਼ੋਰ ਫੜਦੀ ਗਈ, ਆਮਦਨੀ ਘਟਦੀ
 ਗਈ, ਸੁਖਣਾ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਘਰ ਕੁਝ ਨ ਰਿਹਾ । ਤਾਂ ਕਿਸੇ
 ਦੀ ਹੱਟੋਓ ਨਾਨਕ ਲਿਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਲਿਜਾਂਦਾ । ਬਾਬੇ ਸੋਢਲ ਨੇ
 ਮਿਹਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿਗਾਹਾਂ ਪਰਤਾ ਲਈਆਂ । ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਡੱਗੀ

ਫੂਈ ਤੇ ਰੱਖ ਹੁੰਦੀ, ਫੇਰੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਅੱਧੀ ਵੀ ਨਾ
 ਰਹਿ ਗਈ। ਘਰ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਸਾੜ੍ਹਸਤੀ ਆ ਵੜੀ ਹੋਵੇ। ਨਾਨਕ
 ਤਾਂ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਗਠੜੀ ਫੂਈ ਤੇ ਰੱਖ ਪਿੰਡਾਂ ਵਲ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੰਦਾ
 ਤੇ ਪਿੰਡੋਂ ਹੀ ਕਿਧਰੇ ਦੋ ਛੰਨੇ ਲੱਸੀ ਦੇ ਤੇ ਦੋ ਟਾਪਾਂ ਗੁੜ ਨਾਲ
 ਦਾੜ੍ਹ ਲੈਂਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੁਢੇ ਦੀ ਤਾਂ ਦਾੜ੍ਹ ਤੱਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਪਰ
 ਏਧਰ ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਦੇ ਚੁਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਭੰਗ ਭੁਜਦੀ। ਗੀਢੂੰ ਜਹੇ ਮਿਰਗੀ
 ਦੇ ਮਾਰੇ ਕੰਦਨ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੁਢੀ ਮਾਂ ਤਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਮਾਂ ਪੁਤਰ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤਕਦੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਫਾਕ ਹੀ ਦਿਹੜੀ
 ਗੁਜ਼ਾਰ ਦਿੰਦੇ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਦੇ ਚੁਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਕਦੇ ਧੂਆਂ
 ਉਠਦਾ ਕਦੇ ਨਾ ਉਠਦਾ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਦੀਵੇ ਵਿਚ ਕਦੇ ਬੱਤੀ ਜਗਦੀ,
 ਕਦੇ ਉਹ ਵੀ ਨਾ ਜਗਦੀ। ਤੇ ਦਿਨ ਭਰ ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਸਿਰ ਵਿਚ
 ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੰਜਾ ਪਾ ਖੁਰਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ, ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਜੂੰ ਨੌਂਹ
 ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦੀ ਜਾਂ ਹੇਠਾਂ ਕਿਰ ਪੈਂਦੀ ਉਸਨੂੰ ਬੱਟਾ ਮਾਰ ਦਿੰਦੀ।
 ਲਾਗਲੇ ਗੁਆਂਢੀ ਘਰ ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਗੱਲ
 ਬਾਤ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵੀ ਨਾ ਰੱਖਦੇ। ਸਾਂਝ ਤਾਂ ਲੋਕ ਲਾਭ ਲਈ ਪਾਉਂਦੇ
 ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਨਹੂਸਤ ਦੀ ਮਾਰੀ ਬੁਢੀ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾਉਣ
 ਵਿਚ ਕੀ ਲਾਭ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਕਲ ਸਵੇਰ ਕਿਤੇ ਪਿਆਰੇ ਲਾਲ ਦੀ
 ਵਹਟੀ ਦੇ ਚੋਖੀ ਮੱਥੇ ਲਗ ਗਈ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਬੁੜ ਬੁੜ ਕਰਦੀ ਨੇ
 ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸੌਤ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਸਵੇਰੇ ਸਵੇਰੇ ਮਾਈ
 ਚੋਖੀ ਦੇ ਮੱਥੇ ਲਗਣਾ ਚੰਗਾ ਅਪਣਗਨ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਲਗਾ।
 ਗਲੀ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਖੁਰਕਣ ਤੇ ਜੂਆਂ ਮਾਰਨ ਦੀ
 ਨਕਲ ਲਾ ਲਾ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਕੰਦਨ ਦੀ ਮਿਰਗੀ ਤਾਂ ਹਟ ਗਈ
 ਪਰ ਹੁਣ ਸਿਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹਿਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਲਾਲਾਂ
 ਚਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ। “ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਰਗੀ ਹਟਾਈ ਆ

ਮਜ਼ਾਰਾ ਵਾਲ ਬਾਬਾ ਇਹ ਵੀ ਹਟਾ ਦੇਊ।” ਮਾਈ ਨੇ ਸਿਰ ਖੁਰਕਦੀ ਸੋਚਿਆ। ਇਕ ਬੋਟੀ ਵਰਗੀ ਜੂੰ ਕਾਬੂ ਆ ਗਈ, ਇਕ ਅੱਖ ਪਲਕਾਰੇ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਜਾਨ ਕਬਜ਼ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਦਿਆਂ ਨੌਹਾਂ ਵਿਚ ਪਟਾਕਾ ਵੱਜ ਗਿਆ।

ਗੁਆਂਢੀ ਤੀਵੀਆਂ ਲਈ, ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਪਿਆਰੇ ਲਾਲ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਜਿਸਦਾ ਖਸਮ ਕਿਸੇ ਮਿੱਲ ਵਿਚ ਕਲਰਕ ਸੀ, ਲਈ ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਇਕ ਘ੍ਰਿਣਤ ਤੇ ਗੱਦੀ ਜੂੰ ਵਾਂਗ ਸੀ। ਜਦ ਕਦੇ ਵੀ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁਲ੍ਹੇ ਦੀ ਵੱਟ ਤੇ, ਬੰਨੀ ਨੂੰ ਸਿਰ ਖੁਰਕਦੀ ਤੇ ਜੂਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਦੀ ਵੇਖਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਜੀ ਕਰਦਾ ਕਿ ਚੋਖੀ ਨੂੰ ਪੈਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਹੇਠ ਮਿੱਥ ਕੇ ਪਟਾਕਾ ਵਜਾ ਦੇਵੇ। ਚੋਖੀ ਉਸ ਲਈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਰਗੀਆਂ ਹੋਰ ਉਚੇਰੀ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀਆਂ ਲਈ ਜੂੰ ਵਾਂਗ ਘ੍ਰਿਣਤ ਸੀ ਅਤੇ ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਸ ਚਲਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਮਾਈ ਚੋਖੀਦਾ ਜ਼ਹੂਰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨੌਹਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕ ਪਟਾਕਾ ਵਜਾਉਂਦੀਆਂ।

ਕੰਦਨ ਦਾ ਸਿਰ ਝੁਲਦਾ, ਮੂੰਹ ਚੋਂ ਲਾਲਾਂ ਚੌਂਦੀਆਂ ਤੇ ਜ਼ਬਾਨ ਬਬਲਾਉਂਦੀ, ਮਿਰਗੀ ਤਾਂ ਪੀਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਨਵਾਂ ਰੋਗ ਦਿਨ ਪਰ ਦਿਨ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਖਬਰੋਂ ਕੀ ਪੀਰਾਂ ਦੀ ਬਖਸ਼ ਸੀ ਜੋ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸਿਰ ਹਿਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਮੰਡੇ ਦੀ ਧੋਣ ਰਤਾ ਨਾ ਥਕਦੀ-ਰਤਾ ਵੀ ਨਾ ਥੱਕਦੀ। ਪਰ ਸਿਰ ਦਾ ਹਿਲਣਾ, ਲਾਲਾਂ ਦਾ ਵਗਣਾ ਤੇ ਜ਼ਬਾਨ ਦਾ ਬਬਲਾਉਣਾ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਬੁਹੜੀ ਸੀ। ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਸੌਫਲ ਕਰੋਪੇ ਹਨ, ਪਰ ਮਾਈ ਛੋਖੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਚਿੜ ਉਠਦੀ ਤੇ ਕਹਿੰਦੀ “ਮਜ਼ਾਰਾ ਵਾਲੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਭਲਾ ਏਸ ਤੋਰੇ ਸੌਫਲ ਦੀ ਕੀ ਹਸਤੀ ਕਿ ਖੜੋ ਜਾਏ। ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੌਤੀ ਸੌ ਛੱਤੀ

ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਓਹਦੇ ਦਰਬਾਰੋਂ ਨਿਤ ਖੈਰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਆ। ਜੇ ਪੀਰ ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੜੇ ਸੋਢਲ ਦੀ ਉਥੇ ਕੀ ਸੁਣੀ ਦੀ ਹੈ। ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਦੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਲੈਕਚਰ ਦੀ ਤਾਬ ਨਾ ਲਿਆ ਕੇ ਸੋਢਲ ਬਾਬੇ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਕਰੀਬੀ ਵੱਟ ਕੇ ਬੈਠ ਰਹਿੰਦਾ। ਕੁਰਾਹੇ ਵਗ ਰਹੀ ਤੇ ਮਲੋਛਪੁਣੇ ਵਲ ਜਾ ਰਹੀ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਘਰ ਉਤੇ, ਅਤੇ ਮੂੰਡੇ ਉਤੇ ਗੌਹ ਆਉਣ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਲਗਦੀ ਜਿਸ ਨੇ ਖਾਹ-ਮਖਾਹ ਬਾਬੇ ਸੋਢਲ ਨੂੰ ਨਰਾਜ਼ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਸੀ।

“ਕੁੱਤੀਏ, ਕੁੱਤੀਏ” ! ਕਦੇ ਕਦੇ ਜਦ ਨਾਨਕ ਅੱਤ ਦੁਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਸੜ ਬਲ ਕੇ ਆਖਦਾ, “ਤੂੰ ਬਣੇਂਗੀ ਮੂੰਡੇ ਦਾ ਖੋ। ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਫੜਦੀ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਜਾਨ। ਬਾਬੇ ਸੋਢਲ ਦੀ ਹੋਰ ਕਰ ਬਦਖੋਹੀ ਤੇ ਦੇਖ ਲੈਂ ਸੁਆਦ।”

“ਕੁੰਦਨ ਬਥਲਦਾ ਬਥਲਦਾ ਬੋਲਦਾ, “ਲਾਲਾ ਜੀ, ਲੱਡੂ ਲੈਣੇ ਨਾਲੇ ਜਲੇਬੀਆਂ।”

“ਕਾਕਾ, ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ, ਇਸਦਾ ਹੈ ਇਕ ਅਬਦੁੱਲੀ ਸ਼ਾਹ, ਝੱਟ ਮੰਗਵਾ ਦੇਉ ਜਲੇਬੀਆਂ, ਬਸ ਕਹਿਣ ਦੀ ਡੋਰ ਆ।”

ਅਗਿਓਂ ਚੋਖੀ ਤਤੀ ਹੋਕ ਬੋਲਦੀ, “ਰਹਿਣ ਦੇ ਵੇ ਰਹਿਣ ਦੇ, ਬਸ ਕਰ ਬਹਿ ਜਾ ਰਾਮ ਨਾਲ, ਦੇਖ ਲਿਆ ਤੇਰਾ ਸੋਢਲ। ਸੋਢਲ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਟੱਪ। ਤੇਰੀ ਸੜ ਜਾਣੀ ਜੀਭ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪੀਰ ਨੂੰ ਕਰੋਪੇ ਕੀਤਾ, ਮੇਰੇ ਪੁੱਤ ਤੇ ਕਸ਼ਟ ਲਿਆਂਦਾ, ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਖੁਰਾਂ ਘੁਮਾਉਂਦਾ ਆ ਜਾਂਦਾ, ਦੋ ਆਨੇ ਲਿਆ ਕੇ ਰਖ ਦਿੰਦਾ ਮੇਰੀ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ। ਪੀਰਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਾ ਲਓ ਜਿੰਨੀ ਜੀ ਚਾਹੇ। ਮੂਰਖ ਰਖਿਆ ਸੀ ਮੇਰੇ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ।” ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਹਿੰਬੂ ਭਰ ਲੈਂਦੀ ਤੇ ਸਿਤ ਖੁਰਚਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦੀ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਨਾ ਮਤ ਆਉਣੀ ਸੀ ਨਾ

ਆਈ। ਨਿਤ ਦੇ ਕਜ਼ੀਏ ਕਸਾਲੇ ਤੋਂ ਦੋਨੋ ਬਿਰਧ ਜੀ ਤੰਗ ਆ
 ਗਏ। ਤੰਗ ਆਉਣਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਤੀਸਰਾ
 ਭੋਣ ਸੀ। ਜਾਂ ਆਪ ਸੀ ਮਾਈ ਚੋਖੀ, ਜਾਂ ਉਸਦਾ ਘਰ ਵਾਲਾ
 ਨਾਨਕ, ਜਾਂ ਫਿਰ ਤੀਸਰਾ ਜੀ ਕੰਦਨ ਲਾਲ ਸੀ। ਕੰਦਨ ਲਾਲ
 ੧੬, ੧੭ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਆਇਆ ਸੀ। ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੁੰਦਾ
 ਤਾਂ ਗਭਰੂ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਮਰਜ਼ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਕੀ ਸੀ।
 ਕੰਦਨ ਦੀ ਸਿਹਤ ਨੇ ਦੁਹਨਾਂ ਜੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤਲਖ ਕਰ ਛੱਡੀ
 ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਚੋਖੀ ਤੇ ਨਾਨਕ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ, ਗੁਆਂਢੀਆਂ
 ਨੂੰ ਵਢੂ ਟੁਕੂ ਦੀਆਂ ਵਾਜਾਂ ਸੁਣਦੀਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਵਕੀਰਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ
 ਛਿੜ ਪੈਂਦੇ। ਕੰਦਨ ਲਾਲ ਇਕ ਖੁੰਜੇ ਮੁੜ੍ਹੇ ਤੇ ਬੈਠਾ ਸਿਰ ਮਾਰਿਆ
 ਕਟਦਾ; ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਮਿਠੀਆਂ ਯਾਦਾਂ
 ਘੋਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਜਦੋਂ ਹਾਲੇ ਕੰਦਨ ਜਮਿਆਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੇ ਨਾਨਕ
 ਬਾਹਰੋਂ ਵੱਗੀ ਵੇਰਦਾ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਚੋਖੀ ਲਈ ਵਲ ਲਿਆਇਆ
 ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਲੜ ਘੁਲ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਖੁਆ ਕੇ ਸਾਹ ਲੈਂਦਾ ਸੀ।
 ਇਕ ਵਾਰੀ ਦੀ ਗਲ ਹੈ ਜਦ ਚੋਖੀ ਬੀਮਾਰ ਪੈ ਗਈ ਸੀ। ਅੰਗੂਰਾਂ
 ਦੀ ਰੁਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸ਼ਹਿਰ ਸਵਾਰੁਪਏ ਸੋਰ ਅੰਗੂਰ ਵਿਕਦਾ ਸੀ।
 ਨਾਨਕ ਦੀ ਜੁਤੀ ਵੀ ਟੁਟੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਹ ਗੰਢਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸੀ।
 ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨੀਂ ਜੁਤੀ ਬਿਨਾ ਸਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਘਰ ਪੈਸੇ
 ਵੀ ਮਸਾਂ ਦੇ ਕੁ ਰੁਪਏ ਹੋਣਗੇ। ਨਾਨਕ ਭਜਕੇ ਚੋਖੀ ਲਈ ਚਾਰ ਆਨੇ
 ਦੇ ਅੰਗੂਰ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਆਪ ਜੁਤੀ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸੜਦੇ
 ਰਾਹਾਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਫੇਰੀ ਦਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਮਾਈ
 ਚੋਖੀ ਰੁਸ ਗਈ। ਕਹਿਣ ਲਗੀ, ਜੇ ਤੂੰ ਜੁਤੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏਂਗਾ
 ਤਾਂ ਕਸਮ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜੇ ਅੰਗੂਰ ਦਾ ਇਕ ਦਾਣਾ ਵੀ ਹਲਕੇ
 ਹੋਠਾਂ ਕਰ ਜਾਵਾਂ। ਤਾਂ ਦੋ ਦਿਨ ਅੰਗੂਰ ਸੜਦੇ ਰਹੇ ਸੀ। ਪਰ

ਘਰ ਜੋਤੀ ਜੋਗੇ ਪੈਸੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਜੁਤੀ ਬਣਦੀ। ਅੰਤ ਹਾਰ ਕੇ ਅੰਗੂਰ
 ਖਾਣੇ ਪਏ। ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ ਜਾ ਕੇ ਅੰਗੂਰ ਖਾਏ। ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਜੇ ਤੂੰ
 ਅੰਗੂਰ ਨਾ ਖਾਵੇਂਗੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਭੁਖਾ ਰਹਿ ਕੇ ਮਰ ਜਾਊਂਗਾ।
 ਮੁਕਲਾਵੇ ਆਈ ਸੀ ਜਦੋਂ ਤਾਂ ਉਹ ਐਵੇਂ ਕੁੜੀ ਜਹੀ ਸੀ ਤੇ ਜਦੋਂ
 ਨਾਨਕ ਨੇ ਉਸਦੀ ਅਨਜਾਣ ਗੱਲ ਨੂੰ ਗੂਠੇ ਤੇ ਗੂਠੇ ਦੀ ਲਾਗਲੀ
 ਉਂਗਲ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਪੁਟਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪਿਲਣੀਆਂ ਤਕ
 ਬਰ ਬਰ ਕੰਬਣ ਲਗ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਅਕਹਿ ਸੁਆਦ
 ਆਇਆ ਸੀ। ਨਾਲ ਜੀ ਵੀ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅਪਣੇ ਗਭਰੂ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹ
 ਕੱਢੇ ਪਰ ਐਵੇਂ ਕਢਦੀ ਕਢਦੀ ਵਿਚੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਉਸਦਾ
 ਜੀ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਨਾਨਕ ਉਸਦਾ ਮੂੰਹ ਪੁਟ ਪੁਟ ਰਖ ਦੇਵੇ।
 ਏਸੇ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਗੱਲਾਂ ਸਨ—ਪਿਆਰੀਆਂ, ਮਿੱਠੀਆਂ
 ਹਸਾਉਣੀਆਂ, ਕਈ ਨਿਰੀਆਂ ਸੁਦਾਈਆਂ ਵਰਗੀਆਂ। ਹੁਣ ਉਹ
 ਦਿਨ ਲੁਕ ਛਿਪ ਗਏ, ਦੂਰ ਗੰਮ ਹੋ ਗਏ। ਕਦੇ ਕਦਾਂਈਂ ਕੋਈ
 ਪੁਰਾਣੀ ਭਿਣਕ ਜਹੀ ਪੈਂਦੀ, ਦਿਲ ਨੂੰ ਕਿੱਨੀ ਪਿਆਰੀ ਲੜਦੀ। ਦੂਸਰੇ
 ਪਲ ਅਜ ਕਲ ਦਾ ਗਮ ਭਰਿਆ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ ਮਲ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਦਿਲ
 ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਹੋ ਬੀਤੀਆਂ ਪਿਆਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਸਦਾ ਲਈ
 ਹੋ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਪੁਲਾੜ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਹਸਤੀ ਏਸ ਪੁਲਾੜ
 ਵਿਚ ਚੋਹੀਂ ਪਾਸਿਓਂ ਡਿਗਦੀ ਡਿਗਦੀ ਲੜਦੀ।

“ਵੇ ਕੰਦਨਾ, ਵੇ ਕੰਦਨਾ!” ਇਕ ਸ਼ਾਮ ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਨੇ ਕੰਦਨ
 ਨੂੰ ਵਾਜ ਮਾਰੀ, “ਵੇ ਜਣਦਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣਿਆਂ, ਬਾਹਰ ਆ ਤਕਾਲ
 ਸਿਓ ਦੇ ਵੇਲੇ।” ਤੇ ਜਦ ਜਣਦਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਅੰਦਰੋਂ ਬੋਲਿਆ,
 “ਆਪੂ ਆਪੂ ਆ, ਆਉਨਾ ਕਿ” “ਹੈ ਅਮੋੜ, ਨਮੋਤਾ!” ਮਾਈ
 ਚੋਖੀ ਬੋਲੀ “ਬਾਹਰ ਹੋ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਲਾਹੁਨੀ ਆਂ ਖਲੜੀ।” ਕੰਦਨ
 ਲਾਲ ਆਪਣੀ ਜਣਨੀ ਮਾਈ ਤੋਂ ਐਂਓ ਡਰਦਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਬਿੱਲੀ

ਤੋਂ ਚੂਹਾ, ਪਰ ਅਜ ਚੂਹਾ ਬਿਲੀ ਅਗੈ ਆਕੜ ਗਿਆ। “ਨਨ,
 ਨਨ, ਮਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਤਤ ਤਤ ਤੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਲਭੂ ਦਦ ਦਦ
 ਦੇਣਾ ਬਾਹਰ।” “ਹੈ ਕੌਰੜ ਹੋਣਾ, ਖਾਣ ਦਾ ਕੁਤਾ ਬਸ ਲਿਆਈ
 ਜਾਓ, ਇਹਦੇ ਮਟਕੇ ਪਾਈ ਜਾਓ,” ਚੋਖੀ ਖਿੜ ਗਈ। “ਤੂੰ
 ਜਿਹੜਾ ਮੇਰੇ ਸੀਰਮਾ ਪੀਤਾ, ਹੈਆ! ਤੂੰ ਜਿਹੜਾ ਮੇਰਾ ਲਹੂ ਪੀਤਾ,
 ਵੇ ਤੂੰ ਜਿਹੜਾ ਮੇਰਾ ਖਾਣ ਪੀਣ ਹਰਾਮ ਕੀਤਾ--ਹੇ ਮਜ਼ਾਰਾ ਵਾਲਿਆ
 ਇਸ ਨੂੰ ਜਿਥੋਂ ਭੇਜਿਆ ਉਥੇ ਈ ਲੈ ਜਾ, ਹੇ ਬਾਬਾ ਅਬਦੁਲੇ ਸ਼ਾਹ
 ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਲਿਆ!” ਤੇ ਗਰਮ ਗਰਮ ਚੋਖੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਚੰਗਾ
 ਈ ਹੋਵੇ ਜੇ ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਇਹਨੂੰ ਲੈ ਜਾਏ। ਲਾਲਾਂ ਪੁੰਝ ਪੁੰਝ
 ਚੋਖੀ ਦਾ ਦਿਲ ਅਕਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। “ਜਦੋਂ ਦਾ ਇਹ ਮੁੰਡਾ
 ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਇਆ, ਸਾਡੂ ਸਤੀ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਹਰ
 ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਹਿਲਣਾ ਚੰਗਾ ਬੋਹੜਾ ਹੁੰਦੇ। ਖਵਰੇ ਬਾਬੇ ਅਬਦੁਲੇ
 ਦੀ ਬਖਸ਼ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰੇ
 ਚੜ੍ਹਾ ਆਉਂਦੀ।” ਏਨੇ ਨੂੰ ਕੁੰਦਨ ਲਾਲ ਦਲੀਜਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰ
 ਮਾਰਦਾ ਆ ਬੈਠਾ; ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੰਬਰ ਵਲ ਐਂਓ ਦੇਖ
 ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕੁਝ ਪੜ੍ਹਨਾ ਓਹੁੰਦੀਆਂ ਹੋਣ ਪਰ ਸਿਰ
 ਹਿਲਣੇ ਹਟੇ ਤਾਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹ ਹੋਵੇ। ਚੋਖੀ ਨੇ ਬੜ ਗੌਰ ਨਾਲ ਆਪਣੇ
 ਪੁਤਰ ਵਲ ਵੇਖਿਆ, ਕਦੇ ਉਹ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਦਾ ਤਾਰਾ
 ਸੀ, ਘਰ ਦੀ ਬਟਕਤ ਸੀ। ਜਿਗਰ ਵਾ ਟੋਟਾ ਕੀ, ਪਰ ਅਜ
 ਕੁੰਦਨ ਲਾਲ ਓਪਰੀ ਜਿਹੀ ਰੂਹ ਲਰਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਤੇ ਪੀਰ ਦੀ
 ਬਖਸ਼ ਹੋਈ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਜੇ ਉਹ ਸਾਂਈ ਲੋਕ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ
 ਬੜੀ ਮਾਨਤਾ ਹੁੰਦੀ। “ਮੇਰਾ ਪੁਤਰ ਜੇ ਕਰਨੀ ਨਾਲ ਸਾਂਈ ਲੋਕ
 ਹੋਵੇ,” ਚੋਖੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, “ਤਾਂ ਕਦੇ ਭੁਖਾ ਨ ਮਰੇ। ਲੋਕ ਮੇਰੇ
 ਪੁਤ ਦੀਆਂ ਸੁਖਣਾ ਸੁਖਿਆ ਕਰਨ, ਲਭੂ ਖੇੜੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਕਰਨ,

ਲੜੂ ਪੇੜੇ—ਮਿਠੇ ਮਿਠੇ ਲੜੂ ਪੇੜੇ,” ਚੋਖੀ ਦੀ ਜੀਭ ਮੁਤਣ ਲਗੀ।
 ਬਾਹਰਲੇ ਬੁਹੇ ਪਾਸਿਓਂ ਦੀ ਇਕ ਸਾਂਈ ਲੋਕ ਲਿਖਿਆ
 “ਤੁਸੀਂ ਬਾਵਾ ਕਿੰਦਾਂ ਸੰਤ ਬਣੇ?” ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਖਾਸ
 ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੋਚਦੇ ਹੋਏ ਪੁਛਿਆ।

“ਸਾਡੀ ਮਾਈ ਨੂੰ ਉਲਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਹਾਂ ਬਾਬਾ
 ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ ਉਲਾਦ। ਫੇਰ ਬਚਨ ਹੋਇਆ ਸੀ ਬਾਬੇ ਅਬਦੁਲੇ
 ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰੋਂ, ਪਈ ਚਾਰ ਬੱਚੇ ਹੋਣਗੇ, ਇਕ ਸਾਨੂੰ ਦੇ ਦੇਈਂ,
 ਛੋਟੇ ਹੁੰਦਿਆਂ” ਤੇ ਏਥੇ ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਨੇ ਹਥ ਦੀ ਤਲੀ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ
 ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੱਦ ਦੀ ਉਚਾਈ ਦੱਸੀ। “ਐਡਾ ਕੁ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਬਾਬਾ,
 ਮੇਰੀ ਮਾਈ ਦਾ ਨਾਂ ਭੋਲੀ ਹੰਦਾ ਸੀ ਬਾਬਾ।”

ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਫੜਕ ਪਈ—“ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਕੁੰਦਨ ਜੀਓ, ਬਾਬੇ
 ਅਬਦੁਲੇ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ। ਬਖਸ਼ ਜੁ ਹੋਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ,
 ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਿਰ ਕਿਉਂ ਹਿਲਦਾ।” ਕੁੰਦਨ ਲਾਲ ਦਾ ਸਿਰ ਐਸ ਵੇਲੇ
 ਟਿਕਾਅ ਵਿਚ ਸੀ ਤੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ, “ਚੜ੍ਹਾਏ ਤਾਂ ਚੂਰਮੇ ਜਾਂਦੇ,
 ਲੜੂ ਪੇੜੇ ਸੁਆਦਦਾਰ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੀਰ ਅਬਦੁਲਾ ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਲਾ
 ਛਕਦਾ ਹੋਊ ਪਚਾਕ ਪਚਾਕ, ਤੇ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਚੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹੈਗੇ, ਉਹ ਵੀ
 ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹੈਗੇ ਤੇ ਲੜੂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ
 ਹੋਣਗੇ, ਮੌਜਾਂ ਈ ਆਂ।”

“ਤੇ ਬਾਬਾ ਮਢਾਲੀ ਸ਼ਰੀਫ ਵਾਲਾ ਹਿੰਦੂ ਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚੋਲਗੀਰੀ
 ਵਿਚ ਲੈ ਲੈਂਦਾ।”

“ਓਥੇ ਤਾਂ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਇਹੋ ਹੈ ਬਾਬਾ, ਮਨਜ਼ੂਰ ਸਾਹਬ
 ਨੇ ਲਿਖਿਆ:—

ਹਿੰਦੂ ਗਾਲੇ ਬਾਹਮਣਾਂ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁਲਾਣਿਆਂ।

ਵੇਦ ਕਤੋਬੀਂ ਦੋਨੋਂ ਵਸ ਗਏ, ਟੱਬ ਕਿਸੇ ਨਾ ਜਾਣਿਆ।

ਨਰਕ ਸੁਰਗ ਦੀ ਫਾਹੀ ਫਸ ਗਏ, ਜਿਵੇਂ ਪੰਛੀ ਫਸ ਗਏ ਦਾਣਿਆਂ।
ਉਹਦੇ ਪਿਆਰੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨ ਫਸਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਸਚ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆਂ
“ਉਹਦੇ ਪਿਆਰੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨ ਫਸਦੇ!” ਮਾਣੀ ਚੋਖੀ ਨੇ ਵੈਰਾਗ
ਭਰੇ ਵਗ ਵਿਚ ਭੁਮਦੀ ਨੇ ਦੁਹਰਾਇਆ “ਅਸੀਂ ਪਾਪੀ ਬੰਦੇ ਹੋਏ
ਕਦੇ ਜੱਮ ਕੇ ਭਜਨ ਪਾਠ ਨਾ ਕੀਤਾ, ਮਿਹਰ ਕਰੀਂ, ਮਿਹਰ ਕਰੀਂ।”
ਅਤੇ ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਸੌ ਦੇ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਜੀ
ਕਰਦਾ ਸੀ ਕੁੰਦਨ ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਮਢਾਲੀ ਲੈ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ
ਕਦਮਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਕਹੇ, ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਪੁਤ
ਆਪਣੇ ਦਰਗਾਹੇ ਕਬੂਲ ਕਰੀਂ ॥

“ਕਰਾਹੀ ਕਿੰਦਾਂ ਗਏ ਸੀ ਬਾਬਾ?” ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਾਈਂ
ਦੀਆਂ ਵਿਗਾੜ ਵਿਗਾੜ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ‘ਗੱਲਾਂ’ ਬੜੀਆ
ਸੁਆਦ ਲਗਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਸਿਲ-
ਸਲਾ ਮੁਕਣ ਵਿਚ ਨਾ ਆਉਂਦਾ।

“ਪੀਰ ਮੱਘਾ ਦੇ ਦਰਬਾਰ” ਸਾਈਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ।

ਬੁਠੇ ਰੰਗ ਨ ਦਿਲ ਨੂੰ ਰੰਗ ਬਠੇ

ਅਸਲੀ ਰੰਗ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਨਾ।

ਇਸਕ ਉਬਾਲ ਕੱਚੇ ਸੀਰ ਦਾ ਏ,

ਮਜ਼ਾ ਆਇਆ ਕੀ ਸਾਬਤ ਜੇ ਕੜਿਆ ਨਾ।

ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਿਓ ਨ ਐਵੇਂ ਮਸਕੀਨ ਅਲੀ,

ਰੰਗ ਰੰਗਣ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਫੜਿਆ ਨਾ।

ਇਸਕ ਦਾ ਲਫਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਕੁੰਦਨ ਨੂੰ ਹੀਰ ਰਾਂਝੇ ਦਾ ਖਿਆਲ
ਆਇਆ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਬੜਾ ਇਸਕ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ।

“ਲਿਖ ਲਿਆ ਈ—ਤੂੰ।” ਸਾਈਂ ਨੇ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ
ਖਲੋਤੀ ਕਲਮ ਵਲ ਤੱਕ ਕੇ ਪੁਛਿਆ “ਲਿਖ ਅੱਭੋ—

ਤੇ ਤਾਰ ਜੇ ਤੂੰਬੇ ਦੇ ਵਾਂਗ ਤੇਨੂੰ,
ਹੋ ਜਾਏ ਜੇ ਇਸ਼ਕ ਵਜਾਵਣੇ ਦਾ।

ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਦੀ ਨਿਕਲੇ ਅਵਾਜ਼ ਹਰ ਦਮ,
ਲੁਤਫ ਆਏ ਫਿਰ ਹਸਤੀ ਮਿਟਾਵਣੇ ਦਾ।

ਠਾਕਰ ਦੁਆਰਿਆਂ, ਮਸਜਿਦਾਂ ਪਾ ਫੇਰੇ,
ਕੀ ਕੰਮ ਹੈ ਮਥੇ ਰਗਤਾਵਣੇ ਦਾ।

ਬਾਜਾ ਅਨਹਦ ਦਾ ਬਜੇ ਮਸਕੀਨ ਅਲੀ,
ਫੇਰ ਕੀ ਕੰਮ ਹੈ ਜੁਹਦ ਕਮਾਵਣੇ ਦਾ।

“ਬਾਬਾ ਜੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਫੇਰਾ ਕਿਥੇ ਹੋਇਆ?” ਮਾਈ ਚੋਖੀ
ਨੇ ਮੂੰਹ ਖੁਹਲਿਆ।

“ਅਸੀਂ ਮੁਢਾਲੀ ਹੁਨੇ ਆਂ ਬਾਬੇ ਅਬਦੁਲਾ ਸ਼ਾਹ ਦੇ
ਦਰਬਾਰ।” “ਬਾਬੇ ਅਬਦੁਲੇ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰ!” ਚੋਖੀ ਤੇ ਚੋਖੀ
ਦਾ ਚੂਹਾ ਇਕ ਦਮ ਹੱਕੇ ਬੱਕੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਮੇਰੇ ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਲੇ
ਬਾਬੇ ਦਾ ਟਹਿਲੂਆ ਸਾਡੀ ਗਲੀ ਆਇਆ, ਧੰਨ ਭਾਗ।” ਮਾਈ
ਚੋਖੀ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਪੈ ਗਈ, “ਖਿਦਮਤ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਾਂ?” ਇਕ
ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਘਰ ਜਾਵਾਂ ਤੇ ਖੁਬ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂ ਦੂਜਾ
ਖਿਆਲ ਆਇਆ, ਪਰ ਘਰ ਹੈ ਕੀ ਸੱਤਾਂ ਚੁਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਸੁਆਹ?
ਘਰ ਮੈਂ ਹਾਂ ਜਾਂ ਮੇਰਾ ਪੁਤ, ਜਾਂ ਜੁਲ-ਗਧੌਲੇ ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ,
ਜਾਂ ਦਲਿੰਦਰ। ਕੰਦਨ ਨੇ ਭੇਟ ਕਰ ਦਿਆਂ? ਖਬਰੇ ਕਬੂਲ ਹੋਵੇ,
ਖਬਰੇ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਹਿੰਦੂ ਜੋ ਹੋਇਆ। ਫੇਰ ਮੇਰਾ ਕੰਦਨ ਬਾਬੇ ਦਾ
ਟਹਿਲੂਆ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਖਲਕਤ ਇਸ ਦੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਕਰੇ।

“ਮੈਂ ਓਥੇ ਜਾਊਂਗਾ ਬਾਬਾ” ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼ਰਧਾ ਪਰਗਟ
ਕੀਤੀ, “ਤੁਹਾਡੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਭੀ ਦਰਸਨ ਕਰੂੰਗਾ।”

“ਜਾ ਕੇ ਮਸਕੀਨ ਅਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੀਂ।” ਸਾਈਂ ਜੀ ਬੋਲੇ।

“ਮਸਕੀਨ ਅਲੀ ਵੀ ਓਥੇ ਬਾਬੇ ਅਬਦੁਲੇ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰ
ਹੁੰਦਾ ?”

“ਮਸਕੀਨ ਅਲੀ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਖਲੋਤਾ।” ਸਾਈਂ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ
ਦਿਤਾ।

“ਅੱਛਾ ਤੁਸੀਂ ਓ ਮਸਕੀਨ ਅਲੀ! ਤੁਸੀਂ ਆਹ ਭਜਨ
ਬਣਾਏ ਆ ਬਾਬਾ ?” ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੈਰਤ ਤੇ ਚਾਅ ਪਰਗਟ
ਕੀਤਾ।

“ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਲਿਖ ਲਾ।”

“ਹੁਣ ਕਦੋਂ ਕੁ ਜਾਣਾ ਮਢਾਲੀ ਸ਼ਰੀਫ ਬਾਬਾ ?” ਚੋਖੀ ਮਾਈ
ਨੇ ਪੁਛਿਆ।

“ਕਰਾਚੀ ਗਏ ਸਾਂ ਬਾਬਾ,” ਸਾਈਂ ਜੀ ਬੋਲੇ “ਹੁਣ ਜਾ ਕੇ
ਆਇਆ ਆਂ ਬਾਬੇ ਮੰਗੇ ਦੇ ਦਰਬਾਰੋਂ।”

“ਹੱਛਾ ਬਾਬਾ !” ਸੰਤਸਿੰਘ ਨੇ ਫੇਰ ਹੈਰਾਨੀ ਪਰਗਟ ਕੀਤੀ,
ਅੰਬਰਾਂ ਉਪਰ ਨਿਗਾਹ ਫੇਰਦੇ ਕੰਦਨ ਲਾਲ ਨੂੰ ਹਥ ਵਿਚ
ਕਚਕੋਲ ਫੜੀ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਸਾਂਈ ਲੋਕ ਦਾ ਬੋਲਾ ਜਿਹਾ ਪਿਆ।

“ਮਮ ਮਮ ਮਾਂ—ਪੀਰ ਫਕੀਰ—ਆਪ ਐ ਐਧਰ ਗਿਆ
ਸਸ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਵਵ ਵਵ ਲ—ਵਲ।”

ਕੰਦਨ ਲਾਲ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਂਈ ਲੋਕ ਬੜੇ ਖਿਰ ਵਾਲੇ ਅਨੋਖੇ
ਪੁਰਸ਼ ਲਗਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਬੜੇ ਕਰਾਮਾਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
ਕਈਆਂ ਦੇ ਵਸ ਚੁੜੇਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਈਆਂ ਦੇ ਵਸ ਭੂਤ—
ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ ਦੁਟਕੀ ਵਿਚ ਸਿਰ ਦਾ ਬੋਲਾ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਣ, ਕਵਾਰਿਆਂ
ਨੂੰ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬੇ-ਔਲਾਦਾਂ ਨੂੰ ਧੀਆ ਪੁਤ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਦੇ ਘਰ ਲਵੇਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਸਨੂੰ ਦੁਧ ਦਹੀਂ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ
ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਤਾਂ ਪੀਰ ਅਬਦੁਲੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਸੀ। ਸਿਰ

ਜਿਹੜਾ ਹਰ ਪਲ ਹਿਲਵਾ ਸੀ, ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਮਜ਼ਾਰ ਵਾਲੇ ਬਾਬੇ ਦੀ ਬਖਸ਼ ਸੀ। ਏਸ ਲੜਕੇ ਤੇ, ਮਾਈ ਚੌਖੀ ਸੋਚਦੀ “ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਹਰਾਂ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਲਖਾਂ ਫਿਰਦੇ ਆ, ਇਹਦੇ ਵਰਗੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਜੇ ਕੁੰਦਨ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੁੰਦਾ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਪੀਰ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਕਬੂਲ ਕਰ ਹੀ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਬਾਬੇ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਲੜੂ ਪੇੜਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਘਾਟਾ।”

ਸਾਂਈ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਮਾਈ ਚੌਖੀ ਵਿਹੜਿਓਂ ਬਾਹਰ ਆਈ। ਕੁੰਦਨ ਵੀ ਸਿਰ ਮਾਰਦਾ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ੨ ਚਲਿਆ ਆਇਆ। ਸਾਂਈਂ ਲੋਕ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬੈਠਕ ਅਗੇ ਖੜਾ, ਧੌਣ ਨੂੰ ਖਬੇ ਮੋਢੇ ਵਲ ਨੂੰ ਸਿਟੀ, ਮਠੋਰ ਮਠੋਰ ਬਚਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਕਲਜ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਸੀ ਤੇ ਬੜਾ ਸੁਗਲੀ, ਸੰਤਾਂ ਸਾਧਾਂ ਨਾਲ ਖਾਸ ਮਿੱਤਰ ਚਾਰੇ ਵਾਲਾ। ਸਾਂਈ ਦੇ ਬਚਨ ਉਹ ਬੜੇ ਮੋਹ ਨਾਲ ਸਰਵਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਾਈ ਚੌਖੀ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਚੂਹਾ ਵੀ ਆ ਪਹੁੰਚੇ। ਸਾਂਈ ਜੀ ਉੱਚ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਕ ਨਵੀਂ ਜਗਾ ਤੇ ਪੰਜਾ ਲਗਣਾ, ਇਕ ਦੂਜੀ ਜਗਾ ਤੋਂ ਚਿਠਾ ਔਣਾ, ਹਾਂ ਬਾਬਾ।”

“ਕੀ ਬਾਬਾ?” ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੁਛਿਆ।

“ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਇਕ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇਖਣੀ ਆਂ ਹੁਣੇ ਤੂੰ! ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗਲ ਬਾਤ ਹੋਣੀ ਆਂ ਬਾਬਾ, ਅੰਥੇ ਵਡੀ ਕਲਮ ਚਲੂ।”

“ਕਿਵਾਂ ਵੀ ਕਲਮ ਚਲੂ ਬਾਬਾ?” ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੁਛਿਆ।

ਸਾਂਈ ਆਪਣੀ ਲੋਰ ਵਿਚ ਵਗ ਤੁਰਿਆ, “ਇਕ ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰ। ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਇਕ ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰ। ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਇਕ ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰ। ਉਹ ਵੀ ਹੁਕਮ ਲਗਦਾ ਤੇਰੇ ਤੇ, ਇਕ ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰ। ਕਾਲਾ ਤਿਲ ਹੈ ਨਾ ਬਾਬੇ ਦੀ ਛਾਤੀ ਤੇ

ਕਾਲੇ ਤਿਲ ਨੇ ਵੀ ਲਾਲ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਤੇ ਝੂਠਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਬਾਬੇ ਨੇ,
ਫੇਰ ਬੜਾ ਹੁਕਮ ਵਲਣਾ, ਫੇਰ ਬੜਾ ਨਾਮ ਰੋਸ਼ਨ ਹੋਊ।”

“ਕਦ ਕੂ ਤਾਂਈ ਬਾਬਾ?” ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੁਛਿਆ।

ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਬੁਤ ਬਣੀ ਸਾਂਈ ਲੋਕ ਨੂੰ ਇਕ ਟਿਕ ਦੇਖ
ਰਹੀ ਸੀ, ਸੋਚਦੀ ਸੀ, “ਸਾਂਈ ਲੋਕ ਦੇ ਮੂੰਹ ਚੋਂ ਜੋ ਨਿਕਲੇ, ਖਬਰੇ
ਠੀਕ ਹੋਵੇ, ਖਬਰੇ ਸਾਂਈ ਲੋਕ ਕਰਨੀ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਖਬਰੇ
ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਛਾਤੀ ਦਾ ਤਿਲ ਲਾਲ ਹੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਨਾਂ ਰੋਸ਼ਨ ਹੋ
ਜਾਊ, ਵਡਾ ਹੁਕਮ ਵਲੂ, ਕੀ ਪਤਾ।” ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਹੋਰ ਸੋਚਣ
ਲਗੀ। “ਕੁੰਦਨ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਕਿਸਮਤ ਸੋਂ ਗਈ, ਸਾਡਾ
ਤਿਲ ਲਾਲ ਸੀ, ਕਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਖਬਰੇ ਕਿਸੇ ਪੀਰ ਫਕੀਰ
ਦੀ ਮਾਰ ਵਗ ਗਈ, ਕੀ ਪਤਾ!”

“ਹਾੜ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਤਾਈਂ।” ਸਾਂਈ ਨੇ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ
ਦਾਂ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ।

“ਹਾੜ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਆ।”

“ਨਹੀਂ, ਨੇੜੇ ਆ, ਲਿਖ ਭਜਨ ਲਿਖ,”

ਮੀਮ ਆਖੇ ਮੂਲ ਗੁਆਇਆ,
ਹੱਟੀ ਪਾਈ ਖਟੋਣ ਨੂੰ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮੂਲ ਨਾ ਪੀਵੇ ਮਿੱਠਾ,

ਫਿਰਦਾ ਮੋਹਰਾ ਵਟੋਣ ਨੂੰ।

ਪਾਪਿਆਂ ਨੇ ਫੜ ਲਿਆ ਕੁਹਾੜਾ,

ਰੁਖ ਧਰਮ ਦਾ ਕਟੋਣ ਨੂੰ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਣ ਕੀਤਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ,

ਅਗੋਂ ਆਇਆ ਸੀ ਗੋਭਾ ਖਟੋਣ ਨੂੰ।

“ਬਸ ਬਾਬਾ।” ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਲਮ ਘਸੀਟਦੇ ਘਸੀਟਦੇ

ਨੇ ਪੁਛਿਆ। ਉਹ ਹੁਣ ਮੀਮ ਦਾ ਘਰ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰ ਚੁਕਾ ਸੀ।

“ਇਕ ਦੂਜੀ ਜਗਾ ਤੋਂ ਚਿੱਠਾ ਆਣਾ,” ਮਸਤ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਅਣਸੁਣਿਆ ਕਰਕੇ ਖੋਲਿਆ। “ਚਿੱਠੇ ਦੇ ਨਾਲ ਈ ਝੂਟਾ ਔਰ ਝੂਟੇ ਦੇ ਨਾਲ ਈ ਜੀ ਮਿਲੂ ਇਕ ਨਵਾਂ, ਫੇਰ ਲਾਲ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਫੇਰ ਝੂਠਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਬਾਬੇ ਨੇ।”

ਚੋਖੀ ਰੁਪ ਖਲੋਤੀ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ। “ਝੂਟਾ ਆਉਣਾ, ਫੇਰ ਜੀ ਮਿਲੂ। ਅਧਖੜ ਨਾਨਕ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਝੂਟਾ ਆਇਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਜੀ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਖਬਰੇ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਝੂਠੇ ਪੈ ਗਏ ਹੋਵਾਂਗੇ, ਕੀ ਪਤਾ? ਤੇ ਜੀ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਕੁੰਦਨ ਲਾਲ। ਹੋ ਬਾਬਾ ਅਬਦੁਲੇ ਸ਼ਾਹ, ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਲਿਆ, ਮੇਰੇ ਪੁਤ ਤੇ ਮਿਹਰ ਕਰ।

ਕੁੰਦਨ ਦੀ ਤੋਰੀ ਵਰਗੀ ਗਰਦਣ ਤੇ ਖਲੋਤਾ ਸਿਰ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰਾਂ ਵਿਚ ਲੈਫਟ ਰਾਈਟ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਚੋਖੀ ਦਾ ਦਿਲ ਆਪਣੇ ਪੁਤ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਲ ਵੇਖਕੇ ਡਰਨ ਲਗਾ। ਜੇ ਮੈਂ ਮਰ ਗਈ, ਜੇ ਨਾਨਕ ਵੀ ਮਾਰ ਗਿਆ ਤਾਂ, ਇਸ ਨੂੰ ਕੌਣ ਟੁਕਰ ਖੁਆਵੇਗਾ। ਜੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਕੁੰਦਨ ਨੂੰ ਸਾਂਈ ਲੋਕ ਬਣਾ ਦੇਂਦੀ, ਪੀਰ ਅਬਦੁਲੇ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ, ਸੁਣਿਆਂ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣਾ ਅਕਲੋਤਾ ਪੁਤ ਦਰਬਾਰੇ ਚੜ੍ਹਾਵੇ, ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਬਹਿਸਤਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ। ਮੁਸਤਾਕ ਦੀ ਬੀਵੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੁਤ ਨਸੀਰ ਚੜ੍ਹਾ ਈ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਜਿਧਰ ਜਾਏ, ਸਾਂਈ ਜੀ, ਸਾਂਈ ਜੀ ਹੁੰਦੀ ਆ ਪਈ।

ਸਾਂਈ ਜੀ ਫੇਰ ਕੋਈ ਵਡਮੁਲੀ ਰਚਨਾ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ।

ਪੋ ਪੜ੍ਹ ਬੈਤੋਂ ਇਲਮ ਪਾੜ੍ਹਿਆਂ ਦੇ

ਜਿਹੜਾ ਹਕ ਦਾ ਇਲਮ ਸੀ ਉਹ ਪੜ੍ਹਿਓ ਨਾ।

“ਓਥੇ ਜੂਆਂ ਨੇ ਬਾਬੇ ਫਰੀਦ ਦੀਆਂ ਦੋ ਦੋ ਮਣ ਚਾਰ ਚਾਰ ਮਣ ਪਕੇ ਦੀਆਂ।”

“ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਗਈਆਂ?”

“ਉਹ ਬੇਦਾਂ ਹੋਈ ਸੀ ਬਾਬਾ, ਉਹ ਸੀ ਚਾਰ ਸਾਈਂ ਲੋਕ, ਇਕ ਸੀ ਵਿਚ ਪੀਰ ਮੱਘਾ। ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਾੜੀ ਮਿਲਿਆ ਇਹ ਡਾਕੂ ਹੋਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਲੁਟਣ ਲਗਾ ਬਾਬੇ ਫਰੀਦ ਹੋਣਾ ਨੂੰ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰੱਬ ਦੇ ਦਰ ਦੀ ਗਲ ਦਸ ਦਿਤੀ। ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਤੁਰੇ ਗਏ, ਮਗਰ ਮਗਰ ਇਹ ਤੁਰੇ ਗਏ, ਸਾਈਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਸ ਲਗੀ। ਜਿਸ ਵਕਤ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਪੀਰ ਮੱਘਾ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਲਗਾ ਆਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਚਾਰ ਸਾਈਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੇ ਦੁਧ ਮੰਗਿਆ ਸੀ ਬਾਬਾ। ਉਹ ਜਿਹੜਾ ਪੀਰ ਮੱਘਾ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਦੁਧ ਦੀ ਕਾੜ੍ਹਨੀ ਚੋਰੀ ਕਰਕੇ ਲੈ ਆਂਦੀ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਸਾਈਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੀਣ ਦੇ ਵਾਸਤੇ।”

ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ “ਕੰਦਨ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਲੈ ਜਾਏ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਅਗੋਂ ਬਾਬੇ ਹੋਰੀ ਜਾਣੀ ਜਣ ਤਾਂ ਹੋਏ ਈ, ਬਟ ਜਾਣ ਜਾਣਗੇ। ਕਹਿੰਦੇ ਜਿਹੜਾ ਪੁਤਰ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਬਾਬੇ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਸਤ ਕੁਲਾਂ ਤਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਏਸ ਦੀਆਂ। ਨਾਲੇ ਉਸ ਦੀ ਬਖਸ਼ ਹੋਈ ਇਸਨੂੰ ਹੁਣ, ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਜੋਗਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹਦੇ ਪਿਛੇ ਸਾਡਾ ਵੀ ਭਲਾ ਹੋਊ। ਸਾਈਂ ਪਿਛੇ ਕੋਈ ਸਾਈਂ ਦੇ ਜਣਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੀਸ ਈ ਦੇਊ, ਚੇਤੇ ਕਰੂ, ਨਾਲੇ ਕੀ ਪਤਾ ਕਲ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਈਏ, ਇਹਨੂੰ ਟੁਕਰ ਕੋਣ ਦੇਊ। ਬਾਬਿਆ ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਲਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੀ ਕੁਖ ਹਰੀ ਕੀਤੀ ਮੀ, ਮਿਹਰ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਪੁਤਰ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਵੀ ਕਰੀਂ।

ਸਾਈਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਜੈਜ਼ ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਸਾਈਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਟੁਟ ਜਾਰੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਧ ਮੰਗਿਆ ਸੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਵਰਾਗਣ ਮਾਰ ਕੇ

ਦੁਧ ਦਾ ਚਸਮਾ ਜਾਰੀ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਔਰ ਦੂਸਰੇ ਜੋ ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਸੀ, ਵਰਾਗਣ ਮਾਰ ਕੇ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦਾ ਚਸਮਾ ਜਾਰੀ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਨੇ ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਚਸਮਾ ਜਾਰੀ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਔਰ ਬਾਬੇ ਫਰੀਦ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਆਖਿਆ ਸੀ। “ਆਪ ਵੀ ਕੁਝ ਦਿਖਲਾਓ ਏਥੇ ਮੁਅਬਜ਼ਾ!” ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਹੋਣਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭੂਰੀ ਬਾੜੀ ਸੀ ਜਿਹਦੇ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ੁਆਂ ਈ ਉਥੇ ਕਿਰੀਆਂ ਸੀ। ਉਸ ਵਕਤ ਬਾਬੇ ਹੋਣਾ ਫੁਰਮਾਇਆ ਸੀ। “ਜਬ ਤਕ ਤੁਹਾਡੇ ਇਹ ਚਸਮੇ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣਗੇ ਤਬ ਤਕ ਇਹ ਜ਼ੁਆਂ ਬੀ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣਗੀਆਂ ਔਰ ਪੀਰ ਮੱਘਾਂ ਨੂੰ ਬਾਬੇ ਹੋਰਾਂ ਬਾਪੀ ਦੇ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਅਗੇ ਤੂੰ ਮੰਗਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਤੂੰ ਮੱਘਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਗਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੁਣ ਤੂੰ ਏਥੇ ਬੈਠ ਜਾ ਪਈ ਹੁਣ ਤੂੰ ਪੀਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦ ਤਾਈਂ ਪੀਰ ਮੱਘਾ ਹਿਆਤ ਰਹੇ ਉਦੋਂ ਤਕ ਉਹ ਦੁਧ ਦਾ ਚਸਮਾ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦੁਧ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੈਸੇ ਲੈਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਦਮ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਔਰ ਤਿਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੁਣ ਤਕ ਕੰਮ ਨੇ, ਇਕ ਤੱਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਚਸਮਾ, ਇਕ ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਚਸਮਾ, ਇਕ ਜੁਆਂ। ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਯਕੀਨ ਦੇ ਨਾਲ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਨੁਆਉਂਦਾ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ।”

ਮਾਈ ਰੋਖੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਏਸ ਦੌਰਾਨ ਵਿਚ ਇਕ ਫੁਰਨਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਕ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। “ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੋ ਮੇਰੇ ਕੰਦੇ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਬੁਟ ਓਹਨੂੰ ਮੱਘੇ ਦੀ ਥਾਂ ਬਿਠਾ ਦਿੰਦਾ। ਨਿਰਾ ਪੁਰਾ ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਈ ਹੈ। ਜੋ ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਬਾਬਾ ਬਾਪੀ ਦੇ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਕੰਦਾ ਵੀ ਕਰਮਾਤਾਂ ਕਰੇ। ਵੇਰ ਲੱਭੂ ਪੇੜਿਆਂ ਦੀ ਕੀ ਘਾਟ। ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੰਦਾ ਹੈ ਈ

ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਘਰ ਡਕ ਛੜਣਾ ਹੈ ਈ ਮਹਾਂ ਪਾਪ ।
“ਬਸ ਬਾਬਾ,” ਸਾਈਂ ਦੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਮੁਕਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਸੰਤ
ਸਿੰਘ ਨੇ ਫੇਰ ਟੁੰਕਾਰਿਆ ।

“ਜੂਆਂ ਮਾਨਤਾਂ ਬੜੀਆਂ ਖਾਂਦੀਆਂ ਨੇ” ਸਾਈਂ ਜੀ ਰਵਾਂ ਹੋ ਗਏ ।

“ਕੀ ਖਾਂਦੀਆਂ ਬਾਬਾ ?”

“ਉਹ ਬੱਕਰੇ ਖਾਂਦੀਆਂ ਬੱਕਰੇ ? ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਪਹਿਲਾਂ ਸਖ ਦੇ
ਨੇ ਪਈ ਫਲਾਨਾ ਕੰਮ ਸਾਡਾ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਬਕਰੇ ਦੇਈਏ ।
ਜੂਆਂ ਅੱਗੇ ਉਹ ਰਸਮੇ ਵਿੱਚ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਉਪਰੋਂ ਦੀ ਸੁਟ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ।
ਇਕੋ ਇਕ ਜੇ ਸਾਬਤਾ ਬੱਕਰਾ ਖਾ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਨਿਹਚਾ
ਦੇ ਨਾਲ ਨਾ ਲਿਆਇਆ ਜਾਏ ਉਹਨੂੰ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀਆਂ । ਅਗੇ
ਕੁਜ਼ਰਦੀ ਹਿਸਾਬ ਲਾ ਲਓ ਪਈ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀਆਂ । ਬਸ
ਇਹ ਸਿਲਸਲਾ ਦੇਖਿਆ ਉਸ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਮਸਕੀਨ ਅਲੀ ਨੇ
ਇਹ ਆਮ ਮਸ਼ ਹੁਰ ਖਬਰ ਐ ।”

“ਇਹ ਦਰਬਾਰ ਵੀ ਦੇਖਾਂਗੇ ।” ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਬੋਲਿਆ ।

ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ ਜੇ ਮੇਰਾ ਕੁੰਦਾ ਬਾਬੇ ਮੱਘੇ ਪੀਰ
ਦੀ ਜੂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਬਕਰੇ ਤਾਂ ਖਾਇਆ ਕਰਦਾ, ਨਾਲੇ ਲੋਕ ਮਾਨਤਾ
ਕਰਦੇ । ਮਸਕੀਨ ਅਲੀ ਐਸੇ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਫਾਰਗ
ਹੋਕੇ ਇਕ ਟਿਕ ਕੁੰਦਨ ਲਾਲ ਵਲ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਕੁੰਦਨ ਦਾ ਸਿਰ
ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਕਵਾਇਦ ਕਰਨ ਲੱਗਾ । ਯਕਾ ਯਕ ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਨੇ ਫੈਸਲਾ
ਕਰ ਲਿਆ ।

“ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਮੇਰਾ ਮੁਰਸ਼ਦ ਵੀ ਬਾਬਾ ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਈ ਆ ।
ਆਹ ਮੁੰਡਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਤੇ ਹੋਇਆ । ਪਹਿਲਾਂ ਮਿਰਗੀ ਪੈਂਦੀ
ਸੀ । ਫੇਰ ਬਾਬੇ ਦੀ ਬਖਸ਼ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਸਿਰ ਹਿੱਲਣ ਲੱਗਾ । ਦਿਲ
ਚੋਂ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਮੇਰੇ ਮੁਰਸ਼ਿਦਾਂ ਦਾ ਟਹਿਲੂਆ ਆਇਆ,

ਈ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਾਵਾਂ?’

“ਤੋਰ ਦੇ ਖਾਂ ਬਾਬੈ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਮਸਕੀਨ ਅਲੀ ਨਾਲ।”

ਮਸਕੀਨ ਅਲੀ ਦਾ ਲਾਲ ਉਛਲ ਪਿਆ “ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਤੋਰ ਦੇ ਇਹਨੂੰ ਮਸਕੀਨ ਅਲੀ ਸਾਈਂ ਨਾਲ, ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਦਰਬਾਰ। ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਨੂੰ ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਦੇ ਲਾਲ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਸੂਰਤ ਡਾਢੀ ਪਸੰਦ ਆਈ। ਹੁਸਨ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਪਰਖ ਵਿਚ ਕੁੰਦੇ ਗਰੀਬ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਨੂੰ ਚੋਰੀ ਚੁਕਵੀਂ ਲਗੀ।

ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਦੀ ਕੀਵਤ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਅਕਲ ਕੰਬ ਰਹੀ ਸੀ, ਥਥਲਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਤੇ ਕੰਬਦੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸੋ ਸੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਦਿਲ ਦਾ ਟੋਟਾ ਸਾਈਂ ਮਸਕੀਨ ਅਲੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਲਖ ਲਖ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਉਂਦੀ ਦਹਿਲੀਜਾਂ ਅੱਗੇ ਆ ਕੇ ਬਹਿ ਗਈ ਤੇ ਮੰਡੇ ਦੇ ਲਾਲੇ ਦੀ ਉਡਕ ਕਰਨ ਲਗੀ।

ਨਾਨਕ ਚੰਦ ਉਸ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਆ ਗਿਆ। ਬੁਢੀ ਬੋਲੀ “ਬੁਝ ਤੇ ਸਾਡਾ ਸਾਈਂ ਕਿਥੇ ਆ?” ਉਸਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਸਜ਼ ਵਿਆਹੀਆਂ ਵਾਲਾ ਨਖਰਾ ਸੀ।

“ਕਿਹੜਾ ਸਾਈਂ ਤੇਰੇ ਪਿਉ ਵਾਲਾ?” ਬੁਢਾ ਕੁਝ ਤਲਖੀ ਵਿਚ ਜਾਪਦਾ ਜੀ, ਲਸੀ ਨੂੰ ਕਿਧਰੇ ਦਾਅ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਾ ਜਾਪਦਾ।

“ਸਾਡਾ ਸਾਈਂ ਕੰਦੇ ਸ਼ਾਹ-ਸਾਈਂ ਕੰਦੇ ਸ਼ਾਹ-ਸਾਈਂ ਮਸਕੀਨ ਅਲੀ ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਦਰਬਾਰੋਂ ਆਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਤੋਰ ਦਿਤਾਂ। ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਸਾਈਂ ਬਣਾ ਦਿਆਂਗੇ।”

ਸ਼ੁਕਰ ਐ ਪੁਮਾਤਮਾਂ, ਲਖ ਲਖ ਸ਼ੁਕਰ ਐ। ਜਿਥੋਂ ਬਲਾ ਆਈ ਸੀ ਉਥੇ ਹੀ ਚਲੀ ਗਈ। ਹੁਣ ਚੋਖੀ ਤੋਰੀ ਮੇਰੀ ਨਿਭੂਗੀ ਮਰਦੇ ਦਮ ਤਕ।” ਬੁਢੇ ਨਾਨਕ ਨੇ ਮਾਈ ਚੋਖੀ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਜੁਆਨਾਂ ਵਾਲੀ ਬਾਪੀ ਦਿਤੀ।

ਦਲੀਪਾ ਪੀਰ

ਲੰਮੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਨਵਜੁਵਤੀਆਂ, ਕੰਵਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਆਹੀਆਂ ਨੂੰ, ਇਸ ਸਾਲ ਦੇਵੀ ਤਲਾ ਵਾਲੀ ਰਾਮ ਲੀਲਾ ਨੇ ਕਮਲਿਆਂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਫਾਤਾਂ, ਬਚਨੀ, ਤਾਰੋ, ਮੁਨੀ, ਕਰਤਾਰੀ, ਜੈਨਬੇ ਤੇ ਨਸੀਬੋ, ਕਿੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗਲੀ ਵਾਲੀਆਂ ਰੰਗ ਰਤੀਆਂ, ਜੋਬਨ ਮਤੀਆਂ ਨੇ ਅੱਸੀ ਰਾਮ ਲੀਲਾ ਵੇਖੂ ਪਾਰਟੀ ਬਣਾਈ ਕਿ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹਿਲਚੁਲ ਮਚਾ ਦਿਤੀ। ਤਾਰੋ ਦੀ ਕੰਜੂਸ ਕਬੀ ਮਾਂ ਨੇ ਵੀ ਨਵਾਂ ਖਦਰ ਠਿਕਾ ਦੇ ਚੌਦਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਮੈਲੀ ਲਗਦੀ ਪਰ ਅਸਲੋਂ ਚੰਦ ਵਰਗੀ ਤਾਰੋ ਨੂੰ ਪਟੋਲੇ ਵਾਂਗ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਦਿਤਾ। ਕਿਰਮਿਚੀ ਦੁਪੱਟਾ ਗੌਰੀ ਭਖਦੀ ਤਾਰੋ ਦੀ ਗਲੂ ਨੂੰ ਖੂਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਗਾ। ਸੂਟ ਸੀਤੇ ਗਏ, ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਵਧ ਚੜ੍ਹਕੇ, ਚੁਨੀਆਂ ਰੰਗੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਰੰਗ ਬਰੰਗੀਆਂ। ਲੰਮੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਵਿਆਹੀਆਂ ਕੁਆਰੀਆਂ ਨੇ ਬਲੌਰੀ ਵੰਗਾਂ ਪਾਈਆਂ, ਕੋਸੀ ਅੰਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤੇ, ਖੁਰਚਣ ਨਾਲ ਅੱਡੀਆਂ ਰਗੜੀਆਂ, ਮੀਛੀਆਂ ਗੁੰਦਾਈਆਂ, ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਲਸੀ ਦੀ ਛਿੱਡੀ ਮਲ, ਲਿਸ਼ਕਾ ਪੁਸ਼ਕਾ, ਰੰਗ ਰੂਪ ਨੂੰ ਸਾਣ ਤੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਹੁਸਨ ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਰੰਗ ਬਰੰਗੀ ਵਹੀਰ ਬੰਨ੍ਹ ਦੁਪਹਿਰ ਵੇਲੇ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਲ ਨੂੰ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਲਾਗੇ ਦੇਵੀ ਤਲਾ ਦੇ ਕੋਲ ਲਗਦੇ ਲੀਲਾ ਦੇ ਮੇਲੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਜਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿਤੇ। ਮੀਲ ਭਰ ਸਾਰਾ ਪੈਂਡਾ ਸੀ, ਰਾਹ ਵਿਚ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਅੱਡੀ ਭੌਂ ਤੇ ਨਾ ਲੱਗਦੀ, ਨਾ ਜ਼ਬਾਨ ਖਲੋਂਦੀ। ਲਿਸ਼ਕੇ ਚਿਹਰੇ ਭਖ ਭਖ ਪੈਂਦੇ, ਹਸਦੀਆਂ ਖੇਲਦੀਆਂ, ਟਪੂੰ ਟਪੂੰ

ਕਰਦੀਆਂ ਰਾਹ ਖੋੜੇ ਨੂੰ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਭਰੇ ਵਿਸ਼ਾਲ
 ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ, ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ, ਦਰਖਤਾਂ ਨੂੰ, ਅੰਦਿਆਂ ਨੂੰ, ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ,
 ਰਸ ਰੰਗ ਵੰਡਦੀਆਂ, ਪਿਆਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹਿਲਚੁਲ
 ਮਚਾਉਂਦੀਆਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਈਆਂ ਹਿਰਨੀਆਂ, ਹਿਰਨੋਟੀਆਂ ਵਾਂਗ
 ਚੰਗੀਆਂ ਭਰਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਲੰਮੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਅਲਬੋਲੀਆਂ
 ਵੇਵੀ ਤਲਾ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਣਕਾਂ ਨਾਲ ਭਰਦੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ
 ਵੇਖ ਮਸਭਿੰਨੇ ਚੀਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਤੜਫ ਉਠਦੇ ਅਤੇ ਬੁਢੇ ਠੋਰੇ ਹਲ
 ਵਾਹ ਵਾਹ ਹਸਰਤ ਭਰੇ ਅਤਿ-ਭੁੰਘੇ ਹਉਕੇ ਲੈਂਦੇ ਅਤੇ ਖੜੇ
 ਖੜੇ ਜਨਾਂ ਹੀਲ ਦਿੰਦੇ।

ਅਜ ਰਾਮ ਲੀਲਾ ਦਾ ਅਠਵਾਂ ਦਿਨ ਹੈ ਵੇਵੀ-ਤਲਾ ਦੇ
 ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ, ਦੁਆਬੇ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਗਰਾਉਂਡਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ
 ਖੁਲ੍ਹੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਾਮ ਲੀਲਾ ਰਚਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜ ਰਾਮ ਲੀਲਾ
 ਦਾ ਅਠਵਾਂ ਦਿਨ ਹੈ, ਲਛਮਣ ਮੁਰਛਿਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਰਾਮ ਚੰਦਰ
 ਰੁਦਨ ਕਰੇਗਾ। ਹਨੁਮਾਨ ਸੇਜੀਵਨੀ ਬੂਟੀ ਲਿਆਵੇਗਾ, ਲਛਮਣ
 ਸੁਰਜੀਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੰਗ ਮਚੇਗੀ, ਦੈਂਤਾਂ ਰਾਕਸ਼ਾਂ ਦੀ ਕਾਲੀ ਸੈਨਾ
 ਮੈਨਾ, ਬਾਨਰਾਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਮੈਨਾ ਨਾਲ ਭੇੜ ਕਰੇਗੀ। ਤਲਵਾਰਾਂ
 ਨੇੜਿਆਂ ਬਰਫੀਆਂ ਤੀਰਾਂ ਕਮਾਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਯੁਧ ਹੋਵੇਗਾ।
 ਮੇਘਨਾਥ ਦੀ ਰਾਣੀ ਚਕਿਰੀ, ਰੁਦਨ ਕਰੇਗੀ ਵਾਹਾਂ ਮਾਰੇਗੀ।
 ਲੰਮਾ ਪਿੰਡ ਕੋਈ ਬਹਿਰੋਂ ਬਹੁਤ ਦੁਰੰਡੇ ਨਹੀਂ, ਬਹਿਰ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੇ
 ਵਸੀਵੇਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਸਾਲ ਰਾਮ ਲੀਲਾ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀਆਂ
 ਲੰਮੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਸ਼ੌਕੀਨਣਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਕੁਝ ਯਾਦ ਹੈ। ਅਜ ਕੀ
 ਹੋਵੇਗਾ, ਕਲ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਜ ਬਨਬਾਸ ਹੋਵੇਗਾ ਕਲ ਨੂੰ
 ਸੀਤਾ ਹਰੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਪਟਸੌਂ ਜਟਾਉ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਲੰਕਾ
 ਦਿਆਂ ਦੈਂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾੜੀਆਂ ਲੂਹੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਲੰਕਾ ਫੂਕ

ਸਿਟੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹ ਖੁਭ ਕੁਝ ਜਾਣਨ ਵਾਲੀਆਂ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ
 ਚਾਤਰਨਾ ਹਨ। ਇਹ ਚਾਤਰਨਾਂ ਪਿੜ ਦੇ ਤਲਾ ਵਲਦੇ ਪਾਸੇ ਜੋ
 ਉੱਚੀ ਤੇ ਢਾਲਵੀਂ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਰਾਮਾ ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਲੀਲਾ ਐਉਂ
 ਦੇਖ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਜਨਮ ਜਨਮਾਤਰਾਂ ਤੋਂ ਰਾਕਸ਼ ਲੋਕਾਂ
 ਦੀਆਂ ਵੈਰਨਾਂ ਚਲੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹੋਣ। ਇਸ ਪਾਸੇ ਉੱਚੀ
 ਥਾਂ ਤੇ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਤਰੀਮਤ ਜਾਤੀ ਦੇ ਢੇਰਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲਗੇ
 ਹੋਏ ਹਨ। ਜ਼ਰਕੇ ਬਰਕ ਵਿਚ ਲਪੇਟੀਆਂ ਸ਼ਹਿਰਨਾਂ, ਮਟੀਆਂ
 ਵਰਗੇ ਢਿਡਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਸੋਠਾਣੀਆਂ, ਸੁਕੀਆਂ ਕਾਂ,
 ਖਾਧੀਆਂ, ਗੋਲ-ਗੱਪੇ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਹਾਂ ਦਲਾਕਣਾਂ, ਟਪਦੀਆਂ
 ਹਿਰਨੀਆਂ, ਤਿਲਕ ਤਿਲਕ ਪੈਂਦੀਆਂ ਚੁੰਨੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ, ਨਵੀਆਂ
 ਨਕੋਰਾਂ ਹਿੰਦੀਆਂ, ਮਸਲਮਾਨੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੀ
 ਖੇਡ ਪਿਆਰੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਸਿਲਮੇ-ਗੋਟੇ ਕਿਨਾਰੀ ਤੇ ਟਿਕੇ, ਸ਼ਿੰਗਾਰ
 ਪਟੀ ਵਾਲੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਿਆਹੀਆਂ, ਤੇ ਹੋਰ ਨਿਕੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ
 ਲਾਲੀਆਂ ਬਾਬੁਆਣੀਆਂ, ਫਿਕੀਆਂ ਪੌਦਿਆਂ ਤੇ ਲਿਸ਼ਕਾਂ ਮਾਰ-
 ਦੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬੋਬੇ ਆਤੇ, ਭੂਆ ਰਾਧੀ, ਮਾਸੀ ਰੂਟੀ
 ਵਰਗੀਆਂ ਲੁੰਗੀਆ ਦੇ ਘਗਰੇ ਪਾਈ ਵੀ ਬੈਠੀਆਂ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖ
 ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਹ ਦੇ ਕੋਹ ਵਾਟ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਆਉਣ ਤੇ
 ਮੇਲਾ ਮੁਕਾ ਕੇ ਚੰਗੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਸ਼ਾਮਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਵਲ ਕੁਦਾੜੀਆਂ
 ਮਾਰਦੇ ਜਾਣ ਦਾ ਬੁਢੀਆਂ ਫਾਫ ਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬੜਾ ਸੁਆਦ ਆਉਂਦਾ
 ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਤਰਕਾਂ, ਜੋ ਹਰ ਸਾਲ ਮੇਲਾ ਦੇਖਦੀਆਂ
 ਹਨ, ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਛੋਕਰ ਵਾਧਾ ਜਿਹਨਾਂ ਦਿਚ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ
 ਗੁਟਕਣੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਤੇ ਨਵੇਂ ਸੁਆਦਾਂ ਦੀਆਂ ਪਟੀਆਂ ਸਜ
 ਵਿਆਹੀਆਂ ਸਥੰ ਸਮਲ ਹਨ, ਵੀ ਫਾਫਾਂ ਪਾਰਟੀ
 ਦੀਆਂ ਸੁਆਦਾਂ ਪੱਟੀਆਂ ਨਾਲ ਗੋਡੇ ਨਾਲ ਗੋਡਾ ਜੋੜੀ

ਸਭਾ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਗੋਡੇ ਟਿਕਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਗ ਅੰਗ ਵਰਕਦਾ ਹੈ। ਤਾਰੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅਸ ਟੇਕ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਸਨੂੰ ਠੇਕਿਆ ਹੋਇਆ ਨਵੇਂ ਖਦਰ ਦਾ ਸੂਟ ਚੈਨ ਨਹੀਂ ਲੈਣ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਕਿਰਮਿਚੀ ਚੁਨੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਖਰਾਬੀਆਂ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਾਰੀਆਂ, ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ, ਦੇਵੀ ਤਲਾ ਦੇ ਪਾਸੇ ਵਲੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਦੂਜੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪਾਸੇ ਖਲੋਤੀ ਆਦਮਜ਼ਾਤ ਤੇ ਕਹਿਰ ਦੀ ਵਰਖਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਰਾਮ ਲੀਲਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਿਕੇ ਬਾਲ ਅਤੇ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬਿਰਧ, ਰਾਮ ਦੀ ਲੀਲਾ ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਰਾਮ ਲੀਲਾ ਦੇ ਇਸ ਭਰੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਲੀਲਾ ਵੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਤਾਰੇ ਦੇ ਗੋਡੇ ਨਾਲ ਗੋਡਾ ਜੋੜ ਬੈਠੀ ਮੁਨੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮਸਾਲਾਂ ਵਾਂਗ ਦਿਨ ਦੀਵੀਂ ਜਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਮ ਲੀਲਾ ਦੇ ਪਿੜ ਦੇ ਪਾਰਲੇ ਪਾਸੇ ਜਿਥੇ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਸਨ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਿਆਕੁਲ ਹੋਈਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅਸਮਾਨੀ ਚੀਰੇ ਵਾਲਾ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਲੰਮੇ ਪਿੰਤ ਰਾਸ ਪਈ ਸੀ। ਇਸ ਰਾਸ ਵਿਚ ਰਾਸਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਹੀਰ ਰਾਂਝੇ ਦੀ ਲੀਲਾ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਤੇ ਉਹ ਲੀਲਾ ਨਿਕੇ ਹੁੰਦੇ ਮੁਨੀ ਨੇ ਦੇਖੀ ਸੀ। ਕਿੰਨੀ ਵਵਿੱਤ੍ਰ ਸੀ ਉਹ ਲੀਲਾ; ਇਸਕ ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਅਜ਼ਲੀ ਖੇਡ ਦੀ ਮਨਧੂਵੀਂ ਝਾਕੀ—ਇਹ ਝਾਕੀ ਪਿਆਰੀ ਲਗਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਨੂੰ ਜੀ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਰਾਮ ਲੀਲਾ ਨੂੰ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਕੀ ਖੇਡਣ?—ਹੀਰ ਰਾਂਝੇ ਦੀ ਖੇਡ ਖੇਡੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਮੁਨੀ ਦਾ ਰਾਂਝਾ, ਅਸਮਾਨੀ ਪਗ ਵਾਲਾ, ਚੰਦ ਜਹੇ ਮੁਖ ਵਾਲਾ, ਪਤਲਾ ਪਤੰਗ, ਤਕੜੇ ਸਰੀਰ ਦਾ, ਸੋਹਣੀ

ਨੁਹਾਹ ਦਾ, ਰੰਗ ਦਾ, ਰੂਪ ਦਾ ਵਨ ਸਵੱਨੀ ਭੀੜ ਵਿਚ ਕਦੇ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪੈ ਜਾਂਦਾ, ਮੁਨੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਜਗਮਗਾ ਉਠਦੀਆਂ, ਦਿਲ ਨੂੰ ਚੈਨ ਆਉਂਦਾ, ਕਦੇ ਕਿਤੇ ਲੁਕ ਜਾਂਦਾ, ਚੰਦ ਗਰੂਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਮੁਨੀ ਦੀ ਰੂਹ ਬੇਚੈਨੀ ਨਾਲ ਕੁਰਲਾ ਉਠਦੀ । ਇਹ ਰੂਹ ਜਿਵੇਂ ਭੀੜ ਵਿਚ ਖਲੋਤੇ ਚੰਦ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਹੀ ਬਣੀ ਸੀ, ਰਾਮ ਲੀਲਾ, ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਨਹੀਂ । ਤਾਰੋ ਨੇ ਕਿਰਮਿਚੀ ਚੰਨੀ ਨੂੰ ਸੁਆਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਟੁਕੇ ਹੋਏ ਸੂਟ ਵਲ ਵੇਖਿਆ, ਅਜ ਜੀਉਂਣ ਦਾ ਸੁਆਦ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਮੁਨੀ ਦੇ ਪਟ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜ ਕੇ ਬੋਲੀ—“ਨੀ ਮੁਨੀਏਂ ਹਰਾਂਬੜੇ, ਲੈ ਨੀ ਮਰ ਗਿਆ, ਐਹ ਦੇਖ ਨੀ ਅੰਨੀਏ, ਲਫਮਣ ਮੁਰਛਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ।”

“ਖਸਮ ਨੂੰ ਖਾਏ, ਮਰੇ ਪਰੇ, ਅਸੀਂ ਕੀ ਵਿਚੋਂ ਕਢਣਾ ਪਾਉਂਣਾ।”

ਲਾਰੋ ਬੈਠੀ ਧੈਲਰ ਲਾਲਿਆਣੀ ਨੂੰ ਡਾਢਾ ਬੁਰਾ ਲਗਾ... “ਨਖਸਮੀਆਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਾਮ ਲੀਲਾ ਦੇਖਣ, ਨ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨ ਬਹੂ ।” ਅਤੇ ਉਸ ਪਤੇ ਬੋਹ ਨਾਲ ਤੁਨੀ ਪਈ ਧੈਲਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਈ ਕਿ ਲੰਮੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਗੰਵਾਰ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਚਕ ਕੇ ਪਿੜ ਦੇ ਅੰਨ ਵਿਚਕਾਰ ਸਿਟ ਦੇਵੇ, ਪਰ ਕਚੀਚੀ ਵਟੀ ਦੀ ਵਟੀ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ । ਮੁਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਚੰਦ ਨਜ਼ਰ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਦੀ ਗੰਵਾਰੀ ਰੂਹ ਓਧਰ ਜਾ ਫਸੀ । ਤਾਰੋ ਸਾਹ ਘੁਟਕੇ ਰਾਮ ਲੀਲਾ ਦੇਖਣ ਲਗੀ ।

ਤਾਰੋ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਦਾ ਨਾਂ ਚੰਨਣ ਸੀ ਅਤੇ ਚੰਨਣ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਬੜਾ ਰੁਹ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਪੰਜਾਹ ਵਾਰੀ, ਘਟ ਤੋਂ ਘਟ ਪੰਜਾਹ ਵਾਰੀ, ਉਸਨੇ ਇਕ ਹਾਂਥੀ ਸਮਾਨ ਮਾਸ ਦੇ ਕੁਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਗੇ ਆਖ ਵੇਖਕੇ ਪਰੇ ਹਟਾਇਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਉਹ ਫੇਰ

ਮੁੜ ਘਿੜ ਉਹਦੇ ਅਗੇ ਆ ਜਾਵੇ। ਚੰਨਣ ਨੂੰ ਮੁਨੀ ਦਾ ਪਿਆਰਾ
 ਰੂਪ ਦਿਸਣੇ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਰਾਮ ਲੀਲਾ
 ਇਹੋ ਸੀ। ਮੁਨੀ ਦਿਸਦੀ ਰਹੇ, ਮੁਨੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਪਰੇ
 ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਨਿਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਜਦ ਮੁਨੀ ਅਸਲ
 ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਮੁਨੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅਜ ਕਲ ਦਾ ਮਸਭਿੰਨਾ ਚਨਣ ਬੜਾ
 ਖਰੂਦੀ ਕਾਕਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਓਹ ਦੋਨੋਂ ਜਣੇ ਆਪਣੇ ਹਾਣੀਆਂ ਨਫੇ
 ਨਫੀਆਂ ਨਾਲ ਰਾਮ ਲੀਲਾ ਰਚਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਚੰਨਣ ਰਾਮ
 ਚੰਦਰ ਬਣਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਨੀ ਸੀਤਾ ਰਾਣੀ। ਦੋਨੋਂ ਰਾਜ ਸੰਘਾਸਣ
 ਤੇ ਬਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਵਿਸ਼ਨੂਆਣੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ।
 ਦਲੀਪਾ, ਰਾਕਸ਼ ਰੂਪ ਦਲੀਪਾ, ਰੋਣ ਬਣਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਹ
 ਦਲੀਪਾ ਬੜਾ ਲੁਚਾ ਸੀ ਤੇ ਅਜ ਕਲ ਕਿਹੜਾ ਘਟ ਗੁਜਾਰਦਾ ਸੀ।
 ਅਜ ਕੋਈ ਢਲੀ ਦੁਪਹਿਰ ਤੋਂ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਟਟੀ ਦੇ ਪੰਜ ਲੁਕਿਆ
 ਬੈਠਾ ਸੀ। ਬੜੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਕੇ ਉਸਨੇ ਅਜ ਦੁਪਹਿਰੇ ਹਥ ਵਿਚ
 ਨਿਗਰ ਬਾਂਸ ਦੀ ਪ੍ਰੈਣ ਫੜੀ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਹਕਣ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰੈਣ ਤੇ ਸੋਚਿਆ
 ਕਿ ਚੰਨਣ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅਜ ਅੰਬਰਾਂ ਦੇ ਤਾਰੇ ਦਿਖਾਵਾਂਗਾ।
 ਹੱਥ ਵਿਚ ਪ੍ਰੈਣ ਮਜ਼ਬੂਤ ਫੜ ਕੇ ਲੰਮੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਦੇਵੀ
 ਤਲਾ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਡੰਡੀ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਭਠਿਆਂ ਦੇ
 ਟੋਇਆਂ ਵਿਚ ਲੁਕ ਕੇ ਜਾ ਬੈਠਾ। ਅਮਰੂ ਤੇ ਜਾਗਰ
 ਨੂੰ ਜੋ ਪਿੰਡੋਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰੇ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ
 ਤੁਸੀਂ ਚਲੋ ਮੈਂ ਝਾੜੇ ਫਿਰ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਰਲਿਆ ਕਿ ਰਲਿਆ,
 ਪਰ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਰਲਿਆ। ਉਹ ਇਕ ਡੂੰਘੇ ਟੋਏ ਵਿਚ
 ਜਾ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਅਜ ਦਲੀਪ ਦੀ ਜਾਨ ਬੜੀ ਤੰਗ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ
 ਕਚੀਚੀਆਂ ਉਠ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। “ਉਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਹੀਰ ਮਾਮਿਆਂ
 ਦੀ,” ਮੁਨੀ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਸ਼ਕਲ ਵਲੀਪੇ ਵੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਖਲੋ ਗਈ,

“ਉਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਬਣ ਠਣ ਕੇ, ਤੋਰੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਰਗੀ। ਉਹ ਹਰਾਮ
 ਦੀ ਮਾਰ ਚੰਨਣ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ। ਸਾਲਾ ਰਾਮ ਲੀਲਾ ਦੇਖਣ ਦਾ,
 ਉਹਨੇ ਦਦ ਘੁਟ ਕੇ ਮੀਟੇ, ਬੜੀ ਖਿੜ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ
 ਸੋਚਿਆ, ਅੱਥ ਵਾਲੇ ਖੂਹ ਦੇ ਲਾਗੇ ਚਰੀ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਗਏ
 ਸੀ, ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ; ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਛ ਉਪਰੋਂ ਜਾ ਕੇ
 ਦੇਖਿਆ ਪਰ ਹਾਲੇ ਤਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਧੂੰ ਨਹੀਂ ਕਢਿਆ ਤੇ ਨਾ ਕਢਣਾ
 ਹੀ ਹੈ; ਪਰ ਚਨਣ ਦਿਆ ਪੁਤਰਾ ਤੇਰ ਹੱਡ ਸ਼ਰੂਰ ਸੇਕਾਂਗਾ,
 ਦਲੀਪ ਨੇ ਪ੍ਰੈਣ ਨੂੰ ਜੋਰ ਨਾਲ ਘੁਟਿਆ “ਮੁਨੀ ਦੀ ਬਚੀ!” ਉਹਨੂੰ
 ਗਰੀਬ ਮੁਨੀ ਤੇ ਰੁਹ ਚੜ੍ਹਨ ਲਗਾ, “ਮੈਂ ਮਰ ਗਿਆ ਤਰਲੇ
 ਕਰਦਾ, ਬੋਲਣੇ ਪੇਲਦਾ ਪਰ ਕੁਝ ਨਾ ਬਣਿਆ ਜੁੜਿਆ। ਤੇਰੇ
 ਆਸ਼ਕ ਨੂੰ ਮੈਂ ਦਖ ਗਾ, ਪਾਸੇ ਸੇਕਾਂਗਾ, ਫੇਰ ਜਦ ਤੂੰ ਰੋਏਂਗੀ
 ਚੋਰੀ ਚੋਰੀ ਛਪ ਛਪ, ਮੈਨੂੰ ਬਦਲੇ ਆ ਜਾਣਗੇ ਸਾਰੇ।” ਦਲੀਪ
 ਮੁਨੀ ਨਾਲੋਂ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਵਡਾ ਸੀ ਅਤੇ ਚਨਣ ਨਾਲੋਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ
 ਛੋਟਾ। ਇਹ ਛੋਟ ਵੱਡ ਕੋਈ ਅਰਥ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤਿੰਨੋਂ
 ਹਾਣੀ ਸਨ ਤੇ ਤਿੰਨੋਂ ਨੁਢ ਕਦੀਮ ਦੇ ਸਹੇਲੇ। ਨਿਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਰਾਮ
 ਲੀਲਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਦਲੀਪਾ ਰੋਣ ਬਣਦਾ ਸੀ, ਚਨਣ
 ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਤੇ ਮੁਨੀ ਸੀਤਾ ਰਾਣੀ। ਰੋਣ ਬੜਾ ਲੁੱਚਾ ਸੀ, ਸੀਤਾ
 ਨੂੰ ਕਢ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਔਖਿਆਂ ਕਰਦਾ
 ਸੀ। ਵੈਂਤ ਰੂਪ ਧਾਰਕੇ ਡਰਾਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਛਿਟੀ ਦੀ ਤਲਵਾਰ
 ਖੂਬ ਘੁਮਾਉਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਲਹੂ ਪੀਣੀ ਜੀਭ ਕਢ ਕਢ ਸੀਤਾ ਤੇ
 ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਡਰਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿਸੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ,
 ਤੇ ਉਸਦੇ ਸ਼ਿਆਲ ਵਿਚ ਉਹ ਬੜਾ ਭਲਾ ਸਮਾਂ ਸੀ ਉਸਨੇ ਸੀਤਾ
 ਚੁਕ ਖੜੀ ਸੀ ਆਪਣੇ ਅਸ਼ੋਕ ਬਾਗ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਖਾਤਰ ਫੇਰ
 ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਪਰ ਪੁਣ ਨਕਸ਼ਾ ਬਦਲ

ਗਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਐਓਂ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਚੰਨਣ ਉਸ ਦਾ ਮਿੱਤਰ, ਮਿੱਤਰ ਮਾਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਮੁਨੀ ਛਾਲ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਦਲੀਪ ਵਰਗੇ, ਠਰਕੀ ਲਈ ਇਹ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਸਟ ਸੀ। 'ਚੰਨਣ ਦੇ ਪਾਸੇ ਸ਼ਿਕਾਗਾ' ਉਸਦੀ ਦਲੀਲ ਪਕੇਰੀ ਹੋਣ ਲਗੀ, 'ਉਸਦੀ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਖੁਮਾਰੀ ਉਤਾਰ ਕੇ ਹੀ ਸਾਹ ਲਊਂਗਾ'। ਹੁਣ ਦਲੀਪ ਪਰੈਣ ਦੀ ਮੋਹਰੀ ਨਾਲ ਜ਼ੋਰਾ ਜ਼ੋਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਪੁਟਨ ਲੱਗਾ। 'ਚੰਨਣ ਦਾ ਬੱਚਾ, ਮੈਨੂੰ ਸਦਾ ਦੁਖੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ।' ਸਕੂਲ ਵੇਲੇ ਦੀ ਗਲ ਯਾਦ ਆਈ ਜਦ ਉਹ ਤੇ ਚੰਨਣ ਦੋਨੋ ਸ਼ੇਖੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੱਕੀ ਪਹਿਲੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਲੰਮੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਸ਼ੇਖੇ ਪਿੰਡ ਕੋਈ ਡੇਢ ਮੀਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸਤਾਦ ਅਸਮਾਈਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਪੁਆਇੰਟਰ ਨੂੰ ਮੌਲਾ ਬਖਸ਼ ਆਖਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਉਹਦੇ ਬਿਲਾ ਨਾਗਾ ਕੰਨ ਫੜਾਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਨਾਲੇ ਰੋਜ਼ ਚੰਨਣ ਤੋਂ ਚਪੜਾਂ ਮਰਵਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਕੰਨ ਫੜਵਾਕੇ ਉਸਦੀ ਢੂਈ ਉਤੇ ਚੰਨਣ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਦਿਤਾ ਸੀ ਤੇ ਦਲੀਪ ਭਾਰ ਨਾ ਸਹਾਰਦਾ ਮੂੰਹ ਪਰਨੇ ਰੋੜਾਂ ਵਾਲੀ ਕਰੜੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਡਿੱਗਾ ਸੀ। ਰੋੜ ਠੋਡੀ ਵਿਚ ਚੁਭ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਲਹੂ ਚਲ ਪਿਆ ਸੀ। ਪੜ੍ਹਾਈ ਤਾਂ ਕੱਚੀ ਪਹਿਲੀ ਵਿਚ ਹੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਗਈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਦਾ ਦਲੀਪ ਇੰਟੇ ਕੁਟਣ ਤੇ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਚੰਨਣ ਸਦਾ ਉਸ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੀ ਪਿਆ ਰਿਹਾ। ਪਸ਼ੂ ਚਾਰਦਿਆਂ ਮੁਨੀ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਆਪਣੀ ਗਾਈ ਤੇ ਵੱਢੀ ਮੁੜਵਾਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਰਈ ਚੰਨਣ ਦੀ ਕਟਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪਸ਼ੂ ਚਾਰ ਤੇ ਖੂਹ ਹਕਣ, ਕਿਆਰੇ ਮੋੜਨ ਦੇ ਪਿੰਡੋਂ ਸਮਾਂ ਹਲ ਵਾਹੁਣ, ਭਾਰ ਢੋਣ, ਵਟਾਂ ਪੈਣ, ਠੋਣੀਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਆਇਆ। ਚੰਨਣ ਨੇ ਵੀ ਹੁਣ ਪੜ੍ਹਾਈ ਛੱਡ ਦਿਤੀ ਪਰ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰੇ ਸ਼ੇਖੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਮੁਨੀ ਨਾਲ

ਮਿਲਦਾ ਮਿਲਾਂਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਹਿੰਦਾਂ ਸੀ। ਅੰਤ ਦਲੀਪਾ ਪਿਆਰ
 ਦੀ ਏਡ ਵਿਚ ਵੀ ਮਾਤ ਪੈ ਗਿਆ। ਚੰਨਣ ਦੀ ਨਕੇ ਆਈ ਗਾਟੀ
 ਮਾਰੀ ਗਈ। ਓਧਰ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ
 ਮੁਲੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਤਿੰਨ ਭਰਾ ਹੋਰ ਸਨ, ਉਸ ਤੋਂ ਵਡੇ, ਸਭ ਤੋਂ
 ਵਡਾ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਇਆ ਸੀ, ਬਾਕੀ ਦੋ ਛੜ ਛੜਕ
 ਸੀ। ਏਸ ਕਰਕੇ ਦਲੀਪਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੀਰਾਂ ਵਿਚ
 ਸ਼ਾਮਲ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਪੀਰ ਜਟਾਂ ਦੇ ਉਹ ਮੁੰਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਮਰਦ
 ਦਮ ਤਕ ਬੁਢੀਆਂ ਦੀ ਆਸ ਲਾਈ ਰਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਔਖੇ ਤੇ ਅਨੰਤ
 ਛੜਪੁਣੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਭਾਬੀਆਂ ਦੇ ਦਮ ਦਲਾਸੇ ਦ
 ਸਹਾਰੇ ਜੀਂਦੇ ਹਨ। ਦਲੀਪਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੀਰ ਸਮਝਦਾ ਸੀ
 ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਕਿ ਇਕੋ ਇਕ ਭਾਬੀ ਜੁੜੀ, ਉਹ ਵੀ ਸ੍ਰੀਂਹ ਜਿੰਡੀ ਲੰਬੀ,
 ਸ਼ਤੀਰੀ ਦੀ ਸ਼ਤੀਰੀ ਪਰ ਤੇਲੀਏ ਦੀ ਮਾਰੀ ਹੋਈ ਸੁਕੀ ਹੋਈ, ਨਿਰਾ
 ਖਰਕਾ ! ਤੇ ਫੇਰ ਵੀ ਕੋਈ ਦਮ ਦਲਾਸਾ ਨਾ। ਮੁਨੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਬੜੀ
 ਰੀਬ ਸੀ, ਪਰ ਏਸ ਰੀਬਵਾਨ ਨੂੰ, ਉਹ ਵੀ ਨ ਜੁੜੀ। ਸਾਲਾ ਚਨਣ
 ਉਸ ਨੂੰ ਭਰਮਾ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਪੈਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਘੁਟ ਕੇ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੋਰ
 ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਪੁਟਣੀ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਟੋਏ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਖਿੜੇ ਹੋਏ
 ਦਲੀਪੇ ਪੀਰ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਕਿਡਾ ਸਾਰਾ ਟੋਇਆ ਹੋਰ ਪੁਟ ਮਾਰਿਆ।
 ਜ਼ਮੀਨ ਖੁਰਚਣੀ, ਟੋਏ ਪੁਟਣੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਦਾਣੇ ਪਾਕੇ ਖੇਤੀ ਪਾਲਣੀ
 ਤੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣੀ ਇਹ ਉਸਦਾ ਵਿਹਾਰ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ
 ਟੋਏ ਪੈ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਨਸ਼ਾ ਪਾਣੀ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ ਸੀ ਤਾਂ
 ਜੋ ਟੋਏ ਭਰੇ ਰਹਿਣ। ਚਨਣ ਖੁਸ਼ ਨਸੀਬ ਸੀ, ਮੁਨੀ ਦਾ ਯਾਰ,
 ਚੰਗੇ ਕਪੜੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਬੋਹੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕਿੱਸੇ ਵੀ ਪੜ੍ਹ
 ਲੈਂਦਾ ਸੀ। 'ਏਸ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਇਲਾਜ ਹੈ।' ਦਲੀਪੇ ਦਾ ਦਿਲ ਕਹਿ
 ਰਿਹਾ ਸੀ, 'ਉਸਦਾ ਇਹੋ ਇਲਾਜ ਹੈ ਪੈਣਾਂ ਨਾਲ ਝੰਬ ਸੁਟਿਆ ਜਾਵੇ।'

ਦਲੀਪਾ ਉਠ ਕੇ ਖਲੋ ਗਿਆ। ਨਜ਼ਰ ਦੁੜਾਈ, ਪਿੰਡ ਵੱਲ,
 ਫੇਰ ਦੇਵੀ ਤਲਾ ਵਲ। ਪਿੰਡ ਵਲ ਮੁੰਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਹੋਰ
 ਹੀ ਸੀ। ਰਾਮ ਲਾਲ ਵਲ ਮੁੰਨੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਪਰ ਨਾਲ ਰੇਨਣ
 ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਅਚਨਚੇਤ ਦਲੀਪਾ ਟੋਏ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ
 ਆਇਆ ਅਤੇ ਡੰਡੀ ਤੇ ਆ ਖਲੋਤਾ, ਬੜਾ ਲੰਬਾ ਸਾਹ ਲਿਆ।
 ਢਲੀ ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਨਿੱਘੀ ਹਵਾ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਅਤੇ ਬਸਤਰਾਂ ਨੂੰ
 ਛੋਹੀ, ਦਿਲ ਕੁਝ ਟਿਕਾਣੇ ਆਇਆ। ਪੈਰਾਂ ਵਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀ,
 ਇਕ ਕੀੜਾ ਤੁਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਲੀਪ ਨੇ ਦੌੜੇ ਜਾਂਦੇ ਕੀੜੇ
 ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰੈਣ ਟਿਕਾਈ, ਕੀੜਾ ਦੋਬਾਈਂ ਹੋਕੇ ਤੜਫਨ
 ਲੱਗਾ—ਮਰ ਗਿਆ। ਦਲੀਪ ਦੀ ਸਖਤ ਰੂਹ ਨੂੰ ਕੁਝ ਅਰਮਾਨ
 ਆਇਆ, 'ਚਲੀਏ' ਉਸ ਨੇ ਜੋਚਿਆ 'ਮੇਰਾ ਏਥੇ ਕੀ ਕੰਮ, ਕੀ
 ਲੈਣਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਾਸੇ ਸੋਕ ਕੇ, ਉਹਦੀ ਕਿਸਮਤ ਉਹਦੇ ਨਾਲ,
 ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਆਪਣੇ ਨਾਲ।' ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ
 ਤੇ ਐਨਾ ਕਰੋਧ ਆਇਆ ਕਿ ਹਥ ਵਿਚ ਫੜੀ ਪ੍ਰੈਣ ਕੰਬਣ ਲਗ
 ਪਈ। ਇਕ ਬਹਿੰਗੀ ਵਾਲਾ ਝੀਵਰ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਦੀ ਹਟ ਕੇ ਲੰਘ
 ਗਿਆ। ਦਲੀਪ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕਦਮ ਪਿਛੇ ਵਲ ਭਵਾਏ ਅਤੇ ਬਹਿੰਗੀ
 ਵਾਲੇ ਦੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਨਿਮੋਬੂਣਾ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਕਮਾਦ ਦੇ ਖੇਤ ਦੇ
 ਨਾਲ ਐਨ ਡੰਡੀ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਖਤਾ ਖਲੋਤਾ ਸੀ। ਬਹਿੰਗੀ ਵਾਲੇ
 ਨੇ ਛਛਕਾਰਿਆ। ਖੇਤ ਤੇ ਕੁਝ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਝੀਵਰ ਲਾਂਭੇ
 ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਅਗੇ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਦਲੀਪ ਵੀ ਵਾਰੀ ਆਈ, ਖੇਤ
 ਆਪਣੀ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਾਹ ਡੱਕੀ ਖਲੋਤਾ ਸੀ। ਦਲੀਪ ਨੂੰ
 ਇਹ ਖੇਤ ਚਨਣ ਵਾ ਦੂਸਰਾ ਰੂਪ ਹੀ ਲਗਾ। 'ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਹ
 ਮਲੀ ਖੜਾ ਹੈ ਮੇਰਾ। ਇਹਦੇ ਪਾਸੇ ਭੰਨਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।' ਖੇਤ
 ਅਹਿਲ ਖੜੋਤਾ ਸੀ। ਬੇਪਰਵਾਹ, ਦਲੀਪ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਸਮਾਧੀ

ਲਗਾਈ। ਦਲੀਪੋ ਨੇ ਆਉਂਦੇ ਪਿਠ ਤੇ ਦੋ ਕਰਾਰੀਆਂ ਜੜੀਆਂ।
 ਖੋਤਾ ਤੁਭਕ ਕੇ ਦੋ ਕਦਮ ਪਰਾਂ ਹੋ ਗਿਆ। ਦਲੀਪੋ ਨੇ ਕਸਵੀਆਂ
 ਦੋ ਹੋਰ ਜੜੀਆਂ। ਅੰਤਕੀ ਸਮਾਧੀ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਖੋਤ ਰਿਸੀ ਜੀ ਨੇ ਵੀ
 ਛੜ ਮਾਰ ਦਲੀਪੋ ਪੀਰ ਤੇ ਆਪਣਾ ਕਰੜਾ ਵਾਰ ਕੀਤਾ। ਐਸੀ
 ਦੁਲੱਤੀ ਚਲਾਈ ਕਿ ਸੱਜੇ ਗੋਡੇ ਦੀ ਚਪਣੀ ਦਾ ਮਾਸ ਉਧੋੜ ਕੇ ਰਖ
 ਦਿਤਾ, ਪਰ ਪਜ਼ਾਮਾ ਫਟਣੇ ਬਚ ਗਿਆ। ਲਹੂ ਨਾਲ
 ਲਤ ਲਿਬੜ ਗਈ। ਦਲੀਪੋ ਦਾ ਸਾਰਾ ਬੀਰ ਰਸ ਠੰਢਾ ਹੋ
 ਗਿਆ। ਸਮਾਧੀ ਵਾਲੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਓਥੇ ਹੀ ਅਟਲ ਖੜੇ ਰਹੇ,
 ਅਤੇ ਦਲੀਪੋ ਨੇ ਹਿਨਸਾਵਾਦ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਤਿਆਗ ਦੇਣ ਦੇ ਖਿਆਲ
 ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਜੰਗੀ ਹਥਿਆਰ ਪੈਣ ਨੂੰ ਕਮਾਦ ਦੇ ਖੋਤ ਵਿਚ ਵਗਾਹ
 ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਆਪ ਲੰਗੜਾਂਦਾ ਲੰਗੜਾਂਦਾ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ।
 ਸਟ ਲਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਤੱਤੇ ਘਾਓ ਤੁਰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਲੀਪਾ
 ਤੱਤੇ ਘਾ ਦੰਦਾਂ ਹੇਠ ਜੀਭ ਲਈ ਤੁਰ ਪਿਆ ਪਰ ਫੇਰ ਪੈਣ ਯਾਦ ਆ
 ਗਈ। “ਪੈਣ ਕਿਉਂ ਸਿਟ ਦਿਤੀ ਪਾਗਲ, ਕੋਈ ਹੋਸ਼ ਦੀ ਗਲ ਕਰ,
 ਓਹਨੀ ਪੈਰੀਂ ਮੁੜ ਪਿਆ, ਸੇਧ ਲਾਕੇ ਕਮਾਦ ਵਿਚ ਵੜਿਆ। ਕੋਠੇ ਕੋਠੇ
 ਖੜੇ ਕਮਾਦ ਵਿਚ ਪਰੈਣ ਲਭਣੀ ਕਿਨੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਗਲ ਹੈ। ਲਭਦੇ
 ਲਭਦੇ ਦਲੀਪਾ ਰੋਣ ਹਾਕਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਐਨਾ ਕੁ ਮੂੰਹ ਨਿਕਲ ਆਇਆ।
 “ਚੰਨਣ ਸਾਲੇ ਨੂੰ ਕਮਾਦ ਵਿਚੋਂ ਮੁਨੀ ਲਭ ਪੈਂਦੀ ਹੈ!” ਦਲੀਪਾ
 ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਤੇ ਲਹੂ ਦੇ ਘੁਟ ਭਰਨ ਲਗਾ, “ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਕੀ
 ਨਿਕਾਰੀ ਪੈਣ ਹੈ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਲਭਦੀ।” ਉਹ ਪਰੈਣ ਲਭਦਾ ਲਭਦਾ
 ਅੱਗੇ ਹੀ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਗਿਆ, ਮਧਾ ਖੋਤ ਪਾਰ ਕਰ ਗਿਆ। ਪਰੈਣ
 ਕਿਤੇ ਨਾ ਲਭੀ, ਵਿਚਾਰਾ ਖਪ ਖਪ ਮਰ ਗਿਆ, ਬੌਂਦਲ ਗਿਆ, ਸੁਰਤ
 ਮਾਰੀ ਗਈ, ਗੋਏ ਦੀ ਸਟ ਕਦੇ ਕਦੇ ਪੀੜ ਕਰਦੀ। ਮੂੰਹ ਹਥ
 ਕਮਾਦ ਦੇ ਆਗਾਂ ਨਾਲ ਐਨ ਪਛੇ ਗਏ। ਕੋਡਾ ਹੋ ਹੋ ਪਰੈਣ ਲਭਦਾ

ਸੀ, ਉਹਦੀ ਕਮਰ ਟੁਟਣ ਤੇ ਆ ਗਈ ਅਤੇ ਦਿਲ ਮਾਯੂਸੀ ਦੀ
 ਮੰਗਨ ਉਦਾਸੀ ਨਾਲ ਨਕੋ ਨਕ ਭਰ ਗਿਆ। ਗਿਆ ਸੀ ਮਾਂ ਦਾ
 ਪੁਤ, ਰਾਮ ਲੀਲਾ ਦੇਖਣ, ਪਰੈਣ ਵੀ ਗੁਆ ਬੈਠਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਰੈਣ
 ਗੁਆਚੀ ਦਾ ਐਨਾ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਨਾਂ ਪਰੈਣ ਲਭਣ ਲਈ ਕੀਤੀ
 ਗਈ ਮਿਹਨਤ ਦੇ ਅਕਾਰਥ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦੇ ਅੰਦੇਸ਼ੇ ਦਾ। ਹਫ ਕੇ
 ਬਹਿ ਗਿਆ ਕਮਾਦ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ। ਹਵਾ ਦੇ ਰੁਮਕਿਆਂ ਨਾਲ
 ਕਮਾਦ ਦੇ ਆਗ ਸਰਸਰਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਦਲੀਪੇ ਦਾ ਪਿੰਡਾ ਤੇਲੀਓ
 ਤੇਲੀ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਭਠਿਆਂ ਦੇ ਟੋਏ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਕਮਾਦ ਦੇ
 ਖੇਤ ਵਿਚ ਆ ਡੇਰੇ ਜਮਾਏ। ਮੁਨੀ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲੀ, ਚੰਨਣ ਨੂੰ ਮਾਰ
 ਵੀ ਨਾ ਪਈ, ਪਰੈਣ ਵੀ ਹਥੋਂ ਗਈ। ਨੁਕਸਾਨ ਤੇ ਨੁਕਸਾਨ, ਇਸ
 ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ, ਭੁਬ ਕੇ ਮਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਫੇਰ ਤਰ
 ਕੇ ਵਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਭੁਬਕੀਆਂ ਖਾਈ ਜਾਣ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ।
 ਤਰ ਕੇ ਵਖਾਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦੇ ਸਾਰ ਉਹ ਉਠ ਖਲੋਇਆ।
 ਉਸ ਦੇ ਗਿਰਦ ਕਮਾਦ ਦੀਆਂ ਪਿਦੀਆਂ ਫੁਰਫੁਰ ਕਰ ਰਹੀਆਂ
 ਸਨ। ਇਕ ਕੋਈ ਵਡਾ ਪੰਛੀ ਭੁਰਨ ਕਰਕੇ ਉਡ ਗਿਆ। ਉਹ
 ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਤੁਰਿਆ। ਸੁਫੈਦ ਪਰੀ ਯਾਦ ਆ ਰਹੀ
 ਸੀ, ਭੁਬਦਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਵਾਲੀ, ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਬੰਦ ਬੋਤਲ, ਮੁਨੀ ਵੀ
 ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਬੰਦ ਬੋਤਲ ਸੀ ਪਰ ਦਲੀਪੇ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬੰਦ ਬੋਤਲ
 ਵੀ ਹੈ ਸੀ, ਤੂੜੀ ਵਾਲੇ ਕੁਪ ਵਿਚ ਲੁਕੋਈ ਹੋਈ। ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿਚ
 ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਜਦ ਦੁਨੀਆਂ ਰਚੀ ਤਾਂ ਇਕ ਐਸੀ
 ਸੁੰਦਰੀ ਵੀ ਬਣਾ ਲਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਸਾਰ ਆਪ ਬ੍ਰਹਮਾ
 ਵੀ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਲੀਪੇ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ
 ਗਢਾਲ ਵਿਚ ਰਾਤ ਨੂੰ ਲੁਕਕੇ, ਭਵਕਾ ਲਗਾ ਕੇ, ਪੱਕੀ ਹੋਈ ਰਾਬ
 ਦੀ ਵਲਟੋਹੀ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੂਰਾਂ ਪਰੀ ਕਸ਼ੀਦ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ

ਨੂਰਾਂ ਪਰੀ ਨੂੰ ਬਖਤਰ ਰਹਿਤ ਦੇਖ ਕੇ ਉਹ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਬੋਤਲਾਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਤੂੜੀ ਵਾਲੇ ਕੁਪ ਵਿਚ ਲੁਕੇ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਰਾਬ ਦੀਆਂ ਬੰਦ ਬੋਤਲਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਆਈ।

“ਨਸ਼ੇ ਦੀਏ ਬੰਦ ਬੋਤਲੇ,
ਤੈਨੂੰ ਪੀਉਗਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮਾਂ।”

ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਬਣਾ ਧਰੀ, ਉਹ ਬੰਦ ਬੋਤਲਾਂ ਦੀ ਨਸ਼ੀਲੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਮਲਕੋ ਮਲਕੇ ਤੁਰਦਾ ਸੀ। ਸੁਰਤ ਤੂੜੀ ਦੇ ਕੁਪ ਗਿਰਦ ਬਾਲ-ਕਟਾਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਭੌਂ ਰਹੀ ਸੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਦਾਰੂ ਏਥੇ ਹੈ, ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਖਖਸ਼ਿਸ਼ ਏਥੇ ਹੈ। ਇਕ ਰਿੱਛ ਵਰਗਾ ਮੱਟਾ ਚੂਹਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਕੁੱਦ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਕਿਆਰੇ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਪਰ ਦਲੀਪ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗਾ, ਗੋਡੇ ਦੀ ਪੀੜ ਵੀ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈ। ਗਨਿਆਂ ਨੂੰ ਬੇ-ਮਲੂਮੇ ਖੜਾਕ ਨਾਲ ਲਾਂਭੇ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਆਗਾਂ ਦਿਆਂ ਪੱਛਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਬਚਾਉਂਦਾ ਉਹ ਕੁਪ ਵਾਲੀ ਨੂਰਾਂ ਪਰੀ ਦੀ ਕਲਪਣਾ ਵਿਚ ਗਰਕ ਮਲਕੇ ਮਲਕੇ ਖੇਤ ਦੇ ਬੱਠੇ ਵਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਖੜਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਰੀ ਚੁੰ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਵਿਥ ਤੇ ਕੌਣ ਖਲੋਤਾ ਸੀ। ਡੈਂਬਰੀ ਹੋਈ ਚੰਨੋ ਚਮਾਰੀ ਟੱਟੀ ਫਿਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਅਬੜਵਾਈ ਖਲੋ ਗਈ ਸੀ। ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਸਲਵਾਰ ਦਾ ਨਾਲਾ ਕੱਸ ਲਿਆ—

“ਹੈਂ ਰਾ ਵੇ—ਇਹ ਕੀ?” ਤਭਕੀ ਹੋਈ ਚੰਨੋ ਚਮਾਰੀ ਨੇ ਨੀਮ-ਸੁਦਾਈ ਚੰਨਣ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ। ਬੜੀ ਕਾਹਲੀ ਤੇ ਬੜੀ ਮਧਮ ਸੁਰ ਵਿਚ।

ਚੰਨੋ ਚਮਾਰੀ ਪੰਝੀ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਮੁਟਿਆਰ, ਤਿਖੇ ਨਕਸ਼ ਨੈਣ।

ਵਾਲੀ, ਹਸਮੁਖ, ਦਿਤੂ ਚਮਾਰ ਦੀ ਚਲਦੀ ਪੁਰਜੀ ਨਹੂੰ ਸੀ। ਜਟਾਂ ਦੇ ਮੰਡੇ ਇਸ ਦੀ ਹਰ ਅਦਾ ਤੇ ਜਾਨ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਹਾਸੇ ਮਖੌਲ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਗਲਾਂ ਦੀ ਜਾਦੂਗਰੀ ਜਾਣਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਗਲਾਂ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਚਾਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਨਮਕੀਨ ਹੁਸਨ ਦੇ ਆਸਵੰਦ ਬੜੇ ਸਨ, ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਹੀ ਲੰਗੋਟੀ ਬੰਨ੍ਹ ਮੁਤਾਲੂ ਅਰਜਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ੌਕੀਨ ਜੈਂਟਰਮੈਨਾਂ ਤਕ, ਪਰ ਇਕ ਦੋ ਤੋਂ ਛੁਟ ਉਡਣੇ ਸੱਪ ਵਰਗੀ ਚੰਨੋ ਚਮਾਰੀ ਨੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਉਮੀਦਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬੇ-ਰੁਮੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਚੰਨੋ ਚਮਾਰੀ ਚੰਨਣ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਤੇ ਖੂਹ ਦਾ ਗੋਹਾ ਕੂੜਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਅੜਬੰਗ ਦਲੀਪਿ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਇਆ ਦੇਖ ਚਕਰਤ ਰਹਿ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਵਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਮੰਗ ਕਰੇਗਾ ਜ਼ਰੂਰ--

ਦਲੀਪਾ ਬੋਲਿਆ,--“ਚੁਪ ਚੁਪ ਚੁਪ--ਮੂੰਹ ਚੋਂ ਵਾਜ ਨਾ ਕਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਾਰੀ ਜਾਵੇਂਗੀ.....ਮੇਰੀ ਪਰੈਣ ਨਹੀਂ ਲਭਦੀ!”

ਉਡਣੇ ਸੱਪ ਵਰਗੀ ਚੰਨੋ ਧੀਰਜ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਆ ਗਈ, “ਦਲੀਪਿਆ ਕਮਜ਼ਾਤਾ--ਚੰਗੇ ਘਰਾਂ ਦੇ, ਚੌਧਰੀਆਂ ਦੇ ਪੁੱਤ ਬੋਹੜ-ਦਿਲੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਗੱਲਾਂ ਈ ਕਰਨੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਹੋਰ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚੋਂ ਕੀ ਕੱਢਣਾ ਪਾਉਣਾ। ਤੇਰੇ ਖੂਹ ਤੇ ਆਉਂਗੀ ਤਾਂ ਕਰ ਲਈਂ ਜੋ ਕੁਛ ਕਰਨਾ। ਲਾਹ ਲਈਂ ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ, ਦਲ ਹੁਣ ਜਾਹ, ਜੇਹੜੇ ਕਦਮੀ ਆਇਆ ਸੀ ਜਾਹ, ਜਾਹ ਮੇਰਾ ਚੰਦ, ਜਾਹ ਮੇਰਾ ਬੀਬਾ ਜਿਹਾ ਪੁੱਤ, ਜਾਹ।” ਚੰਨੋ ਤਮੱਸਖਰ ਭਰੇ ਲਾਡ ਨਾਲ ਦਲੀਪਿ ਨੂੰ ਤੁਰਦਿਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗੀ। ਪਰ ਦਲੀਪਾ ਕਹੇ--“ਮੇਰੀ ਪਰੈਣ ਗੁਆਚ ਗਈ। ਮੈਂ ਕਿਵਾਂ ਜਾਮਾਂ, ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੀ ਪਰੈਣ ਲਭਾ, ਹੁਣ ਆ ਤਾਂ ਗਈਂ ਕਾਬੂ, ਹੁਣ ਕੰਮ ਸਾਰ ਦੇ ਮੇਰਾ।” ਚੰਨੋ ਨੂੰ ਦਲੀਪਿ ਦੀ ਇਹ ਵਚਿੱਤ੍ਰ-ਬੋਲਣੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਨਾ ਆਈ।

ਲੋਕ ਦਲੀਪੇ ਨੂੰ ਸੁਦਾਈ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਚੰਨੋ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਦਾਈ ਕਸੂਤਾ ਟਕਰਿਆ, ਪਰ ਚੰਨੋ ਪੁਛਣ ਲਗੀ “ਸੁਦਾਈ ਖੋਤਿਆ ਤੂੰ ਇਥੇ ਆਇਆ ਕੀ ਖੋਹ ਖਾਣ, ਦਸ ਮੈਨੂੰ ?” ਚੰਨੋ ਦੀ ਸ਼ੋਖੀ ਜਾਗਣ ਲਗੀ, ਦਲੀਪੇ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਨੋ ਦਾ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲਾ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦਾ ਕਾਤੀ ਵਾਂਗ ਫਿਰ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼, ਭੈੜੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਲ ਪਰੋਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੁਨੀ ਲਈ ਸੀ, ਮੁਨੀ ਦੀ ਥਾਂ ਮੁਨੀ ਦੀ ਸੱਸ ਮਿਲ ਪਈ।” ਸੁਦਾਈ ਦਲੀਪੇ ਨੇ ਤਿਲੁਕਵੀਂ ਚਮਾਰੀ ਤੇ ਮਛੇ-ਦਾਰ ਚੋਟ ਕੀਤੀ। ਮੁਨੀ ਦੀ ਸਸ ਉਹ ਇਸ ਲਈ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਆਮ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ ਕਿ ਚੰਨਣ ਦੇ ਪਿਉ ਠਾਕਰ ਨਾਲ ਚੰਨੋ ਦਾ ਮੁਢ ਕਦੀਮ ਦਾ ਯਰਾਨਾ ਚਲਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਚੰਨਣ ਦੀ ਧਰਮ ਦੀ ਮਾਂ ਬਣਦੀ ਹੋਈ।

“ਕਿਹੜੀ ਮੁਨੀ ?” ਤਿਲਕਵੀਂ ਚਮਾਰੀ ਨੇ ਕੁਛ ਘਬਰਾ ਕੇ ਪੁਛਿਆ।

“ਕਿਹੜੀ ਮੁਨੀ ? ਮੁਨੀ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ? ਬੀਰੂ ਦੀ ਮੁਨੀ ਹੋਰ ਕਿਹੜੀ !”

ਚੰਨੋ ਹੇਰਾਨ ਸੀ ਕਿ ਸੁਦਾਈ ਕੀ ਉਲ ਜਲੂਲ ਬਕ ਰਿਹਾ ਹੈ।

“ਮੁਨੀ ਲਾਲ ਮੇਰੀ ਹੈ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਆ, ਮੁਢ ਕਦੀਮ ਦੀ। ਮੁਨੀ ਲਈ ਆਇਆ ਸੀ, ਮੁਨੀ ਦੀ ਸਸ ਲਈ ਤਾਂ ਨਹੀਂ।” ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਦਲੀਪਾ ਬਨੇ ਵਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। “ਅੱਛਾ ਪਰੈਣ ਤੇ ਲਭੀ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਚਲਿਆ, ਤੂੰ ਫਿਰ ਝਾੜੇ ਮੋਜਾਂ ਦੇ ਨਾਲ।”

“ਵੇ-ਇਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸੁਣ ਜਾ ! ਵੇ ਕਮਜਾਤਾ !” ਚੰਨੋ ਰੋਕਦੀ ਰਹਿ ਗਈ ਪਰ ਦਲੀਪਾ ਮੋਜ ਵਿਚ ਆਇਆ ਖਿਸਕ ਗਿਆ।

—o—

ਬਹਾਰ ਦੇ ਸੁਪਨੇ

ਅੱਜ ਸਵੇਰ ਸਾਰ ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਜਹੀ ਬਦਲੀ ਨੇ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਕਿਣ ਮਿਣ ਲਾਈ ਰਖੀ। ਜਦੋਂ ਅਕਾਸ਼ ਨਿਤਰਿਆ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਨਿਰਮਲਤਾ ਨੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਬਸੰਤੀ ਸੱਜਰਤਾ ਪੂਰ ਆਪਣਾ ਰੰਗ, ਰੂਪ ਡੋਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਹਿੱਕ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੇਂ ਸੁਹਜ ਨਾਲ ਸਿੰਗਾਰਿਆ। ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਇਸ ਸੁਹਾਵੀਂ ਰੁਤ ਨੇ ਨਵੀਂ ਉੱਦਮ ਦੀ ਮੁਸਤੀ ਦਾ ਲਹਿਰਾ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ। ਉਸਦੀ ਚੁੰਨੀ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਪਰ ਲਗ ਗਏ। ਉਸਦਾ ਸੁਬਕ ਹੋਇਆ ਸਰੀਰ ਹਵਾ ਦੇ ਭਿੱਜੇ ਰੁਮਕਿਆਂ ਵਿਚ ਤਾਰੀਆਂ ਲਾਉਣ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਗਾ। ਸਾਲਾਂ ਬਧੇ ਸੋਗਵਾਰ ਰੰਡੋਪੇ ਦੀ ਬੁਸਣ ਜਿਵੇਂ ਧੋਤੀ ਗਈ, ਦਿਲ ਸੰਵਰਿਆ ਫੈਲਰਿਆ ਅਤੇ ਹਿਕ ਵਿਚ ਸੁਆਦ ਦਾ ਸੋਮਾ ਫੁਟ ਪਿਆ। ਵਿਦਿਆ ਨੇ ਭਾਬੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਅੱਜ ਕੱਤਣ ਨਹੀਂ ਦੇਵਾਂਗੀ।” ਤੱਕਲਾ ਵਿੰਗਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਫੇਰ ਮੁਝ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਫੇਰ ਮਾਅਲ ਢਿਲਕਾ ਦਿੱਤੀ। ਪਲੋ ਪਲੀ ਕੁੜੀ ਦੀ ਚਮਲਤਾ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ। ਅੰਤ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕੋੜੇ ਹੋਕੇ ਦੁਰਕਾਰਨਾ ਪਿਆ।

“ਨਿਆਣੀ ਆਂ ਕੁੜੀਏ, ਰਾਮ ਨਾ ਬਹੁ ਪਰੇ, ਨਮੋਂ ਸਿਰਿਓਂ ਕੁਆਰੀ ਬਣਨ ਲਗੀ ਆ।” ਇਸ ਨਾਲ ਬਿਚਾਰੀ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਬੁੱਬ ਠੱਪੀ ਗਈ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਬਿੱਜ ਪਈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਛਿਨ ਭੰਗਰ ਸੁਹਾਵੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹਾਸਾ ਬੋਲ ਦਬੋਕ ਕੇ ਲੈ ਗਈ। ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਮੂੰਹ ਨਿਕਲ ਆਇਆ, ਡੋਲੇ ਮੈਂਦ੍ਰੇਂ ਬਾਕਣ ਲਗੇ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਕਾਲਜੇ ਨੂੰ ਧੂਹ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਮੁਸਕੜੀ ਦੰਦੀਆਂ

ਦੁਆਲੇ ਦਮ ਤੌੜਨ ਲਗੀ। ਸਾਰੀ ਦੁਪਹਿਰ, ਸਾਰੀਆਂ ਤਰਕਾਲਾਂ, ਸੌਣ ਵੇਲੇ ਤਾਈਂ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਦਿਲ ਰੋਹ ਵਿਚ ਰਿੱਝਦਾ ਰਿਹਾ। ਰਾਤ ਨੀਂਦ ਆਈ ਤਾਂ ਸੁਪਨੇ ਆਉਣ ਲਗੇ, ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਹਲ ਢਲੀ ਮਚ ਗਈ।

“ਬਿਦਿਆ ਤਕੜੀ ਆ?” ਇਕ ਉਪਰੇ ਜਹੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਪੁਛਿਆ।

ਫੁੱਬੜੀ ਹੋਈ ਮਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, “ਬਿਦਿਆ ਦੀ ਕੀ ਪੁਛਦਾਂ ਬੀਰਾ, ਪਤਾ ਈ ਸੀ ਬਿਦਿਆ ਦਾ, ਬੀਰਾ ਮਿੱਟੀ ਈ ਪਟ ਗਈ, ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਹੋ ਗਏ ਘਰੋਂ ਉਜੜੀ ਨੂੰ।”

ਹੋਰ ਤੀਵੀਂਆਂ ਆ ਗਈਆਂ। ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਅਗੇ ਦਿਲ ਫੋਲਿਆ, “ਨੱਠੀ ਸੀ... ਉਹਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੀ ਭੁਖ ਸੀ ਕਿਤੇ, ਉਹਨੂੰ ਤਾਂ ਆਦਮੀ ਦੀ ਭੁਖ ਸੀ, ਉਹਨੂੰ ਤਾਂ ਮੁਸਤੀ ਲੜਦੀ ਸੀ, ਨਸ਼ਰਾ ਤਾਂ ਹੋਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਨਾ ਜਾ, ਨਾ ਜਾ, ਬਿਆਹ ਨਾ ਜਾ, ਉਥੇ ਨੂੰ ਗਈ ਇਹ ਕੌਣੀ, ਇਕ ਬੇਰੀ ਘਰ ਆ ਜਾਏ, ਕੋਈ ਲੈ ਆਏ, ਕਦੀ ਨ ਨਿਕਲਨ ਦੇਮਾਂ ਬੁਹਿਓਂ। ਨੂੜਕੇ ਰੋਖਾਂ ਨੂੜਕੇ।” ਅਤੇ ਏਥੇ ਬੁਢੀ ਨੇ ਬੁਟ ਕੂਚੇ।

ਇਕ ਤੀਮੀਂ (ਹੱਥ ਫੇਰ ਕੇ) “ਅੱਛਾ ਭੈਣੇ, ਪਤਾ ਲਊਂਗੀ ਪਰਤਾਪੇ ਦੀ ਰੱਖੀ ਕੋਲੋਂ।”

ਮਾਂ ਕੱਲੀ ਬੁੜ ਬੁੜ ਕਰਨ ਲਗੀ, “ਮੁੰਡਾ ਮਰ ਗਿਆ, ਮਗਰੋਂ ਟੱਪਣ ਲਗੀ, ਜਟਾਂ ਨਾਲ ਬੋਲਦੀ ਸੀ।”

ਤੀਵੀਂ—“ਬਿਦਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਖਬਰੇ ਕਿਹਦੇ ਨਾ ਉਧਲ ਗਈ।

ਮਾਂ—(ਟੋਕ ਕੇ) ਨੀ ਨੀ ਇਹ ਤਾਂ ਗੱਲ ਠੀਕ ਆ, ਬਿਦਿਆ ਤਾਂ ਮੁੰਡੇ ਲੈਣ ਗਈ ਆ, ਰਬ ਕਰੇ ਉਹਦੇ ਬੀ ਸਿੱਥੇ ਬਲਣ ਮੇਰੇ

ਕਾਲਜੇ ਠੰਡ ਪਵੇ। ਫੇਰ ਕਿਹੜੇ ਖਸਮ ਕੋਲ ਜਾਊ?”

ਦੂਜੀ ਤੀਵੀਂ—ਏਦਾਂ ਦੀਆਂ ਰੰਡੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬਥੇਰੇ।

ਸੁਨਿਆਰੀ—ਭੈਣੇ ਤੈਨੂੰ ਸੱਚੀ ਗਲ ਦੱਸਾਂ, ਪਾਂਡੇ ਨੇ ਸਚ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਬੀਬੀ ਤੇਰੇ ਕਰਮਾਂ ਚਿ ਪੰਜ ਫਲ ਆ। (ਪੰਜੇ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲੀਆਂ ਦਿਖਾਲ ਕੇ) ਹੈ ਬੀ ਠੀਕ, ਉਹਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਈ ਸਚ ਹੋਈਆਂ।

ਮਾਂ—ਲੈ ਲਊ ਫਲ ਉਥੋਂ, ਲੰਡੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਸਿਆ, ਪਾਂਡੇ ਨੂੰ ਚੋਰੀ ਪੈਸੇ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ ਮੇਤੋਂ ਪਰ ਬਾਹਰੇ, ਜਦੋਂ ਔਤਰੀਏ, ਨਖੱਤ ਜਾਣੀਏ ਤੇਰੇ ਕਰਮਾਂ ਚਿ ਰੰਡੇਪਾ ਆ ਤੂੰ ਸੁਹਾਗਣ ਕਿਥੋਂ ਹੋਈ। ਮਰ ਜਾਊ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਰ ਲਈਂ, ਕੰਜਰੀ ਬਣ ਜਾਈ।”

ਮਾਂ ਵੀ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈ, ਓਪਰਾ ਜਿਹਾ ਆਦਮੀ ਬੀ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੇਵਲ ਸੁਨਿਆਰੀ ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਤੀਵੀਂ ਗਲਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਸੁਨਿਆਰੀ ਨਿਸਚੇ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਠੰਡੀ ਫੜ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਹੈਂ ਹੈਂ ਰਹਿਣ ਦੇ ਭੈਣੇ, ਉਹ ਨਾ ਆਈ ਹੁਣ, ਇਹ ਤਾਂ ਬੁਧੂ ਆ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਧੀ ਮੁਟਿਆਰ ਆ, ਗਲ ਗਲ ਆਉਂਦੀ ਆ, ਬਿਠਾ ਦਿੰਦੀ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਰਤਾਰੀ ਦੀ ਮਾਂ ਵਾਂਗ, ਬਾਹਮਣਾ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਚਿ ਫਸੀ ਰਹੀ (ਸਾਂਗ ਲਾਕੇ) ਸਾਡੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕ੍ਰੇਵਾ। ਖੁਬੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਜਾਂ ਨਿਕਲ ਗਈ ਤਾਂ। ਸਾਡੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕ੍ਰੇਵਾ ਕਰ ਲੈ ਕ੍ਰੇਵਾ ਹੁਣ।”

ਏਨੇ ਨੂੰ ਚੰਨੀ ਗਲੀਓਂ ਗਲੀ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਉਲਾਂਘਾਂ ਭਰਦਾ ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਦਿਸਿਆ, ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਸੁਆਗਤ ਲਈ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕਿਸ਼ੋਰਿਆ। ਚੰਨੀ ਦੀਆਂ ਕੋਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਭਰਵਟੇ ਕਸੇ ਹੋਏ ਦੇਖ-

ਦਿਆਂ ਦੇਖਦਿਆਂ ਉਸਦੀ ਧੌਲ ਸੁਨਿਆਰੀ ਦੀ ਗਿੱਚੀ ਤੇ ਪਈ।
 ਦੂਜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੀਵੀਂ ਦੀ ਗਲ ਤੇ ਬਜਰ ਗੁਰਜ ਵਾਂਗ ਲਥੀ। ਦੋਨੋਂ
 ਤੀਮੀਆਂ ਚੁਫਾਲ ਧਰਤੀ ਤੇ ਮੁਧੀਆਂ ਜਾ ਪਈਆਂ। ਇਹ ਰੋਮ
 ਕਰ ਚਨੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਸੁਆਦਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ
 ਮੁਸਕਾ ਰਹੀ ਵਿਦਿਆ ਵਲ ਵਧਿਆ। - ਵਿਦਿਆ ਨੇ
 ਆਪਣੀਆਂ ਅਲੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਉਲਾਰੀਆਂ, ਅਗਿਓਂ ਚਨੀ ਨੇ
 ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਹਸੂੰ ਹਸੂੰ ਕਰਦੇ ਮੁਖ ਤੇ ਕਾੜੂ ਕਰਦੀ ਚਪੜ ਟਿਕਾ
 ਦਿਤੀ। ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਹੋਰਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਜਦ ਕਿ
 ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵਧੇਰੇ ਬਲ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋਰ ਚਪੜ
 ਪਈ ਜਿਸ ਦੀ ਜ਼ਰਬ ਨਾਲ ਅੱਖ ਖੁਲ੍ਹ ਗਈ। ਤੜਕਾ ਹੋ ਦੁਕਾ ਸੀ।
 ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਠਹਿਕੇ ਹੋਏ ਦਿਲ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤੇ, ਕਿਉਂ? ਕੀ?
 ਮੇਰਾ ਚੰਨੀ? ਹੂੰ-ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ-ਰਾਮ ਰਾਮ, ਰਾਮ... ..

੨.

ਅਜ ਸ਼ਾਮੀਂ ਵਿਦਿਆ ਆਪਣੀ ਸਹੇਲੀ ਕੋਲ ਗਈ ਤਾਂ
 ਦਿਲ ਉਦਾਸ ਜਿਹਾ ਸੀ। ਚੰਗੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰੀ ਅਗੋਂ ਕੋਲੀ
 ਮਿਲ ਗਈ। ਤਿਸਕਾਰ ਵਿਚ ਵਰਜਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਹੁਭਰੀਆਂ
 ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਦਰੋਡੇ ਹੋਣਾ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਪਸਰਨ
 ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਘੁਟਿਆ ਵਟਿਆ, ਵਹਿਮੀ ਦਿਲ ਦਮਾਗ
 ਰਾਤ, ਦੇ ਸੁਫਨੇ ਦਾ ਬੁੰਦਲਾਇਆ ਕਰਤਾਰੀ ਦੀ ਹਸ ਮੁਖੀ ਸੂਰਤ
 ਦੇਖ ਛਾਲ ਮਾਰ ਨਰੋਏ ਪਨ ਵਿਚ ਆ ਪਿਆ ਅਤੇ ਜਦ ਉਹ ਕੰਵਾਰੇ
 ਨਖਰੇ ਜਹੇ ਨਾਲ ਸਹੇਲੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੀੜੀ ਤੇ ਬੈਠੀ, ਉਸ ਦੀਆਂ
 ਪਿਲੀਆਂ ਬੁਲ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵੇਰਿਆਂ ਦੇ ਸੁਭ ਸਮੇਂ ਦਾ ਮੱਠਾ
 ਮੱਠਾ ਗਤਿ ਵੇਰੀਆਂ ਲੈਣ ਲਗਾ।

ਅੰਗਣ ਆ ਰਾਧੇ ਰੁਕਮਣੇ ਨੀ ਤੈਨੂੰ ਕੋਣ ਬੁਲਾਵੇ

ਕਿਕਰ ਆਵਾਂ ਕਾਨ੍ਹਾ ਨੰਦ ਦਿਆ ਪੈਰੀਂ ਖੜਕੇ ਜੇਬਰ
ਕਰਤਾਰੀ ਦੇ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਲੁਬ ਜਿਹਾ ਕਾਕਾ ਮਾਂ ਦਿਆਂ
ਪੱਟਾਂ ਵਿਚ ਸੌਂ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਵਿਦਿਆ ਦੀਆਂ ਤਿਹਾਈਆਂ ਅੱਖਾਂ
ਨੂੰ, ਕਰਤਾਰੀ ਪੱਟਾਂ ਵਿਚ ਕਾਕੇ ਨੂੰ ਲਈ, ਪਤੀਆਂ ਵਾਂਗ ਮਨ ਮੋਹਣੀ
ਲਗੀ। ਕਦੇ ਉਸ ਨਿਕਰਮਣ ਵਾਂਗ ਕਰਤਾਰੀ ਵੀ ਵਿਧਵਾ ਸੀ।
ਅਜ ਉਸ ਦੀ ਕੁਖ ਵਿਚ ਹਰਿਆਵਲ ਸੀ। ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਕੁਖ
ਚਮਕ ਉਠੀ। ਕਰਤਾਰੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਵਧੇਰੇ ਪਿਆਰਾ ਲਗਣ ਲਗਾ,
ਉਹ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਲਾਲ ਦਮਕ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ
ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਇਹ ਪਿਆਰੀ ਜਹੀ ਸੁਭਾਤ ਉਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਪਾ ਗਿਆ
ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਤੋਂ ਵਧ ਧਨਵਾਨ ਬਣਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਮਾਸੂਮ
ਲਾਲ ਦੀ ਦਮਕ ਨੇ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ ਨੂਰ ਨਾਲ
ਭਰ ਦਿਤਾ। ਉਸ ਦੀ ਸਖਣੀ ਗੋਦ ਹੋਰ ਸਖਣੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੁਰੀ
ਜਾਪਣ ਲਗੀ। ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨਿਰਾ ਕੰਗਾਲ
ਦਿਸਿਆ, ਕਾਲਖ ਨਾਲ ਤੂੜਿਆ ਹੋਇਆ। ਦਿਲ ਉਪ੍ਰਾਮ ਹੋ
ਗਿਆ। ਠੰਡਾ, ਡੂੰਘਾ ਹਾਉਕਾ ਆਇਆ। ਸਾਹਮਣੀ ਕੰਧ ਤੇ
ਨਿਗਾ, ਟਿਕਾ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਨੇ ਇਕ ਦੁਰੇਡਾ ਲੰਬਾ ਸੁਫਨਾ ਲਿਆ।
ਡੀਬਿਆਂ ਦਾ ਚੱਨੀ ਵੇਰ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ, ਨਾਲ ਹੀ ਸਵੇਰ ਸਾਰ ਦਾ
ਸੁਫਨਾ ਫਜ਼ਾ ਵਿਚ ਚਿਤਰਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਸੁਆਦ
ਵਿਗਾੜ ਦਿਤਾ।

ਅੱਕੀ ਵਿਦਿਆ ਨੇ ਆਕੜ ਭੰਨੀ ਅਤੇ ਉੱਠਣ ਦੀ
ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ। ਉਠ ਬੇ ਮਨਾ ਬਗਾਨਿਆ ਧਨਾ, ਕਰਤਾਰੀ ਦਾ ਮੁਖ
ਉਦਾਸੀ ਵਿਚ ਗਾਇਆ। ਕਰਤਾਰੀ ਨੇ ਹੋਰ ਠਹਿਰਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ।
“ਆਹੋ ਤੈਨੂੰ ਔਂਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ।” ਕਰਤਾਰੀ ਪੀੜੀ ਤੇ ਬਹਿੰਦੀ
ਖੁਸ਼ਦਿਲੀ ਨਾਲ ਬੋਲੀ, “ਲੈਵੇ ਮੈਂ ਬੀ ਹੁਣ ਉਠਣਾ ਨਹੀਂ ਅੱਧੀ

ਰਤਾ ਤਾਈਂ, ਨਾ ਚੀਂ ਬੁਲਾਈ ਤਾਂ ਕਹੀਂ ।” ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਕ ਫਜ਼ੂਲ ਜਿਹਾ ਖਿਆਲ ਉਪਜਿਆ । ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਕਰਤਾਰੀ ਨੂੰ ਫਸਾਉਣ ਲਈ ਲੋਰਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਆਪ ਠਗ ਹੋਣਾ ਲੋੜਦੀ ਸੀ ।

“ਵਿਦਿਆ ਤੈਨੂੰ ਇਕ ਗੱਲ ਦੱਸਾਂ । ਦੱਸੀਂ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ, ਪਰ ਸੌਂਹ ਖਾਹ ਪਹਿਲਾਂ,” ਕਰਤਾਰੀ ਸੰਜੀਦਾ ਹੋ ਗਈ ।

“ਸੌਂਹ ਕਿਉਂ ਖਾਮਾਂ—ਗੱਲ ਦੱਸ, ਦਸਦੀ ਨਹੀਂ ।”

“ਏਦਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਦਸਦੀ ।”

“ਨ ਦੱਸ, ਮਜਾਜਾਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਰਦੀ ਲੋਕੇ ।”

“ਪਛਤਾਏਂਗੀ ਇਹ ਦੇਖਲਾ । ਕਦੇ ਸੁਣੀ ਬੀ ਨਾ ਹੋਊ ਜਮ ਕੇ ਏਦਾਂ ਦੀ ਗਲ । ਦਸਣੀ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਦਸਣੀ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸਣੀ ।”

“ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਗੱਲ ਦੱਸਣ ਆਈ ਹੋਣੀ ਆ ।”

“ਦਸਦੇ ਦਸਦੇ ਬੀਬੀ ਭੈਣ ।”

“ਸੌਂਹ ਖਾਹ ।”

“ਸੌਂਹ ਕਾਹਦੀ ?”

“ਨ ਜੇ ਤਾਂ ਗੱਲ ਸੁਣਨੀ, ਤਾਂ ਸੌਂਹ ਖਾ ਲਾ ।”

ਕਰਤਾਰੀ ਨੇ ਰੱਬ ਦੀ ਸੌਂਹ ਖਾਧੀ ।

“ਕਾਕੇ ਦੇ ਭਾਈਏ ਦੀ ਸੌਂਹ ਖਾਹ ।”

“ਸੌਂਹ ਕਾਕੇ ਦੇ ਭਾਈਏ ਦੀ,” ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਗਈ, ਸੰਗ ਆਈ ਪਰ ਛੇਤੀ ਲਥ ਗਈ, ਵਿਦਿਆ ਦੀਆਂ ਪੀਲੀਆਂ ਬੁਲੀਆ ਨੇ, ਸਹੇਲੀ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਸਹਿਜੇ ਜਹੇ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਫੇਰ ਸਹਿਮ ਜਹੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੇ ਆ ਬੈਠੀ । ਨਜ਼ਰਾਂ ਨੀਵੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ । ਕਰਤਾਰੀ ਨੇ ਡੇਲੇ ਪਾੜੇ ਅਤੇ ਬੇਯਕੀਨੀ

ਹੋ ਪੁਛਿਆ, “ਹੈਂ ਸਚ, ਬਕ ਨ ਐਵੇਂ।” ਵਿਦਿਆ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਪ ਦਾ ਫੇਰ ਇਕਬਾਲ ਕੀਤਾ। “ਨੀ ਹੋਟ, ਕੋਈ ਰਾਹ ਰਾਹ ਦੇ ਹਾਸੇ ਕਰਿਆ ਕਰ।” ਕਕਤਾਰੀ ਨੇ ਇੜਕਿਆ। ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਸੁਰਤ ਕਿਤੇ ਹੋਰਸ ਪਾਸੇ ਭੋਂ ਰਹੀ ਸੀ। ਓਸ ਦੇ ਲਬਾਂ ਨੇ ਇਕ ਰੀਤ ਛੋਹਿਆ।

ਰਾਹ ਵਿਚ ਬਟਦੀ ਸੀ ਧਾਗੇ।

ਮੇਰੀ ਜੁਆਨੀ ਨੇ ਬਲ ਖਾਧੇ।

ਪਰ ਇਹ ਸੋਗਵਾਰ ਰੀਤ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਤੋਂ ਸਿਵਾਏ ਕਿਸੇ ਨ ਸੁਣਿਆ। ਕਰਤਾਰੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਗਈ। ਰੋਡੀ ਵਿਦਿਆ ਮਾਂ ਬਣੇਗੀ। ਤੋਬਾ! ਆ ਰਹੀ ਬਿਪਤਾ ਤੋਂ ਓਹਦੀ ਸਹੇਲੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਬਚਾਵੇਗੀ? ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਕੁਚਲੇ ਜਾਣ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਖਿਚਿਆ ਗਿਆ। ਦਮਾਗ ਨੇ ਛਤੀ ਛੇਤੀ ਹੱਲ ਸੋਚੇ। ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਉਪਰ-ਬਲੀ ਕਈ ਸਵਾਲ ਕੀਤੇ। ਓਹਨੇ ਬੇ-ਝਕ ਪਰੋੜਤਾ ਕੀਤੀ।

“ਸੋਹ ਖਾਹ,” ਕਰਤਾਰੀ ਨੇ ਵਧੇਰੇ ਤਸੱਲੀ ਲਈ ਉਜਰ ਕੀਤਾ।

“ਸੋਹ ਮੇਰੇ ਕਾਕੇ ਦੇ ਭਾਈਏ ਦੀ।”

“ਨੀ ਹਰਾਂਬੜੇ ਸੱਚੀਂ ਕਾਰੇ ਕਰ ਬੈਠੀ ਆਂ।” ਕਰਤਾਰੀ ਦੀ ਪੀੜਤ ਆਵਾਜ਼ ਇਕ ਦੱਬੀ ਲੋਰ ਜਹੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਦੁਰਕਾਰਿਆ, ਗਾਲਾਂ ਕੱਢੀਆਂ, ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਿਹਾ, ਦੰਦੀਆਂ ਕੁਚ ਕੁਚ ਕੇ ਪਈ, ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਦਿਆ ਪੀਲੀ ਭੂਕ ਪੈ ਗਈ, ਜਿਵੇਂ ਮੋਤ ਨੇੜੇ ਹੋਵੇ। ਅੱਖੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਅੰਝੂ ਤ੍ਰਿਪ ਤ੍ਰਿਪ ਚੋ ਪਏ, ਕਰਤਾਰੀ ਦਾ ਕਰੋਧ ਧੌਤਾ ਗਿਆ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਤਰਸ ਮਾਇਆ, ਤਰਲੇ ਕਰਨ ਤੇ ਵਿਦਿਆ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ। ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਓਹਨੇ ਪੁਛਿਆ “ਕੀ ਕਰੇਂਗੀ, ਚਨੀਂ ਤੇਰੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਕਿ ਨਹੀਂ?” ਤਾਂ ਮੁਸਕਰਾ ਪਈ, ਅੱਖਾਂ

ਵਿਚ ਜਿੰਦ ਮੁੜ ਆਈ, ਆਖਣ ਲਗੀ, “ਉਧਲ ਜਾਉਂਗੀ, ਹੋਰ ਕੀ। ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਜਾਮਾਂਗੇ ਕਿਤੇ ਦੂਰ, ਪਾਰ ਬਲ, ਜਾਂ ਕਿਤੇ ਦਿਲੀ ਪਸ਼ੋਰ ਬਲ, ਕਾਲੀ ਮਿੱਟੀ ਬਲ, ਓਥ ਰਿਹਾ ਕਰਾਂਗੇ। ਮੈਂ, ਕਾਕਾ ਤੇ ਕਾਕੇ ਦਾ ਭਾਈਆ। ਕਾਕੇ ਦਾ ਭਾਈਆ ਨੌਕਰੀ ਕਰਿਆ ਕਰੂ। ਮੈਂ ਕਾਕੇ ਨੂੰ ਖਲਾਇਆ ਕਰੂੰ।” ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਵਿਦਿਆ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈ, ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ। ਕਰਤਾਰੀ ਨੇ ਦਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਦਿਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਪਰ ਕੜ ਟੁਟ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਨੈਣ ਛਮਾ ਛਮ ਵੱਸ ਪਏ। ਵਿਦਿਆ ਉੱਠੀ ਅਤੇ ਪੱਲ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਪੁੰਝਦੀ ਬਾਹਰ ਵਲ ਤੁਰ ਪਈ। ਮਣਾਂ ਮਣਾਂ ਦੇ ਭਾਹੇ ਪੈਰ ਮਸੀਂ ਮਸੀਂ ਹਿਲਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਬੋਲੀ ਚੋਤੇ ਆਈ, ਜਿਹਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਨੇ ਦਮਾਗ ਵਿਚ ਦੁਹਰਾਇਆ।

ਸੰਬਰ ਸੁਆਰ ਕੂੜਾ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਫੱਲੂਦੀ,
ਘਰ ਆ ਦਰਸੂ ਨਵੀਂ ਜੁਆਨੀ ਡੋਲ ਗਈ।

ਜਦੋਂ ਨਿਗ੍ਰਾ ਚੁਕੀ ਤਾਂ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੋਣ ਸੁਕ ਗਿਆ, ਖੁਸ਼ਕ ਹੋਇਆ ਵਿਲ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਧਕ ਧਕ ਵਜਣ ਲਗ ਪਿਆ ਸੀ।

੩.

ਹੁਣ ਵਿਦਿਆ ਹਸਦੀ ਤਾਂ ਸੁਦਾਈਆਂ ਵਾਂਗ ਹਸਦੀ, ਮਗਰੋਂ ਕੱਠੀ ਸੁੰਨ ਧਾਰ ਲੈਂਦੀ। ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਟਿਆਰ ਵਿਧਵਾ ਦੇ ਇਹ ਕੁਚਾਲੇ ਡਾਢੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਮਾਂ ਅਤੇ ਭਾਬੀ ਹੁਣ ਪੈਰ ਪੈਰ ਤੇ ਤਿਬਕਣ ਲਗੀਆਂ। ਇਕ ਰਾਤ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਘੁਕ ਸੌਂ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬੁਢੀ ਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਬਿਰਧ ਸਰੀਰਾਂ ਦਾ ਕਾਇਦਾ ਹੈ ਸੁਤ-ਉੱਠੀਦੇ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਲਾਗਲੀ ਮੰਜੀ ਤੇ ਪਈ, ਕੋਈ ਗੈਰ ਜਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ, ਚੁਸਤੀ ਵਿਚ ਆ ਗਈ। ਖਰਵੀ, ਤਲਖ ਜਹੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਬੋਲੀ “ਵਿਦਿਆ, ਵਿਦਿਆ, ਸੁਰਤ ਕਰ!” ਵਿਦਿਆ ਨੇ ਤਰੱਫਕ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਉਘਾੜੀਆਂ।

“ਕੀ ਆ ਮਾਂ,” ਵਿਦਿਆ ਬੋਲੀ “ਬੜੇਂਦੀ ਸੀ ਕੀ ?”

ਮਾਂ ਬਿਨਾਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤੇ ਆਪਣੀ ਸਦੀਵੀ ਸੁਤ-ਉਣੀਦੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪਰਤ ਗਈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆ ਦੀਆਂ ਕਚ-ਨੀਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਤਹਿਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪੱਕਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ । ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅੱਖ ਲਗੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਚੰਗੇ ਮਾੜੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਆਏ ਨਹੀਂ । ਦਮਾਗ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਕੀ । ਸੈਤ ਖੁਸ਼ਕੀ ਹੋ ਗਈ । ਸਵੇਰ ਸਾਰ ਵਿਦਿਆ ਨੇ ਉਠਦੇ ਹੀ, ਤਾਲੂ ਵਿਚ, ਪੁੜ ਪੁੜੀਆਂ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਸਾਰਾ ਤੇਲ ਝੱਸਿਆ, ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਲੱਛੇ ਤਕ ਕੇ, ਉਣੀਦੇ ਨਾਲ ਭਖੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹਸਟਤ ਡਬੂ ਡਬੂ ਕਰਨ ਲਗੀ ।

ਪਰ ਸੁਫਨੇ ਦਮਾਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨੇ ਨ ਟਲੇ । ਬਹਾਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਜਰੇ ਦਿਲ ਜਗਰਾਤੇ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਸੁਫਨੇ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਸੌਂਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਜਾਗਦਿਆਂ ਸੁਪਨੇ ਘੱਟ ਹੀ ਆਉਂਦੇ । ਹਾਂ ਕਦੇ ਜਦ ਓਹ ਏਸ ਪਿਆਰੀ ਰਾਤ ਦੇ ਰਸ ਭਰੇ ਚਾਨਣੇ ਵਿਚ ਖੜੋਤੀ ਗੋਹ ਨਾਲ ਭਵਿੱਖਤ ਵਲ ਲੰਬੀ ਝਾਤ ਮਾਰਦੀ ਤਾਂ ਓਸ ਨੂੰ ਬੜਾ ਅਨੁਰਾ ਹਿ ਸਦਾ । ਸੁੱਤੇ ਪਿਆਂ ਸੁਪਨੇ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਕਿਸੇ ਹਰੀ ਤਹਿ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਤੇ ਦਲਾਨ ਚਾਨਣ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ੨ ਹੋਇਆਂ ਹੁੰਦਾ । ਅਖ ਖੁਲ੍ਹਦੀ ਅਤੇ ਜਿੰਦ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖਾਤਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਢਹਿੰਦੀ ਜਿਥੋਂ ਕੋਈ ਸੁਹਾਵਾ ਸੁਪਨਾ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਸਕਦਾ ।

ਅਜ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆ ਖਿੱਲੀ ਪਾਉਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਐਵੇਂ ਲੋਹ ਲੋਹ ਪੈਂਦੀ ਸੀ । ਹਾਸਾ ਕੋਈ ਐਸੀ ਸੈ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਐਵੇਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਲਗਦਾ ਹੋਵੇ । ਚੰਗੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਅੱਜ ਮਾਂ ਨੇ ਹੀ ਬਿੜਕਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਭਾਬੀਆਂ ਕ੍ਰਿਝੀਆਂ ਦੁਪਿਹਰ ਸਮੇਂ ਵਿਦਿਆ ਸਬਾਤ ਵਿਚ ਮੰਜੀ ਡਾਹ ਕੇ ਸੌਂ ਗਈ । ਫੇਰ ਸੁਪਨਾ

ਆਇਆ। ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪਤਲੇ ਮਿਲੇ ਬੁਲ੍ਹ ਵਰਕਣ ਲੱਗੇ।
 ਫੇਰ ਕੁਝ ਅਸਮਝਣੀ ਬੁੜ ਬੁੜ ਹੋਈ। ਅਵਾਜ਼ ਰਤਾ ਰਤਾ ਉੱਚੇਰੀ
 ਹੁੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਚੰਗੇ ਸਪਸ਼ਟ ਚਾਅ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਪਰਤ ਗਈ।
 ਮਾਂ ਦਲਾਨ ਵਿਚ ਰੁੜੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਭਾਬੀ ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ,
 ਕੋਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲਾਡ ਵਿਚ ਮਾਮਤਾ ਬੋਲ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਨੀਂਦਾਂ ਆ ਗਈਆਂ ਮੇਰੀ ਡੱਡੀ ਨੂੰ, ਨੀਂਦਾਂ ਆ ਗਈਆਂ।
 ਸੌਂ ਜਾ ਮੇਰੇ ਲਾਲ, ਮੇਰੇ ਦਿਆਲ।” ਪਿਆਰ ਵਿਗੁੱਤੀਆਂ ਬੁਲ੍ਹੀਆਂ
 ਚੁਪ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਫੇਰ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਮੁਖੜਾ ਮਾੜੀ ਜਹੀ ਹਰਕਤ
 ਵਿਚ ਆਇਆ ਅਤੇ ਬੁਲ੍ਹੀਆਂ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਕੂਲੀ, ਸਬੂਲ ਸੌ
 ਨੂੰ ਚੁਮਿਆ ਅਤੇ ਏਸ ਦੇਵੀ ਛੁਹ ਦੇ ਸੰਤੋਖ ਰਸ ਨਾਲ ਸਿੱਜ ਹੋ
 ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਵਿਚ ਅਡੋਲ ਟਿਕ ਗਿਆ। ਰਤਾ ਕੁ
 ਮਗਰੋਂ ਬੁਲ੍ਹੀਆਂ ਫੇਰ ਵਰਕਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਉਪਰੋਤ
 ਅਵਾਜ਼ ਨੇ ਸਫਾਈ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ। “ਹੈ ਕੀ ਆ ਲੱਧਾ ਜਿਹਾ,
 ਦੇਖ ਤਾਂ ਕਿੱਦਾਂ ਚੁੰਡਣ ਡਿਹਾ ਹੋਇਆ। ਨੀਂਦ ਤਾਂ ਬਾਰਾਂ ਬਾਰਾਂ
 ਕੋਹ ਲਾਗੇ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਸੌਂ ਜਾ ਮੱਲੀ ਸੌਂ ਜਾ., ਅੱਛਾ
 ਨਾ ਸੌਂ ਜਾਹ ਪਰੇ ਮਰ। ਕਾਲੇ ਕਾਂ ਖਾਣ, ਅੜਾਟ ਕਿੱਦਾਂ ਚਕਿਆ,
 ਸੌਂ ਜਾਂ ਹਾਲੀ।”

ਤੇਰੀ ਨਾਨੀ ਆਉਂਦੀ। ਲੱਭੂ ਪੇੜੇ ਲਿਆਉਂਦੀ।

ਸੁਫਨਿਆਉਂਦੀ ਵਿਦਿਆ ਵੀ ਆਵਾਜ਼ ਮਧਮਤਾ ਵਿਚ
 ਅਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਬੁਲ੍ਹ ਵਰਕਣੋਂ ਖਲੋ ਗਏ, ਇਕ
 ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਲਕੜੇ ਜਹੇ ਕਿਸੇ ਤਿਹ ਭਰੀ ਸੈ ਨੂੰ
 ਚੁਮਿਆ, ਹੁਣ ਫੇਰ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਮੁਖ ਪਿਛਲੀ, ਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਨਾਲ
 ਪਰਛਾਇਆ ਗਿਆ।

ਬਾਹਰ ਚੰਨੀ ਗਲੀਓਂ ਗਲੀ ਤੁਰਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ

ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਸਲਵਾਰ ਸੀਣ ਦਿਤੀ ਨੂੰ ਕਿਨਾਂ ਈ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਜਕਿਤੇ ਮਸੀਂ ਮਸੀਂ ਸੀ ਹੋਈ। ਉਸਦੇ ਕਦਮ ਇਕ ਘੋੜੀ ਦੀ ਚਾਲ ਚਲ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬੇ-ਪਰਵਾਹੀ ਵਿਚ ਖਬੀ ਬਾਂਹ ਅੰਧਰ ਔਧਰ ਝਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਘੋਲੀ ਚੱਨੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨੇ ਸਥਾਤ ਵਿਚ ਡਿਗਦਿਆਂ ਚੰਗਾ ਧਮਾਕ ਕੀਤਾ। ਵਿਦਿਆ ਖੜਾਕ ਨਾਲ ਅਭੜ-ਵਾਹੀ ਉਠ ਖਲੋਤੀ। ਅਧਮੀਟੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਚੱਨੀ ਵਲ ਤਕਿਆ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਬਣਾ ਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗੀ :

“ਚੰਗੇ ਓ ਤੁਸੀਂ ਬੀ, ਐਥੇ ਉਡੀਕ ਉਡੀਕ ਥਕ ਜਾਨੀ ਆਂ, ਕੋਈ ਬਹੁੜਦਾ ਈ ਨਹੀਂ, ਅਖੇ ਜਿਹਨੇ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਉਹਦੇ ਨਾ ਉਠ ਚਲੀ।”

“ਐਸੇ ਸੀਦੇ ਸੀਦੇ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਈ ਚਿਰ, ਲਗ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਅਗੇ ਈ ਪਤਾ ਸੀ, ਝਿੜਕਾਂ ਪੈਣਗੀਆਂ।”

“ਜਾਣ ਦੀ ਆਂ ਖੋਖਨਾਂ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ, ਕਿ ਭੁਲੀ ਹੋਈ ਆਂ, ਤੁਹਾਡੇ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹਸੁਟੜਿਆਂ ਨੂੰ ਬੀ ਜਾਣਦੀ ਆਂ।” ਵਿਦਿਆ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਚੌਰ ਫੜ ਲਿਆ, “ਜੇ ਨਾਂ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਰੁਸੀ ਰਹੀ ਤਾਂ ਕਹੀਂ, ਉਥੇ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ ਗਪਾਂ ਬਢਦਾ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਰਵਾਹ ਸਾਡੀ।”

ਚੱਨੀ ਦਾ ਅਲੂਆਂ ਗੋਲ ਮੁਖ ਘੱਬਰਾਇਆ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਬੇਤੁਕੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਕੁੜੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਪਰਖ ਕੀਤੀ। ਅਸਾਧਾਰਨਤਾ ਦੇਖ ਕੇ ਬੋਲਿਆ।

“ਬਿਦਿਆ ਸੁਦੈਣ ਹੋ ਗਈ ਆਂ?”

“ਅੱਛਾ ਸੁਦੈਣ ਹੋ ਗਈ ਆ! ਇਹ ਕਿੱਧਰ ਦਾ ਲਾਡ ਹੋਇਆ। ਕਦ ਕਿਤੇ ਸਵੇਰ ਹੁੰਦੀ ਆ, ਲੋਢੇ ਬੋਲੇ ਤਾਈਂ ਉਡੀਕ ਉਡੀਕ ਫਾਬੇ ਹੋ ਜਾਈਦਾ, ਭੁਖ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ਤੁਹਾਨੂੰ? ਰਤਾ ਪਹਿਲੋਂ ਆ ਜਾਇਆ ਕਰੋ।”

ਚੱਨੀ ਵਾ ਇਹ ਬੇ-ਸਿਆਲਿਆ ਸੁਆਗਤ ਹਾਲੇ ਜਾਰੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਅੰਦਰਲੇ ਬੁਹੇ ਥਾਣੀ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾਖਲ ਹੋਈ ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦੇਖਦਿਆਂ ਸਾਰ ਕੁੜੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਤਿਹ ਭਰਿਆ ਰੋਸ ਠੱਠਬਰ ਗਿਆ । ਇਕ ਪਲ ਲਈ ਚਕਿਰਤ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਵਲ ਦੇਖਦੀ ਰਹੀ । ਫੇਰ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਖਾ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇ, ਬਿਫਰੀ ਹਈ ਸ਼ਰਨੀ ਵਾਂਗ, ਕਰੋਧ ਨਾਲ ਤਾਵਾਂ ਤੜ੍ਹ ਹੋਕੇ ਮਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ।

“ਆ ਗਈ ਆਂ ਕਾਲੇ ਲੇਖਾਂ ਆਲੀਏ, ਆ ਗਈ ਆਂ ਏਥੇ ਖਿਹ ਖਾਣ, ਭਲੀਮਾਣਸ ਆਂ, ਤਾਂ ਦੂਰ ਹੋ ਮੇਰੇ ਘਰੋਂ, ਅੰਸੇ ਬਖਤ ਚਲੀ ਜਾ, ਚਬ ਜਾਉਂਗੀ ਚਬ, ਕਯੀ ਨੂੰ, ਰਖੂਗੀ ਮੈਨੂੰ ਨੂੜ ਕੇ, ਇਹ ਤਾਂ ਗਲ ਨੂੜ ਕੇ ਰਖੂ ਮੈਨੂੰ, ਮੈਂ ਨਾ ਨੂੜ ਹੋਈ ਹੁਣ, ਖੈਰ ਮੰਗਦੀ ਆਂ ਤਾਂ ਬਗ ਜਾ ਬਗ ।”

ਮਾਂ ਆਪਣੀ ਧੀ ਵੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਡਾਢੀ ਘਬਰਾਈ । ਚੱਨੀ ਨੇ ਓਥੇ ਅਹਿਲ ਖੜੇ, ਦੰਦਾਂ ਵਿਚ ਉਂਗਲ ਦੇ ਕੇ ਦੰਦਾਂ ਦੀ ਪੀਹ ਅੰਨੀ ਕਸ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਇਹਨੂੰ ਕਟ ਸਿਟਣਾ ਹੋਵੇ । ‘ਮੇਰੀ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ?’ ਬੁਢੀ ਮਾਂ ਦਾ ਪੋਪਲਾ ਮੂੰਹ ਅਡਿਆ ਦਾ ਅਡਿਆ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਅੰਤ ਸੰਘ ਵਿਚੋਂ ਖੁਸ਼ਕ ਟੁਟਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਨਿਕਲੀ ।

“ਹੈਹਾ ਕੁੜੀਏ ਸੁਰਤ ਕਰ !”

ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਰੋਧ ਫੇਰ ਦੰਮ ਫੜ ਗਿਆ, “ਲੰਡੀ ਲੱਚੀ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਹਰਾਂਬੜ ਦਸਦੀ ਸੀ, ਸਿਆਪੇ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ ਮੂੰਡੇ ਲੈਣ ਗਈ ਆ, (ਦੰਦੀ ਪੀਹ ਕੇ) ਦੂਰ ਹੋ ਜਾ ਮੇਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ, ਜਾਹ ਮਥੇ ਨਾ ਲਗ, ਸੜੇ ਮਥੇ ਆਲੀਏ ।”

ਚੱਨੀ ਨੂੰ ਇਹ ਬਕਬਾਦ ਅਤਿਅੰਤ ਡਰਾਉਣਾ ਲੱਗਾ, ਦਿਲ ਵਹਿਲ ਗਿਆ ਪਰ ਪੈਰ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾਲ ਕੀਲੇ ਗਏ । ਸਿਆਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਸ਼ੌਚ ਨਿਕਲਿਆ, ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਦੀ ਛਾਇਆ

ਸੀ। ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਡਰਾਵੇ ਕੋਈ ਨਿਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੋਤੇ ਦੁਬਲੇ ਜਹੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਡਰਾਵੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਬੜੀ ਕੋਈ ਬਲਾ ਬੋਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਵਿਦਿਆ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬੁਫ਼ਤੀ ਮਾਂ ਦੇ ਕੰਬਦੇ ਸਰੀਰ ਵਲ ਤਕਿਆ ਅਤੇ ਹਕਾਰਤ ਦੇ ਗਭਿਆਂ ਦੇ ਗੱਡੇ ਰੋੜ੍ਹ ਦਿਤੇ, ਫੇਰ ਰੁਖ ਪਰਤਾ ਕੇ ਚੱਨੀ ਵਲ ਦੇਖਣ ਲਗੀ, ਚੱਨੀ ਹੌਲ ਵਿਚ ਪਿਛਲਖੁਰੀ ਦਲੀਜ਼ਾਂ ਵਲ ਨੂੰ ਹੋ ਗਿਆ। ਬੁਫ਼ੀ ਮਾਂ ਬਿੜਕਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਕਾਹਲ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਭੱਜੀ। ਚੱਨੀ ਵਲ ਰੁਖ ਪਰਤਾਇਆਂ ਸਾਰ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੈਰ ਕਾਫੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਥੇ ਮੁਲੈਮ ਜਹੀ ਮੁਸਕਾਨ ਖੋਲਣ ਲਗੀ।

“ਜੀ ਅਜ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਛੋਂ ਅੜਾਟ ਨਹੀਂ ਨਾ ਚਕਿਆ, ਖਬਰੇ ਕਿਤਿਓਂ ਨਜ਼ਰ ਲੁਆ ਲਿਆਏ ਓ, ਹੁਣ ਮਸੀਂ, ਤਰਲੇ ਕਰ ਕਰ, ਨਾਲ ਪੈ ਕੇ ਸੁਲਾਇਆ। ਖਰਿਆ ਤੁਹਾਨੂੰ ਚੋਤੇ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਅਜ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮਿਰਚਾਂ ਬਾਰੂੰਗੀ, ਚੋਤੇ ਨਾਲ ਚੋਤਾ ਕਰਾ ਦੇਈਓ, ਚੰਗਾ, ਗੋਲ ਗੱਪਾ ਜਿਹਾ ਤਾਂਹੋ,” ਪਲਕ ਕੁ ਮਗਰੋਂ ਚੋਤੇ ਕਰਕੇ, “ਨਾਲ ਸਚ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਕਾਕੇ ਨੂੰ ਸੁਤੇ ਪਏ ਨੂੰ ਨਾ ਚੁਮਿਆ ਕਰੋ। ਕਰਤਾਰੀ ਹੈ ਨਾ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੀ, ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ ਅਖੇ ਮਾੜਾ ਹੁੰਦਾ, ਖਰਿਆ ਤਦੇ ਈ ਰੋਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।” ਹੁਣ ਡੇਹੁੜੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬਿੜਕ ਆਈ, ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਧਿਆਨ ਓਧਰ ਹੋ ਗਿਆ। “ਸੜੇ ਮਥੀ ਇੰਦੋ ਈ ਹੋਣੀ ਆ, ਬਾਜੀਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਬੜੀ ਮਾੜੀ ਹੁੰਦੀ ਆ, ਕਾਕੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਢਕ ਈ ਦਿੰਦੀ ਆ, ਹਉ ਬਟ ਲਗੂ ਤਾਂ।” ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਮੰਜੇ ਵਲ ਨੂੰ ਝੁਕੀ, ਮੰਜੇ ਤੇ ਕਾਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਬੰਦੂਕ ਲਗੀ, ਸਿਰ ਤੈਰਨ ਲੱਗਾ, ਐਧਰ ਦੇਖਿਆ, ਐਧਰ ਦੇਖਿਆ, ਅਤਅੰਤ ਨਿਰਾਸਤਾ ਵਿਚ ਮੰਜੇ ਦੇ ਬਾਣ ਉਪਰ ਦੀ ਹਥ ਫੇਰਿਆ, ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਡੈਬਰੀ

ਹੋਈ ਚੱਨੀ ਨੂੰ ਪੁਛਣ ਲਗੀ “ਮੇਰਾ ਕਾਕਾ, ਕਿਥੇ ਆ ਮੇਰਾ ਕਾਕਾ,
ਲੈ ਗਈ ਕਲਜੋਗਣ ਲੈ ਗਈ। ਜੀਅ ਜੀਅ ਮੇਰਾ ਕਾਕਾ ਕਿਥੇ
ਆ।” ਚੱਨੀ ਨੂੰ ਅੰਤ ਘੁੰਹ ਖੋਲਣ ਦੀ ਹਿਮਤ ਪਈ। “ਕਿਹੜਾ ਕਾਕਾ
ਤੇਰਾ?” ਜਿਵੇਂ ਪਾਗਲ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ।

ਵਿਦਿਆ ਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਤਾ ਵਲ ਜਰਾ ਗੌਹ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ,
ਅਤੇ ਇਕੋ ਜਾਨ ਖਿੱਚੂ ਹੁਜਕੇ ਨਾਲ ਸੁਫਨ-ਸੰਨਸਾਰ ਫੈ ਢੇਰੀ
ਹੋ ਗਿਆ, ਸੁਫਨੇ ਦਾ ਜਾਦੂ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ, ਵਿਦਿਆ ਨੇ
ਦੇਖਿਆ ਚਕਿਰਤ ਚੰਨੀ ਗੰਗਾ ਬਣੀ ਦਲੀਜਾਂ ਵਿਚ ਖਲੋਤਾ ਸੀ,
ਡੇਹੜੀ ਵਲੋਂ ਕਰਤਾਰੀ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੀ
ਆ ਰਹੀ ਸੀ।

ਟੰਡੁਪ ਸੁਨੁਮ

ਲਦੱਖ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ 'ਸੁਨੁਮ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਪਿਆਰਾ' ਹਨ ।
ਪਿਆਰਾ ਟੰਡੁਪ-ਟੰਡੁਪ ਸੁਨੁਮ ।

ਇਹ ਕੋਈ ਅਠਾਰਾਂ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਟੰਡੁਪ ਸੁਨੁਮ ਕਰਗਲ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ, ਵਤਨ ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ, ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਆਉਂਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਪਾਲਤੂ ਨੌਕਰ ਸੀ । ਨਾਲੇ ਲਦੱਖ ਦੀ ਸੁਗਾਤ ਸੀ । ਜਿਵੇਂ ਲਛੋ ਬਾਂਦਰੀ ਤੇ ਨਿਹਾਲਾ ਬਾਂਦਰ, ਡੁਗਡੁਗੀ ਵਾਲੇ ਮਗਰ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੇ ਉਸ ਦੇ ਮਦਾਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਪਰਗਟ ਐਲਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੰਡੁਪ ਸੁਨੁਮ ਵੀ ਜਦੋਂ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਨਿਕੇ ਕਾਕੇ ਨੂੰ ਮੋਢੇ ਲਾਈ ਮਗਰ ਮਗਰ ਅਨਾਰਕਲੀ, ਮਾਲ ਰੋਡ, ਜਾਂ ਨਿਸਬਤ ਰੋਡ ਤੇ ਆਪਣੀ ਮਖਸੂਸ ਚਾਲ ਚਲਦਾ, ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਸਰਦਾਰਨੀ ਦੇ ਕਰਗਲੀ ਤਾਜਰ ਹੋਣ ਵਿਚ ਵਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਚਤਾ ਮਾਤਰ ਵੀ ਸ਼ੰਕਾ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ । ਤੇ ਇਹ ਬੜੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਗਲ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਖਾਸ ਕਰ ਸਰਦਾਰਨੀ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਅਪੀਲ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਕਿਉਂ ਜੁ ਕਰਗਲੀ ਤਾਜਰ ਦਾ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਚਣੌਮ ਚਣੌਮ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਮਣੇ ਟੱਬਰ ਟੀਰ ਫਿਰਨਾ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਨ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਆਖਿਰ ਸਾਲੇ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਕਰਗਲੀਏ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਲ ਪਧਾਰਦੇ ਹਨ ? ਤੇ ਫੇਰ ਜਿਹੜੇ ਪਧਾਰਦੇ ਵੀ ਹਨ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦੇ ਨਹੀਂ । ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਤਾਂ ਟੰਡੁਪ ਹੈ, ਟੰਡੁਪ ਸੁਨੁਮ । ਇਕ ਵਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਵਰਸ਼ਨ ਪਾਇਆ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮਨ ਦਾ ਸਹਿਸਾ ਕੁਲ

ਦੂਰ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ।

ਬੈਰ ਮੇਰੀ ਵਿਥਿਆ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਮਗਰੋਂ ਲਾਹੌਰ ਆਇਆ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਮਲੇਰੀਏ ਨਾਲ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪੈ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਇੰਜਨੀਅਰ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਮੈਂ ਠਹਿਰਿਆ ਸਾਂ ਉਸੇ ਕੋਲ ਕਰਗਲ ਪਾਰਟੀ ਸਣੇ ਟੰਡੂਪ ਸੁਨੁਮ ਦ ਠਹਿਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਸਭਤੋਂ ਉਪਰਲੀ ਬਰਸਾਤੀ ਦੇ ਦਿਤੀ ਗਈ ਜਿਹੜੀ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਬੜੀ ਹੀ ਸਲਾਹੁਣ ਯੋਗ ਸੀ। ਮਰੀਜ਼ ਦ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਏਕੋ ਹੋਠਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਚੀਂ ਪੈਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਹਾਏ ਹਾਏ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਤੇ ਫਿਰ ਇਸ ਰਾਜ਼ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗ ਸਕਦਾ। ਮੀਜ਼ਬਾਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੋਣ ਤੋਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਰਸਾਤੀ ਤੋਂ ਉਪਰ ਬਸ ਅੱਲਾ ਹੀ ਸੀ ਤੇ ਬਰਸਾਤੀ ਦੇ ਹੋਠ ਠੋਸ ਪੱਕੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦਾ ਬੱਜਰ ਆਵਾਜ਼ ਰੋਕੂ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਰੀਜ਼ ਦੀ ਪਣੀ ਮੰਗਣ ਦੀ ਬਲਹੀਣ ਆਵਾਜ਼ ਠੁਕਰਾ ਕੇ ਟੁਟ ਭੱਜ ਜਾਂਦੀ, ਜਾਂ ਵਾਪਸ ਅੱਲਾ ਵਲ ਪਰਤ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰੀਜ਼ ਨੂੰ ਬੜੀ ਉਦਾਰਤਾ ਨਾਲ ਅੱਲਾ ਮੀਆਂ ਦੇ ਹਵਲੇ ਕਰ ਦੇਣਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਇਕ ਖਡ ਖੇਡਿਆ ਕਰਦੇ ਸਾਂ—ਟਿਲਵਾ ਟਿਲਵਾ ਦਾ ਖੇਡ। ਦੋ ਪਾਰਟੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਟਿਲਵਾ ਟਿਲਵੀ ਦੀ ਬੁਝਾਰਤ ਪੈਂਦੀ, ਜਿਹੜੀ ਪਾਰਟੀ ਜਿਤ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਘੋੜੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿਕਦੇ, ਟਟਕਾਰਦੇ ਤੇ ਹਿੜ ਹਿੜ ਕਰਦੇ ਟਿਲਵ ਟਿਲਵੀਆ ਵਾਲੇ ਘਰ ਜਾ ਵੜਦੇ ਤੇ ਲਗਦੇ ਉਚੀ ਉਚੀ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ, “ਦੱਸ ਮਾਈ ਬੁਢੀਏ, ਹੋਠਲੇ ਉੱਤੇ ਕਿ ਹੋਠਲੇ ਹੋਠਾਂ” ਕੋਈ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੁਭਾ ਵੀ ਮਾਈ ਬੁਢੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਝਟ ਕਹਿ ਦਿੰਦੀ “ਹੋਠਲੇ ਉੱਤੇ।”

ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸਾ ਮਾਰ “ਉਤਰ ਖਾਂ ਬੱਚੂ, ਹੋ ਹੇਠਾਂ”
 ਕਹਿਦੇ ਹੋਏ, ਟਪੋਸੀ ਮਾਰ ਆਪਣੇ ਸਵਾਰਾਂ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ
 ਤੇ ਮੂੰਹ ਭਵਾ ਵਗ ਤੁਰਦੇ ਜਿਧਰੋਂ ਆਏ ਸਨ, ਪਰ ਜੇ ਕਿਤੇ
 ਇਨਕਲਾਬੀ ਮਾਈ ਬੁਢੀ ਦੀ ਥਾਂ ਘੋੜੀਆਂ ਦੀ ਭੈੜੀ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ
 ਕੋਈ ਪਿੱਛੇ-ਖਿਚੂ ਮਾਈ ਬੁਢੀ ਟੱਕਰ ਪੈਂਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਚਿਕ ਕੇ
 ਕਹਿੰਦੀ।

ਹੇਠਲੇ ਹੇਠਾਂ ਈ, ਹੇਠਲੇ ਹੇਠਾਂ ਈ

ਉਤਲੇ ਉਤੇ ਈ, ਹੇਠਲੇ ਹੇਠਾਂ ਈ

ਮੈਨੂੰ ਬਰਸਾਤੀ ਵਿਚ ਟੰਗ ਕੇ, ਮੇਰੀ ਬੀਮਾਰੀ ਨੇ ਜਿਹੜੀ ਕਿ
 ਟਿਲਵੇ ਟਿਲਵੀ ਦੀ ਖੇਡ ਵਾਂਗ, ਇਕ ਅਤਿ ਪਿਛਾਂ ਖਿਚੂ ਮਾਈ ਬੁਢੀ
 ਸਾਬਤ ਹੋਈ। ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ‘ਉਤਲੇ ਉਤੇ, ਹੇਠਲੇ ਹੇਠਾਂ’
 ਹੁਣ ਮੈਂ ਉਪਰ ਬਰਸਾਤੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਚੱਨੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ
 ਜਾਂ ਮਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਜਾਂ ਨਿਰਾ ਹਾਏ ਹਾਏ ਕਰ ਛੁਡਦਾ
 ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਸਾਡੇ ਛੋਟੇ ਵਡੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਤੇ ਕਰਗਲ ਪਾਰਟੀ ਆਪਣਾ,
 ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਦੀ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਟੰਡੂਪ ਸੁਨਮ ਦੇਸ ਕਾਲ ਦੇ ਸਾਰੇ
 ਹੱਦ ਬੰਨੇ ਤੌੜ ਦਿਨ ਵਿਚ ਇਕ ਅੱਧੀ ਵਰ ਮੋਰੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਹੀ ਜਾਂਦਾ।

ਇਸ ਦੀ ਇਹ ਸਿਫਤ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਬੜੀ ਗ਼ੌਰ ਕਦਰਤੀ
 ਭਾਸਣ ਲਗਦੀ। ਚਾਹੇ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਿਸੇ ਅੱਸੇ ਹੀ ਕੰਮ ਲਈ
 ਉਪਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਆਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣਦਾ
 ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਮਿਸਾਲ ਲਈ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਬਲਜੀਤੋ ਦੇ ਪੌਤੜੇ ਸੁਕਣੇ
 ਪਾਉਣ ਜਾਂ ਸੁਕੇ ਹੋਏ ਪੌਤੜਿਆਂ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਲਿਜਾਣ ਲਈ ਪਰ ਫੇਰ
 ਵੀ ਉਸਦੀ ਅਜੀਬ ਗ਼ੈਰ ਮਨੁਖੀ ਸ਼ਕਲ, ਤੌਰ ਤੇ ਗੱਲ ਬਾਤ ਤੇ ਉਸ
 ਤੋਂ ਵੀ ਅਜੀਬ ਉਸ ਦਾ ਬਰਸਾਤੀ ਅਗੇ ਆ ਫਟਕਣਾ ਸੀ, ਜਿਥੇ
 ਚਿੜੀ ਜਨੌਰ ਵੀ ਨਾ ਫਟਕੇ।

ਬੁਝਾਰ ਪਲੋ-ਪਲੀ ਜ਼ੋਰ ਫੜਦਾ ਗਿਆ । ਟੰਡੁਪ ਸੁਨੁਮ ਵਾਂਗ ਹੀ ਇਕ ਅਨੋਖੀ ਜਹੀ ਸੁਨ, ਸੀਤਲ ਸੁਨ, ਤਨ ਵਿਚ ਵਾਖਲ ਹੋ ਉਸ ਨੂੰ ਕਪਕਪਾ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਗੋਡੇ ਕੰਬਲ ਵਿਚ ਗੋਲ ਗੋਲ ਹੋ ਗਲ ਵਿਚ ਧਸੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਮੇਘ ਸੁਕਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ ਹੈ, ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਆਦਮੀ ਵੀ ਜਾਨ ਹੈ ਪਰ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਬੀਮਾਰ ਨੂੰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਲਾ ਮੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਹੋਵੇ ਪਾਣੀ ਕੋਣ ਦੇਵੇ ।

ਏਨੇ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਚਾਪ ਸੁਣਾਈ ਦਿਤੀ । ਕਿੱਡੀ ਸਾਰੀ ਆਸ ਨਾਲ ਮੈਂ ਕੰਬਲ ਵਿਚ ਅੰਗਾਰੇ ਵਰਗੀਆਂ ਤਪਦੀਆਂ ਭਰਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ, ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਹੁ ਨਾਲ ਭਰੀ ਜਾਪੀ ਤੇ ਇਸ ਵਿਹੁ ਭਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਟੰਡੁਪ ਸੁਨੁਮ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਫਰਸ਼ ਤੇ ਬੁਕਿਆ ਆਪਣੀ ਚਪਲੀ ਨਾਲ ਕੁਝ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ।

“ਟੰਡੁਪ ਸੁਨੁਮ !” ਮੈਂ ਆਵਾਜ਼ ਦਿਤੀ ।

“ਹਾਂ ਜੀ !” ਟੰਡੁਪ ਨਿਰਾ ਪੁਰਾ ਲਦਾਖ ਦਾ ਜਾਂਗਲੀ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬੜਾ ਸਿਆਣਾ ਸੀ । ਤੇ ਉਸਨੂੰ ‘ਹਾਂ ਜੀ’ ਕਹਿਣਾ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਉਹ ਫਰਸ਼ ਵਲ ਦਾ ਬੁਕਾ ਛਡ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਸੋਧ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅੰਓ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਭੁਸਲੀ ਭੇਂ ਰੰਗਾ ਸੰਡ-ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਸਹਿਰਾਵਾਂ ਦਾ ਅਸ਼ਦਹਾ ਸੰਡ-ਆਪਣੀ ਖੁਡ ਵਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ਪਹਿਲੀ ਅੰਗੜਾਈ ਲੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ । ਉਸ ਦੇ ਫਵਨ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਹਿਮਾਲੀਆ ਦੀਆਂ ਚਿਟਾਨਾ ਦੀ ਲਾਲ ਪੀਲੀ ਕਟੂਰ ਰਗਤ ਵਸ ਗਈ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੇ ਮੰਮੋਲ ਨਕਸ਼ ਤੇ ਵਾਲ ਰਹਿਤ ਠੋਡੀ, ਉਪਲੇ ਲਬਾਂ ਦੇ ਸਿਰਿਆਂ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਬ ਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸੂਈਆਂ ਬਦ ਸ਼ਗਨ ਇਸ਼ਾਰੇ

ਮਾਰਦੀਆਂ ਤੇ ਸਿਰ-ਉ ਮੇਰੇ ਰੋਣਾ ! ਅਗਲਾ ਪਾਸਾ ਘਰੜ
 ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਅਧੇ ਵਾਲਾਂ ਦੀ ਗੁਟੀ ਚੋਟੀ ਉਤੇ
 ਲਿਆ ਕੇ ਏਨ੍ਹੀ ਹੋਈ । ਤੇੜ ਨਾਈਟ ਸੂਟ ਦਾ ਉਤਾਰ, ਗਲ ਵੀ
 ਗਿਟਿਆਂ ਤਕ ਪਿੰਦੀ ਨਾਈਟ ਸੂਟ ਦੀ ਕਮੀਜ਼ ਦਾ ਉਤਾਰ-ਇਹ
 ਸੀ ਕਰਗਲੀ ਤਾਜਰਾਂ ਦਾ ਪਾਲਤੂ ਟੰਡੁਪ ਸੁਨੁਮ । ਬੋਲਦਾ ਤਾਂ
 ਬੜੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ, ਬੜੇ ਹੀ ਠੱਰਮੇ ਨਾਲ ਗਲ ਨੂੰ ਤੋਲ ਤੋਲ
 ਤਾਂ ਕਦਮਾਂ ਨੂੰ ਤੋਲ ਤੋਲ ਤੁਰਦਾ, ਅਤ ਸੁਸਤ ਮਸ਼ੀਨ ਵਾਂਗ ।

“ਟੰਡੁਪ ਪਾਣੀ ਦਾ ਗਲਾਸ ਲਿਆ ।” ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ
 ਉਹ ਲਿਆਏਗਾ ਜ਼ਰੂਰ, ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਠੱਰਮੇ ਨਾਲ ਅਤਿ ਸੁਸਤ
 ਮਸ਼ੀਨ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਡੇਢ ਘੰਟੇ ਤਕ ।

ਹਿਮਾਲੀਆ ਦੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੁਸਤ ਮਸ਼ੀਨ ਮੁੜੀ
 ਤੇ ਪੰਜ-ਸਾਲਾ ਬਲਜੀਤੋ ਦੇ ਪੋਤਕਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ
 ਹੇਠਲੀ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲੀ ।

ਮੈਨੂੰ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਆਇਆ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਘੁਟ ਮਿਲੇਗਾ
 ਤਾਂ ਸਹੀ, ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਜਾਨ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਹਮਾਲੀਆ ਦਾ ਟੰਡੁਪ ਸੁਨੁਮ
 ਆਪ ਜਮਦੂਤ ਵਰਤਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਕੰਬਲ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਢਕ ਲਿਆ । ਗੱਡੇ
 ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਗਲ ਵਿਚ ਘਸੋੜੇ, ਉੱਸਲ ਵਟੇ ਲਏ । ਹੁਣ ਸਿਰ
 ਧੜ ਤੇ ਲਤਾਂ ਕੰਬਲ ਤੇ ਦਰੀ, ਬੀਮਾਰ ਤੇ ਬੀਮਾਰ ਦਾ ਸਾਜ਼ੇ ਸਾਮਾਨ
 ਮੰਜੇ ਦੀ ਪੁਆਂਦੀ ਤੇ ਗੁਛਾ ਮੁਛਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਟੰਡੁਪ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਆਪਣੇ
 ਅਸਲੇ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਮੁਹੀਬ ਬਣ ਮੋਰੀਆਂ ਬੰਦ ਅਖਾਂ ਅਗੈ ਖਲੋ ਗਈ,
 ਭੈ ਰੂਪ ਸੀ ਉਹ ਸ਼ਕਲ ਜਮਦੂਤ ਵਾਂਗ । ਪਸ਼ਾਵਰ ਦੀ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ
 ਭੂਮੀ ਮੈਂ ਦੇਖੀ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉਤੇ ਪੱਥਰ ਦੇ ਦੋ ਟੰਡੁਪ
 ਸੁਨੁਮ ਖਲੋਤੇ ਦੁਆਰ ਪਾਲ ਦੇ ਕਰਤਵ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦੇ ਹਨ
 ਅਤੇ ਆਈਆਂ ਅਰਥੀਆਂ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਤੇ ਮੋਰੀਆਂ

ਅੱਖਾਂ ਸਨਮੁਖ ਖਲੋਤਾ ਲਘੂ-ਕਾਲ ਦੇਵ ਵਰਾਟ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ ਤੇ ਮੁਸਕਰਾਉਣ ਲਗਾ। ਸਾਰੇ ਲਾਹੌਰ ਜਿੰਨੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਉਸਦੀ ਮੁਸਕਰਾਨ-ਸੀ, ਏਨੀ ਹੀ ਕੋਝੀ ਨੀਰਸ, ਬਦਜਾਇਕ। ਹਥ ਉੱਤੇ ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਗਲਾਸ ਸੀ, ਅਵੱਸ ਇਸ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਬੰਦ ਕਰੇਗਾ। ਕਰ ਲਵੇ ਰੂਹ ਬੰਦ, ਰੂਹ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਬੰਦ ਕਰੇਗਾ। ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਜਿਹਨੇ ਕਦਮ ਪਾਇਆ ਉਸਦੀ ਰੂਹ ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇਵੀ ਦੀ ਮੋਹਣੀ ਮੂਰਤ ਨੇ ਕਬਜ਼ ਕਰ ਲਈ। ਲਭ ਲੈ ਬਈ ਟੰਡੂਪ ਸੁਨੁਮਾ, ਜਿਸ ਨੁਕਰੇ ਹੈ ਚਿੰਬੜੀ ਹੋਈ ਲਭ ਲੈ। ਏਨੀ ਦੋਰ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਹਜ਼ਰਤ ਛਿਨ ਭੰਗਰ ਵਿਚ ਪਤਰਾ ਵਾਚ ਗਏ।

ਇਹ ਹੈ ਕਰਗਲੀਆਂ ਦਾ ਪਾਲਤੂ ਪਿਆਰਾ ਟੰਡੂਪ; ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਵਪੁੰਗਰਦੇ ਆਰਟ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਖੜਨ ਖਾਤਰ ਯਮਦੂਤ ਬਣ ਗਿਆ। ਪਰ ਰੂਹ ਤਾਂ ਨਿਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਸ਼ਮੀਰ। ਪਲ ਵਿਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਲ ਵਿਚ ਮੁੜ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਦੇਖ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਵਾਸਨਾ ਸੁੰਘ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸਰੀਰ ਜ਼ਰਾ ਸਥੂਲ ਹੁਜਮਦਾਰ ਚੀਜ਼ ਹੋਈ, ਇਹ ਤਾਂ ਵਿਰਾਟ ਰੂਪ ਦੇ ਗਲਾਸ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਜਾਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਆਹ ਦਿਨ ਆ ਗਏ।

ਪਰ ਇਹ ਪੰਜ ਤੱਤ ਦਾ ਤੇ ਨਵੇਂ ਵਿਗਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ ਅਨੇਕਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਸਥੂਲ ਸਰੀਰ ਇਕ ਵਾਰ ਕੁਲੂ ਹੋ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਚੰਭਾ ਦੀ ਤਾਂ ਗਲ ਨਹੀਂ, ਸਾਧਾਰਨ ਜਹੀ ਗਲ ਹੈ, ਪਰ ਕੁਲੂ ਦੇਸ ਹੈ ਇਕ ਅਚੰਭਾ ਦੇਸ। ਏਥੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ, ਨਿਕੀਆਂ ਨਿਕੀਆਂ ਪਟੂਆਂ ਵਿਚ ਵਲੋਟੀਆਂ ਅਪਛਰਾਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਂਕਿਆਂ ਦਾ ਚਾਅ ਪੂਰਾ ਕਟਨ ਤੇ ਤਪੀ ਤਪੀਸਰਾਂ ਦਾ ਜਤ ਹਰਨ ਲਈ ਲਕੜ ਹਾਰਨਾਂ ਬਣ ਫਲਾਂ ਮੇਵਿਆਂ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਵਾਸਨਾ ਉਡਾਂਦੀਆਂ ਪਰਬਤ-ਧਾਰਾ ਤੋਂ ਉਤਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਗਾਹਕਾਂ

ਲੋੜ ਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸੌਦਾ ਪੱਤਰ ਵੇਚ ਐਹ ਜਾਂ ਐਹ ਜਾ
ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕੁਲੂ ਤੋਂ ਪਰੋ ਮਨਾਲੀ ਨੂੰ ਤੇ ਰੋਟਾਂਗ ਜੋਤ ਨੂੰ ਲੰਘ ਜੋ
ਬਰਫਾਨੀ ਦੇਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਨਾਉਂ ਲਾਹੁਲ ਦੇਸ ਹੈ। ਇਥੇ
ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਮੰਖਿਆ ਵਿਚ ਟੰਡੂਮ ਵਸਦੇ ਹਨ। ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ
ਦੀ ਕੁਲੂ ਵਲ ਆਵਾ ਜਾਂਈ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬੜੇ ਤਜਾਰਤੀ
ਲੋਕ ਹਨ। ਕਈ ਤਾਂ ਡਾਢੇ ਤਕੜੇ ਸੇਠ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ
ਉਨ ਕੁਠ ਆਦਿ ਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵੇਚ ਵਿਚਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲਾਹੁਲ
ਦੇ ਰੰਗੀਲੇ ਟੰਡੂਪਾਂ ਦੀ ਚਹੋਤੀ ਵੀ ਇਕ ਮਧੂਬਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ
ਨਾਮ ਕੰਜੇਸ ਹੈ, ਜੋਹੜੀ ਕੁਲੂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੁਗੜੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਵਾਸ
ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਉਂਦਿਆਂ ਜਾਂਦਿਆਂ ਦਾ ਮਨ ਪਰਚਾਉਂਦੀ ਹੈ।
ਜਦ ਲਾਹੁਲੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਖੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਸਭਾ ਜੁੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਇਹ ਪਹਾੜ
ਦੀ ਕੰਜੇਸ ਗਭਰੂ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਲੁਗੜੀ ਦੀਆਂ ਕਟੋਰੀਆਂ ਵੰਢਦੀ, ਆਪ
ਸੋਮਰਸ ਦੀ ਤਾਰ ਬਣ ਸਭਾ ਵਿਚਕਾਰ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਡੱਫਾਂ ਦੇ
ਮਧਰ ਸਾਜ਼ ਹਰਕਤ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਕੰਜੇਸ ਹੂਰ ਦੇ ਤਿਬਤੀ
ਬੋਲ ਅਸਮਾਨ ਵਲ ਤੁਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇੰਦਰ ਦਾ ਸੰਘਾਸਨ ਡੋਲ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਰਵਸ਼ੀ ਦੇ ਪੈਰ ਥਿੜਕ ਜਾਂਦ ਹਨ। ਕੋਲ ਵਗਦੀ
ਬਿਆਸਾ ਵੀ ਨਿਰਮਲ ਜਲ-ਧਾਰ ਸੋਮ ਰਸ ਨਾਲ ਠਠਾਂ ਮਾਰ
ਮਾਫ ਉਠਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਭਾਵੇਂ ਕੰਜੇਸ ਟੰਡੂਪਾਂ ਦੀ ਬਰਾਦਰੀ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਪਰ
ਜਾਪਦਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਲੱਦਾਖੀ ਟੰਡੂਪ ਵਾਂਗ ਲਾਹੁਲ ਦੀ ਇਹ
ਕੰਜੇਸ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕਰਗਲੀ ਤਾਜਰ ਵਰਗੇ ਦੀ ਪਾਲਤੂ ਰਹਿ ਚੁਕੀ
ਸੀ। ਕਰਗਲ ਦਾ ਨਾ ਸਹੀ, ਕੁਲੂ ਦਾ ਸਹੀ। ਕੁਲੂ ਦਾ ਕੋਈ ਪੰਜਾਬੋਂ
ਆਇਆ ਤਾਜਰ ਕੁਠ ਦੀ ਤਜਾਰਤ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਬਾਲੀ ਕੰਜੇਸ

ਨੂੰ ਵੀ ਰੁਠ ਦੀ ਪੁੜੀ ਜਾਣ ਖਰੀਦ ਬੈਠਾ।

ਬੁਖਾਰ ਦੀ ਘੂਕੀ ਵਿਚ ਅਣਜਾਤੇ ਹੀ ਮੇਰੇ ਗੋਡੇ ਗਲ ਵਿਚ ਧੁਸੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਸੁਰਤ ਦੇੜ ਰਹੀ ਸੀ। ਫੇਰ ਇਸ ਕੁਠ ਦੀ ਖੁਸਬੂਦਾਰ ਪੁੜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਲੈ ਕਰਨ ਤੇ ਖੁਸਬੂ ਭਰਨ ਲਈ ਜਗਾਇਆ। ਲੋਹੇ ਦੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦਾ ਸੰਗਾਰ ਉਤਾਰਿਆ, ਸੁਥੁ ਪਾਲਕ ਬੰਨ੍ਹ ਤੇ ਹੋਰ ਪਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀ ਕੀ ਉਤਾਰਿਆ, ਨਹਾਇਆ ਧੁਆਇਆ, ਚੁੰਮਿਆ ਚਟਿਆ, ਬਣਾ ਸੁਆਰ ਕੇ ਸਲਵਾਰ ਪਾਈ, ਸਾੜੀ ਲੁਆਈ, ਅਦਾ ਨਾਲ ਕਤਲ ਕਰਨਾ ਸਿਖਾਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਉਹ ਸਿਗਾਰ ਦੇ ਕਸ ਭਰਦੀ ਤਾਂ ਧੂਆ ਉਸ ਦਿਆਂ ਨਸ਼ਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਵਲ ਖਾਦਾ। ਜਦ ਉਹ ਪਾਲਤੂ ਸੀ ਤਾਂ ਕੁਲੂ ਦੇ ਤਾਜਰ ਨੂੰ ਸਰਾਂ ਵੇਛਦੀ ਤੇ ਨਾਲੇ ਆਪਣੇ ਓਪਰੇ ਜਹੇ ਲਹਿਜੇ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੀ “ਸ਼ਾਲਾ ਜੁਆਨੀਆਂ ਮਾਣੇ।”

ਹੁਣ ਉਹ ਜਦੋਂ ਲੁਗੜੀ ਪੀਕੇ ਲਾਹੁਲੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਾਉਂਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਖਿੜ ਖਿੜ ਹਸ ਛਡਦੇ।

ਫੇਰ ਇਕ ਸਮੇਂ ਜਦ ਕੁਠ ਦੇ ਸੁਦਾਗਰ ਦੇ ਘਰ ਸੁਨਹਿਰੀ ਪਟੀਆਂ ਵਾਲੀ ਧਰਮ ਪਤਣੀ ਆਈ ਤੇ ਕੁਠ ਦੀ ਇਹ ਅਧ ਵਰਤੀ ਪੁੜੀ, ਕੂੜੇ ਵਾਂਗ ਦਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਢ ਦਿਤੀ ਗਈ, ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਹਾਲੇ ਵੀ ਉਸਦੀਆਂ ਨਿਕੀਆਂ ਨਿਕੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਅਤ ਡੂੰਘਾ ਗਮ ਹੈ ! ਲੁਗੜੀ ਖਾਣੇ ਵਿਚ ਗੋਡੇ ਦੀ ਟੋਕ ਬੈਠੀ ਜਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਸੜਕ ਉਤੇ ਧਾਨਾਂ ਦਿਆਂ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਚਹਿਲ ਕਦਮੀ ਕਰਦੀ ਨੂੰ ਜੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਮੋਟੇ ਮਾਸ ਵਾਲੀ ਪੰਜਾਬਣ ਮਿਲ ਪਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਮੱਥਾ ਇਕ ਦਮ ਵਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਿਕੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਘਿਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗੜ ਕੇ ਹੋਰ ਵੀ ਨਿਕੀਆਂ ਤੇ ਡੂੰਘੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕੰਜੇਸ ਹਾਲੇ ਜੁਆਨ ਸੀ । ਲਾਹੁਲ ਦੇ ਗਿਲਾਜ਼ਤ ਪਸੰਦ
ਗਭਰੂਆਂ ਦੀ ਗਿਲਾਜ਼ਤ ਓਹਨੂੰ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ਸੀ, ਪਰ
ਦਿਲ ਮਿਲਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ । ਤੇ ਚਾਹੇ ਉਹ ਸੂਟ ਪਾਉਂਦੀ
ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਾਂਗ ਤੁਰਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਮੇਰੇ ਤੇ
ਕਰਗਲੀਆਂ ਦੇ ਟੋਡੂਪ ਸੁਨੁਮ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇ ਦਿੰਦੀ ।

ਇਕ ਦੁਪਹਿਰ ਮੈਂ ਓਪਰੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਲੁਗੜੀ
ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਭੱਤ ਮਲੂਮ ਕਰਨ ਲਈ ਏਧਰ ਆ ਨਿਕਲਿਆ, ਜਿਥੇ
ਕੰਜੇਸ ਕੁਲੂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਸਹੇਲੀ ਨਾਲ ਚਹਿਲ ਕਦਮੀ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ।

ਦਿਲ ਨੇ ਕਿਹਾ ਜੇਕਰ ਇਸ ਓਪਰੀ ਕੌਮ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨਾਲ
ਕੁਝ ਗਲ ਬਾਤ ਹੋ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਕੁਲੂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਸਫਲ ਸਮਝੇ
ਪਰ ਸਵਾਲ ਇਹ ਸੀ, ਬੁਲਾਵਾਂ ਤਾਂ ਕਿਵੇਂ ਟੁਲਾਵਾਂ ? ਗਲ ਕਰਾਂ
ਤੇ ਕੀ ਕਰਾਂ ?

ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਇਸ਼ਾਰੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ । ਓਹ
ਹਲਕੇ ਹਲਕੇ ਪੈਰ ਰਖਦੀਆਂ ਮੇਰੀ ਵਲ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਜਦ ਉਹ
ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਈਆਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੰਜੇਸ ਨੂੰ ਰਜ ਕੇ ਤਾੜਿਆ, ਫੇਰ ਲੰਬਾ
ਹਉਕਾ ਭਰਕੇ ਧਾਨਾਂ ਦੇ ਏਤਾਂ ਦੀ ਪੱਥਰ ਦੀ ਵਾੜ ਤੇ, ਜਿਹੜੀ ਕੋਈ
ਲਕ ਲਕ ਉੱਚੀ ਸੀ, ਬੈਠ ਗਿਆ । ਕੰਜੇਸ ਨੇ ਵੀ ਹਨੇਰੇ ਵਲ
ਤਾੜਕੇ ਤਾਕਿਆ ਤੇ ਇਕ ਲੰਬਾ ਸੂਟਾ ਲਾਕੇ ਸਿਗਟਿਟ ਸੱਜੇ ਹਥ
ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਵਿਚ ਭੁਆਉਣ ਲਗੀ, ਤੇ ਬਿਨਾ ਅਟਕੇ ਉਸੇ
ਚਾਲ ਅਗੇ ਵਧ ਗਈ । ਫੇਰ ਮੁੜੀ, ਕੋਲ ਦੀ ਲੰਘੀ, ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਇਸ਼ਾਰੇ ਘੁਲਦੇ ਰਹੇ, ਤੇ ਚੁਪ ਦਾ ਰਾਜ
ਰਿਹਾ । ਜਦ ਇਸ ਤਾੜ ਘੂਰ ਦੇ ਕੁਲ ਦਾਅ ਪਿਚ ਮੁਕ ਗਏ, ਤਾਂ
ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੌਨ ਡਾਢਾ ਤੰਗ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ।

ਹੁਣ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਹੱਲ ਲਭਿਆ ਜਾਏ । ਇਹ ਸੋਚ ਮੈਂ ਝੋਨੇ

ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਵਾੜ ਤੋਂ ਉਠਿਆ ਅਤੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਚਹਿਲ ਕਦਮੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਪਤਲਾ ਪਤੰਗ ਬੁਢਾ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਲੁਬ ਜਹੀ ਮੁਟਿਅਰ, ਗਾਉਂਦੇ ਸਾਡੀ ਸੜਕ ਤੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਗਏ।

ਕੰਜੇਸ ਮੇਰ ਵਲ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਕੋ ਤਕੀ ਵਿਚ ਮੈਂ ਉਸ ਵਲ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਸੋਚਦਾ ਸਾਂ, ਹੋਵਾਂ ਅਜੇ ਕਿ ਮੁੜ ਪਵਾਂ। ਮੈਂ ਵੀ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਤੇ ਤੂੰ ਵੀ ਪਹੁੰਚਣ, ਅਗੇ ਹੋ ਕੇ ਕੀ ਕਰਾਂ, ਸ਼ੇਅਰ ਚੇਤੇ ਆਇਆ, ਮੁੰਡਾ ਅਨਾੜੀ ਕੁਝ ਬੋਲ ਨਾ ਸਕ, ਅਗੇ ਅਗੇ ਸ਼ੈਰ! ਜੇ ਉਹ ਆਪ ਬੁਲਾ ਲਵੇ ਕਿਤੇ!

ਕੰਜੇਸ ਕੋਲ ਆ ਗਈ, ਉਸ ਦੀ ਸਹੇਲੀ ਵੀ। ਤੇ ਫਟ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਪੋਲੇ ਜਹੇ ਬੰਬ ਫਟਿਆ।

“ਕੁਸ਼ਤੀ ਕਰੇਗਾ।” ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲਿਆ ਤੇ ਨਿਗਾਹ ਸੱਜ ਖੱਬੇ ਮੋਢਿਆਂ ਉਤੋਂ ਦੀ ਫੇਰੀ।

“ਹਮ ਲਾਹੁਲ ਕਾ ਹੈ, ਹਮ ਕੁਲੂ ਕਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੁਸ਼ਤੀ ਲੜੇਗਾ?” ਉਸ ਨੇ ਫੇਰ ਚੈਲੰਜ ਕੀਤਾ।

“ਹਮ ਏਕ ਟਾਂਗ ਮੇਂ ਗਿਰਾਤਾ ਹੈ, ਕੁਲੂ ਕਾ ਜਨਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।”

“ਬੋਲਾਂ ਤਾਂ ਕੀ ਬੋਲਾਂ?” “ਬੋਲਾਂ ਤਾਂ ਕਿਵੇਂ ਬੋਲਾਂ?”

ਮੇਰੇ ਇਹ ਦੋ ਪੁਰਾਣੇ ਸਵਾਲ ਇਸ ਨਾਜ਼ੁਕ ਮਰਹਲ ਤੇ ਉੱਘੜ ਉੱਘੜ ਤੇ ਅਕਾਰ ਫੜ ਫੜ ਚਕਰਾਈਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਗੇ ਫਿਰਨ ਲਗੇ। ਪੱਥਰ ਨਾਲ ਕੋਣ ਕੁਸ਼ਤੀ ਕਰੇ, ਭੀਮਸੈਣ ਹੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਕਰੇ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝਿਆ ਸੀ, ਤੇ ਤੂੰ ਕੀ ਨਿਕਲੀ, ਪੱਥਰ ਬੱਜਰ ਪੱਥਰ ਦੀ ਕੰਜੇਸ, ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਪਹਿਲਵਾਨੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਕੋਣ ਕਰੇ। ਇਹ ਸੋਚ ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਕੰਬੀ, ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਕੰਬਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਚੈਲੰਜ ਬੰਸੁਣੇ ਕਰਦਾ, ਬਬਲਾ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, “ਆਹ ਜਿਹੜਾ

ਮਕਾਨ ਹੈ, ਇਹ ਕੀ ਮਕਾਨ ਹੈ ?”

“ਲੁਗੜੀ ਬਾਜ਼ਾਰ” ਕੰਜੇਸ ਦੀ ਸਹੇਲੀ ਨੇ ਚਿਪੀ ਵਰਗਾ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਕੰਜੇਸ ਖਿੜ ਖਿੜਾ ਕੇ ਹਸ ਪਈ ਤੇ ਮੂੰਹ ਭੁਆਂ ਕੇ ਦੋਨੇ ਜਣੀਆਂ ਲੁਗੜੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਲ ਤੁਰ ਪਈਆਂ, ਪੈਰ ਪੈਰ ਤੇ ਦੋਨੇ ਜਣੀਆਂ ਹਾਸੇ ਨਾਲ ਲਿਫਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਮੇਰੀ ਮੂਰਖਤਾ ਦਾ ਹਾਸਾ ਉਡਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਬਦ ਹੋਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ।

ਹੁਣ ਕੁਲੂ ਬੇਸੁਆਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੁਲੂ ਵਿਚ ਕੰਜੇਸ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਡੇ ਟੰਡੂਪ ਸੁਨੁਮ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸਿਆਣਾ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਕਾਬਲ ਸਮਝਦੀ ਸੀ ਓਥੇ ਵੱਸਣ ਦਾ ਕੀ ਹਜ ਜਿਥੇ ਕੋਢੀ ਦੀ ਕੰਜੇਸ ਮੇਰੇ ਤੇ ਖਿੱਲੀ ਉਡਾ ਗਈ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮੂਰਖਤਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੜਾ ਹੀ ਫਿਟੇ ਤੋਏ ਕਰਦਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਿੜ ਵਿਚ ਪਟਕਾ ਮਾਰਨ ਦੀ ਆਸ ਤੇ ਜੀਉਣ ਲੱਗਾ।

ਕੁਲੂ ਤੋਂ ਲਾਹੌਰ ਆਇਆ, ਏਥੇ ਦੁਸਹਿਰੇ ਦਾ ਮੇਲਾ ਵੇਖਣ ਗਿਆ, ਇਕ ਸਾਵੀ ਚੁੰਨੀ ਵਾਲੀ ਪਤਲੇ ਜੜੀ, ਸ਼ਕਲ ਸੂਤ ਤੋਂ ਐਵੇਂ ਮਸਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ, ਪਰ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਖੰਡੇ ਦੀ ਧਾਰ ਵਾਂਗ ਫਿਰੇ। ਉਸ ਦੀ ਮੇਹਰਬਾਨੀ ਤਕ ਕੁਲੂ ਦੀ ਕੰਜੇਸ ਤੇ ਉਸਦੀ ਮਸਕਰੀ ਮੁਲੋਂ ਭੁਲ ਗਈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਥ ਤੋਂ ਕਦੇ ਅਗੇ ਹੁੰਦੀ ਕਦੇ ਪਿਛੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਕਦੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਤੇ ਕਦੇ ਉਹਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ। ਕਦੇ ਉਹ ਝੀੜ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਕਈ ਮਿੰਟ ਅੱਖਾਂ ਦਿਲ ਤੇ ਮੇਲਾ ਸਭ ਸੁੰਨਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ। ਅੰਤ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨੂੰ ਉਹ ਸਾਵੀ ਚੁੰਨੀ ਵਾਲੀ, ਮਸਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋਗੀ, ਮੇਹਰਬਾਨ ਕੁੜੀ ਸਣੇ ਸਾਥ ਦੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਅਸੀਂ ਅਲੋਪ ਹੋਈ, ਕਿ ਲੱਭਣ ਵਿਚ ਨਾ ਆਵੇ। ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸਾਥੀ ਨੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਪਾਸਿਓਂ

ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਸਾਟਾ ਮੋਲਾ ਛਾਣ ਮਾਰਿਆ, ਪਰ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਪਰੀ ਕਿਤੇ ਉਡ ਪੁਡ ਗਈ।

ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮੋਲਾ ਖਿੰਡਿਆ। ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਥੋੜੇ ਥੋੜੇ ਉਤਾਰ ਵਿਚ ਸਨ। ਮੇਲੇ ਦੀ ਵਹੰਰ ਬੁਢੇ ਠੇਰਿਆਂ, ਜਾਤਕਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਮਾਈਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕਮ-ਹਿਮਤੀਆਂ ਨੂੰ ਡੇਗਦੀ, ਲਿਤੜਦੀ, ਧੌੜੇ ਮਾਰਦੀ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਹੂ ਹੂ ਕਰਦੀ ਸ਼ਾਂਹਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਜੁਦੇ ਜੁਦ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਜਾਣ ਲਗੀ। ਗਜ਼ਬ ਭੀੜ-ਭੜਿੱਕਾ ਸੀ। ਟਿੱਬੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਦੀ ਹੋ ਫ਼ਾਇਰ ਬਰਗੇਡ ਦੇ ਕੋਲ ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਛਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਬੜਾ ਸ਼ੋਰ ਉਠ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੀ ਹੀ, ਹੂ ਹੂ, ਸ਼ਿਕਾਰ ਓਏ, ਹੋਏ ਹੋਏ—ਤਮਾਮ ਖ਼ਿਲਕਤ ਵਾਹ ਦਾਹ ਏਸ ਨੁਕਤੇ ਵਲ ਜਿਹੜਾ ਪਲੋ ਪਲ ਵਡਾ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਪੁਰ-ਸ਼ੋਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਨੱਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਤੇ ਡਾਂਗਾਂ ਚਲ ਗਈਆਂ। ਕੀ ਪਤਾ ਬਾਬਾ ਜੱਟਾਂ ਦਾ? ਅਸੀਂ ਵੀ ਮੁੜ, ਕੀ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਜੁ ਉਹੀ ਹਰੀ ਉੱਨੀ ਵਾਲੀ ਪਤਲੀ ਜਹੀ ਬੇਬਸ ਚਿੜੀ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਮਰੀ ਕਿ ਮਰੀ ਸਮਝਦੀ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਭੂਤਰੀ ਹੋਈ ਛਾਣੀ ਵਿਚ ਫਸੀ ਡਿਗ ਡਿਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਮੂੰਹ ਤੇ ਹਵਾਈਆਂ ਉਡ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਜਾਨ ਡਾਢੀ ਮੁਸੀਬਤ ਵਿਚ ਗਿਫ਼ਤਾਰ ਹੈ।

ਗੁਆਰ ਪਸ਼ੂ ਖੰਡ ਤੇ ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਦਿਲ ਪਰਚਾਵਾ ਜਾਣ ਮੁੜ ਮੁੜ ਮਾਸਮ ਜਿੰਦ ਤੇ ਧਾਈ ਕਰ ਕਰ ਪੈਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਹੋਰ ਦੋ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਵਿਰਾਰੀ ਦੀ ਬੋਟੀ ਬੋਟੀ ਉੱਪਾ ਦੇਣਗੇ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਇਸ ਚੌਹਾਂ ਪਾਸਿਉਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਲਿਆਂ ਵਿਚ ਓਹ ਐਸੀ ਨਪੀੜੀ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਮੂੰਹ ਦਿਸਣੋ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ। ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦੀ ਪਰ ਹੂ ਹੂ ਦੇ ਸ਼ੋਰ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਮਿਨ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਚੀਕ ਐਉਂ ਦਬ ਜਾਂਦੀ ਜਿਵੇਂ ਕਾਰਖਾਨੇ ਦੀ

ਰ.ਰਜਦੀ ਭੱਠੀ ਕੋਲ ਫਾਇਰਮੈਨਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼।

ਅਸੀਂ ਕਰੋਧ ਨਾਲ ਭਖ ਉੱਠੇ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਗਾਲਾਂ ਕਢੀਆਂ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇ ਹਟੋਣ ਦਾ ਤਰਲਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਪਰ ਸਾਰਾ ਮੇਲਾ ਤਾਂ ਸ਼ਰ ਸ਼ਰਾਬੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਮਲੂਮ ਕਰਨ ਏਧਰ ਟੁਟਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਥੇ ਸਾਡੀ ਵਾਹ ਪੇਸ਼ ਕੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ? ਕੋਈ ਦਸਾਂ ਕੁ ਕਦਮਾਂ ਤੇ ਪੁਲੀਸ ਕੰਸਟੇਬਲ ਖੜੋਤਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਕੰਸਟੇਬਲ ਸਾਹਿਬ-ਐਸ ਭੀੜ ਵਿਚ ਇਕ ਕੋਈ ਕੁੜੀ ਕਾਬੂ ਆ ਗਈ ਹੈ, ਜਾਓ ਛੇਤੀ।”

ਕੰਸਟੇਬਲ ਨੇ ਕੁੜੀ ਦੀ ਖਲਾਸੀ ਕਰਾਈ। ਵਿਚਾਰੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਧੋਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਕੁੜੀ ਦੇ ਪੈਰ ਖਾਹ ਬਣ ਕੰਸਟੇਬਲ ਦੇ ਕੋਲ ਕੋਲ ਖੜੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਭੀੜ ਖਿੰਡ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਕੁਝ ਲੋਕ ਹਾਲੇ ਵੀ ਘੇਰਾ ਘੇਰੀ ਸਾਡੇ ਦੁਆਲੇ ਖਲੋਤੇ ਸਨ। ਕੁੜੀ ਕੰਸਟੇਬਲ ਕੋਲ ਡੱਬਰੀ ਖਲੋਤੀ ਸੀ।

ਕੰਸਟੇਬਲ ਨੇ ਹੁਣ ਘੇਰਾ ਘੇਰੀ ਖਲੋਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਮਨਕੁਸਾਂਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸੇ ਤੁਰ ਪਏ।

“ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਚਲੋ, ਤੁਹਾਡਾ ਹੁਣ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ।”

ਮੈਂ ਕੰਸਟੇਬਲ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਮੈਂ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਆਖਿਆ, ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਣ ਤਕ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹੀਏ।”

ਸੂਈ ਹੋਈ ਕੁਤੀ ਵਾਂਗ ਕੁੜੀ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਕਢੀਆਂ ਤੇ ਚੀਕ ਕੇ ਬੋਲੀ “ਇਹੀ ਸਨ, ਹਰਾਮਜ਼ਾਦ, ਬਦਮਾਸ਼, ਲੁਚੇ।” ਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਕੀ ਬੱਕ ਗਈ। ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਡੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ।

“ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੁੜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਉਲਟ ਹੈ, ਚੰਗਾ

ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਚਲੇ ਜਾਉ।”

ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਜਿਹਾ ਮੂੰਹ ਲੈਕੇ ਤੁਰ ਪਏ।

ਠਪ ! ਠਪ !! ਠਪ !!! ਮੈਂ ਕੰਬਲ ਹੇਠੋਂ ਸਿਰ ਕਢਿਆ, ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਪੌੜੀਆਂ ਤੋਂ ਦੀ ਉਪਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਅੰਜੀਨੀਅਰ ਸਾਹਿਬ ਹੋਣ, ਸ਼ਾਇਦ ਮਿਜ਼ਾਜ ਪੁਰਸੀ ਲਈ ਆ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਬੰਦ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ, ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਲਾਵਾ ਉਬਲ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਗਰਦਣ ਭੁਆਈ, ਚਾਨਣ ਦੀ ਚੋਭ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦੇ ਬਚਾਉਂਦੇ ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਬੀਤਾਂ ਖੋਲੀਆਂ, ਮਥੇ ਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਭੰਨ ਪੈ ਗਏ, ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਪੌੜੀ ਖਾਲੀ ਸੀ ਤੇ ਠਪ-ਠਪ-ਠਪ ਪਰੇ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਨਿਰਾਸ-ਚਿਤ ਸਿਰ ਕੰਬਲ ਵਿਚ ਲਕੋ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਹੋਰ ਸੋਚਾਂ ਆਉਣ ਲਗੀਆਂ। ਮੇਰਾ ਕੋਣ ਹੈ ਏਥੇ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਘੁਟ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਬਲੋ ਮੇਰੀ ਦੂਰ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਦਖ ਦਾ ਕੁਝ ਪਤਾ ਲਗ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਸੋਚ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਲੋ ਦਾ ਮਕਾਨ ਸਾਫ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਿਆ, ਉਹ ਕੁਝ ਡਾਢੀ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਜਹੀ ਫਿਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਗ਼ਮ ਹੀ ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਲਮਾਰੀ ਖੋਲਦੀ ਹੈ, ਵਿਚੋਂ ਮੇਜ਼ ਪੋਸ਼ ਦਾ ਕੱਪੜਾ ਤੇ ਕਸੀਦੇ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਕਢਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪਲੰਘ ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਕੁਝ ਕਢਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਡੁਬ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਬੇਕਸੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸਾਫ ਦਿਸ ਰਹੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੰਝੂ ਕਿਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਸੀਦਾ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹ ਪਲੰਘ ਤੋਂ ਉਤਰ ਖੜੋਂਦੀ ਹੈ। ਦੇਖਦਿਆਂ ਦੇਖਦਿਆਂ ਉਸ ਦੇ ਸਜੇ ਖਬੇ ਬੜੇ ਸੋਹਣੇ ਸੋਹਣੇ ਪਰ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਹੁਣ ਵੀ ਉਡੀ, ਹੁਣ ਵੀ ਉਡੀ।

ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਉਛਲ ਪਿਆ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ
ਦਾ ਸਵੈਕ੍ਰਿਤ ਰੀਤ ਛਿੜ ਪਿਆਂ ।

“ਹੁਣ ਆਵੇਗੀ, ਚੰਨੀ ਆਵੇਗੀ,
ਚੰਨੀ ਆਵੇਗੀ, ਚੰਨੀ ਆਵੇਗੀ,
ਹੁਣ ਬੱਲੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਉੱਡ ਕੇ ਆਵੇਗੀ ।”

“ਸਰਦਾਰ ਜੀ,” ਹਲਕੀ ਜਹੀ ਅਵਾਜ਼ ਕੰਨ ਵਿਚੁੱਪਈ ‘ਆ
ਗਈ ਮੇਰੀ ਰਾਣੀ’ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਤ ਸਿਰ ਕੰਬਲ ਚੋਂ ਕਢਿਆ ।

‘ਕੌਣ ਬਲਾਂ ਆਇਆ ? ਕੌਣ ਚੰਨੀ ਆਇਆ ?’ ਮੇਰੀਆਂ
ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਬੀਤਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਟੰਡੁਪ ਸੁਨੁਮ ਕੁਝ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਬੁੜ ਬੜਾ
ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਮੌਲਵੀ ਅਤਿ ਗਭੀਰ ਹੋ ਕਲਾਮ ਫੂਕ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਹਨੇਰੇ

ਸੋਣ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਦੀ ਬਿਜਲੀ ਫੇਹਲ ਹੋ ਗਈ । ਸਿਆਲੇ ਦੀ ਠਰੀ ਹੋਈ ਰਾਤ ਸੀ । ਕੋਈ ਗਿਆਰਾਂ ਦਾ ਵਕਤ ਹੋਵੇਗਾ । ਕਮਲਾ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਜੋ ਇਨਫੈਂਟਰੀ ਵਿਚ ਕੈਪਟਨ ਸਨ ਅਤੇ ਅਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੁਟੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ ਛੇਵਾਂ ਰੋਜ਼ ਸੀ, ਕੁਲ ਛੇਵਾਂ ਰੋਜ਼ । ਕੰਵਲਾ ਨੂੰ ਛੇ ਯੁਗ ਉਡੀਕਦਿਆਂ ਬੀਤ ਗਏ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਕਿਤੇ ਛੁਟੀ ਆਏ, ਮਿਲੇ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਿਆਂ ਬਾਅਦ ਝੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਪਹਿਲੀ ਪਿਆਰ-ਅਲੰਗਨ ਵਿਚ ਕਮਲਾ ਦੀਆਂ ਭੁਬਾਂ ਛੁਟ ਗਈਆਂ । ਉਹ ਫੁਟ ਫੁਟ ਕੇ ਰੋ ਪਈ ਸੀ । ਪਰ ਇਹ ਪੀਆ ਮਿਲਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਚਾਅ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੱਠਾ ਪੈਣ ਲਗਾ । ਕਮਲਾ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਉਦਾਸ ਹੋਣ ਲੱਗੀ । ਕਮਲਾ ਦੇ ਕੈਪਟਨ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਕਮਲਾ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈਂਦੇ । ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ, ਦੋਸਤਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੈਲ ਸਪਾਟੇ ਤੇ ਖੁਸ਼-ਗੱਪੀਆਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ, ਕਦੇ ਕਦੇ ਕਮਲਾ ਨਾਲ ਵੀ ਮਿਲਣੀ ਜਿਵਨ ਦੀਆਂ ਰੰਗ ਰਲੀਆਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ । ਜੀ ਕਰਦਾ ਚੁੰਮਦੇ ਵੀ ਪਰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹ ਘੁਟੇ ਵਢੇ ਹੀ ਗੱਲਾ ਕਰਦੇ । ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੈਂ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਫੇਰ ਬੜੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਜਾਗਦੇ । ਕਮਲਾ ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿਚ ਉਦਾਸ ਉਦਾਸ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ, “ਚਾਰ ਦਿਨ ਹੋਰ ਛੁਟੀ ਦੇ ਰਹਿ ਗਏ । ਚੌ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਜਾਣਗੇ, ਫੌਜ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਬੜੇ ਕਟੋਰ ਚਿੱਤ ਹੋ ਗਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ।” ਕਮਲਾ ਦੀ ਜਾਨ ਖੁਸ਼ ਰਹੀ, ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਹਨੇਰ ਘੁਪ ਸੀ, ਨਾਲ ਦੇ ਮੰਜੇ ਤੇ ਕਪਤਾਨ

ਸਾਹਿਬ ਘੁੜ ਸੌਂ ਰਹੇ ਸਨ; ਸੁਆਸਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਰਾਬ ਦੀਆਂ ਦੁਟਰੀਯਾਂ
 ਖਿਲਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, “ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਮੈਂ
 ਤੱਤੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਖਿਆਲਦੇ?” ਕਮਲਾ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਬੜੇ
 ਬਦਰਦ ਜਾਪਦੇ ਸਨ, ਚਿਰਾਂ ਵਿਛੜੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਸਰਦਾਰ
 ਜੀ ਕੋਈ ਖਾਸ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੇ ਸਨ । ਉਹਨੂੰ ਕੱਲੀ ਨੂੰ ਛਡਕੇ
 ਸੌਂ ਗਏ, ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਭਲਾ ਕਮਲਾ ਦੇ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਨੀਂਦ
 ਆ ਸਕਦੀ ਸੀ । ਉਹ ਉਠੀ, ਸੁਤੇ ਪਏ ਪਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗ ਕੇ ਲੇਟ
 ਗਈ । ਕਮਲਾ ਦੀ ਜਾਨ ਹੁਣ ਵੀ ਮੱਛੀ ਵਾਂਗ ਤੜਫ ਰਹੀ ਸੀ,
 ਕਿਨੇ ਚੰਗੇ ਨੇ ਉਹਦੇ ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਕਿਨੇ ਸੋਹਣੇ ਪਰ ਕਮਲਾ ਨੂੰ
 ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਜਾ ਸੋਹਣੇ ਹੋਣ ਦਾ ਕੀ ਭਾ ਭਾੜਾ, ਜਿਹੜੇ ਅਖਾਂ
 ਈ ਨਹੀਂ ਏਹਲਦੇ, ਗਲਾਂ ਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਚਾਅਵਾਂ ਕਰਦੀ,
 ਉਡੀਕਾਂ ਕਰਦੀ ਨੂੰ, ਤੜਫਦੀ ਨੂੰ ਕੱਲੀ ਛਡਕੇ ਦੂਜੇ ਮੰਜੇ ਤੇ ਬੜੇ ਸੌਂ
 ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਕਮਲਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਸੁਤੇ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਹਿੱਕ
 ਉਤੇ ਟਿਕਾ ਦਿਤਾ, ਕਮਰ ਨੂੰ ਘੁਟ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਵਿਚ ਲੈ
 ਲਿਆ, ਤੇ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਹੋਕਾ ਭਰਿਆ, ਬੇ-ਪਰਵਾਹੀਆਂ
 ਵਾਲਿਆ ਮੈਂਕਿਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਲਕ ਵਿਲਕ ਕੇ ਕੱਟ ਸਕਾਂਗੀ।

ਸਰਦਾਰ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਗੁਟ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਸੁਆਸਾਂ ਦੀ ਬਦਬੋ
 ਨਾਜ਼ਕ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਵਾਲੀ ਕੰਵਲਾ ਲਈ ਸਹਾਰੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ
 ਸੀ । ਕੰਵਲਾ ਨੇ ਬਥੇਰੇ ਮਿਨਤਾਂ ਤਰਲੇ ਕੀਤੇ, ਨਹੋਰਿਆਂ ਵਾਲੀ ਜ਼ਬਾਨ
 ਵੀ ਵਰਤੀ, “ਚੰਨੀ ਜਾਗੋ, ਮੇਰੇ ਸਰਦਾਰ, ਮੈਨੂੰ ਉਠ ਕੇ ਪਿਆਰ ਕਰੋ,
 ਮੈਂ ਕਿਸ ਦੇ ਆਸਰੇ ਜੀਂਦੀ ਹਾਂ ? ਨਾ ਸਹੀ ਫੇਰ. ਨਹੀਂ ਜਾਗੋਗੋ
 ਤਾਂ ਮੈਂ ਰੋ ਵੀ ਪਵਾਂਗੀ ।”

ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਨੀਂਦ ਉਚਾਟ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਇਸ ਬੇਵਕਤ ਦੇ
 ਰਾਗ ਨੂੰ ਸੁਣ ਸੁਣ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਘੁਕੀ ਤੇ

ਬਿਅਰਾਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਅੱਕ ਕੇ ਖਿੰਬ ਕੇ ਪਿਆ, “ਸੌਂ ਵੀ, ਮਰ
 ਵਿਚੋਂ, ਗਲੋਂ ਲਥ ਪਰਾਂ!” ਕੰਵਲਾ ਦੀ ਜਾਨ ਨਿਕਲ ਗਈ, ਮਨ
 ਕਲਪ ਉਠਿਆ, ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤ੍ਰਿਪ ਤ੍ਰਿਪ ਹੰਝੂ ਵਗਣ ਲਗ ਪਏ,
 ਦਿਲ ਟੋਟੇ ਹੋ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਚੋਣ ਲਗਾ। ਕੰਵਲਾ ਦਾ ਅੰਗ ਅੰਗ
 ਪੀੜ ਨਾਲ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਕੰਬਣ ਲਗਾ, ਉਸਦੀ ਛਾਢੀ ਮਣਾ ਮੂੰਹੀ
 ਬੋਝ ਹੋ ਗਈ, ਨਿਰਾਸਾ ਦੀ ਕਾਂਗ ਉਸਨੂੰ ਡਬੋਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ,
 ਉਠ ਖਲੋਤੀ। ਉਸਦਾ ਜੀਵਨ ਹਨੇਰਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਪਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਏਸੇ
 ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਜਾਨ ਕਮਰੇ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਤੋਂ ਵੀ ਕਾਹਲੀ ਪੈਣ ਲਗੀ।
 ਅਜ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਬਿਜਲੀ ਫਿਹਲ ਹੋ ਗਈ।

ਰਸੋਈ ਵਿਚੋਂ ਤੇਲ ਲਿਆਂਦਾ, ਰੂੰ ਦੀ ਬੱਤੀ ਵੱਟੀ ਅਤੇ
 ਨਿੱਕੀ ਕੋਲੀ ਦਾ ਦੀਵਾ ਬਣਾ ਕੇ, ਜੋਤ ਜਗਾ ਕੇ, ਸੌਣ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਦੀ
 ਅੰਗਿਠੀ ਦੀ ਕੰਧ ਉੱਤੇ ਟਿਕਾ ਦਿਤਾ। ਲਟ ਲਟ ਜੋਤ ਬਲਣ ਲਗੀ,
 ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਨਿਮਾ ਚਾਨਣ ਫੈਲ ਗਿਆ, ਬੇ-ਪਰਵਾਹ ਹੋਰੀ ਘੁਰਾੜੇ ਮਾਰ
 ਰਹੇ ਸਨ, ਕੰਵਲਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲਟ ਲਟ ਕਰਦੀ ਦੀਵੇ ਦੀ ਜੋਤ ਦਾ
 ਲੂਹ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸੇਕ ਫੈਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਸਮ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਅੱਗ
 ਉਸ ਦੇ ਅੰਗ ਅੰਗ ਵਿਚ ਲੂਹਣ ਲਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਮਰੇ ਵਿਕ ਕਿੰਨਾ
 ਚਾਨਣ ਸੀ। ਕੰਵਲਾ ਦੇ ਤਨ ਬਦਨ ਅੰਦਰ ਘੁਪ ਹਨੇਰੇ ਦੇ ਹੜ
 ਸ਼ਕਰਾਂ ਮਾਰਨ ਲਗੇ, ਕੰਵਲਾ ਨੇ ਦੀਵੇ ਦੇ ਮੋਏ ਮੋਏ ਚਾਨਣ ਵਿਚ
 ਸੰਗਾਰ ਮੇਜ਼ ਦੇ ਸੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਲ ਦੇਖੀ। ਉਸ ਦਾ
 ਰੰਗ ਕਾਲਾ ਸੀ, ਅੱਖਾਂ ਨਿਕੀਆਂ ਨਿਕੀਆਂ, ਸਰੀਰ ਵੀ ਕੁਝ ਕੁਝ
 ਬੇ-ਸੁਰਾ ਫੁਲਿਆ ਜਿਆ, ਇਹਨਾਂ ਗਲਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਅਰੋ ਭੀ
 ਪਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੋਹਣੀ ਸਮਝਦੀ
 ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਅਜ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਰੂਪ ਹੋਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ
 ਗਿਆ। ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਖਾਬ ਖੇਰੂੰ ਖੇਰੂੰ ਹੋ ਗਏ। ਕੰਧ ਤੇ

ਦੀਵੇ ਦੀ ਜੋਤ ਲਟ ਲਟ ਜਗ ਰਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਦਾਸ ਉਦਾਸ ਲਗ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਲੋ ਗਮਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਕਵਲਾ ਮੰਜੇ ਉਤੇ ਲੇਟ ਗਈ। ਉਸ ਦੇ ਤਾਂਘਾਂ ਨਾਲ, ਸੱਧਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਅੰਗ ਪਾਲੇ ਨਾਲ ਠਰ ਗਏ ਸਨ, ਰਜ਼ਾਈ ਵਿਚ ਲੇਟ ਕੇ ਨਿਰਾਸ ਚਿਤ ਕੰਵਲਾ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਨੀਬਾਂ ਕੰਧ ਉਤਲੀ ਕੋਲੀ ਵਿਚ ਉਦਾਸ ਉਦਾਸ ਪਰ ਲਟ ਲਟ ਜਗ ਰਹੀ ਜੋਤ ਵਿਚ ਗਡ ਦਿਤੀਆਂ। ਉਹਦੀਆਂ ਸੁਖ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਨੇ ਬੀਤ ਗਏ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਬਾਰ ਦੇ ਖੁਲੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ, ਰਾਵੀ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਜਾਂਗਲੀ ਪਚਾਦਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਡੇ, ਗਭਰੂ ਤੇ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਡੇਢਾਂ ਤੇ ਮੱਝੀਆਂ ਦੇ ਵਗ ਚਾਰਦੇ ਹਨ, ਕੰਵਲਾ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਚੱਕ ਹੈ। ਉਹ ਗਿਲ ਗੋਤ ਦੇ ਜੱਟ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਚੱਕ ਵਿਚ ਇਕ ਟਿਊਟਰ ਕੰਵਲਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਸਿਆਲ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ, ਸਵੇਰੇ ਅਠ ਵਜੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਉਸਤਾਦ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦਾ ਸੀ, ਨਵੀਂ ਨਵੀਂ ਐਮ. ਏ. ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਕਮਲਾ ਨੂੰ ਬੀ. ਏ. ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਹੋਲ ਟਾਈਮ ਟਿਊਟਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਹਦਾ ਨਾਂ ਬੜਾ ਪਿਆਰਾ ਸੀ, ਉਹ ਮਧਰੇ ਕਦ ਦਾ, ਗੋਰੇ ਰੰਗ ਦਾ, ਪਤਲਾ ਜਿਹਾਂ ਕੋਈ ੨੨, ੨੩ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸਿਖ ਨੌਜਵਾਨ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਆਪਣਾ ਗੋਤ ਗਿਲ ਦਸਿਆ। ਐਮ. ਏ. ਦੀ ਸੈਕੰਡ ਕਲਾਸ ਦਸੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬੜੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ, ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਗਾ ਪਿਆਰ ਦੀ ਫਲਾਸਫੀ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਐਉਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਪਿਆਰ ਬਾਰੇ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਭੁਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਿਆ ਕਰਦਾ

ਸੀ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਜੋ ਕਦੇ ਕਦੇ ਚਕ ਛੁਟੀ ਆਇਆ
ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਨਿਕਾ ਵੀਰ,
ਜਿਹੜਾ ਹਣ ਫੌਜ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਨੌਜੁਆਨ
ਉਸਤਾਦ ਨੂੰ ਭੜਾ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਬੀਬਾ ਸਮਝਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ
ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਵੀ ਈਹੋ ਹੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਅਪਣੇ ਉਮਤਾਦ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ
ਤੇ ਹੈਰਾਨੀ ਆਉਂਦੀ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਭੜਾ ਸਿਆਣਾ ਲਗਦਾ ਸੀ ਅਤੇ
ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਵੇਖ ਵੇਖ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਮੇਰਾ ਉਸਤਾਦ ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਸੀ ਅਤੇ ਚਿਰ
ਤੋਂ ਮਾਂ ਬਾਪ ਉਸ ਉਤੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਸਨ। ਉਹਨੇ ਬੜੀ ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ
ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਅੰਮ. ਏ. ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ
ਉਹ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਚਕ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਦਸਿਆ ਕਰਦਾ
ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਉਹ
ਕਿਥੇ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਕ ਅਧ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸ
ਦੇ ਥਾਂ ਪਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਤਰਕੀ ਕਰਕੇ
ਹੀ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਮਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਦੇਵਾਂਗਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ
ਹੈਰਾਨ ਕਰਾਂਗਾ, ਮਾਂ ਪਿਓ ਨੂੰ ਵੀ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਦੀ
ਖੁਹਦੀ ਸਕੀਮ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਭੈਣ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ
ਕਹਿਣ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਧਰਮ ਦੀ ਭੈਣ ਬਣ ਗਈ।

ਸਾਡਾ ਪਿਆਰ ਗੂੜਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਸਕੇ ਭਰਾ
ਵਾਂਗੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲਗੀ। ਘਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ
ਉਸਦੀਆਂ ਸਲਾਹਾਂ ਲੈਂਦੀ ਸੀ, ਘਰ ਜੋ ਬਣਦਾ ਆਪ ਆਪਣੇ
ਹੱਥੀਂ ਉਸਨੂੰ ਖੁਆਉਂਦੀ। ਪਹਿਰਾ ਪਹਿਰਾ ਭਰ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਬਹਿ
ਕੇ ਹੀ ਮੇਰਾ ਚਿਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿੰਦਾ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਸਵੈਟਰ,
ਦਸਤਾਨੇ ਉਣੇ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਭੜਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਆਪਣੇ

ਕੋਲੋਂ ਕਦੇ ਨਾ ਹਿਲਣ ਦਿੰਦਾ। ਜੇ ਮੈਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਮੇਰਾ ਦਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕੋਣ ਹੈ, ਤੂੰ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਉਹਲੇ ਨਾ ਹੋਇਆ ਕਰ ਕੰਵਲੀ!” ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਆਖਿਆ, “ਕੰਵਲੀ, ਤੂੰ ਇਹ ਵਸ ਸਾਡੇ ਘਰ ਚਲੇਂਗੀ?” ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਚਲਾਂਗੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਕਿਨਾਂ ਕਿਨਾਂ ਚਿਰ ਰਿਹਾ ਕਰਾਂਗੀ।”

“ਪਰ ਕੰਵਲਾ, ਮੇਰਾ ਘਰ ਤਾਂ ਕੱਚਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਰਾਹਕਾਂ ਤੇ ਜਾਂਗਲੀਆਂ ਦੀ ਝੋਕ ਸਮਝ ਲਓ, ਤੇਰਾ ਹੋਸਲਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਝੋਕ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਨੂੰ?” ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਪਿਆਰੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਕਿਭੇ ਕਿਭ ਸੋਹਣੇ ਤੇ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਮਕਾਨ ਨੇ, ਆਪਣਾ ਭੱਠਾ ਲੁਆ ਕੇ ਉਸਾਰੇ ਸਨ, ਪਰ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਮਿਠੇ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀਰ ਦੀ ਝੋਕ ਮੈਨੂੰ ਕਿਨੀ ਪਿਆਰੀ ਲਗ ਸਕਦੀ, ਇਸ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਛਤੀ ਹੀ ਉਹ ਸੁਭਾਗਾ ਦਿਨ ਆਵੇ ਜਦ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਭਰਾ ਦੇ ਘਰ ਬੈਠਾਂ, ਚੁਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਅੱਗਾਂ ਬਾਲਦੀ ਫਿਰਾਂ ਤੇ ਰੋਟੀਆਂ ਪਕਾ ਪਕਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਆਵਾਂ।

ਫੇਰ ਜਦ ਇਕ ਦਿਨ ਘਾ ਘਾਲੀ ਪਲਾਟ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਦੋਨੋਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਉਤੇ ਆਮੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠੇ ਸਾਂ, ਸੂਰਜ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹਵਾ ਦੀ ਠਰਨ ਭਜ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਟਿਊਟਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਕੰਵਲਾਂ, ਤੇਰੇ ਲਈ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਡਰ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕੰਵਲਾ, ਕਿਤੇ ਸਾਨੂੰ ਤਕਲੀਫ ਨ ਸਹਿਣੀ ਪਵੇ।”

“ਮੇਰਾ ਆਪ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਆਏ ਸੀ ਓਦੋਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਨਾ ਫਰਕ ਹੈ, ਮੈਂ ਸੋਚਦੀ ਹੁੰਦੀ ਆਂ ਕਿ ਕਿਤੇ ਮੈਂ ਕਮਲੀ

ਹੀ ਨ ਹੋ ਜਾਵਾਂ।' ਮੈਂ ਉਤਰ ਦਿਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਉਹਦੇ ਲਈ ਬੜਾ ਹੀ ਪਿਆਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਘਰ ਵਿਚ ਚਾਹੇ ਮੈਂ ਘਟ ਵਧ ਹੀ ਆਪਣੇ ਟਿਊਟਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਸਾਂ, ਪਰ ਆਮ ਕਰਕੇ ਘਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਚਾਚੇ ਤਾਇਆਂ ਦੇ ਲੜਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮਰੇ ਤਰੀਕੇ ਕੁਝ ਬੁਰੇ ਲਗਣ ਲਗ ਪਏ ਸਨ।

ਉਹ ਕਹਿਣ ਲਗੇ—“ਦੇਖ ਕੰਵਲਾ, ਅਜ ਮੈਂ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਲੁਕੇ ਨਾ ਰਖਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਭੈਣ ਭਰਾ ਦਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਬੜਾ ਸੋਹਣਾ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਪਰ ਪਿਆਰ ਦਾ ਹਦ ਬੰਨਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਜਦੋਂ ਪਿਆਰ ਹਦੋਂ ਟਪ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਭੈਣ ਭਰਾ ਵਾਲੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਟੁਟ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕੰਵਲਾ ਲਈ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰ ਭੈਣ ਭਰਾ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਅਰੇ ਵਧ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਸ਼ਰਤਾਂ ਬਝਿਆ ਪਿਆ ਕਰਨਾ, ਕੰਵਲਾ ਮੇਰੇ ਵਸ ਵੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਇਹਨੂੰ ਬੁਰਾ ਨ ਸਮਝਣਾ ਬਲੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੋੜਿਆ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਦਿਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੰਵਲਾ ਨਾਲ ਰੋਜ ਕੇ ਪਿਆਰ ਕਰ, ਹੱਦਾਂ ਤੋੜ ਕੇ ਪਿਆਰ ਕਰ।”

ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਈ, ਮੇਰਾ ਮੂੰਹ ਸੁਆਹ ਵਰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਰੂਹ ਕਲਪ ਗਈ। ਅੰਤ ਇਹ ਵੀ ਹੋਰਨਾਂ ਵਾਂਗ ਪਖੰਡੀ ਹੀ ਨਿਕਲਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵੇਲੇ ਦੇ ਟੀਊਟਰ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਨ ਬਿਨ ਯਾਦ ਸੀ।

ਬਿਨਾਂ ਬੋਲੇ ਉਠ ਆਈ, ਆ ਕੇ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਨੂੰ ਰਾਲ ਦਸੀ, ਉਹ ਮੇਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰਾ ਵੀਰ ਸੀ, ਹਰ ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਿਆ ਕਰਦੀ ਸਾਂ।

ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਮੇਰਾ ਛੋਟਾ ਵੀਰ, ਮੇਰੇ ਟਿਊਟਰ ਨੂੰ ਮਿਲੇ

ਬਗੈਰ ਲਾਹੌਰ ਚਲੇ ਗਿਆ।

ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਘੁਟੀ ਵਟੀ ਪੜ੍ਹਣ ਆਈ, ਦਿਲ ਦੀ ਅਗ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਜ਼ਾਹਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਅਜ ਮੇਰੇ ਉਸਤਾਦ ਬੇ-ਹੱਦ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਸਨ, ਰੋਣ ਹਾਕੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਵਲ ਵੇਖਿਆ, ਅੱਖਾਂ ਪੁਛਦੀਆਂ ਸਨ, “ਕੀ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਕਰੇਂਗੀ,” ਉਹ ਸਚੇ ਦਿਲੋਂ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਮੇਰੀ ਉਂਗਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਮਸ ਨਹੀਂ ਪਚਾਈ ਪਰ ਮੈਂ ਇਕ ਧੌਖੇਬਾਜ਼ ਭੈਣ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਰੀ ਅੱਖ ਨਾਲ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਗਿਰੇ ਹੋਏ ਸ਼ਖਸ ਦਾ ਪਿਆਰ ਕਿਵੇਂ ਕਬੂਲ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਘਰ ਦੇ, ਮੇਰੇ ਚਾਚੇ ਤਾਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਆਖਦੇ, ਪਰ ਉਹ ਸਚੇ ਦਿਲੋਂ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਮਗਰੋਂ ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਆਉਂਦਾ ਗਿਆ।

ਮੈਂ ਚੁਪ ਬੈਠੀ ਸੀ, ਗੁਸੇ ਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਭਰੀ ਹੋਈ।

ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੰਝੂ ਤ੍ਰਿਪ ਤ੍ਰਿਪ ਕਿਰਨ ਲਗ ਪਏ, ਕਹਿਣ ਲਗੇ “ਕੰਵਲਾ ਮੇਰੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਮੈਨੂੰ ਦੁਖਾਂ ਵਲ ਸਦੀ ਲਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਰਾਤ ਮੈਨੂੰ ਗਸ਼ੀ ਪੈ ਗਈ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਛਾਤੀ ਦੇ ਕਈ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਮੈਂ ਤੜਫ ਤੜਫ ਕੇ ਬੇ-ਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੋਲ।” ਇਹ ਠੀਕ ਗਲ ਸੀ, ਜ਼ਰੂਰ ਤੜਫਦੇ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਬੀਅਤ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੀ, ਬਹੁਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ ਉਹ, ਉਹ ਰੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਲ ਦੀ ਪਲ ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਹਲੂਣਾ ਆਇਆ। ਦਿਲ ਉਛਲ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਜਾ ਪਿਆ, “ਫੇਰ ਜੇ ਇਹ ਗਲ ਸੀ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਭੈਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਨਾਉਣਾ ਨਾ।” ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਉਹ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰੋਣ ਲਗ ਪਏ।

ਉਹ ਉਠ ਖਲੋਤੇ ਅਤੇ ਵਲਗਣ ਦੀ ਕੰਧ ਨਾਲ ਸਿਰ ਲਾ ਕੇ ਰੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਹਰਕਤ ਚੰਗੀ ਨਾ ਲਗੀ, ਕੋਈ ਵੇਖ ਲਏ, ਕੀ ਕਰੇ ? ਮੈਂ ਉਠੀ ਅਤੇ ਘਰ ਚਲੀ ਗਈ।

ਫੇਰ ਮੇਰਾ ਨਿੱਕਾ ਵੀਰ ਆਇਆ, ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ। ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਜੁਆਲਾ ਭੜਕ ਉਠੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਐਸੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਸੀ ਜਿੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੇਰੇ ਉਸਤਾਦ ਦੇ ਬਹੁਤ ਖਿਲਾਫ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਅਤੇ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਮੇਰੇ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਨੇ ਵੀਰੇ ਨੂੰ ਦਸੀਆਂ ਸਨ। ਉਦੋਂ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਹਾਲੇ ਐਮ. ਏ. ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹਟੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਦੇ ਦੋਸਤ ਸਨ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਉਸਤਾਦ ਦੇ ਵੀ ਹਮ-ਜਮਾਤੀ ਸਨ। ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵੀਰੇ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਤੁਹਾਡਾ ਟਿਊਟਰ ਬੜਾ ਬੋਗਸ ਅਤੇ ਬਦਚਲਨ ਆਦਮੀ ਹੈ। ਇਹ ਜਟ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਗਿੱਲ ਤਾਂ ਕਿਥੋਂ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਥਰਡ ਕਲਾਸ ਐਸ. ਏ. ਮਸੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਬਦਚਲਨ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ, ਸ਼ਰੀਫ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਫਸਾਉਣਾ ਇਹਦਾ ਸਦਾ ਦਾ ਸ਼ੁਗਲ ਹੈ।

ਵੀਰ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਅਗ ਲਗ ਗਈ। ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਵੀ ਉਦੋਂ ਮੇਰੇ ਚਾਹਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਬਣਾਈ ਕਿ ਇਹਨੂੰ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਬਿਲੇ ਲਗਾ ਦਿਓ, ਇਹ ਕੀ ਜਾਣੂਗਾ ਵਡੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨੂੰ ਹਥ ਪਾਉਣ ਦਾ ਹੋਸਲਾ ਕਰਨਾ ਕਿਸ ਮੁਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਮੇਰੇ ਉਸਤਾਦ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਮਾਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੇਸ ਵਿਚ ਮੁਕਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਸਵਾਏ ਮੇਰੇ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਦੇ ਅਤੇ ਵੀਰ ਦੇ, ਜਿਹੜਾ ਲੜਾਈ

ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ।

ਮੇਰਾ ਉਸਤਾਦ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਵੇਖ ਵੇਖ ਜੀਉਂਦਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ। ਲਟ ਲਟ ਜਗਦੀ ਜੋਤ ਥਰ ਥਰ ਕੰਬਣ ਲਗੀ।

ਉਹਨਾਂ ਮਰਨ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ। “ਦੇਖ ਕੰਵਲਜੀਤ, ਜਦ ਕਦੇ ਤੈਂ ਕੋਈ ਦੁਖ ਤਕਲੀਫ ਆਵੇ, ਅਤੇ ਤੈਨੂੰ ਦੁਖ ਤਕਲੀਫ ਜ਼ਰੂਰ ਆਵੇਗੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੂੰ ਇਹ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਿਆ ਕਰੀਂ ਕਿ ਇਕ ਕੋਈ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸੀ, ਗ਼ਰੀਬ ਦਾ ਲੜਕਾ, ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਦਿਲ ਨਾਲੋਂ ਜਾਨ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਪਿਆਰ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਜੋ ਤੇਰੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਖੇਲ ਗਿਆ।” ਪੰਜ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਰਾਵੀ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪਥਰਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਨਾਲ ਡਬੋ ਦਿਤਾ।

ਦੀਵੇ ਦੀ ਲਾਟ ਥਰ ਥਰ ਕੰਬ ਰਹੀ ਸੀ। ਕੰਵਲ ਨੇ ਇਕ ਬੜਾ ਹੀ ਸਰਦ ਹੋਂਕਾ ਭਰਿਆ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਚੋਂ ਕੱਚੀ ਤੋਲੀ ਛੁਟ ਗਈ। ਏਸੇ ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਤਕ ਨਹੀਂ, ਮੇਰੀਆਂ ਆਸਾਂ ਨੂੰ, ਮੇਰੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ, ਮੇਰੇ ਅਸਲੀ ਪਤੀ ਨੂੰ, ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਗੋਂ ਦੀਵੇ ਦੀ ਫੈਲਦੀ ਲਾਟ ਵਿਚ, ਚੰਦਰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸੋਹਣਾ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ, ੨੨, ੨੩, ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਗਭਰੂ ਵਿਦਵਾਨ, ਕਵੀ ਪਰ ਗ਼ਰੀਬ ਘਰ ਦਾ ਲੜਕਾ, ਕੰਵਲਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪਿਆਰ ਦੀ ਭਿਖਿਆ ਮੰਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਇਵਜ਼ ਉਹਨੂੰ ਸਰਦ ਕਰ ਦਣ ਵਾਲੀ ਮੌਤ ਮਿਲੀ।

ਕਈ ਪਰਵਾਨੇ ਲਟ ਲਟ ਕਰਦੀ ਜੋਤ ਉਤੇ ਸੜ ਰਹੇ ਸਨ
 ਕੰਵਲਾਂ ਦੀ ਲੂਹ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਲਾਟ ਉਤੇ ਇਕ ਪਰਵਾਨਾ ਸੜ ਚੁਕਾ
 ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਲੀ ਅਕਾਰਥ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਕੰਵਲਾਂ ਤੜਫ ਰਹੀ ਸੀ
 ਤੜਫਦੀ ਤੜਫਦੀ ਕੰਵਲਾਂ ਸੌਂ ਗਈ।

ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਉਪ੍ਰੰਤ ਕਪਤਾਨ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਆਈ, ਹੁਣ ਕੰਵਲਾਂ
 ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਠਕੇ ਸਰਦਾਰਨੀ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ।

“ਮੈਨੂੰ ਸੌਣ ਵਿਓ।” ਕਮਲਾ ਨੇ ਜਾਗੇ ਮੀਟੇ ਵਿਚ
 ਅਖਿਆ, “ਮੈਨੂੰ ਹਥ ਨਾ ਲਾਓ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਖੂਨ ਨਾਲ ਭਰੇ
 ਹੋਏ। ਲਹੂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਪਲੀਤ ਹਥ।”

ਦੀਵੇ ਦੀ ਜੋਤ ਮਥਮ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ, ਤੇਲ ਮੁਕ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।
 ਦੋ ਚਾਰ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਲਟ ਲਟ ਕਰਦੀ ਜੋਤ ਬੁਝ ਗਈ, ਕਮਰੇ
 ਵਿਚ ਘੁਪ ਹਨੇਰਾ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਆਸ਼ਕ ਦੀ ਗਿਫ਼ਤਾਰੀ

ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਨਿਸਬਤ ਰੋਡ ਤੇ ਆਸ਼ਕ, ਆਸ਼ਕ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਸ਼ਕ ਕਦੇ ਦਿਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ, ਕਦੇ ਰਾਤ ਨੂੰ, ਕਦੇ ਸਵੇਰੇ ਕਦੇ ਸ਼ਾਮ, ਕਦੇ ਕੜਕਦੀ ਦੁਪਹਿਰ, ਕਦੇ ਅੰਗ ਤੋੜਵੇਂ ਪਾਲੇ ਵੀ। ਕਦੇ ਜੋਗੀ ਵਾਲਾ ਫੇਰਾ ਪੈਂਦਾ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਤੇ ਕਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਫੇਰੇ ਤੇ ਫੇਰਾ ਪੈਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਨਿਸਬਤ ਰੋਡ ਦੇ ਨਿਕੇ ਮੋਟੇ, ਟੇਲਰ ਮਾਸਟਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਿਨਸੀ ਮਰਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮਾਹਰ ਤਕ ਆਸ਼ਕ ਦੀ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਰੁਝੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਵਿਹਲਾ ਵਕਤ ਤੇ ਕੁਝ ਕੰਮ ਕਾਜ ਦਾ ਵਕਤ ਵੀ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਬੜਦਾ।

ਆਸ਼ਕ ਦੀ ਪਿਆਰੀ ਏਥੇ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਦੋ ਸਾਲ ਹੋਏ, ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਬੰਬਈ ਦੇ ਵਡੇ ਸੇਠਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਸ਼ਕ ਦੀ ਪਿਆਰੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਰੁਪਹਿਲੀ ਯਾਦ ਜ਼ਰੂਰ ਉਥੇ ਵਸਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਜਗਮਗਾਂਦੀ ਜੋਤ ਦਾ ਜਲੋਂ ਆਦਿ ਅੰਤ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੰਧਾਂ ਕੋਠਿਆਂ ਤੇ ਆਸ ਪਾਸ ਵਿਚ ਭਰਪੂਰ ਸੀ, ਉਹ ਜੋ ਕਦੇ ਬਿਜਲੀ ਬਣ ਆਸ਼ਕ ਦੇ ਦਿਲ ਤੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਡਿਗੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਣ ਬਣ ਆਸ਼ਕ ਨੂੰ ਕੋਹ ਗਈ ਸੀ, ਉਹ ਸੁੰਦਰੀ, ਉਹ ਟੂਣੇਹਾਰੀ ਪੜਲੀ ਗੋਰੀ ਤੇ ਕੁਲ ਕਾਇਨਾਤ ਦੇ ਹੁਸਨਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕ, ਆਸ਼ਕ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਲੈ ਕੇ ਚਲਦੀ ਬਣੀ। ਨਿਸਬਤ ਰੋਡ ਉਤੇ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਘਰ ਸੀ, ਉਸ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਬਿਹਬਲ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਯਾਦ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਯਾਦ ਆਸ਼ਕ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ, ਕਦੇ ਹੌਲੀ ਕਦੇ ਉਚੀ ਉਚੀ ਪੁਕਾਰਦੀ ਤੇ

ਉਸ ਦਾ ਸਾਹ ਸਤ, ਹੋਸ਼ ਹਵਾਸ ਖੋਹ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ।

ਲੋਕ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਮੁੰਡਾ ਸੁਦਾਈ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਾਲੰਧਰੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਆਦ ਖਾ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਰ ਮੁਚ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਲ ਆਇਆ ਸੀ, ਘਰ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਉਥੇ ਕੁੜੀ ਦੇ ਪਿਓ ਨੇ ਮਾਰਿਆ। ਮਾਰ ਖਾ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅਜ ਫੇਰ ਆਇਆ ਸੀ ਤੇ ਫੇਰ ਏਥੇ ਸੁਦਾ ਖਿਲਾਰ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਤੇ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਫਿਰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੋਈ ਕਹਿੰਦੇ, ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਕੁੜੀ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਆ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਨਾ ਆਵੇ, ਬਹੁਤੇ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਸਰ ਮੰਨਦੇ ਪਰ ਸੀ ਇਹ ਗਲ ਝੂਠ। ਰੁਪਿਆ ਹੁੰਦਾ, ਜਾਇਦਾਦ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਜੋ ਕੁਝ ਸੀ ਉਹ ਬੰਬਈ ਦੇ ਵਡੇ ਸੇਠ ਦੀ ਨੂੰਹ ਦੇ ਭੇਟ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਸਭ ਕੁਝ ਲੁਟਾ ਬੈਠਾ, ਦਿਲ ਵੀ, ਦਿਮਾਗ ਵੀ, ਹੋਸ਼ ਹਵਾਸ ਆਪਣੇ ਅਲੋਪ ਹੋਏ ਚੰਦ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਭਟ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਜੋ ਚਾਹੁੰਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਘੂਰਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਗਾਹਲਾਂ ਕਵਦਾ, ਉਸ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ, ਉਸ ਦਾ ਸਵੈ-ਸਨਮਾਨ ਕਿਥੇ ਸੀ? ਉਹ ਗਲੀ ਦੇ ਕਖ ਵਾਂਗ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਕਰੜੇ ਰਾਹ ਦੀ ਉਸ ਮੰਜ਼ਲ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਆਦਮੀ ਮੰਜ਼ਲ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਆ ਬੈਠਦਾ ਹੈ।

ਨਿਸਬਤ ਰੋਡ ਨੂੰ ਛੁੱਡ ਕੇ ਜਦ ਇੰਦਰਬੰਸ ਮੈਕਲੋਡ ਤੇ ਪੈਰ ਧਰਦਾ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ। ਨਿਸਬਤ ਰੋਡ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜਾਨ ਘੁਮ ਰਹੀ ਸੀ। ਇੰਦਰਬੰਸ ਦੀ ਜਾਨ ਜੇ ਦੂਰ ਜਾਂਦੀ ਮਰ ਜਾਂਦੀ, ਕੋਲ ਆਉਂਦੀ ਤੜਫਦੀ, ਨਿਸਬਤ ਰੋਡ ਉੱਤੇ ਪਿਆਰੀ ਰਾਜ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਕੋਲ, ਉਹ ਬਿਲਬਿਲਾ ਉਠਦੀ,

ਇੰਦਰਬੰਸ ਅਜ ਲੋਢੇ ਵੇਲੇ ਨਿਸਬਤ ਰੋਡ ਤੇ ਟੇਲਰ ਮਾਸਟਰ ਦੀ
 ਦੁਕਾਨ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠ ਕੇ ਆਪਣੀ ਰਜ ਨੂੰ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰਦਾ ਰਿਹਾ
 ਸੀ। ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰਦਾ ਸੀ ਉਹ, ਨਿਰ ਹਿਰਦਾ ਕੰਧਾਂ ਨੂੰ
 ਆਵਾਜ਼ਾਂ, “ਓ ਮਾਸੂਕ ਨਿਕਲ ਬਾਹਰ, ਮਾਸੂਕ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ
 ਮੇਰਾ।” ਉਸਦੀ ਹਰ ਅ ਵਾਜ਼ ਹਾਉਕੇ ਵਿਚ ਬਣਲ ਜਾਂਦੀ। ਲੋਕ
 ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਖਲੋ ਜਾਂਦੇ। ਸਭ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖਦੇ। ਕਈ ਵਡਿਆਂ
 ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਵਾਲੇ ਮਹੱਲੇ ਦਾਰੀ ਦੇ ਅਤੂਲਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ
 ਦੇਖ ਕੁੜ੍ਹਦੇ। ਜਦੋਂ ਆਟਕ ਤੁਰ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਬੁੜ੍ਹਬੁੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਤੇ ਕਈ
 ਜੋਸ਼ੀਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ। ਅਜ ਜਦੋਂ ਇੰਦਰਬੰਸ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰ ਮਾਰ
 ਤੁਰ ਗਿਆ, ਨਾ ਵਾਜ ਆਈ, ਨਾ ਰਾਜ ਆਈ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਉਹ ਭਾਪੇ ਦੇ
 ਹੱਟਲ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੋਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਕ ਅਜੀਬ ਗੱਲ ਹੋਈ। ਸੜਕ
 ਦੀ ਪਟੜੀ ਉੱਤੇ ਖੜ ਪਾਸੇ ਕੁਝ ਸਕੂਲ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਖੜੋਤੇ ਚੁਪ ਚਾਪ
 ਬੜੀ ਗ਼ਰ ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਪਾਰ ਇੰਦਰਬੰਸ ਖੜੋਤੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ।
 ਕੁਝ ਇਕ ਦੇ ਹਥਾਂ ਵਿਚ ਹਾਕੀਆਂ ਸਨ। ਇਕ ਚੰਗਾ ਸੁਨਾਖਾ ਸ਼ੌਕੀਨ
 ਗਭਰੂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਆਇਆ। ਕਹਿਣ ਲਗਾ ਜੇ ਮਾਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ
 ਠੱਕੇ ਸਾਲੇ ਨੂੰ, ਅਵੇਂ ਕੀ ਖੜੋਤੇ ਹੋ ਹਾਕੀਆਂ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜੀ। ਉਸ ਦੇ
 ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਮੁੰਡੇ ਬਦਮਾਸ਼ ਇੰਦਰਬੰਸ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਲਈ ਉਥੇ ਖੜੋਤੇ
 ਸਨ। ਪਰ ਉਹ ਹੱਕਾ ਬੱਕਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਦੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਹੱਦ
 ਨਾ ਰਹੀ ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਬੋਲਿਆ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੇ ਬੋਲਣ
 ਵਾਲ ਦੀ ਪਰੋੜ੍ਹਤਾ ਕੀਤੀ ਕਿ “ਨਾ ਜੀ, ਇਹਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਕੀ ਲੈਣਾ,
 ਜਾ ਕੇ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਵੇਖੋ, ਫੇਰ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ। ਵਿਚਾਰਾ ਸੱਚਾ
 ਆਸ਼ਕ ਹੈ।” ਖਬਰੇ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਲੋਕ ਜੋ ਉਸਦੀ
 ਗੱਲ ਸੁਣਦੇ, ਜ਼ਰੂਰ ਹਮਦਰਦੀ ਕਰਦੇ। ਬਦਨ ਚੰਗਾ ਮੋਟਾ ਤਾਜ਼ਾ
 ਹੈ ਇੰਦਰਬੰਸ ਦਾ, ਰੰਗ ਸੌਲਾ, ਸੋਝੇ ਤਾਂ ਵੀ ਕੁਝ ਭੈੜਾ ਅਗੋਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ

ਵੀ ਖੁਰਦਰਾ ਜਿਹਾ, ਬੁਲ੍ਹ ਮੋਟੇ ਮੋਟੇ, ਪਾਨ ਚਬਾਨ ਦੀ ਬੜੀ ਆਦਤ
 ਪੈ ਗਈ ਹੈ, ਸੰਕੂਲ ਵਲੋਂ ਬੜਾ ਔਬਾਸ਼ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਸੀਲ
 ਤਬੀਅਤ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ ਇੰਦਰਬੰਸ ਅਤੇ ਇਹ ਨੌਜਵਾਨ ਖੂਬਜੂਰਤ ਤੇ
 ਸ਼ੌਕੀਨ ਜਿਹੜਾ ਸੁਲੂ ਦੇ ਮੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਇੰਦਰ ਬੰਸ ਮਗਰ ਕੁਟਾਪਾ
 ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ, ਉਕਸਾਂਦਾ ਸੀ, ਕਵਰ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਰਾਜਪੂਤ ਸਟਦਾਰਾਂ
 ਦਾ ਮੰਡਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬ ਆਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਫਹਿਰਿਸਤ
 ਵਿਚ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਅਖੀਆਂ ਦੀ ਜਾਦੂਗਰੀ ਤੋਂ ਵਾਕਫ ਤੇ ਬਸਤਰਾਂ
 ਦੀ ਚੁਸਤੀ ਤੇ ਚਟਕ ਫਟਕ ਦਾ ਕਾਇਲ। ਉਸਦੇ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਹੱਦ
 ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬੜੀ ਵਾਰੀ ਉਹ ਇੰਦਰਬੰਸ ਨੂੰ ਗੰਦੀਆਂ ਗਾਹਲਾਂ
 ਕੱਢ ਚੁਕਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਰਾਜ ਦੇ ਘਰ ਦਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ,
 ਰਾਜ ਦੀ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਦਿਦਰਕਾ, ੧੬ ਸਾਲਾਂ ਦੀ, ਹੁਸਨ ਦੀ ਜਤਾਦ
 ਲਾਟ, ਉਸਤੇ ਮਰਦੀ ਸੀ, ਜਾਨ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਕੰਵਰ ਦਲੀਪਸਿੰਘ ਫਸਟ
 ਈਅਰ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੀ, ਇਸਦੇ ਪਿਤਾ ਰਾਏ ਹਰੀ ਚੰਦ ਕਾਂਗੜੇ
 ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਵਡੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸਨ। ਉਹ ਚੰਦਰਕਾ ਤੇ ਰਾਜ ਦੇ ਬੀਬ
 ਪਿਤਾ ਦੇ ਧਰਮ ਦੇ ਭਰਾ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਮੁਨਾਫਬ
 ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਕੰਵਰ ਦਲੀਪ ਹੋਸਟਲ ਦੀ ਬਜਾਏ ਰਾਜ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇ
 ਘਰ ਰਹੇ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿਚ ਕਾਲਜ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ
 ਕਰੇ। ਕਾਲਜ ਦੇ ਮੰਡਿਆਂ ਵਿਚ ਦਲੀਪ, ਸਦਾ ਨਖਰੇ ਨਾਲ ਤੇ ਸ਼ੌਂਦੀ
 ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦਾ। “ਉਹ ਇਨਸਾਨ ਕੀ ਜਿਹੜਾ ਕੁੜੀਆਂ ਤ ਮਰਦਾ
 ਫਿਰੇ, ਕੁੜੀਆਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਹਦੇ ਤ ਮਰਨ।” ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ
 ਚੰਦਰਕਾ ਉਸਦੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ। “ਕਦੇ ਅੱਖ ਚੁਕ ਕੇ ਕਿਸੇ ਵਲ
 ਨਾ ਦੇਖੋ, ਉਹ ਕਿਉਂ ਨਾ ਦੇਖਣ। ਤੀਵੀਂ ਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ
 ਉਚਾ ਰਹੇ ਤੀਵੀਂ ਆਂ ਉਸਦੇ ਮਗਰੋਂ ਨਹੀਂ ਲਥਦੀਆਂ।” ਤੇ ਉਸਦਾ
 ਖਿਆਲ ਚੰਦਰਕਾ ਦੀ ਬੋਬਸੀ ਦਾ ਸੁਆਦ ਮਾਣਦਾ ਤੇ ਸੀਨਾ ਮਾਣ

ਨਾਲ ਤਣਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਪਤਸੋਂ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਗੱਲ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ, ਵਿਰਾਟੀ
 ਕਿਵੇਂ ਤਰਲੇ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ, “ਚਲੋ ਮੈਨੂੰ ਲੈ ਚਲੋ। ਆਪਾਂ ਕਿਤੇ
 ਤੁਰ ਚਲੀਏ। ਮੈਨੂੰ ਲੈ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ? ਏਥੇ ਸਾਨੂੰ ਲੋਕ ਮਿਲਣ
 ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ।” ਤੇ ਚੰਦਰਕਾ ਤਰਲੇ ਕਰਦੀ ਰੋ ਪਈ ਸੀ।

ਵੇਲ ਵਰਗੀ ਚੰਦਰਕਾ ਦੀਆਂ ਜ ਦੂ ਭਿੰਨੀਆਂ ਅੱਤੀਆਂ ਅੱਥਰੂ
 ਕੋਰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਦਲੀਪ ਜਾਣੋਂ ਕਈ ਤਖਤਾ ਦਾ ਵਾਰਸ ਬਣ ਜਾਂਦਾ।
 ਉਹਨੂੰ ਪੁਚਕਾਰਦਾ, ਦਲਾਸੇ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ “ਚੰਨੀ ਜਾਣ ਜੁਣ
 ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਛੱਡ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਪਿਆਰ ਕਰੀ ਜਾ, ਤੈਨੂੰ
 ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰੋਕਦਾ।” ਪਰ ਦਲੀਪ ਚੰਦਰਕਾ ਦੀ ਮਾਂ ਰੀਝਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ
 ਸੀ ਸਮਝਦਾ। ਏਹ ਦੂਰ ਦੂਰੇਡੇ, ਕਿਸ ਅਲੋਕਿਕ ਦਸ ਵਿਚ ਵਸਣਾ
 ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਉਸਦੀਆਂ ਲਗਰਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਆਪਣੇ
 ਮਾਹੀ ਦੇ ਗਲੇ ਦੁਆਲੇ ਅਜ਼ਲਾਂ ਤੋਕ ਵਗਲੀਆਂ ਰਹਿਣ ਤੇ ਪਿਆਰ
 ਲੋਚਦੀਆਂ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਚਿਤਰਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ
 ਆਪਣੀ ਰੀਝਾਂ ਭਰੀ ਸਦੀਵੀ ਤਕਣੀ ਤੋਂ ਹੋੜਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨੇੜੇ ਨਾ
 ਹੋਵੇ। ਪਿਆਰ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਦੀ ਅਟੱਲ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ
 ਚੰਦਰਕਾ ਆਪਣੇ ਦਲੀਪ ਦੀ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਜੁੜੀ, ਇਕ ਇਕ ਪਲ ਨੂੰ
 ਸਦੀਆਂ ਤਕ ਲੰਬੇਰਾ ਕਰ ਲਵੇ ਤੇ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਠਦੀ ਜੁਆਨੀ ਤੇ
 ਜੋਬਨ ਤੇ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਸੁਦਾ ਦੀ ਹੋਮਾਂਸ਼ਕ ਖੇਡ ਖੇਡੀ ਜਾਵੇ। ਪਰ
 ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲਜ਼ਤ ਹੈ, ਸ਼ਿਕਾਰ
 ਦੀ ਬੋਝਸੀ ਤੇ ਤੜਪ ਨੂੰ ਜਾਚ ਕੇ, ਵੇਖ ਕੇ ਇਲਾਹੀ ਸੁਆਦ ਮਿਲਦਾ
 ਹੈ, ਘਾਇਲ ਹੋਈ ਜਿੰਦੜੀ ਨੂੰ ਮਲੂਮ ਲਾਉਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਿਉਂ
 ਆਵੇ? ਚੰਦਰਕਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦਿਲ ਸੀ ਜੋ ਮਰ ਗਈ, ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਈ
 ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦੇ ਨਸੀਬਾਂ ਵਿਚ ਹਮਦਰਦੀ, ਤਰਸ ਦੇ ਵਿਖਾਵੇ ਤੋਂ
 ਵਧ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਪਰ ਰਾਜ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਭੁੱਟਾ ਜਿਹਾ ਆਸ਼ਕ ਕਦੇ ਕਦੇ ਰਾਂਝੇ ਵਾਲਾ ਫੇਰਾ ਮਾਟਦਾ। ਨਿਸਬਤ ਰੋਡ ਚਰਚਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਬੜੀ ਬਦਨਾਮੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ, ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਚੰਦਰਕਾ ਉਸਦੀ ਵੇਰੀ ਨੂੰ ਉਡਾਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਚੋਰੀ ਚੋਰੀ। ਘਰ ਦੇ ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਗਾਹਲਾਂ ਕੱਢਦੇ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਵਿਚ ਦੁਖੀ ਹੋਂਦਾ। ਉਸ ਨੇ ਆਪ ਵੀ ਇਕ ਦੋ ਵਾਰੀ, ਨਿਮੋਤਾ ਕੋਹੜੀ ਹੋਣਾ ਆਦਿ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਔਰਤ ਵਾਲੀਆਂ ਗਾਹਲਾਂ ਕਢੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਇੰਦਰਬੰਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤੇ ਕੇਵਲ ਘਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸਦੀਆਂ ਹਫਕਤਾਂ ਤੇ ਆਪਣਾ ਰੋਸ ਪਟਗਟ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਸਦੇ ਵਿਚਾ ਹੋ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ। ਪਰ ਇਹ ਬੇਜ਼ਰਰ ਜਹੀਆਂ ਗਾਹਲਾਂ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸਕਲਾਂ ਨਾਲ ਨਿਕਲੀਆ। ਮਗਰੋਂ ਕਈ ਕਈ ਦਿਨ ਚੰਦਰਕਾ ਦਾ ਦਿਲ ਉਸ ਗਰੀਬ ਤੇ ਤਰਸ ਖਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਹ ਆ ਜਦਾ, ਫੇਰੀ ਪਾ ਜਾਂਦਾ, ਰਾਜ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ, ਉਹ ਭੁੱਟਾ ਜਿਹਾ, ਕਰੂਪ ਜਿਹਾ ਇੰਦਰਬੰਸ, ਜਿਸਦੀ ਲੋਕ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਬੜੀ ਬੇ-ਇਜ਼ਤੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਚੰਦਰਕਾ ਨੂੰ ਉਸ ਗਰੀਬ ਤੇ ਬੜਾ ਤਰਸ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਕਦੇ ਆਪਣੀ ਬੰਬਈ ਵਾਲੀ ਭੈਣ ਨਾਲ ਹਸਦ ਵੀ।

ਅਜ ਨਾ ਿਹਾ ਗਿਆ। ਦਲੀਪ ਹਥੋਂ ਮਾਰ ਖਾ ਕੇ ਜਦ ਇੰਦਰਬੰਸ ਪੌੜੀਆਂ ਉਤਰਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਬੇਸੁਧਨੀ ਵਿਚ ਨਿਸਬਤ ਰੋਡ ਤੇ ਭਾਪੇ ਦੀ ਹਟੀ ਅਗੇ ਜਾ ਖਲੋਤਾ। ਦਲੀਪ ਉਸਦੇ ਮਗਰ ਗਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਪੁਲਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਬਦਮਾਸ਼ ਹੈ, ਗੰਡਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਹਰਕਤ ਕੋਈ ਬਟਦਾਸ਼ਤ ਕਟਨ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਕੋਈ ਕਹੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦਾ ਪੁਤ, ਬਿਚਾਰਾ ਸੁਦਾਈ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ।

ਦਲੀਪ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਟਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਨਾਂਹ ਨਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨੀ। ਇਸਕ ਦੇ ਰਾਹਾਂ ਵਿਚ ਖੁਆਰੀ ਪਹਿਲਾਂ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਗਲਾਂ ਪਿਛੋਂ।

ਦਲੀਪ ਨੇ ਇਹ ਗਲ ਚੰਦਰਕਾ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ। ਉਸ ਦੀ ਜਾਨ ਨਿਕਲ ਗਈ, ਸਿਦਕ ਪਿਆਰ ਦੀ ਹਦ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਜੀ ਕਾਹਲਾ ਪੈਣ ਲਗਾ। ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਆਸ਼ਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਸਕੂਲ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਹੁੰਦੀ, ਹਥ ਵਿਚ ਹਾਕੀ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਜੁੱਡੀ ਵਿਚ ਖੜੋਤੀ ਹੁੰਦੀ, ਸਚੇ ਆਸ਼ਕ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਕਮ-ਅਕਲੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੰਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਸੋਚ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਇੰਦਰਬੰਸ ਵਰਗੇ ਸਚੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਲਈ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾ ਰਖੇ, ਇਹ ਹੋ ਵੀ ਕਿਵੇਂ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕੰਵਰ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਹਦ ਤੋਂ ਤਜਾਵਜ਼ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਘਰ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਸਿਵਾਏ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਰੀਪੋਰਟ ਕਰਨ ਦੇ ਹੋਰ ਚਾਰਾ ਹੀ ਕੀ ਹੈ? ਇਸ ਨੂੰ ਆਵਾਰਾ ਗਰਦੀ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਆਵਾਰਾ ਗਰਦੀ ! ਕੰਮ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਫਿਰਨਾ ਹਤਕਾਂ ਕਰਵਾਉਣੀਆਂ ਤੇ ਖਜਲ ਖੁਆਰ ਹੋਣਾ, ਬੰਬਈ ਵਾਲੇ ਵਡੇ ਸੇਠਾਂ ਵੀ ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਵਾਰਾ ਗਰਦ ਦਾ ਖਿਆਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਏਧਰ ਰਜ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਨਕ ਵਿਚ ਦਮ ਆਚੁਕਾ ਸੀ, ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ, ਅਤੇ ਪੁਲਸੀ ਅਮਲੇ ਵਿਚ ਕੰਵਰ ਦਲੀਪ ਦਾ ਜ਼ਾਤੀ ਅਸਰ ਰਸੂਖ ਵੀ ਬੜਾ ਸੀ। ਦਲੀਪ ਖੁਦ ਬਖੁਦ ਹੀ ਪੁਲਸ ਵਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਉਹ ਚੰਦਰਕਾ ਦੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਨੂੰ ਇਸ ਤੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੇ-ਅਕਲ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਕਰਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕੁਝ

ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਲਈ ਕੁਝ ਸੁਗਲ ਮੇਲੇ ਲਈ, ਨਾਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੈਰ ਪੈਰ ਤੇ ਇੰਦਰਬੰਸ ਦੇ ਪਾਗਲ ਪਨ ਤੇ ਕਰੋਧ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕਲ ਅਤੇ ਸੁਹਣੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰੇ। ਦੂਸਰੇ ਜੇ ਪਿਆਰ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫੇਰ ਪ੍ਰੇਮਕਾ ਆਪ ਜਾਨ ਦੇਵੇ। ਉਹ ਆਦਮੀ ਹੀ ਕੀ ਜੋ ਨਾਜ਼ ਸਹੇ, ਤੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਜ਼ਲੀਲ ਹੋਦਾ ਫਿਰੇ। ਇਸ ਪਗਲ ਪਨ ਦੀ ਵੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਉਤੇ ਰਜ਼ਕੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਜਾਬਰ ਆਪਣੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਾਲੇ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਚੰਦਰਕਾ ਜਾਣਦੀ ਸੀ, ਅਜ ਇੰਦਰਬੰਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਖਰਾਬ ਸੀ। ਉਹ ਕਈ ਫੇਰੇ ਪਾ ਚੁਕਾ ਸੀ ਤੇ ਹਾਲੇ ਤਕ ਨਿਸਬਤ ਰੋਡ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਡਰ ਲਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਫੇਰ ਵੀ ਆਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਇਸ ਵਾਰੀ ਗਾਹਲਾਂ ਵੀ ਖਾਵੇਗਾ, ਮਾਰ ਵੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਕਰੜੀ ਲੋਹੇ ਦੀ ਹਥ-ਕੜੀ ਵਜ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਿਆਰ ਦਾ ਮੁਜਰਮ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਫੇਰ, ਵੇਰ ਸਾਇਦ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਉਸ ਦਾ ਫੇਰਾ ਨਾ ਪਵੇ।

ਕੰਵਰ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ, ਨਾਲ ਪੁਲਸ ਵੀ ਆ ਗਈ, ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਰਾਜ ਦਾ ਆਸ਼ਕ, ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਮਸਤ ਪਾਗਲ ਵੀ ਆ ਗਿਆ। ਹੱਥਕੜੀ ਲਗ ਗਈ, ਗਲੀ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵੀ ਫਿਟੇ ਤੋਏ ਕਰਦੀ, ਸਿਰ ਖਿਹ ਆਉਂਦੀ ਭੀੜ ਵਿਚ ਦੀ ਹਥਕੜੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਮੁਹਾਫਿਜ਼ ਇੰਦਰਬੰਸ ਨੂੰ ਹਵਾਲਾਤ ਵਲ ਲੈ ਤੁਰੇ। ਚੰਦਰਕਾ ਦਾ ਦਿਲ ਰੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਆਸ਼ਕ ਦੇ ਜਿਨਮ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਚੰਦਰਕਾ, ਸੁੰਦਰੀ, ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਚੰਦਰਕਾ ਦਾ ਦਿਲ ਪੁਲਸ ਦੇ ਜਮਦੂਤਾਂ ਤੇ ਥਾਣੇ ਦੀਆਂ ਸਿਲਾਖਾਂ,

ਜੈਲੂ ਦੀਆਂ ਕਾਲ-ਕੋਠੜੀਆਂ ਵਲ ਵਗ ਤੁਰਿਆ।

ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਕੇਵਰ ਦਲੀਪ ਹਸੂੰ ਹਸੂੰ ਕਰਦਾ ਘਰ ਆਇਆ, ਚੰਦਰਕਾ ਦਾ ਦਿਲ ਰੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਲੀਪ ਨ ਸਾਰੀ ਦਾਸਤਾਨ ਸੁਣਾਈ, ਪੁਲਸ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ, ਮੰਡਾ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਲ ਡਾਕਟਰੀ ਮੁਆਇਨਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਸ਼ਾਇਦ ਪਾਗਲ ਖਾਨੇ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਓਥੇ ਇਸ਼ਕਬਾਜ਼ੀ ਕਰਨ ਦੇ ਕੁਝ ਇਸ਼ਤਿਆਰ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੇ ਜਾਣਗੇ।”

ਚੰਦਰਕਾ ਠਠਬਰ ਗਈ। ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਬੈਠਣ ਲਗਾ। ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹਸਰਤ ਚਮਕਣ ਲਗੀ। ਉਸ ਦਾ ਰੋਮ ਰੋਮ ਤੜਪ ਉਠਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਨਤਿਹਾਈ ਭੁਖ ਤੇ ਅਪੂਰਨ ਲਾਲਸਾ ਨਾਲ ਅਤਿ ਗੰਭੀਰ ਲਹਿਜੇ ਵਿਚ ਪੁਛਿਆ :

“ਦਸੋ ਦਲੀਪ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਪਾਗਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹੋ?”

“ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਕੋਣ ਪਾਗਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।”

“ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੰਦ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹੋ?”

“ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ੁਲਫ ਦੇ ਪੇਚ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸਦਾ ਹੀ ਕੰਦ ਰਹਿਣਾ ਚਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।”

“ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਏਥੋਂ ਲੈ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ, ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਘਰ ਦੇ ਸਾਡੇ ਵਿਆਹ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਲਗੇ।”

ਦਲੀਪ ਦੇ ਮਥੇ ਤੇ ਵਟ ਪੈ ਗਏ।

“ਨਾ ਵਿਆਹ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਕੀ ਪਿਆਰ ਬਦਲ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਫੇਰ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਜਦਾ ਰਹਾਂਗਾ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਚੰਗੀਆਂ ਦੇਵੀਆਂ ਵਾਂਗ ਮੇਰੀ ਪੂਜਾ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰਦੇ ਰਹੋਗੇ ਪਰ ਸੱਚ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਹਰਾਮਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਅਜ ਠਾਣੇ ਪੁਚਾ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਨਿੱਕੀ ਗਲ ਨਹੀਂ।”

“ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਉਸ ਦਿਨ ਦਿਆਂਗੀ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਉਸ ਪਾਗਲ ਵਰਗਾ ਜਿਗਰਾ ਤੇ ਸੱਚਾ ਪਿਆਰ ਦੇਖਾਂਗੀ।”

“ਚੰਦਰਕਾ ਤੂੰ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਆਪ ਵੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈਂ। ਜੇ ਇਹੋ ਗਲ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਸੁਦਾਈ ਮਰਦ ਲਭ ਲੈਣਾ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਪਾਗਲਪਨ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।”

“ਜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਪਾਗਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਦਰਕਾ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਜਾਓ ਉਸ ਪਾਗਲ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਾ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਰਹੋ ਹੋ। ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਸ ਵਰਗੇ ਪਾਗਲ ਦੀ ਡਲਾਸ਼ ਕਰਾਂਗੀ, ਨਹੀਂ, ਚੰਦਰ ਕਾਨਤਾ ਵਾਂਗ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੰਵਾਰੀ ਰਹਾਂਗੀ, ਕੰਵਾਰੀ ਰਹਾਂਗੀ।

ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਜਿਸ ਦਿਨ ਇੰਦਰਬੰਸ ਪੁਲਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਚੰਦਰ ਕਾਨਤਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦਿਆਂ ਨੇ ਸੁਖ ਦਾ ਸ਼ਾਹ ਲਿਆ, ਚੰਦਰ ਕਾਨਤਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਕੁਮਲਾ ਗਈ, ਉਹ ਨਾ ਕਦੇ ਹੱਸੀ, ਨਾ ਖਿੜਕੇ ਗਲ ਕੀਤੀ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਪਾਗਲ ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਵਾੜੇ ਇੰਦਰਬੰਸ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਘੜੀਆਂ ਬੱਧੀ, ਇਕੱਲੀ ਬੈਠੀ ਰੋ ਰੋ ਕਮਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ।”

ਵਣ ਤੇ ਕਰੀਰ

ਵਣ ਤੇ ਕਰੀਰਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਚੀਕਣੀ ਮੈਂਦੇ ਵਰਗੀ ਮਿੱਟੀ ਤੇ ਸਾੜਵੀਂ ਲੋ ਕਈ ਦਿਨ ਤੋਂ ਮਫ਼ਰੂਰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਦੇ ਤਨ ਬਦਨ ਨੂੰ ਬੇ ਵਰਦੀ ਨਾਲ ਝੁਲਸ ਰਹੀ ਸੀ। ਏਸੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਮਹਿੰਦੂ ਜਾਂਗਲੀ ਦੀ ਝੋਕ ਦੇ ਲਾਗੇ ਇਕ ਵਣ ਦਾ ਦਰਖਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਪਤਲੀ ਜਹੀ ਛਾਂ ਹੇਠਾਂ ਇਸ ਇਨਕਲਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਨੂੰ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਨੱਸ ਭਜ ਤੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਫਾਕੇ ਪਿਛੋਂ ਅੱਜ ਮੰਜੀ ਤੇ ਲੇਟਣਾ ਨਸੀਬ ਹੋਇਆ ਤੇ ਰੋਟੀ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਬੱਝੀ।

ਸਿਖਰ ਦੁਪਹਿਰ ਕੜਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਮਹਿੰਦੂ ਜਾਂਗਲੀ ਦੀ ਝੋਕ ਦੇ ਰਤਾ ਪਰੇ ਜਾਂਗਲੀਆਂ ਦੇ ਫਲ੍ਹੇ ਵਗਦੇ ਸਨ। ਨੌਜਵਾਨ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਗਾਹਾਈ ਦੇ ਪਿੜ ਵਲ ਤਹਿਮਤ ਬਾਜ਼, ਲੰਬੇ ਲੰਬੇ ਵੋਲੇ ਪਹਿਨਣ ਤੇ ਡਿੰਗੀ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲੇ, ਝੁਮਰ ਪਾਉਣ ਤੇ ਵੋਲੇ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਜਾਂਗਲੀਆਂ ਵਲ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਕਿਹੋ ਅਜੀਬ ਇਨਸਾਨ ਹਨ, ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਹੈ, ਇਕੋ ਜਹੀ ਬੋਲੀ, ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਸੁਭਾ, ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਲਗਦਾ ਹੈ; ਕਿਹੋ ਸੁਹਣੇ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਫਲ੍ਹੇ ਵਾਹੁੰਦੇ ਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਹੁੰਗਾਰ ਹੁੰਗਾਰ ਹਕਦੇ। ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਆਣੀਆਂ ਵੀ ਤਹਿਮਤ ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਤੇ ਪਿੰਨੀਆਂ ਤਕ ਨੀਵੇਂ ਚੋਲੇ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਹੁੰਦੀਆਂ ਵੀ ਛੱਲ ਬਾਂਕੀਆਂ ਲੰਮ-ਸੁਲੰਮੀਆਂ ਤੇ ਭਰਵੀਆਂ ਗੁਦੰਗੁਦੀਆਂ! ਵਣਾਂ ਦੇ ਪੀਲੂ ਕਠੇ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

“ਪੀਲੂ ਪੱਕੀਆਂ ਵੇ, ਪੀਲੂ ਪੱਕੀਆਂ ।”

ਤੇ ਜਦੋਂ ਚੰਦ-ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ, ਸਾਈਂ ਤੇ ਸੁਆਣੀਆਂ ਝੁੱਮਰ
ਦੀ ਅਤ ਰਮਣੀਕ ਰਾਸ ਰਚਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਝੰਗ ਸਿਆਲ
ਦੀ ਜਾਂਗਲੀ ਹੀਰ ਦੀ ਸੋਚ-

“ਜੋਗੀ ਨੇ ਮੰਦਰਾਂ ਪਾਈਆਂ,
ਆ ਮਿਲ ਕਮਲੀ ਵਿਆ ਸਾਈਆਂ ।”

ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਵੁਲਾਉਂਦੀ ਤੇ ਰਸਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਆਲਿਸ ਕਾਰਾਂ ਨੂੰ
ਉਛਾਲਦੀ ਹੈ ।

ਪੇਤਲੀ ਛਾਂ ਹੇਠ ਮੰਜੀ ਤੇ ਬੈਠੇ ਨੌਜੁਆਨ ਨੇ ਅਗੇ ਸੋਚਿਆ :
ਮੇਰੀਆਂ ਕਮਲੀਆਂ ਵੀ ਤਾਂ ਹੈ ਸਨ, ਬਿਲੋ ਸਸਰਾਮ ਵਾਲੀ,
ਨਿਆਣ-ਪੁਣੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਚੰਗੇ ਚੁਹਲ ਕੀਤੇ, ਤੇ ਕਪੂਰਥਲੇ ਵਾਲੀ
ਸੁਹਣੀ, ਉਸ ਦੀ ਸੁਹਣੀ ਜਹੀ ਮੁਸਕਾਨ, ਤੇ ਸੁਹਣੇ ਜਿਹੇ ਹਿਕ-
ਉਭਾਰ ਤੇ ਮਿਠੀਆਂ ਬਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਚੰਦ ਵਰਗਾ ਮੁਖੜਾ ਤੇ
ਚੰਦਵੀਆਂ ਪਲਕਾਂ, ਅੱਖਾਂ ਭੋਲੀਆਂ ਪਿਆਰੀਆਂ ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਦੀ
ਜਗਦੀ ਲੋ। ਹਾਏ ਸੁਹਣੀਏ ਤੇਰੀਆਂ ਰਿਸਮਾਂ ਵਿਚ ਪਲਦਾ, ਪਰਵਾਨ
ਚੜ੍ਹਦਾ, ਸੁਹਣੀ ਨਿਰਮਲ, ਬਿਲਮਿਲ ਕਰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਮੈਂ
ਵਸਨੀਕ ਹੁੰਦਾ ! ਪਰ ਬਿਲਮਿਲ ਕਰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਗਿਰਦ ਫਿਰ ਵੀ
ਸੜਾਂਦ ਰਹਿੰਦੀ, ਗ਼ਰਾਬ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਲਕਣੀਆਂ ਤੇ
ਉਹਨਾਂ ਦਿਆਂ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਹਾਉਕੇ ਮੇਰੀ ਲਿਸ਼ਕਦੀ ਜੋਤ ਨੂੰ ਕੰਥਲ
ਵਾਂਗ ਫੱਕ ਲੈਂਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਗਰੀਬੀ, ਭੁਖ, ਨੰਗ ਦੀ
ਘਪ ਕਾਲੋਂ ਦਿਸਦੀ ਤੇ ਮੈਂ ਸਰਵ ਵਿਆਪਕ ਚਾਨਣ ਲਈ ਤੜਫ
ਉਠਦਾ। ਹਨੇਰ ਹੈ ਹਨੇਰ ਹੈ ! ਇਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਵਣ ਤੇ
ਕਰੀਰ ਦੀਆਂ ਰਖਾਂ ਵਿਚ ਹਨੇਰ ਹੋ, ਬਿਖੜੇ ਪੈਂਡਿਆਂ ਵਿਚ ਹਨੇਰ
ਹੈ; ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਰਾਹ ਔਖੇ ਹਨ। ਹਨੇਰੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜੋਖਮ

ਦਾ ਪੈਂਡਾ ਹੈ ਪਰ ਕਦੇ ਤਾਂ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਸਾੜਦੀ ਫੂਕਦੀ, ਤੇ ਲੋ ਕਰਦੀ, ਸਾਗਰ ਤੇ ਅੰਬਰਾਂ ਨੂੰ ਚੁੰਧਿਆਉਂਦੀ ਮਹਾਨ ਲਾਟ ਉੱਤੇ ਗੀ ਤੇ ਗਾਰੀਬਾਂ ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਨੂਰ ਖਿੰਡਾ ਦੇਵੇਗੀ।

ਕਈਆਂ ਹੋਰ ਕਮਲੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਤੇ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡੀਆਂ, ਪਰੀਤੋ ਪਤਲੋ ਜਹੀ ਮੇਰੇ ਤੇ ਅਰ ਮਰ ਗਈ। ਕਰਮੀ ਚਮਿਆਰੀ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਦੁਸਾਂਝ ਦੇ ਪੈਰੇ ਵਿਚ ਤਕਾਲਾਂ ਨੂੰ ਡੁਬਦੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਸੂਹੀ ਫੁਹਾਰ ਵਿਚ ਚੁਮੀਆਂ ਲਈਆਂ; ਸਭ ਕੁਝ ਤਜ ਦਿਤਾ, ਘਰ ਬਾਹਰ ਤਜ ਦਿਤਾ, ਮਾਂ ਪਿਉ ਸਾਕ ਅੰਗ ਸਭ ਤਜ ਦਿਤੇ, ਚੰਮ ਦੀ ਹਿਰਸ ਛੱਡੀ, ਹੁਣ ਬੱਸ ਹੋ ਗਈ। ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਮੋਹ ਮੋਇਆ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਘਾਇਲ ਹੋਇਆ ਲਹੂ ਵੀਟਦਾ ਹੈ; ਜਾਂਗਲੀ ਮਹਿੰਦੂ ਦੀ ਝੋੜ ਵਾਲੀ ਛੈਲ ਹਸਨਾ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵਲ ਤਕਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਉਹ ਜਿਹੜੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕਰੀਰ ਵੀ ਝਾੜੀ ਕੋਲ ਖਲੋਤੀ ਸਡੋਲ ਨਟੋਏ ਅੰਗਾਂ ਵਾਲੀ ਵੀਹ ਬਾਈ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਜਾਂਗਲਿਆਣੀ ਮੱਝੀਆਂ ਚਾਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿਚ ਲੰਘਦਾ ਤਕ ਕੇ ਉਸ ਪਾਸਾ ਵੀ ਨ ਪਤਤਿਆ ਤੇ ਮੇਰਾ ਚਿੱਟਾ ਰੰਗ ਤੇ ਚੰਗੇ ਨਕਸ਼-ਪਰ ਚੰਗੇ ਨਕਸ਼ ਕਿਥੇ ਹਨ, ਘਟੇ ਵਿਚ ਲਤ ਪਤ ਲੱਤਾਂ, ਮੂੰਹ ਤੇ ਦਾੜ੍ਹੀ ਦੇ ਕਚਮਰੜ ਹੋਏ ਮਿਟਿਆਲੇ ਉਘੜ ਦੁਘੜ ਵਾਲ, ਤੇੜ ਚੀਕਣੀ ਬਰੀਕ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਲੇਖੀ ਪਜਾਮਾਂ, ਸਿਰ ਤੇ ਪਲੋਚ ਮਾਰਵੀਂ ਪੱਗ ਵਿਚੋਂ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਜੁੰਡੀਆਂ ਝਾਕ ਰਹੀਆਂ ਤੇ ਖੁਭੀਆਂ ਅਖਾਂ ਤ ਖਾਖਾਂ। ਗੋਰਾ ਰੰਗ ਮੈਲ ਲਿਪਤ ਹੋ ਕਰੂਪ, ਅਤ ਕਟੂਪ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਕਝ ਬੇਸੁਆਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕੋਣ ਪੇਸ਼ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ! ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਰਤਾ ਮਾਤਰ, ਨਿਰਾਸ ਤੇ ਦੁਖੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਮਹਿੰਦੂ ਜਾਂਗਲੀ ਦੀ ਵਡੀ ਮੁਟਿਆਰ ਵਲ ਤਕਿਆ। ਕਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਦੇਖੋ ਮੇਰਾ ਸਾਲ ਵਿਚ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਰਾਤ ਦਿਨ ਦੀ

ਮਿਹਨਤ ਖੂਬ ਸੁਰਤੀ ਨੂੰ ਪੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਹਸਨਾ ਨੂੰ ਸੁਹਣੇ ਸਾਬਣ ਨਾਲ ਨੁਹਾਇਆ ਜਾਏ ਨਿਤ, ਤੇ ਪਾਉਡਰ ਕਰੀਮ ਲਾਈ ਜਾਏ, ਤੇ ਗੁਤਨੀਆਂ ਸੀਨੇ ਤੇ ਲਮਕਾਈਆਂ ਜਾਣ ਤੇ ਸੀਨੇ ਨੂੰ ਅੰਗੀ ਨਾਲ ਸੰਵਾਰਿਆ ਜਾਏ, ਖੂਬ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਏ, ਸੂਟ ਪੁਆਏ ਜਾਣ ਤੇ ਗਲ ਦੇ ਹੱਸ ਉਤਾਰੇ ਦਿਤੇ ਜਾਣ । ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਏਸੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਗਦਰਾਇਆ ਸਰੀਰ ਮੋਹ ਲਏ, ਪਰ ਮੂਰਖਾ, ਤੂੰ ਇਨਕਲਾਬ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਇਹ ਕੀ ਸੋਚ ਸੋਚ ਡੁਬਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਏ ?

ਮਹਿੰਦੂ ਦੀ ਮੁਟਿਆਰ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਹਿੱਕ ਵਰਗੇ ਰੋਟ, ਉਤੇ ਗੰਢਿਆਂ ਦਾ ਸਲੂਣਾ ਧਰ ਕੇ ਲੈ ਆਈ । ਇਕ ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਹਿੱਕ ਵਰਗੇ ਛੱਨੇ ਵਿਚ ਉਸ ਮੁਟਿਆਰ ਦੀ ਮਾਂ ਲੱਖੀ ਲੈ ਆਈ । ਇਨਕਲਾਬੀ ਜੁਆਨ ਦੀਆਂ ਭੁਖ-ਸਤਾਈਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਰਤੀ । ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਉਸ ਨੇ ਕੱਚੇ ਪੱਕੇ ਪੀਲੂ ਤੋੜ ਤੋੜ ਖਾਧੇ ਸਨ । ਜਦ ਕਦੇ ਮਿੱਠੇ ਪੀਲੂਆਂ ਦੀ ਗਰਾਹੀ ਰਸ ਵੀਟਦੀ ਹਲਕ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰਦੀ ਤਾਂ ਦਿਲ ਦੀ ਰੂਹ ਬਾਰ ਦਾ ਸੁਆਗਤੀ ਗੀਤ ਦੁਹਰਾਉਂਦੀ “ਪੀਲੂ ਪੱਕੀਆਂ ਵੇ ਪੀਲੂ ਪੱਕੀਆਂ” ਤੇ ਕੋਲ ਖਲੋਤੇ ਕਰੀਰ ਵੀਆਂ ਪੱਤਰ-ਹੀਣ ਡੰਡੀਆਂ ਹਸਦ ਨਾਲ ਪਿਲੀਆਂ ਪੈਣ ਲਗਦੀਆਂ । ਅਨ ਪੇਟ ਅੰਦਰ ਡਿੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕਣ ਸੁਜਿੰਦ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ । ਪਲੇ ਪਲੀ ਵਿਚ ਬਦਨ ਨਰੋਇਆ ਹੋ ਗਿਆ, ਵਣ ਤੇ ਕਰੀਰ ਆਪਣੀ ਉਦਾਸੀ ਤੱਜਣ ਲਗੇ । ਪਿੜਾਂ ਵਿਚ ਵਗਦੇ ਫਲ੍ਹੇ ਤੇ ਫਲ੍ਹਿਆਂ ਮਗਰ ਲਗੇ ਜਾਂਗਲੀਆਂ ਦੀ ਟਟਕਾਰ ਭਲੇਰੀ ਭਾਸਣ ਲਗੀ ਤੇ ਬੇਸੁਊਰ ਜਹੀ ਮੁਟਿਆਰ ਜਾਂਗਲਿਆਣੀ ਦਾ ਚੇਹਰਾ, ਦਿਲ ਨੂੰ ਮਾਨੂਸ ਜਾਪ ਰਿਹਾ ਸੀ । “ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਮੰਗਤਿਆਂ, ਛਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰੋਟੀ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਮਿਲਦਾ ਹੋਵੇਗਾ,” ਉਸ ਸੋਚਿਆ, “ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੰਢ ਪੈਂਦੀ

ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਉਂਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।” ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਉਸਨੇ ਇਕੋ ਸਾਹੇ ਲੱਸੀ ਦਾ ਗਲਾਸ ਅੱਧਾ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਮਾਈ ਬੁਢੀ ਨਾਲ ਗਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ।

“ਮਾਂ, ਪਹਿਲੋਂ ਤਾਂ ਕਦੇ ਏਤੋ ਜੰਗਲ ਹੀ ਜੰਗਲ ਹੋਵੇਗਾ? ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਤਾਂ ਮੇਜਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋਵੋਗੇ?”

“ਕਾਕਾ, ਪਿਛਲੀਆਂ ਗਲਾਂ ਦਸੇ ਹੋਏ ਕੀ ਬਣਦਾ, ਕਦੇ ਏਥੇ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਚੌਂਹੀ ਪਾਸੀਂ, ਮੀਲਾਂ ਤਕ ਜੰਗਲ ਹੀ ਜੰਗਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਲੋਕ ਮਝੀਆਂ, ਗਾਈਆਂ ਪਾਲਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਇਕ ਘਰ ਸੈਂਕੜੇ ਸੈਂਕੜੇ ਮਝੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਮਝੀਆਂ ਚਾਰਨੀਆਂ, ਢੋਲੇ ਗਾਉਣੇ ਤੇ ਖੁੱਮਰ ਪਾਉਣੇ। ਦੁੱਧ ਮੱਖਣ ਹੇਠਾਂ ਉਤੇ ਵਗਦਾ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਦਾ ਏਂ ਕਾਕਾ, ਫੇਰ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਵਣ ਤੇ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਕਰੀਰ ਏਹ ਲਏ ਗਏ, ਵਫ ਵਫ ਥਾਂ ਸਾਫ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਦੇਸ ਵਲੋਂ ਲੋਕ ਆਏ, ਉਹਨਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਸਾਂਭ ਲਈਆਂ। ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਵੀ ਨਾ ਬਈ ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਹੁੰਦੇ ਹੋ। ਬੈਠੇ ਬਠਾਏ ਨੰਗ ਹੋ ਗਏ। ਮਝੀਆਂ ਦੇ ਚੁਗਣ ਲਈ ਵੀ ਥਾਂ ਨਾ ਰਹਿ ਗਈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਚੌਂ ਸਿਲਾ ਚੁਗ ਚੁਗ ਅਸੀਂ ਦਾਣੇ ਕਠੀਆਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਸਾਡੇ ਆਦਮੀ ਕਾਮੇ ਬਣ ਗਏ, ਤੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਮੁਸ਼ੱਕਤ, ਕਰਨ ਲਗੇ। ਬੱਚਾ, ਕੋਈ ਕਿਸਮਤ, ਹੀ ਐਸੀ ਹੈ, ਭੁਖੇ ਮਰ ਗਏ ਹਾਂ, ਬੁਰੀ ਹਾਲਤ ਹੈ ਬਚਾ, ਅੱਲਾ ਮੀਆਂ ਨੂੰ ਏਹੋ ਮਨਜ਼ੂਰ ਸੀ।”

“ਤੇ ਮਾਂ, ਆਹ ਜਿਹੜੇ ਫਲੇ ਵਗਦੇ ਆ, ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਹੀਂ?”

“ਸਾਡੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਰੋਣਾ ਕਿਸ ਗਲ ਦਾ? ਇਹ ਸਾਰੀ ਚਮੀਨ ਸਾਡੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਸਾਡੇ ਖੋਹ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਚਕ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇ

ਦਿਤੀ। ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਸਾਲ ਹਲ ਸਾਡੇ ਆਦਮੀ ਵਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਜ਼ਮੀਨ ਵਾਲਾ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਵਿਡ ਭਰਨ ਜੋਗਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਹੋਰ ਤੇ ਹੋਰ, ਰੱਖ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤੀਲਾ ਵੀ ਬਾਲਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸਕੀਦਾ। ਸਾਨੂੰ ਤੇ ਬਾਲਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਤੇ ਐਨੇ ਵਣ ਤੇ ਐਨੇ ਕਰੀਰ ਨਿਤ ਸੁਕ ਸੁਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਕੱਖ ਹਿਲਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ।”

“ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਕੋਈ ਵਿਚੋਂ ਲਕੜੀ ਵਢ ਲਿਆਇਆ?”

ਹਸਨਾ, ਜਾਂਗਲੀ ਮੁਟਿਆਰ, ਬੋਲੀ “ਚੋਕੀਦਾਰ ਹਨ, ਇਕ ਇਕ ਬੂਟੇ, ਇਕ ਇਕ ਟਾਹਣੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ।”

“ਪਰ ਦੇਖ ਖਾਂ, ਇਹ ਕਿੱਡਾ ਜ਼ੁਲਮ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਤੇ ਲਹੂ ਪਾਣੀ ਇਕ ਕਰਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਵਿਹਲੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣ ਉਹ ਐਸ਼ਾਂ ਕਰਨ, ਰਜ ਰਜ ਕੇ; ਪਰ ਮਾਂ, ਹੁਣ ਤੇ ਸੁਣਿਆਂ, ਫੋਲਾ ਰੋਲਾ ਪੈਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਸੁਣਿਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲ ਬਹੁਤੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ, ਉਹ ਖੁਹ ਕੇ ਬਰਾਬਰ ਬਰਾਬਰ ਵੰਡ ਲੈਣੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ।”

ਹਸਨਾ ਬੋਲੀ “ਕਲ ਸ਼ਰੀਫੂ ਤੇ ਰਹਿਮਾਂ, ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਪਏ ਸੀ ਗੱਲਾਂ, ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਰੁਸ ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਸਭਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਇਕੋ ਜਿੰਨੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣੀਆਂ, ਨਾ ਕੋਈ ਗਰੀਬ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਨਾ ਕੋਈ ਅਮੀਰ, ਤੇ ਘਿਓ, ਮੱਖਣ, ਦੁਥ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲੂ ਜਿੰਨਾ ਕੋਈ ਪੀ ਲਵੇ, ਤੇ ਜਾਂਗਲੀ ਤੇ ਅਥਾਵਕਾਰ ਸਭ.....

“ਹੈ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ,” ਨੌਜੁਆਨ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਬੋਲਿਆ।
ਹੋਣਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਈ ਆ ਇਕ ਨ ਇਕ ਦਿਨ ਸਭ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਪਹਿਨਣ ਨੂੰ ਮਿਲੂ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਊ।”

“ਕਿਥੇ ਹੁੰਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੱਚਾ!” ਮਾਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਚਿਤ ਬੋਲੀ
 “ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਅੱਲਾ ਮੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂ ਇਸ
 ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦਾ? ਕਲੂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਸਾਡਾ ਐਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰਾਜ ਸੀ,
 ਹੁਣ ਝੋਕ ਪਾਉਣ ਨੂੰ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਤੇ ਬਾਲਣ ਲਈ ਇਕ ਤੀਖਾ
 ਕੋਈ ਭੰਨਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ।”

“ਜਦੋਂ ਰੋਲਾ ਪਉ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਖੁਹ ਲੈਣੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ,” ਹਸਨਾ
 ਬੋਲੀ “ਭਵਾਂ ਜਾਨ ਨਾ ਚਲੀ ਜਾਵੇ; ਫੇਰ ਸਾਡੇ ਐਸ ਪਿੜ ਵਿਚ ਫਲ੍ਹੇ
 ਵਗਣਗੇ। ਅੱਹ ਸਾਰੇ ਖੇਤ ਸਾਡੇ ਹੋਣਗੇ।”

ਹਾਂ ਠੀਕ ਹੈ, ਭੁਖੇ ਮਰਨ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਮੌਤ ਚੰਗੀ। ਨਾਲੇ ਸਾਰੇ
 ਲੋਕ ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਨਹੀਂ ਉਹ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਆ ਪਈ ਬੱਸ,
 ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਉਹ ਰੋਟੀ ਖਾਵੇ, ਜਿਹੜਾ ਵਾਹੀ ਕਰੇ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ
 ਉਸੇ ਦੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਬੋਹੜੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜਬਰਦਸਤੀ
 ਵਡਿਆਂ ਮੁਰੱਬਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਖੋਹ ਲੈਣੀਆਂ ਨੇ।
 ਤੁਸੀਂ ਮਾਂ, ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਸਹੀ ਤਮਾਸ਼ਾ। ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਲੋਕ ਤਿਆਰ ਬੈਠੇ ਆ
 ਏਸ ਕੰਮ ਲਈ, ਤੁਹਾਡ ਮਹਿੰਦੂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਏਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਾਰਾ।”

ਬੁਢੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅਧ ਮੋਈਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸਜਰਾਪਨ
 ਚਮਕ ਉਠਿਆ। ਹਸਨਾ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਹਿੱਕ
 ਵਿਚ ਤਾਂਘ ਮਚਲਨ ਲਗੀ ਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ
 ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਇਆ “ਅੱਛਾ ਮਾਂ ਦੇਖੋ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ
 ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤਿਆਰ ਰਹੋ, ਜਦੋਂ ਵਕਤ ਆਵੇਗਾ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ
 ਦਸਾਂਗੇ। ਫੇਰ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਊ, ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲ
 ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਨਹੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਊ ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਹੁਣ
 ਮੇਜਾਂ ਲੈਂਦੇ ਵਿਹਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਦੇ ਹਨ,
 ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਂਵ ਹੀ ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਣਾ।”

“ਸਾਈਂ ਤੇਰਾ ਭਲਾ ਕਰੇ ਬੱਚਾ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਮੌਤੋਂ ਵਧ ਦੁਖੀ
ਆਂ।” ਹਸਨਾ ਤੇ ਮਾਂ ਬੋਕ ਵਲ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਇਨਕਲਾਬੀ ਮੂੰਫੇ ਨੇ ਕੋਸ ਵਾਹੇ, ਪਗ ਨਵੇਂ ਸਿਰਓਂ ਰਤਾ
ਸੁਆਰ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹੀ, ਹਸਨਾ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਦੁਲੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਮੂੰਹ
ਧੋਤਾ। ਇਸ ਵਾਰੀ ਬੁਕ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾਂਉਦੀ ਹਸਨਾ ਦਾ ਹਥ
ਵਰਜਦੇ ਵਰਜਦੇ ਵੀ ਕੰਬ ਗਿਆ।

“ਹਸਨਾ, ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਤੇਰਾ ਆਪਾ ਕਿਤੇ ਵਧੇਰੇ ਸੁਹਣਾ
ਹੈ।” ਮੁੰਡਾ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ। “ਤੇਰੀ ਹਥ-ਕੰਬਣੀ ਨੇ ਤੇਰੀ ਜਾਨ
ਮੌੜ ਲਿਆਂਦੀ। ਇਨਕਲਾਬ ਵੀ ਪਰਸੰਸਾ ਨਾਲ ਕੰਬਦੇ ਦਿਲ
ਲਿਆਉਣਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਸੰਸਾ ਵੀ ਕੰਬਣੀ ਵਿਚ ਜਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ,
ਜਿਹੜੀ ਹਮਾਲੀਆ ਵਰਗੀ ਬੱਜਰ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਨੂੰ ਝੂਠ ਸੁਟੇਗੀ।
ਹਸਨਾ, ਤੇਰੀ ਪਰਸੰਸਾ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹਿਮਾਲੇ ਤੋਂ ਵਧੇਰੀ
ਜਾਨ ਆਈ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਨਿਰਦਈ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਤੇ ਪਾਪੀ ਸੁਮਾਏਦਾਰਾਂ
ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਗ ਬਣ ਪਰਓਡ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਫੂਕ ਕੇ ਰਾਖ
ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕਹਿਰ ਦੇ ਭੁਚਾਲ
ਆਉਣਗੇ, ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਦਲ ਰਤ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਉਣਗੇ ਅਤੇ ਹਤਿ-
ਆਰਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕਾਲ ਝੁਮਰ ਪਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਮੌਤ ਆਪਣੀ
ਰਾਸ ਲੀਲਾ ਰਚਾਏਗੀ। ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਬੱਜਰ ਹੜੋੜ ਤੇ ਗਲ-
ਚੀਰਵੀਂ ਦਾਤੀ ਨਾਲ ਨੇੜਤ ਨਬੂਦ ਕਰ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਦੁਖੀਆਂ,
ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਸੁਖਾਲੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਕਿ ਤੂੰ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ
ਨੂੰ ਚੰਬੜੀਆਂ ਜੋਕਾਂ ਲਾਹ ਸਿਟੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਜਨਤਾ ਸੁਖ ਦਾ
ਸਾਹ ਲਵੇਗੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਗਰੀਬ ਹੋਵੇਗਾ, ਨਾ ਕੋਈ ਅਮੀਰ, ਨਾ
ਵੱਡਾ ਨਾ ਛੋਟਾ, ਮਟਦ ਦੇ ਇਸੜੀ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ
ਜਾਵੇਗਾ। ਖਾਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ, ਪੀਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ, ਪਹਿਨਣ ਨੂੰ

ਮਿਲੇਗਾ, ਚੋਰੀ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਕੈਦਾਂ ਟੁਟ ਜਾਣਗੀਆਂ... ਤੇ
 ਏਥੇ ਇਨਕਲਾਬ ਪਿਛੋਂ ਦਾ ਵਣ ਕਰੀਰ ਦੀ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਝਟਾ
 ਪਟ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਚਿੱਤਰ ਉਸ ਵੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਗੇ ਮਧਮ ਮਧਮ
 ਫਿਰਨ ਲਗਾ। ਟਾਂਵੇਂ ਟਾਂਵੇਂ ਵਣ ਕਰੀਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਚੰਦ ਦੀ ਲੋ
 ਹੇਠਾਂ ਜਾਂ ਬਿਜਲੀਆਂ ਦੇ ਲਾਟੂਆਂ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਥਲੇ, ਕਿਸੇ ਸੋਹਣੇ
 ਜਹੇ ਚੰਗ-ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਝੁਮਰ ਪੈਣਗੇ; ਇਸ ਵੇਲੇ ਰੋਡੀਓ ਨਹੀਂ
 ਬਜੇਗਾ, ਲਾਗੇ ਟੈਕਟਰ ਘਰ ਵਿਚ ਵਾਹੀ ਕਰਨ ਵੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ,
 ਮੋਟੇ ਠੂਹਿਆਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਘੁਰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਚੁਪ ਸੁਤੀਆਂ
 ਹੋਣਗੀਆਂ। ਬਾਰ ਵੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰ ਗਭਰੂ ਰੂਹਾਂ, ਨਿਕੇ
 ਲਾਡਲਿਆਂ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਬਿਰਧ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਸਣੇ, ਸਾਂਝੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ
 ਸਜ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਿਆ ਕਰਨਗੇ। - ਸੁਹਣੀ ਸੁਥਰੀ ਆਬਾਦੀ ਲਾਗੇ
 ਸਕੂਲ ਹੋਵੇਗਾ, ਪੰਚਾਇਤ ਘਰ, ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ
 ਦਾ ਸੁਹਣਾ ਜਿਹਾ ਕਮਰਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹੁਣ ਦੇ ਜਾਂਗਲੀ, ਜਾਂਗਲਆ-
 ਣੀਆਂ ਸਮਾਜਕ, ਅਰਥਕ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਿਆ
 ਕਰਨਗੇ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਬਣਨਗੇ। ਹੋਰ ਕੀ ਕੁਝ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਦਿਆਂ
 ਨੇਤਰਾਂ ਅਗਿਓਂ ਦੀ ਮਧਮ ਮਧਮ ਪਰ ਮਨ ਮੋਹਣਾ ਚਿੱਤਰ ਬਣਕੇ
 ਲੰਘ ਗਿਆ ਤੇ ਹਸਨਾ ਜੋਬਨ ਨਾਲ ਲਦੀ, ਵਣ ਕਰੀਰ ਦੀ ਧਰਤੀ
 ਵਿਚ ਜਾਦੂ ਖਲੋਰਦੀ, ਇਨਕਲਾਬੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਰੂਹ ਵਾਂਗ
 ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਪਰੇਰਨਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ
 ਦਿਸ ਆਈ।

ਫਰਨ ਕਰਦੀ, ਵਣ ਵੀਆਂ ਟਹਿਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਘੁੱਗੀ
 ਉੱਡੀ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਉਡਦੀ ਉਡਦੀ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈ। ਕਲਪਣਾ
 ਵਿਚ ਮਗਨ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਟੁਟ ਗਿਆ। ਸ਼ਰੀਰ ਮਿਟੀ ਵਿਚ
 ਲਤ ਪਤ ਸੀ, ਨੁੱਉਣ ਨੂੰ ਜੀ ਕਰਨ ਲਗਾ, ਪਰ ਮਹਿੰਦੂ ਦੀ

ਝੋਕ ਵਿਚ ਤਾਂ ਨ੍ਰਾਉਣ ਜੋਗਾ ਪਾਣੀ ਹੈ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਕੋਈ ਮੀਲ
 ਕੁ ਦੀ ਵਿਥ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਧਰਮ ਅਰਥ ਲੁਆਈ ਹੋਈ ਖੂਹੀ ਸੀ ।
 ਹੁਣ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਖਾਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਠੰਡਾ ਵੀ
 ਹਦ ਵਰਜ ਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਅੰਡੀ ਦੂਰ ਕੋਣ ਜਾਵੇ, ਅੰਗ ਅੰਗ ਵਿਚ
 ਥਕ ਵਟ ਕਰਕੇ ਨਿਮੀਆਂ ਨਿਮੀਆਂ ਦਰਦਾਂ ਉਠ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ।
 ਕਲ ਪਰਸੋਂ ਦੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਏਸੇ ਰਖ ਵਿਚ ਭੁੰਜੇ ਰੜੇ ਤੇ ਸੁਤ-
 ਉਣੀਂ ਦੇ ਵਿਚ ਲੰਘਾਈਆਂ ਸਨ । ਕਲ ਰਾਤ ਜਦ ਉਹ ਰਖ ਵਿਚ
 ਘੁਕ ਸੁਤਾ ਪਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਲਾਗਲੀ ਕਰੀਰ ਦੀ
 ਇਕ ਬਾੜੀ ਵਿਠੋਂ ਕੋਈ ਜਾਨਵਰ ਨਿਕਲਕੇ ਉਸ ਦੇ ਉਤੋਂ ਦੀ
 ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਨਸ ਗਿਆ ਸੀ । ਸ਼ੈਦ ਕੋਈ ਸੈਹਾ ਹੋਵੇਗਾ—ਉਹ
 ਮੰਜੀ ਤੇ ਲਟ ਗਿਆ ਤੇ ਨੀਂਦ ਆਉਣ ਲੱਗੀ—

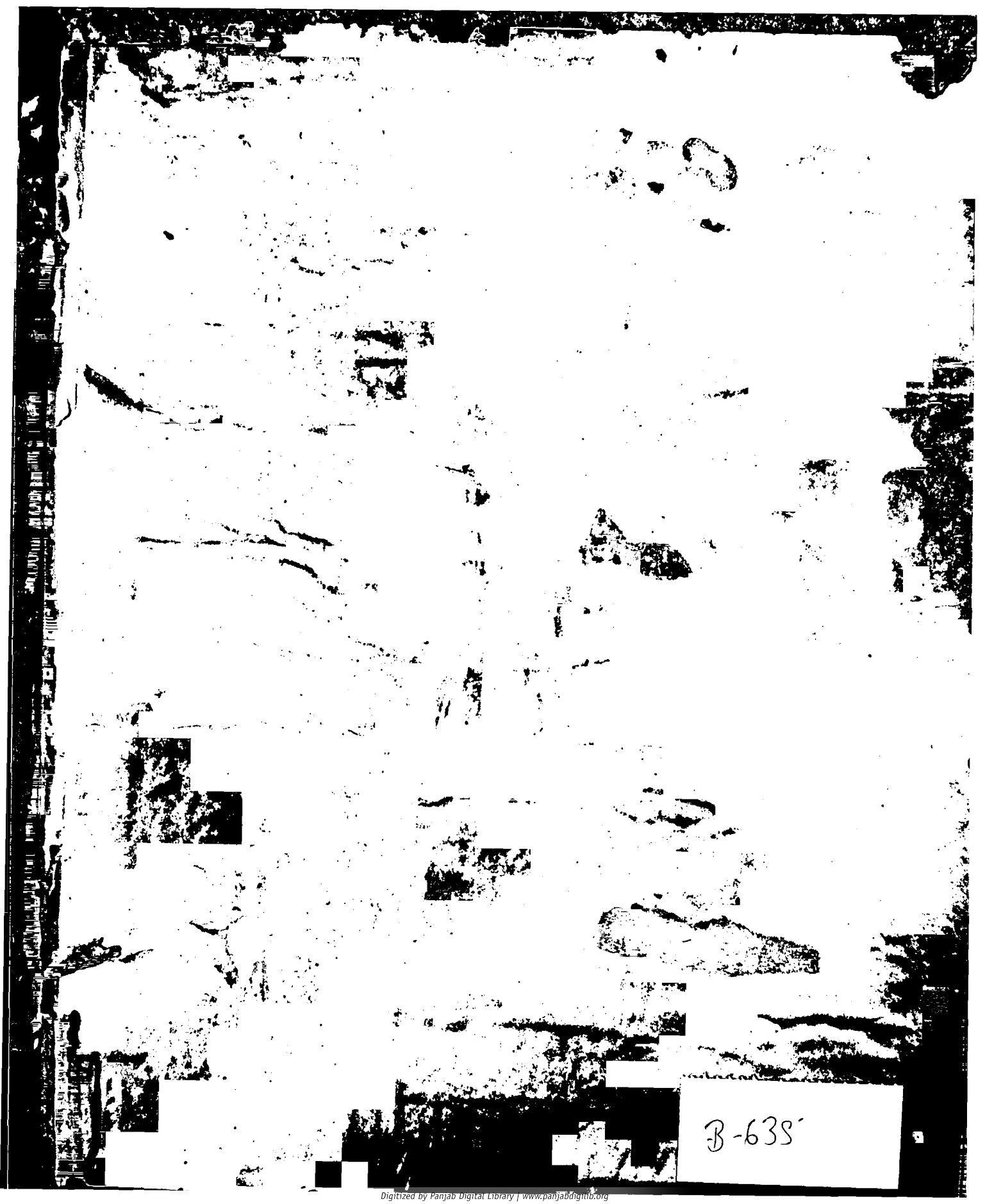
ਨੀਂਦ ਆ ਗਈ ਤੇ ਹੁਣ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਨੌਜਵਾਨ
 ਸਿਪਾਹੀ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਨਾਲ ਦੀ ਰਖ ਅੰਦਰ ਸਹੇ ਵਾਲੀ
 ਕਰੀਰ ਦੀ ਬਾੜੀ ਕੋਲ ਲੇਟ ਗਿਆ । ਚੰਦ ਦੀਆਂ ਰਿਸ਼ਮਾਂ ਭੁਖੇ
 ਤਿਹਾਏ ਨੌਜਵਾਨ ਦੀ ਕਮੀਜ਼ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਉਤਲੇ ਲੰਗਾਰ ਵਿਚ ਦੀ
 ਦਿਸ ਰਹੇ ਗੋਰੇ ਗੋਰੇ ਪਿੰਡੇ ਉਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਪਿਆਰ ਦੇਣ ਲਗੀਆਂ। ਚੁਪ
 ਚਾਂ ਸੀ, ਸਾਰੀ ਰਖ ਵਿਚ ਇਕ ਬੀੜਾ ਵੀ ਨਾ ਬੋਲਿਆ । ਕਰੀਰ
 ਦੀਆਂ ਪੱਤਰ ਰਹਿਤ ਲੰਬੀਆਂ ਪਤਲੀਆਂ ਡੰਡੀਆਂ ਨਾਲ ਲਟਕ ਰਹੇ
 ਸਾਵੇ ਕੱਚੇ ਡੋਲੇ ਕੋਲੇ ਕੋਲ ਖਲੋਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ।
 ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਟਾਵੀਆਂ ਟਾਵੀਆਂ ਵਣ ਕਰੀਰਾਂ, ਚੰਨ ਚਾਨਣੀ
 ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਐਂਓ ਲਗਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਸਵਰਗ ਰਚਿਆ
 ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪ ਆਦਮ ਵਾਂਗ ਸਾਬਣ
 ਰਹਿਤ, ਅਨੋਖਾ ਤੇ ਇਕੱਲਾ, ਉਦਾਸ ਅਤਿ ਉਦਾਸ । ਏਨੇ ਨੂੰ
 ਦੂਰ ਰਾਵੀ ਪਾਰ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਲੋਂ ਇਕ ਲਮ-ਸਲੰਮੀ, ਸਾਂਵਲੀ ਤੇ

1
ਭਗਤ ਬੰਦੋ

ਭਗਤਾਂ ਦੀ (ਦੁਖ, ਅਪ੍ਰਭਵ ਦੀ) ਸੋਚ,
ਸਿ (ਪੰਚ ਦੁਖ) ਖਾਸੀ) ਅਸਿਮਾਪੀ ਤੇ ਪੀਤੋ ਜੋਕ
ਦਿੱਤੀਮ ਤੇ ਗਿਲੀਮਾਂ ਅਤ ਗਿਲੀਮ ਅਤ ਗਿਲੀਮ।

ਕੇ ਨਲਗ ਗਿਲੀ ਤੇ ਤਰਕਖੀ ਕੇ ਵੱਗੀਮਾਂ ਨਾ
- ਅਫੇ ਦੀ ਕੋਰ ਦੀ ਕੋਰ ਕੇਖ ਦੀ ਧੁੰਮੀ ਤੇ ਕੋਰ ਕੋਰ
ਦੇ ਮੇਲੇ ਅਫੇ ਤੇ ਚਿਗੀ। ਪੁਰਖ ਦੇ ਟਕਿਮੀ
ਦੁਖੇ ਤਗੀਮਾਂ ਦੇ ਪੁਰਖ ਦਿੱਤੀ ਕੋਰੇ ਕੋਰੇ ਕੋਰੇ,
ਕੇ ਨਾ ਤੇ ਪੁਰਖ ਦੇ ਪੀਤੋ ਤੇ ਕੋਰੇ ਪੁਰੀ
ਗਿਲੀਮ ਤੇ ਕੋਰ ਚਿਗੀ। ਤਗੀਮ ਦੀ
ਦੀ ਮਕੁਖੀ ਤਗੀਮ ਮਕੁਖੀ ਤਗੀਮ ਦੀ ਕੋਰ
ਅਫੇ ਕੋਰੇ - ਤੇ ਕੋਰ ਕੋਰੇ ਦੇ ਕੋਰੇ
ਗੀ ਚਿਗੀ।

“ਕੋਰ ਤੇ ਕੋਰ” ਤਗੀਮ ਕੋਰੇ ਦੀ ਕੋਰ ਦੇ
ਗਿਲੀਮੀ ਕੋਰੇ ਕੋਰੇ ਕੋਰੇ ਕੋਰੇ ਕੋਰੇ ਮਕੁਖੀਮ
ਤਗੀਮ ਕੋਰੇ ਕੋਰੇ ਕੋਰੇ ਕੋਰੇ ਕੋਰੇ ਕੋਰੇ
ਅਫੇ ਕੋਰੇ ਕੋਰੇ।

B-638

